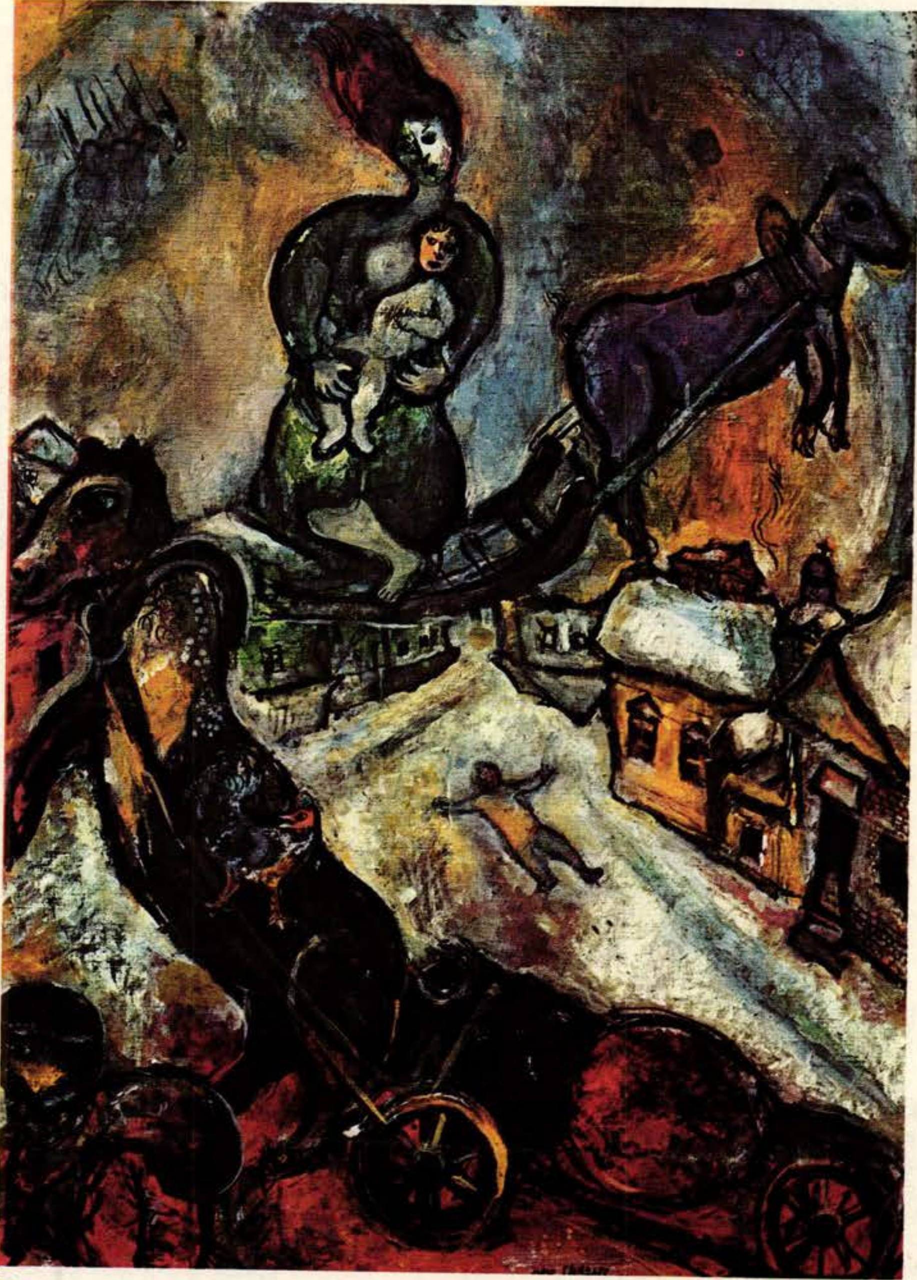
TOPLUM

bizim belde

DÜŞÜN

SANAT

FRANSIZ REZİSTANS HAREKETİ: 1940/1944

KASİM '85/300 LİRA (KDV DAHİL)

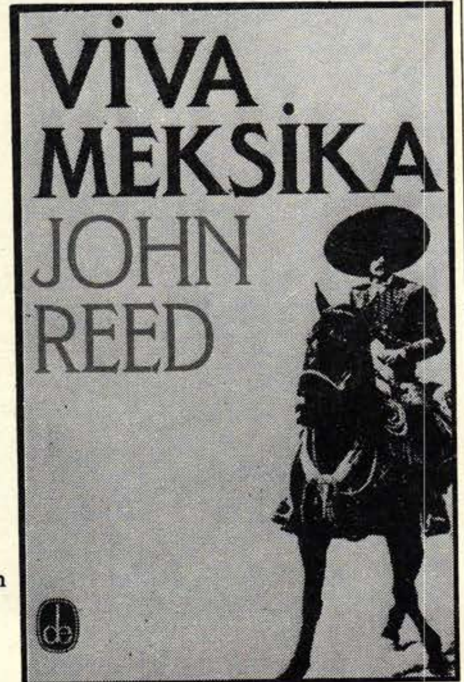

YENİ KİTAPLAR

PİCASSO İLE KONUŞMALAR

Fotoğraf sanatının dünyaca ünlü isimlerinden Brassai, 1939-1962 yılları arasında Picasso'yla sık sık bir arada bulundu; Picasso'nun SKİRA Yayınevi'nce basılan tablolarının fotoğraflarını çekti; Picasso ve sanatçı dostlarıyla konuşmalar yaptı, Picasso'nun çalışmalarını yakından izledi. Tuttuğu notları Picasso'ya gösterdiğinde "mutlaka yayınlanması gerektiği" yanıtını alan Brassai'ın bu kitabı, dev sanatçının dünyasına girmek için bir anahtar niteliğini de taşıyor. Ayrıca, Breton'dan Eluard'a, Dali'den Matisse'e çağımızın sanatını etkileyen ünlüleri de yakından tanıma olanağı veriyor. Dilimize Yakup Şahan'ın çevirdiği kitapta, Ara Güler'in Picasso'yla röportajını, fotoğrafları; Brassai üstüne yazısını, Picasso'nun tablolarından kuşe kâğıda basılı reprodüksiyonları da fotoğrafçılığa ilişkin incelik ve teknik bilgilerle birlikte bulacaksınız.

VİVA MEKSİKA

Yirminci yüzyıl röportaj gazeteciliğinin temellerini atan John Reed'in bu kitabı yayınlandığı sırada, ABD'de ve pek çok ülkede ilgiyle karşılandı. Siyasi röportaja edebi boyut da getirdiği bu yapıtında, John Reed, Meksika'da Pancho Villa önderliğindeki 1913-1914 köylü devrimini; Meksika halkının günlük yaşayışı, düşünüşü, sanatsal duyarlığı ve geleneksel ortamı içinde bir roman akıcılığıyla sunuyor. *Dünyayı Sarsan On Gün* adlı yapıtı da tüm dünyada yankılar uyandıran John Reed'in bu kitabının üçüncü basımını Nesrin Arman'ın çevirisiyle sunuyoruz.

Kapak Resmi:
"Savaş"
MARC CHAGALL, 1943

Kapak Düzeni:
Ferit Erkman

Ofset Hazırlık:
Kros Matbaacılık

Montaj ve Baskı:
Hürriyet Ofset Matbaacılık
ve Gazetecilik A.Ş.
Halkalı-İstanbul

Dağıtım:
Hürriyet Holding A.Ş.

Aylık Dergi Kasım '85
300 Lira (KDV Dahil)

Bizim Belde Toplum
Düşün Sanat/Sayı: 20

Sahibi ve Yazıişleri
Müdürü:
Hüseyin Ekici

Yönetim Yeri: Kantarcılar
Kepenekçi Sabunhane Sok.
Yeni Çarşılı İş Hanı: 30-78
Eminönü-İstanbul

Yazışma Yeri:
Ankara Cad. Vilayet
Han No: 205 Kat: 2
Cağaloğlu-İstanbul

İçindekiler

sunu

•Bu sayımızın özel bölümü *Fransız Rezistans Hareketi*... Bu bölümün ilk yazılarında; Fransa'nın nazi Almanyası tarafından işgalinden başlayarak *Kurtuluş*'a kadar geçen süre içinde işgali nazilere ve işbirlikçi Vichy Hükümetine karşı verilen *anti-faşist direniş hareketini* değişik boyutlarıyla vermeye çalıştık.

Yine bu bölüm içinde naziler tarafından kurşuna dizilen rezistansçılardan *Pitard, Timbaud, Péri, Martel, Bertone,Manouchian, Alfonso* ve *Epstein*'ın infazlarından önce yazdıkları *Son Mektupları*'na; Fransa'nın *kurtuluş*'a yaklaştığı 1944 Temmuz'unda, *J.P. Sartre*'ın direnişçilerin illegal yayınlarından olan *Combat* için yaptığı ve Paris sokaklarındaki izlenimlerini içeren *Ayaklanan Paris'te Bir Gezici* başlıklı yazısına ve nazilerin Fransa'da işsizlik sorununu nasıl çözdüklerine (!) ilişkin bir incelemeye de yer verdik.

Özel bölümün son yazısını Refik Zerengil'in hazırladığı ve *Yedinci Sanat Sinema* dizisi içinde yer alan *Vichy Döneminin İşbirlikçi Filmleri* oluşturuyor.

Fransız Rezistans Hareketi için seçtiğimiz şiirler; *Hugo, Aragon, Hervent, Eluard, Andier* ve *Gamarra*'dan. Şiirleri Erdoğan Alkan Türkçeleştirdi.

•Bu sayının dizi yazılarında; Arslan Başer Kafaoğlu, *Liberal Ekonomi, İnsan Hakları, Bağımsızlık ve Demokrasi Üstüne* başlıklı incelemesinde konuyu toplu bir değerlendirmeyle sonuçlandırıyor. Oğuz Özügül'ün *Olguculuğun Ya da Olgucu Düşünce Tarzının Eleştirisi* başlıklı dizi yazısı da bu ayki *"sonuç"* yazısıyla sona eriyor. Özügül'ün *"Freud ve Yeni Freudculuk"* başlıklı incelemesine önümüzdeki sayıdan itibaren başlayacağımızı da bu arada belirtelim.

"Kültür değişimlerinden söz ederken yaşam biçimlerinin değişiminden sözediyoruz, kültür değişimlerini zorunlu olarak yaşam biçimlerinin değişimine bağlıyoruz." *Halkın Kütür Değerleri Ölüyor mu?* başlıklı yazısında Afşar Timuçin böyle diyor. Ömer B. Canatan ise *Benzetmek Gibi Olmasın*'da insanın, toplumsal boyutta, bütün olumlu tarihsel birikiminden yalıtılıp teslim alınmasının mümkün olup olamayacağı sorusunun yanıtını veriyor.

Gencay Gürsoy da *Nöroloji'den İdeoloji'ye* yazısında, bir süredir TV'de izlediğimiz *"laiklik"* konulu açık oturumları yöneten Prof. Ayhan Songar'ın bilim adamı kişiliğine ışık tutuyor.

Edebiyatımız, geçtiğimiz ay içinde iki kayıp daha verdi: Metin Eloğlu ve Sabri Altınel. Metin Eloğlu'nu hakkında daha önce yazılmış yazılarla, Sabri Altınel'i de bir şiiriyle anıyoruz.

Irkçı Güney Afrika rejimi tarafından, dünya kamuoyunun tüm çabalarına karşın, idam edilen genç ozan *Benjamin Moloise*'i sayfalarımızda anarken; bu yılki *Nobel Edebiyat Ödülü*'nü almasıyla gündeme gelen *Claude Simon*'la ilgili bir değerlendirmeye; *Tolstoy*'un ölümünün 75. yılı nedeniyle, *Anna Seghers*'in bir incelemesine de sayfalarımızda yer verdik.

ABD'de Rambo ve Ronbo Modası başlıklı deneme, *Pinochet 1989'u Görebilecek mi?* adlı inceleme, Şilili şarkıcı *Juan Carlos Carvajal* ile yapılan bir söyleşi ve *Ernesto Cardenal*'ın Polonya'da illegal faaliyet gösteren Dayanışma Sendikası'na verdiği cevabi yazı bu sayımızın güncel-politik yazıları arasında yer alıyor.

•Bu ayki edebiyat ürünleri arasında Sabahattin Kudret Aksal ile öyküleri üzerine yaptığımız bir söyleşiye ve *Ev ve Ölü* adlı öyküsüne yer verdik. Bir diğer söyleşi ise Süreyya Berfe ile toplu şiirleri üzerine yapıldı.

Onat Kutlar'ın *Kuşatma* başlıklı denemesiyle, Salâh Birsel'in *Yaşlılık Günlüğü* edebiyat sayfalarımızın diğer yazıları.

Bu ayın şiirleri;Can Yücel, Oktay Rifat, Edip Cansever, Ece Ayhan, Erdoğan Alkan, Süreyya Berfe, Ercüment Uçarı ve Kemal Özer'den. *Angelica Metchel*'in şiirini Sennur Sezer Türkçeleştirdi.

•Bu sayının karikatürleri; Ferruh Doğan, Tan Oral ve Erdoğan Başol'dan.

•Bu sayımızın Sanat Haberleri sayfasını Hakan Derman, Satranç-Briç sayfasını da Serdar Çelik hazırladı.

•Sabahattin Kudret Aksal'ın geçen sayımızda yayınladığımız *Şiir Üstüne Notlar* adlı şiirinde bazı noktalama hataları olmuştur. Noktalama hataları olan dizeleri doğru biçimiyle düzeltir, özür dileriz.

2. bölümdeki üçüncü dize:
A'dan sonra U, U'dan sonra A.

7. bölümdeki dize:
Bir İlkçağ ozanı şiirini okusun
istemez misin?

20. bölümdeki üçüncü dize:
Unutma ki özgünlük mayanda ya var
ya da yok

Prof. Dr. Ayhan Songar'la İlgili Bir Anımsatma

Nörolojiden İdeoloji'ye

Gencay Gürsoy

Nisan 1980 tarihinde "Doğa ve Bilim" dergisinde yayınlanan aşağıdaki yazıda, Prof. Ayhan Songar'ın, Yeni Asya Yayınları arasında çıkan "Beynimiz ve Sinirlerimiz" adlı kitabı tartışılıyor. Bir süredir televizyonda izlemekte olduğumuz "Laiklik" konulu açıkoturumları yönetmeye lâyık görülen Prof. Songar'ın bilim adamı kişiliğine ışık tutacağını düşündüğümüz bu yazıyı yeniden yayınlamayı yararlı gördük.

Düşün

Maddeci ve metafizik felsefenin sıcak savaş günlerinde, doğa bilimcilerin bulguları, maddeci görüşün en etkin silahları olarak kullanılırdı. Copernicus'un, gökyüzünde parlayan gezegenleri araştırırken "hiç meleklere rastlamaması", Newton'un "Tanrıyı güneş sistemine sokmaması", maddeci mevzilerin sivrilmiş mızrak uçları gibiydi. 19. yüzyılın sonuna doğru yaralı melekler, tanrı ve "Ruhül Kudüs" birer birer savaş alanında terkedilmiş ve metafizik, "düşünen" beynin "tanrısal" gücünün arkasına sığınmıştı. "Düşünen beyin maddeciliğin yüzkarasıdır" diyorlardı(1).Savaş artık o eski görkemini yitirmişti. Biyoloji "tanrısal" beynin dehlizlerini yavaş yavaş aydınlatırken, kılıç artığı birkaç metafizikçi de, İkinci Dünya Savaşı'nda filmi koparıp hâlâ uzak Asya ormanlarında gizlenen Japon askerleri gibi unutuldular. Beynin karmaşık işleyişini araştıran yaşlı bilim adamları bile, her pazar düzenli olarak kiliseye gitseler bile, o kirli sıvılar, hücreler, lifler ve moleküller arasında sıkışmış "ruh"u aramaktan vazgeçtiler.

Öte yandan biyolojik araştırmalar o derece farklılaştı ve derinleşti ki, işleyişi bir bütün olarak kavramak ve ondan şu ya da bu dünya görüşü adına kanıtlar çıkarmak adeta olanaksız hale geldi. Bir zamanlar her okur-yazarın iyi kötü izleyebildiği bilimsel yayınlar, aynı bilimin bir başka dalıyla uğraşanlar tarafından bile kolay anlaşılamaz oldu. Sinir sistemiyle ilgili bilim dallarından nörofizyoloji, nörokimya, nöropsikoloji, kendi özel dillerini üretmek zorunda kaldılar. Sadece o konuyu bilenlere bir şeyler ifade eden yeni kavramlar, yeni sözcükler oluştu. Ulusal dillerden bazıları, kendi içinde eski soylular jargonu gibi sadece birkaç yüz kişinin anlayabildiği kavramlar geliştirirken, az gelişmiş ulusların dilleri yoksullaştılar. Bu süreç geniş kitlelerin görece bilgisizleşmesi sonucunu doğurdu. Teknoloji üreten ya da üretimle doğrudan bağlantılı bilim dallarında bu elitleşme, saf araştırmaya yönelen bilim dalları kadar geniş boyutlara varmadı. Bilgisayar bile, ev aletleri, oyuncaklar ve çocukların okul çantalarına kadar giren "mini" hesap makinaları gibi sayısız araçla, o karmaşık dilini bir ölçüde kitlelere ulaştırabiliyor.Biyolojik bilimler ise geniş halk yığınlarıyla arasındaki mesafeyi gittikçe daha çok açıyor.

Bir zamanlar fiziğin derinliklerinde sessizce çalışan bilim adamları, atomun parçalanabilirliğini, yüzbinlerce insanı bir anda yok ederek, kitlelere kolayca kavratmışlardı. Kimbilir, biyoloji de günün birinde, insan doğasını kökünden değiştiren "üç damla sıvı" ile bize çok şeyler öğretebilir.Herhalde insanoğlu kendi doğasını öğrenmek için o günü beklememeli. Aslında o gün pek de uzak sayılmaz. Daha şimdiden, davranışlarımızı belli oranda değiştirebilen, bizi nedensiz yere mutlu(!) ya da umutsuz kılabilen, durgun ya da devinimli yapabilen ilaçlar eczanelerde satılıyor. İki Optalidonla gününü gün eden köylülerimiz bile var. Ama şimdilik kendimizi güvenlik içinde sayabiliriz. Zira henüz ne bu ilaçların etki mekanizmaları ne de "düşünen" beynimizin çalışma düzeni tam olarak biliniyor. Ama özellikle son 15-20 yılın çalışmaları, kafatasımızın içindeki o peltemsi maddenin işlevsel analizine yepyeni ufuklar açıyor. Çözülen her sorun yeni ve daha karmaşık sorunları gündeme getiriyor. Bu karmaşık yapı bilim adamlarını bir yandan giderek daha belirgin bir şekilde, "ayrıntı uzmanları" haline sokarken, bir yandan da haklı olarak, insan doğasıyla ilgili genel yorumlara gitmekten alıkoyuyor. Yaşamının 40 yılını sinir sistemini incelemekle geçiren ve sayısız eser veren bir bilim adamı, davranışlarımızın biyolojik temeline bazı açıklamalar getirmeye çalışan son kitabının önsözünde bu çekingenliği şöyle dile getiriyor: "Böyle temel konuları ele alan bir kitap yazan insan, eğer cehaletinden ve çılgınca cesaretinden dolayı özür dilemek gereğini duymuyorsa, bir sahtekardır"(2). Gerçekten de artık bu cesareti gösteren pek az yazar var. Hele böylesi konuları katı bilim dilinin dışına çıkararak, sadeleştirip anlaşılabilir hale getirerek yazmak ve hata yapmamayı başarmak kolay iş değil. Engels yüz yıl önce "Hayat albuminsi cisimlerin çeşitli şekillerinden biridir..." derken, gerçeğin yüz yıldır değişmeyen bir yorumunu yapıyor ama, "tabiatın milyonlarca senede meydana getirmiş olduğu şeyi (canlıyı) bir miktar kokmuş suyla 24 saat içinde elde etmek mümkündür" diyenleri "kaba maddecilik" ve "saçmalık"la suçluyordu(3).Zaman şim-

dilik Engels'i haklı çıkarıyor. Ne var ki, "bir miktar kokmuş suyla" ve "24 saat içinde" olmasa da, canlı hücre gibi davranan elemanların laboratuvarlarda elde edilebileceğini düşünmek artık "saçmalık" diye nitelenmiyor.

Ne derece güç olursa olsun, bilginin tekelleşmesini önlemek ve elden geldiğince geniş kitlelere aktarılmasını sağlamak bilim adamlarının vazgeçilmez görevidir. Hele insanın kendi doğasını araştıran bilimsel gelişmeleri, bir elitler grubu içinde saklamak moral bir suç sayılmalıdır.

Bu yazıya başlarken amacım, insan beyninin işleyiş düzeni konusunda bilinenleri özetlemek ve bu düzeni bir biyolojik model olarak kısaca tartışmaktan ibaretti. Bunu yaparken, kompleks davranışların analizine kadar uzanmaksızın, kendimi beynin temel elemanı olan sinir hücresi (nöron) ile sınırlamıştım. Beyin denen bu "harikulade" organın, milyonlarca yıllık bir evrimin sonucu mu, yoksa *"ilâhi bir kudretin"* insanoğluna armağanı mı olduğunu tartışmaya hiç niyetim yoktu. *"Tanrısal"* beynin sadece "beyin" tarafında kalacaktım. Zira bu tartışma çoktan noktalanmıştı. Yukarıda belirttiğim gibi beynin derinliklerinde bir "ilâhi kudret" ya da "ruh" arayan bilimadamı pek kalmamıştı.

Gelgelelim şu son bölümü hazırlamaya başladığım gün, masamın üstünde, vaktiyle öğrencisi olduğum bir meslektaşım tarafından yazılmış *"Beynimiz ve Sinirlerimiz"*(4) adlı, 1979 baskılı bir kitap buldum. Yazar adeta *"ilâhi"* bir raslantı ile, "böyle bir konuyu işlerken beni unutma" dercesine, tam zamanında kitabı göndermişti. Yeni Asya Yayınları'ndan çıkan, 90 sayfalık, kuşe kâğıt, renkli, resimli ve özenli basılmış *"Beynimiz ve Sinirlerimiz"* i iki saatte okudum. Gördüm ki, büyük bir yanılgıya düşmüşüm: Benim çoktan noktalandı dediğim, insan beyninde *"ilâhi kudret"* arama çabaları, 1979 yılında yanıbaşımızda sürüp gidiyormuş. İşin garibi benim beynin işleyiş modeli ile ilgili olarak bu yazıda yapmayı düşündüğüm bazı yaklaşımlar kavram farklılıkları bir yana bırakılırsa, benzer biçimde bu kitapta yer alıyor. Gerek kitabın bana çok ilgi çekici gelen benzetmeleri ve yorumları gerekse yazmaya hazırlandığım konuyla çakışan yönleri nedeniyle, tasarladığım planı değiştirmeyi ve yazımın geri kalanını bu kitabın genel bir değerlendirmesini yaparak tamamlamayı uygun gördüm. Böylece sınırları belli bir tartışma ile başlayan yazı ister istemez bir kitap eleştirisi haline dönüştü.

Gerçekten övülesi bir üslup sadeliği, yalın ifadeler ve bol örneklemelerle, bu karmaşık konunun ustaca işlendiği kitabın önsözü şöyle başlıyor:

"Evvelâ, ilim ile imanın birbirinden ayrı şeyler olduğu iddiası ile başlayan bir inançsızlık salgını, giderek ilmin imana ihtiyacı olmadığı, ilim ile imanın asla bağdaşamayacağı noktasına kadar geldi(...) Mülkün yaratıcısı, sahibi, kanun koyucu, —laik ilim— feryatları ile — hâşâ— saklanmak, gizlenmek istenmekte, O'nun kanunları —tabiat kanunu, doğa yasası— gibi isimlerle takdim edilerek —cansız tabiatın mahsulü— olarak gösterilmektedir..."

Yazar, amacını da önsözün son bölümünde açıklıyor.

"Bu kitabın maksadı ve gayesi Muhiddin-i Arabi'ye gelen dervişin düştüğü hataya asırlarca sonra düşmek değildir. Bütün noksan sıfatlardan olduğu gibi, isbattan da elbette münezzeh olan şanı yüce Yaradan'ın — mahlukatın en şereflisi— diye vasıflandırdığı insanın, gene en değerli organını, beynini ve sinirlerini tarif ve takdime çalışmaktadır. Gayret bizden tevfik Allah'tan..."

Amaç böyle ortaya konunca, yazarın beyin ve sinir sistemi içinde inançlarına kanıt aramak çabasında olmadığını, inançlarının ise kimseyi ilgilendirmeyeceğini düşünür ve sadece "Ha gayret..." dersiniz. Ne var ki sayfaları çevirdikçe bir yanda tek hücreden insana doğru çeşitli sinir sistemlerinin yapıları, enformasyon sistemleri, kontrol mekanizmaları açıklanırken kullanılan sağlam nörolojik düşünce düzeni ile, bunu tümüyle inkâr eden metafizik yorumların yanyana gittiğini hayretle görüyorsunuz. Tek hücreli canlı ya da dielim yassı solucanın sinir sistemi anlatılırken bir *"ulu yaradan"*'ın yardımına ihtiyaç duymayan yazar, *"eşref-i mahlukat"*'ın beynine sıra gelince, yani sinir hücrelerinin adedi milyarlara varınca; *"Sinir sisteminde nereye gözlerinizi çevirseniz ulu Yaradan'ın muhteşem sanatını görürsünüz"*, diyor. Basitten karmaşığa doğru çeşitli canlı türlerinin sinir sistemi modelleri arasında evrimsel bir ilişki (hiç olmazsa bir benzerlik...) bulunduğundan hiç söz edilmediği gibi, böyle bir çağrışıma neden olabilecek sözcükleri kullanmaktan dikkatle (ya da kurnazlıkla) kaçınılıyor. Oysa, gerek bireyin gelişme sürecindeki çeşitli aşamalarda, gerekse erişkin insan sinir sisteminde canlının milyonlarca yıllık evriminin en somut örneklerini görmek mümkündür. Sıradan bir ders kitabında bile örneğin insan omuriliğinin yassı solucandaki segmanter sinir sisteminin aşikâr izlerini taşıdığı söylenir.

Yazar bu kadarla da kalmıyor ve Darwin'ci bazı genellemeleri örnek göstererek, bilimselliğin bir *"yutturmaca"* olduğunu ileri sürüyor: *"Mahlukatın en şereflisi olarak yaratıldık ve bu şerefi, bu haysiyeti idrak edemiyor, kendimizi maymun, kedi, köpek derekesine indirmeye çalışıyor ve bunu — bilimsellik— adı altında yutturuyoruz..."*. Derken sıra en canalıcı soruya geliyor: *"Ruh nedir, bütün bu işlevi başaran beynimiz midir? Yoksa onun gerisinde bir ruh var mıdır?"* Yanıt son derece sadedir: Beynin çeşitli bölgelerinin uyarılmasıyla *"maksatsız ve kaba birtakım hareketler"* yaptırılabilir ama *"bir düğmeyi iliklemek veya bir sigarayı yakmak gibi gayeye yönelik bir hareket"* hiçbir yeri uyararak sağlanamamıştır(...) Öyleyse beynin ötesinde *"bir kuvvetin"* var olduğunu *"kabullenmekten başka çare yoktur"*. Beyin bir *"alet, bir vasıtadır"*(...) *"Onu harekete geçiren, ona hükmeden, ister beynin içinde ve materyalistlerin iddia ettiği gibi kimyasal veya fizik tabiatta bir enerji, ister onun arkasında ve dışında bir —ruh— olsun, bugünkü araştırma metodlarımızla erişilemeyen bir kuvveti görmezlikten gelemeyiz..."*

"Bir eşrefi mahlukat" olarak semalarda dolaşan *"mülkün yaratıcısı"*'nın koyduğu *"kanunlara"*, doğa yasası demek gafletinde bulunanlara, evrimden söz edenlere, oradan pala sallayan sayın yazar, bu noktada yumuşak bir iniş yapmayı tercih ediyor ve *"materyalistlerin"* görüşünün de kabul edilebileceğini ima ediyor. Bugünkü araştırma yöntemleri bir yana, beynin içinde, hücre ve hücreler arası ilişkilerde birbirine dönüşen kimyasal ve elektriksel bir enerjinin devinip durduğunu yıllar öncesinden beri biliyoruz. Bunun böyle olduğunu en az bizim kadar bilen sayın yazar, içine düştüğü çelişkilerin nedenlerini yine kendisi açıklıyor:

"Allahım, ömrümün 30 seneden fazlasını senin yarattıklarının en şereflisi, en güzeli olduğunu gene senin söylediğin insanın en kıymetli uzvunu, beynini öğrenmeye ve bildiğim kadar öğretmeye sarfettim(...) Senin izin verdiğin kadarını öğrendim, senin rızanı tahsil için öğretmeye çalıştım(...). Eğer senin muhteşem eserini tarife çalışırken hata etti isem bunu bilgimin yetersizliğine ver ve iyi niyetimi bağışla."

Bu satırlar, bir bilim adamının hem de yetenekli bir bilim adamının kendi bilgisine ve düşüncesine koyduğu sansürün en trajik örneklerinden biridir. Doğayı yorumlamada, bilginin ancak

inançların izin verdiği oranda kullanılması ya da özgür olmayan bir bilgiyle doğaya yaklaşmak, ister istemez çelişkiler doğuracaktır.

Bu güdümlü bilimsellikle yola çıkan yazar, sinir sisteminin işleyiş biçimiyle toplumsal olaylar arasında paraleller çekmeye yöneldiği zaman, daha da ilginç sonuçlar çıkıyor:

Bilindiği gibi istemli bir hareket yapılırken, bu hareketin istenen hedefe, uygun biçimde varabilmesi için hareketin her aşamasında bu hareketi düzenleyen merkezlere bilgiler ulaştırılır. Bu bilgiler ışığında hareketin her unsuru, amaca uygun şekilde her aşamada yeniden düzeltilir ve ayarlanır. Geriye doğru sürekli bilgi taşıyan bu mekanizmaya Feed-back (Geriye bildirim)(5) diyoruz. Kuşkusuz bu mekanizma sadece hareket için geçerli değildir. Sinir sisteminde ve diğer sistemlerde geri bildirimle düzenlenen sayısız işlev vardır. Hepsinde amaç, işlevi uygun şekilde gerçekleştirmek ve organizmayı belli bir denge içinde tutmaktır. Bu düzenleme hemen daima birbirine zıt yönde etki yapan sistemlerle sağlanır. Örneğin beynin kanla beslenmesini dengede tutmak için kan akımını azaltan ve artıran sistemler, kandaki şeker miktarını artıran ve azaltan sistemler vardır. Sayın yazar bu işleyiş biçimini daha iyi açıklamak için basit bir örnek veriyor: Buzdolabının ısı düzenleyici sistemi. Dolabın içinde bulunan bir ısı ölçücü aracılığı ile, dolabı soğutan motor belli bir sıcaklığa göre ayarlanabilir. Böylece ısı ölçücünün geriye bildirimi ile dolap fazla ısınınca motor çalışacak, soğuyunca duracaktır. Bu bir "negatif" geri bildirim örneğidir. Aynı buzdolabını belli bir ısıya göre değil de soğudukça daha da soğuyan ya da ısındıkça daha da ısınan şekilde ayarlamak mümkündür. Isı düştükçe dolabın motoruna ulaşan enformasyon onu daha hızlı çalıştıracak (ya da tersi) bir düzenlemeyi harekete geçirebilir. Böylece dolap soğudukça daha da soğuyacak ya da tersi bağlantılarla, ısındıkça daha da ısınacaktır. Sonra ne olacak? Dolap ya sıcaktan eriyecek ya da donup çatlayacak. Bu da bir pozitif geri bildirim örneğidir. Şimdi yazarın yorumuna gelelim:

"Negatif ve pozitif geri tepmeleri sosyal hadiselerde çok görürüz. Genel olarak toplum düzeni negatif geri tepme ile temin edilir. Polis, jandarma, mahkeme, çeşitli terbiye müesseseleri hep negatif geri tepme bağlantılarıdır. Hedefini şaşıran fertleri, düzendışı davranışları, hizaya sokar, yola getirir. Bir an için toplumun pozitif geri tepme bağlantısına bağlandığını düşünün. Bu halde toplumun düzeni bozuldukça daha bozulacak ve giderek ya toplumun fertlerinin tükenmesi, dağılması, veya bir dış müdahale ile pozitif geri tepmenin kesilmesi ile kargaşa, düzensizlik sona erecektir. Zamanımızda anarşi, toplumlarda pozitif geri tepme bağlantısı olarak pek güzel kullanılmaktadır..."

Bilmem yoruma gerek var mı? Toplumu +4 derecede buzdolabı termoregülatörüne bağladık mı, düzen sonsuza kadar sürüp gidecek. İyi ama neden ille de polis, jandarma, optimal dengeyi koruyan negatif "geritepme", "düzene karşı" olan bireyler de, buzdolabını eritecek ya da çatlatacak pozitif "geritepme" örneğidir? Tersi düşünülemez mi? Zengini daha zengin, yoksulu daha yoksul hale getirmek için programlanmış bir düzenin koruyucuları "pozitif geritepme", işçi sendikaları, dernekler ve diğer demokratik baskı grupları da "negatif geritepme" örneği olamaz mı? Tabii toplumsal diyalektik buzdolabına indirgenirse daha böyle dizi dizi parlak yorumlar üretmek mümkündür.

Sinir sisteminin örgütlenmesinde, milyonlarca yıllık evrimin izlerini görürüz, demiştik. Her basamak kendinden sonra gelişen sistemlerin bir dereceye kadar denetimi altındadır. Bu, hiçbir şekilde mutlak bir denetim değildir. Sinir sisteminin en ilkel düzeylerinden biri sayılabilecek ve yassı solucanın sinir sisteminin izlerini taşıyan omuriliğimiz bile belli bir otonomiye, değerlendirme ve eylemde bulunma gücüne sahiptir. Memeliler ve nihayet insana gelince, en son gelişen korteks (beyin kabuğu) bölümlerinin, her basamaktan gelen bilgiler ve değerlendirmeler ışığında, düzenleyici bir role sahip olduğu kabul edilir. Bu çalışma düzeni eğer mutlaka toplumsal bir modele uydurulmaya çalışılırsa, olsa olsa "demokratik merkeziyetçi" bir düzene benzetilebilir. Şimdi sayın yazarı dinleyelim:

"Bunu bir askeri teşkilâttaki istihbarat ve icra organlarının rütbe sırasına ve hiyerarşisine benzetebiliriz. İstihbarat örgütü içinde dinleme cihazlarından, ajanlardan vs. alınan bilgiler ilk süzgeçten geçirildikten sonra daha yukarı değerlendirme merkezlerine götürülür..." "istihbarat örgütleri", "ajanlar", "dinleme cihazları"... Bu çağrışımlar karşısında insanın kendi sinir sisteminden ürkmemesi elde değil. Çağrışımlar bir kez başladı mı, durdurmak zordur. Ben de durduramıyorum. Kurulan modele göre, ister istemez hiyerarşik dizinin en tepesindekileri, beynimin en son gelişen ve üst düzeydeki "neocortex"ime yerleştiriyorum. Uzun zaman, bol soğanlı bir yahniden başka birşey düşünemiyorum.

Sinir sisteminin en temel birimi, sayıları 100 milyarı(6) bulan sinir hücreleridir (nöron). Bunlardan hiçbiri bir diğerinin aynı değildir. Demek oluyor ki, beynimizde belirli bir kişiliği olan 100 milyar sinir hücresi, yüz milyar "antite" vardır. Bu sayı doğumdan itibaren bir tek tane bile artmaz, aksine, özellikle yaş ilerledikçe ürkütücü bir hızla azalır. Her gün yaklaşık 100.000 sinir hücremiz ölüp gider. Ancak sayı o derece yüksek ve yedekler o derece çoktur ki, bu sürekli kaybın, beyin fonksiyonlarına hiç olmazsa görünürde fazla bir etkisi olmaz. Bu büyük yedek nöron deposu belki de insan beyninin henüz kullanılmayan kapasitesinin maddi temelini oluşturur. 100 milyar sinir hücresinin her biri yaklaşık 1000-10000 bağlantı yoluyla başka hücrelerle ilişki içindedir. Her bağlantı devresinin açık ya da kapalı olmasıyla, her an, "evet" ya da "hayır" biçiminde sonsuza yakın sayıda bilgi aktarılabilir. Mekanizmasını henüz çok iyi bilmesek bile bu sonsuz kapasitedeki bilgisayarın en karmaşık algılama, değerlendirme ve eylem sistemlerini düzenleyebileceğini düşünebiliriz. Bugüne kadar insan beyninden çok üstün düzeyde bellek, analiz ve sentez yeteneğine sahip bilgisayarlar geliştirilmiştir, ama bunlardan hiçbiri "verili" bir program dışında düşünce üretebilmiş değildir. Milyonlarca yıllık evrimin bilgi birikimi (genetik) ve insan yaşamının deney birikimi (öğrenme), insan beyninin henüz kavrayamadığımız bir sistemle, program üreten programlar gibi işlev gördüğü düşünülmektedir.

Şimdi bu *"muhteşem"* bilgisayar konusunda sayın yazarın yorumuna gelelim: *"Şimdiye kadar anlattıklarım, öylesine muhteşem bir idare mekanizmasını ortaya koymakta, gözler önüne sergilemektedir ki, kolayca anlaşılabileceği gibi, gerek sosyal ilimlerin ve gerekse fen ve tekniğin asırlar boyu ilerlemesiyle eriştiği seviye, en aptal bir insanın sinir sistemini dahi biraz olsun taklitten henüz çok uzak bulunmaktadır. Asırlar boyu milyarlarca insan evlâdında işleyen ve hiç hata yapmayan bu mekanizma, bugünkü bilgilerimizle biraz olsun taklit edilebilseydi fertlerin ve toplumun bütün huzursuzlukları ve düzensizlikleri ortadan kalkardı. Bunu göre göre, bile bile, hâlâ insan organizmasının plansız, programsız, bir Yaradan'ı olmadan, kendi kendine, bizatihi var olduğunu, canlı tabiatın cansız tabiat tarafından meydana getirildiğini ve asırlar boyu denemelerle kendi yanlışlarının kendisi tarafından düzeltildiğini, tek hücreli canlıdan, böylece insana kadar bütün canlıların birbirinden meydana geldiğini, meselâ düzeltmeler yapıla yapıla maymunun birgün insan*

oluverdiğini, iddia için idrak, akıl ve muhakemeden ne derece mahrum olmak lâzım, takdirinize bırakırım..."

Özetle, bir *"Ulu Yaradan"ın* eseri olan, *"hâşâ"* evrimsel bir geçmişe dayanmayan, milyarlarca insan evlâdında işleyen ve *"hiç hata yapmayan"* beynimiz bir toplum düzeni olarak *"biraz olsun taklit edilebilseydi, fertlerin ve toplumun bütün huzursuzlukları ortadan kalkardı"*.

Herşey bir yana, beynimizin şu *"hiç hata yapmama"* özelliğini düşünüyorum. Gözümün önünden *"türlü-çeşitli"* beyinler geçiyor. Acaba hangisini taklit etmeli, diyorum. Derken, yakın geçmişte bir "beyin takımının" yönetiminde yaşadığımız dönemi anımsıyorum. Başıma ağrılar giriyor. Sayın yazar yine imdadıma yetişerek tasarladığı toplum düzenini anlatıyor: *"Sinir hücrelerini, sinir sistemi toplumunun fertleri gibi kabul edersek, en ideal sosyal adalet, vazife taksimi ve karşılıklı yardımlaşma, sinir sisteminde gerçekleştirilmiştir. Sinir hücrelerinin her biri, tek tek, çok iyi beslenen, vücuda giren gıdanın en kalitelisini alan(...) iyi korunmuş fertlerdir. (Bu hayat pahalılığında iyi beslenme ve iyi korunma, bana modelin en çekici tarafı görünüyor...) Bunlardan bir tanesi kaybolsa, yerine yenisi gelmez. Ancak bu fertlerin var olabilmesi, vazife görebilmesi, mensubu bulundukları toplum, yani sinir sistemi ile mümkündür. Bir toplum düzeni içinde bunlar teker teker değer ifade etmektedirler.(...) Kısacası, sinir sistemi ferdi inkâr etmeyen, fertlerin mutluluğunu hedef almış bir "toplumcu düzen" örneğidir. Ne ferdi inkâr edip toplumu kabul eden hayal ve ütopi, ne de toplumu yok sayıp ferdin çıkarı ile meşgul bir menfaatçi düzen Allah'ın bize hediyesi olan sinir sistemimiz içinde yer almamaktadır"*.

Doğrusu bu düzene diyecek hiçbir şey yok... *"Sosyal adaleti"* gerçekleştirmiş, *"ferdi"* inkâr etmeyen ama toplumu da yok saymayan, *"iyi beslenen"* ve *"iyi korunan"* bireylerden oluşan bir topluma kim ne diyebilir? Peki ama, modelimiz *"eşrefi mahlukatın"* beyni olduğuna ve bu beyin de bir *"Yaradan"ın* eseri olduğuna göre, ona benzeteceğimiz toplum kimin eseri olacak? Böylesine *"muhteşem"* bir düzen, milyonlarca yıllık evrimin sonucu değilse, onun taklidi olacak toplum da binlerce yıllık insanlık tarihinin ürünü olamaz. Ona da bir *"Ulu Yaradan"* bulmak gerekir. Nasıl *"beynin ötesinde"* başka bir kuvvetin var olduğunu kabulden başka çare yoksa, böyle bir toplumun da ötesinde *"başka bir kuvvetin"* var olacağını kabul etmek zorundayız. Bu kuvvet ne ola ki?..

Ben kendi hesabıma iyi beslenmeyi, iyi korunmayı ve sosyal adaleti gerçekleştirme görevini, ona gereksinme duyanların kendi ellerine bırakmayı tercih ederdim.

***

İnsanları bir *"Yaradan"*'a inandıkları için bağnazlıkla ya da bilgisizlikle suçlamaktan yana değilim. Doğada ve konumuzla ilgili olarak sinir sisteminde, kanıtlanabilir, sınanabilir pozitif bilimlerle henüz açıklayamadığımız karanlık alanlar varsa inançlara da yer vardır. Bildiklerimize dayanarak analojilerle bu alanlardan inançları kovmaya çalışmak hiç ilgimi çekmiyor. Bir ideoloji olarak, diyalektik maddeci görüşün de buna gereksinmesi olduğunu sanmıyorum. Pozitif bilimlerin bugünkü verilerini yorumlamak yeter de artar bile. Ama biyoloji ve nöroloji ile uğraşan bir bilim adamının, inançlarına kanıt bulmak uğruna, sinir sisteminin evrimini görmezlikten gelmesi, kendi bilgisini sansürden geçirmesi, bununla da kalmayıp, cümle alemin kabul ettiği en temel gerçekleri *"yutturmaca"*, diye nitelendirmesi anlaşılır şey değildir. Beynin ötesinde bir güç bulunduğunun kanıtı olarak, hiçbir yerin uyarılmasıyla bir insana *"düğme iliklemek"*, *"sigara yakmak"* gibi düzenli *"maksatlı"* bir hareket yaptırılamadığını göstermek, kaba deneysel koşullarla beynin fizyolojik potansiyeli hakkında, pek bilimsel sonuçlar çıkarmaya kalkmak, herşeyin ötesinde *"eşrefi mahlukat"*'ın *"muhteşem"* beynindeki ciddiyetle bağdaşmaz.

Öte yandan biyolojik modellerden kalkarak, toplumsal sistem önerileri geliştirmek, önerilen *"toplumcu"* bir model de olsa, *"beş parmağın beşi de bir mi?"* diyerek, eşitsizliğe doğadan kanıt göstermekten daha anlamlı değildir. Kaldı ki sözü edilen *"toplumcu"* modelin ne menem bir model olduğu da ortadadır. Doğayı inceleyerek, ondan toplumsal olaylar için de geçerli yasalar ve yöntemler çıkarmaya çalışmak başka şeydir, herhangi bir biyolojik modeli, bir toplumsal düzen örneği olarak önermek başka şeydir. Birinci yaklaşım ne derece bilimsel ise ikinci de o derece bilim dışıdır.

---

(1) Engels'e Göre Tabiatın Diyalektiği. Georges Cogniot, Hür Yayınevi Bilim Dizisi. 1965 (s. 25).

(2) Programs of the Brain. J.Z. Young. Oxford University Press 1978.

(3) Doğanın Diyalektiği, F.Engels. Sol Yayınları, 1977

(4) Beynimiz ve Sinirlerimiz, Prof. Dr.Ayhan Songar, Yeni Asya Yayınları, İlim ve Teknik Servisi, 1979.

(5) Prof.Ayhan Songar, "Feed-back" deyimini "geritepme" olarak çeviriyor. Geri tepme, tepkisel bir anlam içerdiği için biz "geri bildirim" deyimini uygun bulduk.

(6) The Brain. D.H.Hubel Scientific American 3, 45 (1979).

Ferruh Doğan

CAN YÜCEL

FINDIK FARESİ BÜYÜDÜKÇE
TAVANARASI KÜÇÜLMÜŞ
FINDIK KADAR KALINCA TAVANARASI
FINDIK FARESİ ÖLMÜŞ...

Kafka'nın "Fare" öyküsü üzre,
Gözüme nasıl büyük görünürdü
Şu Sirkeci Garı'nın lokantası!..
On yıl kadar kapalı durup açıldığında,
Gittim baktım ki götiçi kadar kalmış
O hangar gibi yer...
Garsona sordum: *"Niye küçülttüler,"* dedim, *"burasını?"*
"Yok, amca," dedi, *"dokunmadılar hiç enine boyuna,*
"Siz fazla şişmanladığınızdan, size öyle geliyor."
Doğru dediği belki de...
(Üstelik garson, Kafka'nın gençlik resimlerinden birine pek benziyordu)
Ola ki yaşlandıkça, yaşlanıp şişmanladıkça,
Hiç durma küçülen bu zemin-vatan ve tavan arasında
Dönmüşümdür ben de Kafka'nın faresine...
Yarın, meselâ, orta yerimden çatlasam ne lâzım gelir?..
Yine de içimden bir ses: *"Sen sen ol,"* diyor,
"Kafka'nın öyküsündeki fareye emsal,
"Cirit oyna oynayabildiğin kadar,
"Bulduğun neyse mekân!
"Ellerin, ayakların ve çükünle değilse de,
"Hâlâ genç kalan aklınla koşmaca oyna,
"Duvarlara vursan da başını!..
"O tavanarası kadar kaldığında cürmün ve cirmin,
"Ölmek ki senin
başlayıp da bitiremediğin,
"Allah bilir kaçıncı bin şiirin..."

SEZARYEN

Yassos Balıkçısına

Aynalar çatlıyor kendi kendime konuşurken
Oysa yalnızlığım benim sadece dostum...
Hele koyunlarla, kuzularla gelecek bahar
Kırkılsın da gör tüyüm tüsüm...
Karnıma inen bir bıçak darbesiyle nasıl
Fırlayacak ortaya o gün
Doğuştandır derûnumda saklanan kadim dostum!

KUŞATMA

Onat Kutlar

İsa'dan sonra 115 yılının 18 Eylül günü, yani yeryüzünün alacakaranlığında, Romalı komutanlardan biri, küçük ordusuyla Fırat kıyısında bir düzlükte konakladı. Aynı günlerde İmparator Traianus Edessa'yı kuşatıyordu. Gökyüzünde büyük bir ay vardı ve yorgun askerler derin bir uykuya daldılar. Romalı komutanı uyku tutmadı. Kalktı, olgun üzümlerle yüklü bağ kütükleri ile ırmağı ayıran çakıllı kıyıda uzun süre yürüdü. Romalı düşünür ve ozan Euphrates'ten dizeler mırıldanıyordu. O çağlarda bir komutanın şiir düşünmesi tuhaf değildi. Euphrates yedi yıl önce kendi isteği ile ve İmparatordan izin alarak canına kıymıştı ama işte ona adını veren ırmak ve onun kıyısında şiir ölümsüzlüğe akıp gidiyordu. Bir an durdu ve ırmağın öbür yakasına baktı. Ay ışığında parlayan uçsuz bucaksız yeni ülkeler. Yazgının ve ırmağın sınırına gelmişti. Suyun sesiyle ta uzak denizlere ulaşan derin düşlere daldı.

Önce anlıyamadı, düşün belirsiz sınırlarını mı geçmişti yoksa değişimlerin tanrısı ay, ona bir oyun mu oynuyordu? Ama gözlerinin gördüğü gerçekti. Karşıda bembeyaz bir kent yükseliyordu. Irmak tanrısının köpüklü atlarının çektiği büyük bir yelkenli gibi. "Vaşukaani!" diye mırıldandı Komutan. Atı evcilleştiren barbar kavimlerin en eskisi Hurri'lerin bin yıldır yeri bilinmeyen kayıp başkenti. Fetih kartallarının bin yıldır peşinden uçtukları beyaz güvercin, çöllerde yiten orduların düşlerindeki deniz, gözüpek gemicilerin sisler içinde aradıkları cennet, ayışığı ülkesinin başkenti: Vaşukaani.

Sessizce soyundu komutan. Ağır zırhını ve kılıcını sandallarının ve giysilerinin üstüne koydu. Fırat'ın serin sularına daldı. Akıntıyı ve suyun pırıltılarını keserek öbür kıyıya yaklaştıkça şaşkınlığı ve sevinci arttı. Bir gerçekti gördüğü. Silkindi, çıktı. Alçak surları aştı ve kente girdi.

Mermer sokaklar masmavi bir uykuda yüzüyordu. Depremlerle deniz dibine göçen batık Myra kentleri gibi. Kimsecikler yoktu ortalıkta. Barış ya da suskunluk. Başıboş atlar dolaşıyordu küçük alanlarda. Havada koyu yeşil ve acı defne yapraklarının kokusu. Ve sakız ağaçlarının.

Kentin en yüksek yerindeki ay tanrısı tapınağına doğru yürüdü.

Sin tapınağının tek rahibesi olan genç kadın, büyük sunağın önünde diz çökmüş, gözyüzüne bakıyor ve soğuk yaratıcıya kendini adıyordu. Saçları yeşil yosunlar gibiydi. Yüzü duru ve aydınlık. Genç ve çıplak tenini büyük yapraklar örtüyordu. Elinde kutsal şarapla dolu gümüş bir kadeh. "Doğa kırar umutları, yazgı değişir ve tanrı yukardan bakar tüm olup bitenlere..." Genç kadın şarap kupasını uzattı tanrıya. Gözleri şaşkınlıkla iri iri açıldı. İşte tanrı önünde duruyordu. Çırılçıplaktı. Esmer derisinde alacakaranlığın çiğleri parlıyordu. Kupayı aldı. Doğu toprağının sayısız lezzetleriyle yüklü koyu şarabı içti ve gülümsedi. Genç kadın sessizce sunmadan önce kendini, bilinmeyen bir dilde iki sözcük mırıldandı.

Ay, alçak tepelerin ardında kayboluncaya kadar sunağın önünde seviştiler.

Romalı komutan, askerlerinin yanına döner dönmez Suriyeli kölelerin en bilgesini çağırttı. Genç kadının mırıldandığı iki sözcüğün anlamını sordu. Yaşlı köle bir süre düşündü, sonra, "Bizi kurtar! demek olmalı" dedi, "Arami dilinde söylenmiş bir sözdür..."

"Bizi kurtar!". Bu iki sözcük, çatallı bir doğu kılıcı gibi yüreğine dokundu Komutanın. Kente elini kolunu sallayarak giremeyeceğini anladı. Bir gecede doğan hırslı özlem, bedeninin tümünü fethetmiş, kendi yurdu gibi oturmuştu oraya. Askerlerine emir verdi, kuşatma başladı.

Tam on yıl sürdü kuşatma. Kent, inanılmaz bir inatla direndi. Ne Yahudiye'de Simon ve taraftarları, ne de Edessa'da Abgar Prensleri böylesine direnmemişlerdi Roma ordularına. O sessiz ve evcil atların dolaştığı sokakların alçak duvarlarından oklar yağıyor, yazın alev topları, kışın bitmez tükenmez kar yığınları yolları kesiyordu. Tüm kuşatma biçimlerini denedi Komutan. Cepheden görkemli hücumlar düzenledi, gizli tüneller kazdırdı toprağın altından, karışık dış kale yollarının haritasını yaptırdı, bir süre uzaklaşıp birden kuşatarak şaşırtmaca verdi, boşuna. Yıllar geçiyor, Komutanın bu düş kentine tutkusu artarken ordusu ağır ağır eriyordu.

Doğulu barbarların kentini içten fethetmeyi düşündü. Kentin bilge kişilerine elçiler yolladı gizlice. Roma uygarlığının üstünlüklerini anlattı elçiler. Felsefe ve şiir kitapları götürdüler, Latin dilinin inceliklerini öğrettiler. Barbarlar, yeni bilgileri bir sünger gibi özümlediler. Ama bütün bunlar, kapıların açılmasına yetmedi.

Üstelik Komutan, askerleri azaldıkça kentin yakınlarına bile yaklaşamaz olmuştu. Arada sırada cesur bir Roma garnizonu surları yararak kente giriyordu. Duvarların ardında, günler süren bir boğuşmanın sesleri yankılanıyordu. Sonra sessizlik. Gidenlerden hiçbiri geri dönmüyordu.

Milattan sonra 125 yılının gene bir güz gecesi, Romalı Komutan, düşlerinin kentine girdi. Gene kocaman bir ay vardı gökyüzünde ve yeryüzünde kimsecikler yoktu. Küçük ordusundan bir tek asker bile kalmamıştı. Yıllardır Fırat, ölü savaşçıları uzak denizlere sürüklüyordu. Zırhı yırtılmış, sandalları parçalanmış, sakalları uzamıştı Komutanın. Yorgun ve umutsuz, yanıp yıkılmış sokaklardan geçti, tapınağa doğru yürüdü. Barbarlar ölmüşlerdi ve sakin atlar şimdi uzak ovalardaydılar.

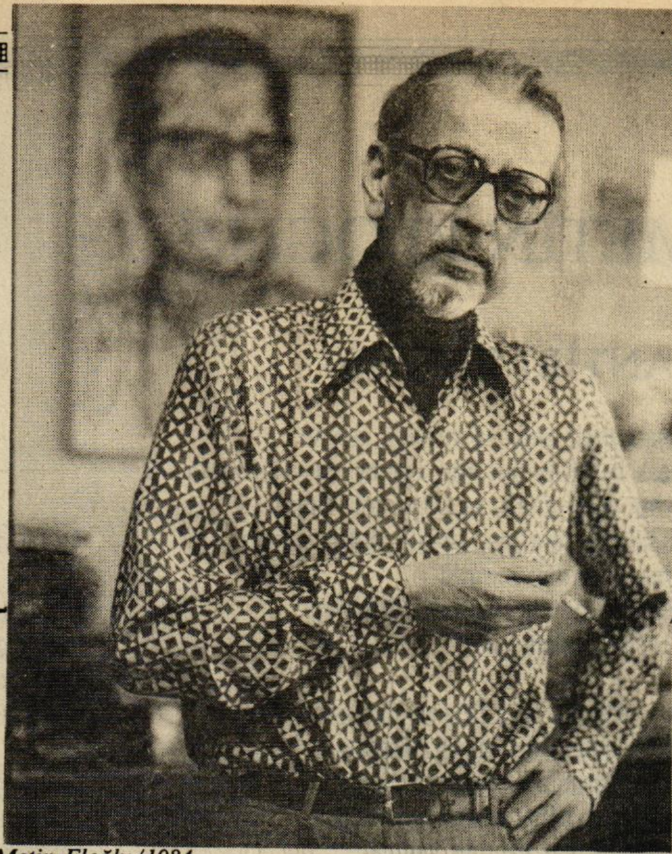
Doğa kırmıştı işte umutları, yazgı değişmişti ve tanrı...

Yıkılmış tapınağın kırık altarı önünde ağlayan genç kadın bir an başını kaldırdı. Karşısında ayışığında parlayan eski zırhıyla Romalı bir asker gördü. "İşte geldim" dedi Komutan. Rahibe uzun uzun baktı ona ve Latince, "Neye yarar?" dedi, "kurtarılacak bir kent kalmadı ki..." Sonra sessizce uzaklaştı oradan. Arkasında acı, koyu yeşil bir defne kokusu bırakarak.

Hurri'lerin yitik başkenti Vaşukaani, pek yakında, sonsuza dek Fırat'ın suları altında kalacak. Ve hiçbir arkeolog anlayamayacak barbarların ay tapınağının altarı önünde bir Romalı asker heykelinin ne işi var?

Metin Eloğlu İçin

"İlle de birini seç deseler, şiire varım; o daha bence."

Cengiz Civa
Metin Eloğlu/1984

Metin Eloğlu, uzun süredir tedavi görmekte olduğu hastalıktan kurtulamayarak, geçtiğimiz günlerde aramızdan ayrıldı.

1927'de doğan sanatçının, yaşamı boyunca, *Düdüklü Tencere* (1951), *Sultan Palamut* (1957), *Odun* (1959), *Horozdan Korkan Oğlan* (1961), *Türkiye'nin Adresi* (1965), *Ayşemayşe* (1965), *Dizin* (1971), *Yumuşak]g* (1975), *Rüzgâr Ekmek* (1978), *Hep* (1982), *Ay Parçası* (1983), *Önce Kadınlar* (1984) adlarında oniki şiir kitabı yayınlandı. Ayrıca, *Garip Şiirler Antolojisi* (1968 - Ü. Yaşar'la birlikte) ve *Bektaşi Dedikleri* (1977 - O. Tansel'le birlikte) adlı iki de ortak çalışması var.

Şair, ressam, öykücü, eleştirmen Eloğlu'nun, şairliği üstüne, bugüne kadar yazılanlardan bir kesit sunuyor, sanatçıyı saygıyla anıyoruz:

"Rahmetli Orhan Veli ile birlikte Eloğlu'nun ilk şiirlerinden birini okuduğumuz zaman, Orhan, kendine mahsus bir anlayış içinde 'iş var bu delikanlıda' demişti. Sonradan Metin'in şiirleri *Yaprak* dergisinde yayınlanınca Orhan'ın bu sözlerindeki isabeti öğrenmiş oldum."

Fethi Giray (1951)

"Dili, deryadil, müstehzi, çokluk halk konuşmasının canlılığını veren, arada argoya kaçan sevimli, sıcak, erbap bir dil! Şiirlerde zalim bir istihza, dokunaklı bir alay havası esiyor."

Behçet Necatigil
(Bile/Yazdı-Yazılar)

"Metin Eloğlu Romantik'in tersidir. (...) Metin Eloğlu'nda şiir bir yerde ipini koparır, ironi öğesi taşarak başlangıçta var olan moral öğeyi çatlatır, sinizme gider."

Cemal Süreya
(Şapkam Dolu Çiçekle)

"Nedir Eloğlu ile 'Garip' arasında ilişkiler, benzerlikler, ayrılıklar? Garip'in —sosyal ve duygusal kategorideki— 'küçük adam'ı, onun da 'adam'ıdır, şiirsel ve töresel başkaldırma onda da vardır. Yalnız Eloğlu'ndaki 'küçük adam', soyut, düşünülmüş, tek tip, 'anonim' küçük adam değildir. Bir coğrafyası ve tarihçesi olan bir 'küçük adam'dır. Bu yüzden boyun eğip geçip gitmez dünyadan; eleştirir, yargı verir. (...) Metin Eloğlu'nun üstünde durulmayan bir ikinci özelliği, İstanbullu bir 'şair' oluşudur: başlarken, sonuna kadar ve farkında olmayarak. O kadar İstanbulludur ki, sadece Üsküdarlıdır. Örneğin Yahya Kemal, İstanbul'u bir anı, bir kalıt, bir avuntu olarak severken, Eloğlu yaşar onu; İstanbul, ortamıdır onun. (...) Coğrafyasını bilir ve onu sever. Denebilir ki, Yahya Kemal'in anlayışı İstanbul'u fethetmiştir, Eloğlu'nun anlayışı ise onu yurt edinmiş, ona kendi damgasını vurmuş, orda dünyasını kurmuştur ve yaşamaktadır."

Turgut Uyar
(Bir Şiirden)

"Eloğlu yererken düşündürür ama, bununla herhangi bir düşünceyi, öğretiyi aşılamak dileğinde değildir. Büyük bir ölçüde, ortamı da —tabii şiir ortamı— yaşamı da kaotiktir, hatta toplumsallığı çok yerde anarşizme varır. O, çevreyi, dünyayı bir objektif gibi aktarmak, saptamak ister; bu yüzden de aralarında bir düzen kurmayı gereksiz bulur. Çünkü gerçekçi ise, kaotik olan bir ortamı, dünyayı aynı olduğu gibi vermelidir, kaotik olanı tutarlı vermek tutarsızlığın ta kendisidir. Bu açıdan bakıldığında da gerçeği ustaca verdiği gözlenebilir"...

Doğan Hızlan
(Yazılı İlişkiler)

"Metin Eloğlu *Garip*'le gelen çarpıcı, şaşalatıcı şiire bambaşka bir hava vermeyi başardı. Kentin alt tabaka yaşamına bir orta tabaka aydını olarak bakmıyor, başkalarının dilini kullanmıyordu. İçinde yaşadığı dünyanın, yoksul kent yaşamının şiirini, bütün ayrıntılarıyla bildiği, konuştuğu bir dille yazdı. Rıfat Ilgaz'da yoksul öğretmenin, kahve insanlarının diliyle halka yönelen şiir, Metin Eloğlu'nda mahalle aralarında koşuşturan yoksul çocukların, okul kaçaklarının, hiçbir işte dikiş tutturamayan delikanlıların diline düştü. Bu 'cebinde bıçaklar saklı' şair, baskıya, sömürüye karşı çıkarken de başkaları için özveride bulunmuyor, kendi sınıfını savunuyordu. Metin Eloğlu, 1960 sonrasında, İkinci Yeni sarsıntısı atlatılmak üzereyken, şiirini değiştirmek yenilemek gereğini duydu. Sözcük seçimine büyük özen göstererek yaşamdan kitaplara doğru kaydı. Yeni bir şiir dili kurma yolunda aşırı deneylere girişti. Kapalılığa, soyuta çok yaklaştı. Bu deneyleri aştıktan sonra da, başlangıçtaki, yoksulluğa kafa tutarcasına yaşama sevinci dolu, olaylara bağlı şiirine dönmedi."

Memet Fuat
(Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi)

METİN ELOĞLU

FANTİRİ FİTTON

Akşam üzeri balkona kuruldu muydu
Bacak bacak üstüne atıp cigarayı da yaktı mıydı
Şeytan diyor ki git, saçlarını dola eline
Bir sille bir tarafına, bir sille öteki tarafına
Piyango vurduysa vurdu
Kelleyi kulağı düzdünüzse düzdünüz
A şırfıntı, cakan kime

Ama olmuyor işte, Zeynep Hanımın hatırı var
Baksın Fatma'ya, baksın Muazzez'e
Reci yollarında kırılıyor zavallılar
Bu hayatın baharındaymış da dünyayı iplemezmiş
Kırıştırdığı kâr kalırmış yanına
Anasının karşısına geçip rakı içer bu kaltak
Bir alay şatıfilliyi eve doldurup fing atarlar
Kadının başına gelenler âhır vaktinde

Gitmesin efendim mecbur eden mi var
Gitmesin Todori'nin gazinosuna
Bok mu var Todori'nin gazinosunda
Otursun evceğizinde anacığına yardım etsin
Tahta silsin, kabı kacağı ovsun
Madem ki okulu bıraktı, başka işi ne
Kıçını kakıp kısmetini beklesin.

Ağda tutmasın, bacağın kıllısı da iyidir
O nane mollalar ne anlar kıllı bacaktan
Pislik sarısından başka renk mi bulamadı saçlarına
Hele entarisi... kıçı başı meydanda
Oldu olacak bari bilmem nesini de göstersin

Boş versin paraya pula
Ona dost öğüdü, hana hamama boş versin
Tahsildar Cafer'in kızı o tacire vardı da ne oldu sanki
Kime lafını ettimse; kim bu Selma Hanım? diye soruyorlar
Orospunun biridir diyemezsin ki
Bu da tutmuş, bir mühendis koymuş aklına
Güze doğru evlenecekler de, Amerika'ya gidecekler
Ona kitaplar okutmalı, şiirler ezberletmeli
Hayvan gelmiş, bari hayvan gitmesin

Sultan Palamut-1957

ÇİÇEK BOZUĞU

Horozcular geçiyor, çifte kavrulmuş, çopur;
İçim geçiyor, öte yıllar yorgunu...
Deniz içresi taşra, öyle bir vatan günü;
Eh, gün/ola, o da mı akşamlaşır?

"Ah Beyoğlu" karakolunun bekâr odalarında,
Tek ben miydim evli/barklı?
Sulak memeliler o çöl emziğime ekli;
Vah, taş damlıyor toprak iriliğinde!

Hangi çağanın, hangi ayındayız? diyemiyorum da
Günleri —dededen toruna— sahi kuruyor musunuz?
Demek İNSANOĞLUYUZ'a yattı usunuz;
Çirkinliğin Ç'si yoktu ki bu yorumda.

Rüzgar Ekmek-1978

ÇİLLİ

İçimde hep o işlek tığ
'Ben sağken'liği oyalıyor
Oysa gözlerimi silkseler
Varım yoğum sapır sapır

Önce Kadınlar-1984

SOY

Dün oğlumla rastlaştık
O süt alıyordu ben rakı
Bir üst sokakta oturuyormuş
İyi iyi
Saçları mı dökülüyormuş ne
Bakkal kalabalıktı

Önce Kadınlar-1984

Moloise'in Özgürlük Şarkıları Susmadı

"Günün birinde karaderili halkın yönetimi ele geçireceğini tüm dünyaya duyurmak için oğlum beni görevlendirdi. Yaşamlarını yitiren tüm savaşçılar özgürlük için öldüler. Savaş kesinlikle sürdürülmelidir."

Mamelika Moloise

Zulmün fırtınasında
benim kandan yağmurum sürecek.
Hayatıma gururla veda ediyorum.

Güney Afrikalı özgürlük savaşçısı şair Malesela Benjamin Moloise' in ırkçı refim tarafından öldürülmeden önce yazdığı son şiir bu oldu.

Benjamin Moloise 1982 yılı Kasım ayında öldürülen bir polisin cinayet zanlısı olarak tutuklanmıştı. Mahkemede Moloise'in polisi intikam için öldürdüğü iddia edildi. Çünkü öldürülen — ve kendisi de siyah olan— polisin tanıklığıyla daha önce üç ANC üyesi idam edilmişti. Moloise kendisine yöneltilen suçlamaları reddetti, olay yerindeki kanıtlar da Moloise'i doğruluyordu. Ama ırkçı rejimin gözünde yeterince suçluydu, çünkü Güney Afrika'da siyah halkı özgürlüğü için mücadele veren Afrika Ulusal Kongresi'nin (ANC) kararlı bir savaşçısıydı. Sonuçta, Moloise Haziran 1983'te ölüme mahkum edildi.

Mahkemenin hiçbir dayanağı olmayan bu ölüm kararı dünya kamuoyunda büyük tepkiler doğurdu. Dünyanın dört bir yanından ırkçı rejime karşı protesto sesleri yükseldi. Daha sonra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 13 Ocak 1984'de, etkili bir karar alarak, ırkçı rejimden Benjamin Moloise'in ölüm cezasının kaldırılmasını *oybirliğiyle* talep etti. Bu tepkilere ırkçı Güney Afrika yönetimi ölenin de "öldürenin" de siyah olduğunu söyleyerek olayın ırk meselesi olmadığı karşılığını veriyordu. Oysa ölen siyah da olsa ırkçı rejime hizmet eden bir polisti. Moloise'in suçlanmasının nedeni ise onun ırkçı rejime karşı direniyor olmasıydı. Kaldı ki, Moloise'in cinayeti işlediği hiçbir şekilde kanıtlanmamıştı. Botan yönetimi açıkça bir kurban daha istemekteydi. Irkçı Güney Afrika yönetiminin dünya kamuoyunun baskısıyla Ağustos 1985'te ertelediği infazı, bu kez gerçekleştireceğinin anlaşılması üzerine Güney Afrika'da yeryerinden oynadı. Ve ırkçı rejim Moloise'i katletmeden önce onun kurtulması için gösterilerin yapıldığı Cape-Town'da zırhlı araca taş atan iki gençle 10 yaşında bir çocuğu öldürdü. Durum açıkça belliydi, genç siyah ozanın varlığı ve idam edilmesi ırkçı rejim açısından bir otorite ve güç gösterisi haline dönüşmüştü. Dolayısıyla sanığın suçlu olup olmaması önemli değildi, ırkçı rejimin kendi despot yönetimini sürdürmesi açısından Moloise kurban edilmeliydi.

Moloise'in geçirdiği son saatleri kendisiyle görüşebilen annesi Mamelike Pauline Moloise şöyle anlatıyor: "Oğlum bana ağlamamam gerektiğini söylemekten bir an olsun vazgeçmedi.Son saatlerini *Özgürlük Şarkıları* söyleyerek geçirdi. Mücadelenin biz özgür oluncaya dek süreceğini söyledi." Bayan Moloise sözlerini şöyle tamamlıyor: "Öyle bir evlada sahip bir anne olduğum için gurur duyuyorum".

İnfazdan bir gece önce Pretorya Merkez Cezaevi'ndeki tüm tutuklular sabaha kadar ölüm hücresindeki Moloise'e şarkılar söylediler. Sabahın erken saatlerinde genç ozan darağacına çıktığında şarkılar birdenbire kesildi. Hapisane duvarlarının dışında annesi ve özgürlük savaşçısı arkadaşları bekliyorlardı. Ölüm haberi dışarıya ulaştığında sıkılı yumruklar havaya kalktı ve siyahların özgürlük marşı ortalığı kapladı. Moloise'in avukatı, infazın 18 Ekim sabahı saat 7.00'de gerçekleştirildiğini belirttikten sonra şu açıklamayı yaptı: "Benjamin Moloise ölüme gitmeden önce tüm dünyaya seslenen mesajında, kendisinin ölüm cezasının kaldırılması için uluslararası planda seferber olan tüm ülkelere ve tüm halklara teşekkür ediyordu."

Daha sonra Benjamin Moloise'in annesi ile avukatı ortak bir basın toplantısı düzenlediler. Bayan Moloise oğlunun son anlarını şöyle aktardı: "Kesinlikle söylemeliyim ki Benjamin hükümetle karşı karşıya geldiği için en küçük bir pişmanlık belirtisi göstermedi, kendi adına hükümetten herhangi bir şekilde merhamet dilenmeye tenezzül etmedi."

Benjamin Moloise

Genç ozanın annesi
Mamelika Pauline Moloise

Yaşlılık Günlüğü

Salâh Birsel

31 Mart 1980

Bana öyle geliyor ki ayrı düşüncede olan insanların birbirlerini öldürmeleri düşünce adına, ülkü adına değil. Herkes içindeki cinayet içgüdüsünü doyurmaya bakıyor.

23 Ocak 1981

Piyasasını fırlatmak isteyen aydın tayfası için reçetedir:

1- Kendi bilyasına vurmak için, başkasının bilyasına vurmamak.

2- Öç almak, bozuk düşüncesinin uzağından bile geçmemek.

3- Vıdıvıdıya, dedikoduya seçkin bir inci gözüyle bakmamak.

4- Hint filozofu Beydeba gibi hastalığın ve düşmanın küçüğü olduğuna inanmamak.

5- Kan dökücü ve işkence dökücü zorbalara haşa ki yanaşmamak.

6- Şiire, romana, denemeye perakende dalmamak.

7- Üç kağıtçılara, kendi harap, ciğeri kebap dibeleklere kürek çekmemek.

8- Olup olmadık yerde başını saat sarkacı gibi sarsmamak.

9- İt dalkavukluğuna ve de şaklavaklığa hiçmihiç gazoz patlatmamak.

10- Gençlikte çokça oyalanıp kocamışlık şölenine geç kalmamak.

8 Şubat 1981

Gerçekte bizim kuşaktan kimse siyasal bir partiye girmeyi aklından geçirmemiştir. Geçirmişse de onu hemen nalalar vurarak kovalamıştır.

1950'lerde Ataç da, C.H.P.'den aday gösterileceği zaman çok utanmıştır. Bir ara herkesin tek tek onayını almaya bile kalkmıştır.

5 Ağustos 1981

İrlanda'lı yazar Brendan Behan, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Dublin'de *Stout* ile *Porter* biralarının içildiğini söyler.

Porter siyah bir biraymış, alkol gradosu da arkadaşından daha düşükmüş. *Stout*'un dublesi bir penny'ye satılırmış. O kadar güzelmiş ki bira bardağı tezgâhın üzerine kondu mu, yapışıp kalırmış.

Brendan Behan içkicidir.

Flann O'Brien de öyle.

Behan'ın demesine göre, O'Brien *Deniz Üstünde İki Kuş* adlı romanında *Porter* birasına "İşçinin Dostu" adını vererek şu aşağıdaki pohpohu çekmiş:

İşler bombozuk çaldıysa
Kalkıştıysan sen de düzeltmeye
Ve de yaşam zifir kesilince
Bir duble siyah bira işte senin tek dostun.

Yuttunsa iyisinden zokayı
Atın da vartaya uğradıysa
Bir şeyin kalmadıysa borçtan başka
Bir duble siyah bira işte senin tek dostun.

Kalbinde duyarsan bir hüzzam curcuna
Yüzünün de kurumuşsa kanı
Doktor da demişse "Havanı değiştir"
Bir duble siyah bira işte senin tek dostun.

Mayışmışsa tel dolabın
Bir topan sucuk bile yoksa kızartılacak
Yani bir vakit yiyorsan bir vakit açsan
Bir duble siyah bira işte senin tek dostun.

Ayaklanma varsa, varsa o mendebur savaş
Bir düşünce kalmıştır sana gülbeşeker
Bir ışık parıltısı olsa olsa
Bir duble siyah bira işte senin tek dostun.

1 Şubat 1983

Gün gün belleğim beş para çalışmıyor.

Gerçekte benim belleğim öteden beri yufkadır.

Salâh Bey Tarihi'ni yazarken onca gırgırı, onca düşman çatlatan bakışı, onca baş sallaşmasını nasıl anımsayıp da yazdım, hâlâ kendi kafama şaşarım.

Şu var ki, çocuklukta, delikanlılıkta, belleğin körpe yaşlarında yakalanıp torbaya atılan şeyler, yıllar sonra zıp, yine ortaya çıkıyor.

Bir de şu oldu: *Salâh Bey Tarihi*'nde benimle, ya da çevremdekilerle ilgili olayların tümünü bir anda ya da bir gecede anımsamadım. Onlar bana teker teker ve birbirlerinin elinden tutarak geldiler. Hiçbir zaman da aklıma dokunacak bir şap şap kalabalık oluşturmadılar.

Belleği iyi resim veren insanlara her zaman imrenmiş ve de saygı göstermişimdir.

Babamın da (Hafız Talat), amcamın da (Hafız Tevfik) bellekleri çok güçlüymüş. İkisi de küçük yaşlarda Kuran'ı belleklerine çekerek adlarını Hafız'a yükseltmişler.

Babam ilkokul sıralarında kitap mitap da götürmezmiş eve. Dersleri nasıl yapacağını soranlara da kafasını gösterir: "Dersler burda" dermiş. Bir gün öğretmenleri dayanamamış, okul çıkışında babamı bir kenara çekerek ertesi günün dersini sormuş. Babam da o gün onun anlattıklarını noktası noktasına yineleyip hocayı Urfa yağıyla kızartmış.

Babamın belleğini ben de bilirim. Yıllar öncesi yazdığı mektupları sonuna dek ezberden okurdu.

Voltaire'in de yaldır yıldır bir belleği olduğu söylenir. Zaten insanın fener çekmiş bir belleği yoksa onun büyük bir yazar olması da çok zordur.

Tarih sahibi Peçevi İbrahim Efendi de XVI. ve XVII. yüzyıl bilginleri içinde *Şeyhi Tercümanı* diye ünlenmiş Şeyh Ömer Efendi'nin de yürekleri yalınayak bırakan bir belleği olduğunu yazar. Ayasofya Camii'nde *tefsir* dersi verirken eline hiçbir kağıt almadan çeşitli

yorum kitaplarından parçalar okurmuş.

Cerrahpaşa Şeyhi diye bilinen Şeyh İbrahim Efendi de ondan geri kalmazmış. Bir toplulukta zehir zıkkım sorulardan, diyelim 100 soru soruldu, karşılıklarını gözünü kırpmadan verirmiş. Anlattığı şeylerin de hangi kitabın hangi sayfasında olduğunu açıklamayı unutmazmış. Dinleyicilerini de şöyle uyarırmış:

— O kitabın kısaltılmışı da, ayrıntılısı da var. Kısaltılmışını okursanız bulamazsınız. Arayan ayrıntılısında arasın. Sonra da "Bulamadık, Şeyh Efendi bilmiyor" denilmesin.

Ne ki, Şeyh Efendi camide vaaz ederken sık sık kürsüden aşağı düşermiş. Çünkü çokça coşar, kendinden dışarı çokça çıkarmış.

Yaşamak bellektir.

İnsanlar belleklerini yitirince ölür.

Cemal Süreya:

Bir sürü süleyman Vagon-Blö'de

Çarşamba, 8 Mayıs 1985

Telefonda Behzat Ay:

—Ağabey ben kendimi öldürüyorum.

—Sen ne zaman kafayı bulsan, bu öykülerin ayağına yatarsın.

Sulu zırtlak bir yemin:

—Ben de yalan yok, öldürüyorum kendimi. Ama burdaki garson tabancamı aldı.

—Ben de ölüyorum. Belağrısından bitiyorum. Deksan, Aspirin, Brufen, Uron, elime ne geçerse yutuyorum. Belime de iki tane Elekıban yapıştırdım... Kimse de imdadıma gelmiyor.

—Seni çok severim. En çok Aziz Nesin'i seversem, sonra da seni severim.

Behzat, ilkin Naim Tirali'ye telefon etmiş. Naim demiş ki:

—Behzat o kadar uzak ki evim! Sen Salâh'a telefon et. Olmazsa ben gelir alırım.

Behzat'la Bostancı İskelesi'ndeki kahvede buluşmak için sözleştik.

—Ne zaman geliyorsun?

—Hemen çıkarım.

—Aman ağabey, kendimi öldüreceğim.

Biraz sonra Bostancı'daydım.

Behzat yükünü almıştı ama yine de burnunun ucunu görüyordu. Yalnız söylediklerinde bağlantı yoktu. Tersine, boşluklar vardı. Onları da başka öykülerle dolduruyordu:

—Naim Tirali'yi nasıl sevdim, ilk aklıma düşen o oldu.

Sabahın köründe uyanmış, evde küçük bir votka varmış, onu dikmiş.

—Bizim evdekiler manyak, bir türlü uyanmıyorlar. Horul da horul. Horulda horul. Bereket bizim kedi yavrulamış. Onları sevdim. Daha gözlerini açmamışlar. Ben kedileri çok seviyorum. Anneleri dünya yakışığı. Şöyle bir bakıyor bana. Bayılıyorum. Onlar benim hayatım. Seni de çok seviyorum. Üç kişi seviyorsam biri de sensin.

—Demin telefonda iki kişi demiştin.

—Bir üçüncüsü de var. Onun adı açıklanmaz. O kalbe yakın durandır.

—Çok içiyorsun, sonunda alkolik olacaksın.

Bir yandan konuşuyor, bir yandan da Behzat'ın sözlerini not ediyorum. Behzat yazdıklarıma tuhaf tuhaf bakıyor, ama tedirgin olmuyor. Dahası, arada bir, yetiştireyim diye konuşmasını yavaşlatıyor:

—Ben alkolik değilim. Sabah saat beşte başlıyorum.

—Neden beşte başlıyorsun?

—Ne yapayım o saat uyanıyorum. Hemen şişeye atlıyorum. Bir hafta gece gündüz içiyorum. Sonra uzun bir süre içmiyorum. Kimseye bir şey söylemiyorum. Korkuyorum. Karımdan da korkuyorum.

—Dün akşam nerdeydin?

—İhsan geldi. "O Ağacın Altında" da içeceğiz, dedi. Yalnız arabaya benzini sen dolduracaksın. Doldurdum gittik. Yanında çok güzel bir kadın vardı.

—Seni eve de İhsan mı getirdi?

—Yoo kadınla gitti o. Meyhaneci bana bir araba çağırdı. Bindim. Ama on param kalmamıştı. Şoföre, Kadıköy'e, Yapı Kredi'nin önüne çek, dedim. Bankadan alıp sana vereyim. Öyle oldu. Aldım, verdim.

—Demek sabaha kadar "O Ağacın Altında"da kaldın?

—Kalmadım.

—Bankalar dokuzdan önce açılmaz ki, o zamana kadar nerdeydin?

—Evdeydim?

—Burada film kopmuştu. Behzat'ı daha çok zorlamadım. Ama o da benim dürümümden, anlattıklarına pek. inanmadığımı çakmıştı. Cebinden Yapı Kredi'nin hesap defterini çıkarıp gösterdi. 10 bin lira çekilmişti. Tarihse iki gün öncesinindi. Buna Behzat'ın dikkatini çektim.

—Tamam "O Ağacın Altında" ya dün akşam değil, evvelki akşam gittik. Dün akşam evdeydim. Bir sürü votka vardı. Onları içtim. Sabahleyin de Valdebağ Hastanesi'ne gittim.

—Yoksa seni oraya "O Ağacın Altında"ki garson mu götürdü?

Liberal Ekonomi, İnsan Hakları, Demokrasi ve Bağımsızlık Üstüne - 9

Arslan Başer Kafaoğlu

— I —

Yirminci yüzyıl belli bir yaşam düzeyine gelmiş insanları çok rahat ettirmiştir. Onu cicili bicili şeylerle oyalayarak uzun boylu düşünme zahmetinden kurtarmıştır! Bir ünlü sporcu, bir filozofun bir bilim adamının ün ve şanını geride bırakmıştır. Bir Marilyn Monroe, bir İren Curie'yi; bir Tyrone Power bir Von Braun'u ya da Openheimer'i, bir Beckenbauer, bir Günther Grass'ı düşünmeyi engellemiştir. Ünlü bilgin Madame Curie'nin küçük kızı Eva Curie'nin, insanlık tarihinin onur taşlarından bir insan olan annesinin yaşamını anlatan kitabını çok okumuşumdur (Sonradan birçok kitabım gibi kayboldu). Bu kitabının bir yerinde Madam Marie Curie'nin bir Amerika yolculuğu öyküsü de vardı. Değerli bilgini taşıyan transatlantik, New York rıhtımına yaklaşıyor. Rıhtım tıklım tıklım dolu. Marie Curie heyecanlı: Demek Amerikalılar, bilimi ve kendisini bu kadar seviyorlar. Ama sevinç ve heyecan kısa sürer: Karşılayıcılar kendisine değil, ünlü Fransız boksörü Carpentier'i yenip dünya şampiyonluğunu Amerika'ya getiren boksör (sanırım Dempsey) için gelmiş. Daha sonra kırgınlığı unutup, yeri geldikçe olayı güldürücü biçimde anlatırmış. Böyle bir şeyi alaya almak için insanın ancak Madam Curie kadar yüce olması gerek..

Bunları kimseyi ayıplamak için söylemiyorum. (Ben de bunların, bu cici bicilerin çekiciliğine çok kapıldım. Uzun bir süre futbol seyir hastası olarak, bir kulüp takımının maçlarını değil, antrenmanlarını bile kaçırmazdım —ve de bir şey beklemeden.) Sadece bir çağdaş eksiklik nedenimize parmak basmak istiyorum. Bu eksiklikle bazı kişi ve kitapları belki de eksik değerlendiriyoruz; düşünmeye çok az zaman ayırdığımız için insanlar ve kitaplar üzerinde fazla düşünemiyoruz... Böyle bir örnek benim başımdan geçti: Maurice Duverger ünlü bir Fransız siyaset bilimcisidir. Onun *Batı'nın iki Yüzü* adlı Türkçeye çevrilmiş kitabını (1) çeşitli vesilelerle övmüşümdür. Ama ne diyor Duverger? "Batı'da demokrasiden değil, Zenginler Demokrasisi'nden (kendi deyimiyle *Plüto-Demokrasi*'den) söz edilebilir." Burada onun "kapitalist demokrasisinin yaldızını kazıdığı" sonucunu çıkarıp, kendisini övmüşüzdür. Ama "Batı demokrasisinin asıl çehresini ortaya çıkarmadığı noktasındaki eksiğini" belirtmemiş olma durumuna da düşmüşüzdür.

Avrupa ülkelerinde ve Birleşik Amerika'da "demokrasi, özgürlükler" alanında önemli bir yüksekçe düzeye varıldığı söylenebilir. Ancak gözden kaçan nokta şudur:

Batıdaki demokratik hareket, gelir dağılımını düzeltmiş değildir. Batılı birçok ciddi ekonomist de (Galbraith, Kaldor, Myrdal ve birçoğu) İsveç dışında gelir ve servet dağılımında adaletsizliğin büyüdüğünü kabul ediyorlar. Bu olumsuzluğu, Batı demokrasileri, nasıl bir barışçıl çözümlemeye almışlardır? İki şekilde:

a) Başlangıçta, genel oy hakkını sadece sınırlı bir varlıklı zümreye tanımışlardır. Böylece sadece sonuçsal olarak değil yasal olarak da Amerikan ve İngiliz demokrasisi bir "oligarşi" olarak kalmıştır. Bu yüzyılın başına doğru dış ülkelerin sömürülmesiyle elde olunan "ek avantajlar", fakir tabakalara (işçilere ve fakir köylülere) dağıtıldıkça, onlara da oy hakkı tanınmıştır. Demek ki demokrasi, tıpkı eski Atina ve Roma'da olduğu gibi, bir "seçkinler kulübü" olarak gelişmiştir. Emeğin verimsiz olduğu eski Yunan ve Roma'da, bu seçkinler kulübünün refahı ve ayakta kalması -sayıları, "yurttaş" denen ayrıcalıklı insan sayısının en az beş katı kadar fazla- kölelerin emeği ve çalışması sayesinde oluyordu. Çağdaş demokrasi bunu öz olarak değil, çalışan ve sömürülenle, *tam yurttaş* arasındaki oranı değiştirerek sürdürdü.

b) Ama asıl değişme, II. Dünya Savaşı'nın sonunda, henüz akla karanın seçilemediği bir alacakaranlıkta, gelişmemiş uluslara kabul ettirilen Yeni Ekonomik Düzen sayesinde oldu. Bu ekonomik düzen, sömürgelerini yitiren İngiltere'nin sömürme avantajını ustalıkla beğeni biçimine sokan önerilerine Amerika'nın katılmasıyla savaş sonunda Bretton Woods antlaşmasıyla kabul ettirildi. Öyle bir düzen ki, endüstrileşmiş ülkeler durmadan zenginleşiyor ve hızla kalkınıyor; göstermelik çeşitli hesap oyunlarıyla kalkındığı ileri sürülen(a) fakir ülkeler gittikçe fakirleşiyor. Yeni Ekonomik Düzen'in ortaya çıkardığı IMF (Uluslararası Para Fonu), GATT (Genel Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Anlaşması) gibi kurumlar bu düzeni koruyor.

Savaş sonunda siyasal anlamda sömürgecilik, Atlantik Bildirisi'nde vaad

edildiği biçimde (yazının baş tarafına bakınız) kaldırılmıştır. 1945'te San Fransisco'da kabul edilen Birleşmiş Milletler Antlaşması; henüz uluslaşmamış, gerice bölgelere bir vesayet - manda-sistemi getirmiş, bunlar dışında kalanlar bağımsız devlet statüsüne kavuşmuşlardır. Ancak, sömürgecilikten kurtulan ülkeler, sömürülmekten kurtulmuş değillerdir. Aslında sömürü, alış-verişte daha da artmıştır. Şöyle ki: 1938'de dünya dış ticaret hacmi 60 milyar dolardır. Bugün bu hacim, tam 17 katı (yani 1 trilyon 50 milyar doları) bulmuştur. Böylece sömürme alanı genişlemiştir. Sömürmenin yoğunluğu da artmıştır: 1950'lerde 100 birim mal satarak 100 birim sanayi malı alan az gelişmiş ülkeler, bugün 100 birim aynı malı satarak ancak 38 birim sanayileşmiş ülkenin ürettiği mal satın alabilmektedir.

Yani Amerika ve İngiltere, Atlantik Bildirisi ile verdiklerini Birleşmiş Milletler Bildirisi ile genişletmişlerdir. Ama sosyalist ülkelerin de içinde bulunduğu Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na kabul ettiremedikleri ekonomik sömürüyü artıran araçları, o mekanizma dışında yürüttükleri konferanslarla kabul ettirmiş, kaşıkla verdiğini kepçe ile geri almıştır. Bu ülkeler (sanayileşmiş ülkeler dışındaki ülkeler) gitgide daha hızlı sömürülmektedir; bu "ek sömürü" sayesinde elde olunan "ek gelirler"in bir kısmıyla, "Plütokrasi" dışında kalan işçiler, devlet bürokrasisi ve fakir köylülere ödünler verilmektedir. Nasıl eski Atina ve Roma'da seçkinler arası demokrasinin -başkaları ve Duverger'nin deyimiyle " Plüto demokrasi "nin - işlemesi için kölelerin varlığı zorunlu ise; Batıdaki demokrasinin ayakta kalması için de bu sistemin, yani adına "Liberal Ekonomi" denen sistemin yaşaması şarttır. Bu anlamda "Liberal Ekonomi", demokrasinin vazgeçilmez koşuludur, ama "gelişmemiş ülkelerdeki" demokrasinin değil, "gelişmiş ülkelerdeki" demokrasinin. Köleler olmasaydı, Roma ve Atina demokrasisi yaşayamazdı. Böylesine "Liberal!" ekonomi olmasa, "batı demokrasisi" de yürümez, yürüyemez...

Bunun en büyük kanıtı; batı düzeni (İngilizce deyimiyle: American Way Of Life) tehlikeye düştükçe, batılıların (onların beyni olan Amerika Birleşik Devletleri'nin) sömürüyü artırmasıdır. Batı sistemi 1970'lerde tehlikeye düşünce, sömürünün aracı olan dış ticaret hacmi artırılmıştır. Bunu artırma doğal ki, fakirlerin en fukaralarının alışverişini artırma yoluyla olamazdı. Fukaraların biraz zengince olanlarının ek sömürülmesi olabilirdi tek yol... Bu ülkeler de, orta gelirli ülkeler -yani Latin Amerika ülkeleri, Kore ve Türkiye gibi ülkeler- olabilirdi. Böyle de oldu. Bu ülkelerin sömürülmesi sonucunda o kadar alışveriş oldu ki, bu ülkelerin borçları on yılda 20 kat arttı. (Ama bu da yetmedi! Patron ABD, son yıllarda sistemin sürmesine kendinden sonraki en zenginlerin de sömürü alanına katılmasını öngören bir ekonomi politikasına girdi. Bu da, yüksek faizle dolar değerini yükseltmek, bu suretle dolar mevduatını Amerika'da artırmak, bütçe açıklarını bu dolarlarla karşılayıp silahlanma maliyetine -ulusal paraları dolara göre düşen- gelişmiş sanayi ülkelerinin katılımını da sağlamak idi. Son yıllarda bu da yapıldı)(b)

Bir siyaset bilimcisi olan Duverger'nin *Batı'nın İki Yüzü* kitabında konan tez, bu açıdan eksiktir. Batıda madem ki sadece bir zenginler grubu yönetimdedir, çoğunluk buna nasıl razı olmaktadır? Duverger bunun yanıtını kitabında vermektedir. Yanıtı şudur: çünkü bu zenginler yönetimi, kendisine Türkiye, Kore, Brezilya, Şili,Peru, işçi, köylü ve bürokratlarından, hatta bazı hallerde bunların kapitalistinden daha yüksek bir yaşam biçimi "Way Of Life" sağlamaktadır. Tıpkı Atinalı ve Romalı "Köle"ye, Roma'lı ve Atina'lı efendilerce getirildikleri kendi barbar kabileleri üstünde bir yaşam sağlandığı gibi.. Böyle olmasaydı düzene tek ayaklanmayı Spartacus hareketi oluşturmazdı. Batılı insan için seçkinlere (Plütokrasi'ye) avantaj sağlayan, ayrıcalık sağlayan düzen de, kendisine bu ayrıcalıkları sağladığı için "dokunulmaz"dır. Bunun dışındaki düzenlemeler, "insan hakları"na aykırıdır. Doğal ki, sorun propaganda mekanizmalarında böyle sunulmuyor. Ama olayın özü ve esası bu.

Böyle olunca da ortalama bir Batılının davranışlarında, demokrasi denince akla özel girişim geliyor. Özel girişimi yasaklamıyorsa, örneğin bir Suudi Arabistan kralı, yüzbinlerce yurttaşını "komünisttir" diye kırdıran Endonezya'nın militarist düzeni, ülkesinden soyduğu paralarla Amerika'da şirketler kuran Filipinler yöneticilerinin insan haklarını çiğnemesi zararlı değildir. Ama demokratik anayasanın, çeşitli kışkırtmalara karşın tek bir harfine dokunmamış ve 2,5 yılda iki demokratik seçim yapıp çeşitli sabotajlara karşın yüzde 49,7 ve yüzde 46,3 (ikinci seçim kısmi seçimdir, ülke çapında değildir) oy almış, ülkede en büyük desteğe sahip siyasetin temsilcisi Allende, "bir insan hakları düşmanıdır". Halkın yüzde 46,3 oy vererek kendisine yeşil ışık yakması üzerinden altı ay geçmeden askeri bir başkaldırmayla düşürüldüğünde, "hür dünya bir beladan kurtarıldı" diye bayram edilir. Neden? Çünkü yabancı şirketlerin çıkardığı Şili'nin kendi bakırının devletleştirmesine, Şili halkını temsil eden parlementonun oy birliği ile verdiği onaya dayanarak karar verdiği için...

Duverger'nin "Plüto demokrasi"dediği düzeni, bu şekilde ekonomik dayanaklarıyla ortaya çıkarmadan, sadece yüzeysel bir saptama yetmez. Ama bir nokta daha var: Demokrasinin tek işleme olanağının sadece güçlü bir sanayi ve banka sermayesinin biriktirdiği ülkelerde geçerlilik taşıdığını belirtmek, böyle bir "sınıf"a sahip olmayan ülkede demokrasinin yürümeyeceğini ortaya koymaz mı? Gerçekte Duverger bunu anlatmak istemez. Zaten aslında batılı aydının yaptığı sadece kendi içinde yaşadığı toplumun adaletsizlik ve tutarsızlığını belirtme ve sadece ona başkaldırma şeklinde ortaya çıkar. Ama daha acıklı olan, bu aydınların *kendi içlerindeki sorunların çözümü için* ileri sürdükleri fikirlerin, gelişme yolundaki ülkelerin aydınları tarafından da, *kendileriyle ilgili sorunların ilgili olduğu çözümlermiş gibi alınması* ve zamanlarını bunları tartışmakla geçirmeleridir. Bir Althusser, bir Gramsci ya da hatta bir Marcuse ya da Aron'un bizim gibi ülkeler aydınlarına öğretebilecekleri bir şey yoktur, ya da pek azdır. Bunun gibi, devrimlerini kendi koşulları içinde yapmış ülkelerin teorisyen ve aydınlarından alınacak çok fazla şey de yoktur. Sosyalizmin enternasyonal niteliğine karşın, devrimlerini yapan ülkelere karşı, kimi ülke ve aydınlarının anlaşılması zor bir ulusal egoistliğe kaydıklarını hiç unutmamak gerekir. Örneğin FKP'nin Vietnam (1954-1959) ve Cezayir ulusal kurtuluş hareketlerine karşı tavrı hiç de anti-kolonyal olmamıştır.

Doğruyu bulmak fen bilimlerinde bile sadece bir zeka ve bilgi değil, aynı zamanda bir ahlak ve kişilik sorunudur. Kişiliği oluşmamış ve ahlaki yan etkilerden arınmamış bir inceleyici, sadece sosyal bilimlerde değil, daha soyut ama

---

(a) Örneğin Türkiye'de adam başına gelir 1950'lerde uluslararası karşılaştırmalarda bugünkünden çok daha iyi sıralardaydı. İlan edilen yüksek gelişme hızlarına karşın, (bu kalkınma hızları, yanlış hesaplara dayandığından) hızla geri sıralara itilmiş bulunmaktayız. Bize benzeyen Brezilya, Meksika, Filipinler gibi ülkelerin (bu benzetme ekonomik açıdandır) durumu da aynıdır. Kalkınma şampiyonu gösterilen Güney Kore'de Amerikan yardımı bir yol yarıya insin, siz seyredin gümbürtüyü...

(b) Bakınız, *Cumhuriyet* Gazetesi'nde 8 Mayıs 1985 günlü yazımız.

daha genel olan fen bilimlerinde bile yarı yolda kalır. Ama ideolojinin silah olma niteliğinin kesinleştiği çağımızda, kişilik ve ahlak yönünden etki altında kalmamak da kolay değil. Hangi çeşit toplumda olursanız olun, kişi olarak "resmi ideoloji"nin her taraftan ve en yoğun biçimde yapılan esin ve telkinleri altındasınız. Böylece toplum, bir tornadan çıkmışa benzercesine, birbirinin benzeri kafa yapısına sahip insandan oluşmuştur. Buna Herbert Marcuse *Tek Boyutlu İnsan*, Amerikan serbest düşünce hareketinin liderlerinden Sydney Lens *Standart Adam* der. Yaşam düzeyi yükselmiştir, burada geçim sağlamak, geçen yüzyıllarda olduğu gibi çalışmadan yaşamak ve artırdığın zaman içinde okumak bir güçlüye arkanı dayamadan olanaksız. O "güçlü" ise "resmi ideoloji"nin uygulayıcısı ve bazen de ideologu. Böyle bir toplumda "liberalim" , "özgürlükçüyüm" diyen bir fikir lideri bile, bunları "birey" için değil, toplum için istediğini söyleyip, konuyu saptırıyor:

"Hayek için özgürlüğün gerçek değeri, birey açısından değil, toplum açısındandır: 'Önemli olan benim kişisel olarak kullanmak isteyeceğim özgürlük değil, topluma yararlı işler yapmak için bir insanın duyacağı özgürlüktür'(2). Bunun da ötesinde belli bir özgürlüğün değeri kafa sayılarak ölçülemez: 'Belki bir işi yapma özgürlüğünün önemi ile bunu yapmak isteyen insan sayısı arasında bir bağlantı yoktur' (3). Bu durumun nedeni, toplumsal ilerleme için yaşamsal özgürlüklere karşı geniş bir ilginin bulunmayışıdır. Hayek, hiç kimse yerine bazılarının özgür olmalarının ve herkesin sınırlı özgürlüğe sahip olması yerine birçoklarının tam bir özgürlüğe sahip olmalarının yeğlenirliğini de ileri sürmektedir"(4).

Hayek bugün Liberalizmin çağdaş temsilcisi sayılır. Onu inceleyenler, kendisini, Hobbes, Von Humboldt gibi özgürlüklerin sınırsız kullanılması geleneğinin temsilcisi sayar ve Madison ve De Tocqueville gibi devletin özgürlükleri korumasını ileri sürerek ün yapmış siyaset filozoflarından ayırır. Böyle bir "liberal" bile liberalizmi birey için isteyen, özgürlük kavramı için savunan gerçekten liberal geleneği yansıtıyor. Çağımızda liberalizmin peygamberi sayılan kişinin liberalizm ve özgürlük anlayışı bu iken, liberalizmin uygulaması ne alemde? Bunun ekonomide yanıtını hemen verelim.

— II —

1929 bunalımı ile liberalizmin mezarı kazılmış ve altın standardından cayılınca liberalizm bu mezara konulmuştur. Çünkü, liberalizm demek, tüketicinin seçimine göre fiyat ve piyasanın oluşması demektir. Ne diyordu Adam Smith: "Tüketicinin serbestçe seçtiği yerde bir pazar oluşur ve bu pazarda 'görünmez bir el' mal sunuşu ile o mallara olan satın alma isteğini *'uyuma'* getirir." 1929'da bunun böyle olmadığı görüldü. Bunalımın aşılması için ilk pratik formül, İngiltere'de Lloyd George'tan geldi. Bu ünlü İngiliz politikacısı, "para var-para yok" düşünülmeden, bütçeden açık verme bahasına büyük bayındırlık hizmetlerine girişilmesini, bu yolla tıkanan sürümün açılmasını partisine önerdi. Ama büyük siyasal gücüne karşın bunu, bürokrasiye ve onun etkisindeki hükümete kabul ettiremedi. Ama bir yanda Almanya'da Hitler, öte yanda Birleşik Amerika'da Roosevelt bu yola başvurdular ve bu iki ülke, bunalımdan ilk sıyrılan ülkeler oldu. Ne var ki bu doğru uygulamayı teorileştiren, bir İngiliz, John Maynard Keynes oldu. Kural ve uygulama, kapitalist ülkelerde, -şimdi Türkiye'de moda terimle-"alternatifi olmayan" bir politika olarak herkesçe kabul edildi.

Keynes modelinde, para miktarı, ekonomide "tam çalışma" yani işsizlik düzeyinin "kabul olunabilir" bir düzeyde tutulması için artırılıp, eksiltilebiliyordu. Buna kim karar veriyordu? Hükümet.. Bu durumda liberal ekonomiden ortada eser kalır mı? Kalmayacağı kesin. Çünkü, uyum için tek araç olan üretici istekleri "yetersiz" kalınca, hükümet bunu "yeterli" hale getiriyordu. Ekonomiyi belirleyen "tüketici egemenliği -consumer's sovereignity" tamamen hükümet politikası içinde bir konu oluyordu. Kaldı ki, para basma ve böylece elinde dün para olmayanı bugün paralı hale getirme, hükümetin elinde olunca, hangi kimselerin -sınıf ve grupların- korunacağı, hangilerinin ezileceği de -yani gelir sahipleri arasındaki ya da sektörler arası dengeler de "piyasa"da değil "güdümlü pazar"da ortaya çıkar. İşçilerini koruyacaksan ücretleri artıracak kesime verilmek üzere para bas; tüccarını koruyacaksan ona yönelik biçimde para bas (Reeskont kredilerini artırarak). Hükümetin elinde "emisyon-yani kendi politikasına uygun para basma" aracı varken, piyasada neler olabileceğini ve nelerin olamayacağını belirleyen piyasa değil "hükümet politikası" olur. Altına dayalı para sisteminden ayrıldıktan sonra, liberal ekonomiden söz etmek, bu bakımdan bir masaldır, yutturmacadır (a).

Pekiyi, yutturmaca ise, o kadar gürültü neden? Şundan: Aslında liberal ekonomi politikasının 20. yüzyılın sonlarındaki anlamı, malların serbestçe dolaşımı, sermayenin serbestçe dolaşımıdır (b) . Bu olmalı ki, gelişmiş ülkeler, gelişmemişleri kolayca sömürebilsinler. Ama liberal ekonomide acaba ne kadar içtenlikli, gelişmiş ülkeler? Bunda da içtenlikli olmadıkları tarım politikalarından belli, birinci olarak. Ne Birleşik Amerika ve ne de Avrupa ülkeleri, kendi tarım üreticilerini rahatsız edecek ve tarım politikaları amaçlarını saptıracak bir serbestçe ticarete izin verirler. Ortak Pazar (AET) kurulmuştur. Esas gayesi bölge içinde serbest mal ve emek dolaşımı ile ortak bir dış ticaret politikasıdır. Burada bile tarımsal ürünlere gelince bu ilkelere sırt çevrilir. İkinci olarak bu ülkelerin hepsinde tarımda etkili ve geniş bir devlet güdümü vardır. Örneğin Birleşik Amerika Devletleri'nde devlet güdümü dışında bir tarım politikası düşünülemez. Dahası var: bu ülkeler birbirlerinin satacağı mallara kısıtlamalar uygulayıp, ek vergiler koyarlar. Ama bir azgelişmiş ülke, kendi ekonomisini ve doğal kaynaklarının işletilmesini yoluna koymak için bir ölçüde devletleştirme yaptı mıydı (İran'da Musaddık ya da Şili'de Allende'ninki gibi) kıyamet kopartılır.

Sözün kısası, bugün en "liberal" devlette bile piyasa yasaları ancak hükümetlerin gösterdiği ölçülerde işler. Gelişmiş ülkeler bunu kendilerine en uygun şekilde, yani az gelişmiş ülkelerle ticarette dışarıyı en iyi sömürecek bir düzenle işletirler. Vay bu sömürüyü, bu çarkı kıracak, işlemesini yavaşlatacak ülke politikacısının başına geleceklere... Şimdi ekonominin işleyişinin bu şekle girişinin doğurduğu sonuçlara bakalım. Devlet, ekonomiyi düzenlemede artan rolüyle, bireysel özgürlükleri kısıtlama yolundaki gücünü de artırmıştır. Bu gücünü çoğu kez endüstriciler lehine kullanır. Böylece ilk önceleri liberal ekonominin yıkıcısı olarak ekonomi yazınına geçen Keynes, bugünkü anlaşılış biçimiyle saptırılmış "Liberal ekonomi anlayışı"nın en önemli tutamak yeri olmuştur. Çünkü Keynes, liberal -

---

(a) 30 Temmuz 1985 günlü *Hürriyet*'te (Ekonomi Sayfası) yer alan bir habere göre bu çelişkinin farkına varan Hayek, devletin para basmasına son verilmesini ve bunun özel kesime devrolunmasını istemiştir. Doğal ki, olacak şey değil... Ama altın esasından ayrıldıktan sonra liberal ekonominin kalmayacağının o da farkında demektir. Bu öneri böyle yorumlanabilir.

(b) Bir üretim faktörü olan "emeğin serbestçe dolaşımı" ise hiç ağza alınmaz. Çünkü bu az gelişmiş ülkelerin yararına, endüstrileşmiş ülkelerin zararınadır.

kapitalist-düzenin bunalımını atlatması için devletin işe el koymasını önerir. Devlet ne yapacak? Düzeni küçük düzeltmelerle yürütecek. "Demek ki Keynes, düzenin devletçe bazı düzeltmelerle yürüyeceğine inanıyordu. Gine hava aldınız, düzen değişsin diyenler"... Aslında Kenyes, ünlü kitabının son kısmında bunun tam karşıtını söylüyordu (5). Ama buna, kapitalist düzen yöneticileri pek dikkat etmediler (a). Bunun sonucu, devletin birey üzerindeki yönlendirici gücünün her tarafta daha fazla artması oldu. Artık bireyin önemi çok azalmıştı...

Solcu iktisatçılar, pek haklı olarak, bu ekonomi düzeninin adını koydular: Devletle Bütünleşmiş Tekelci kapitalizm. Çünkü devletin işe karışırken niyeti, bu düzen ne kadar kötü de çalışsa, onu değiştirmek değil, ayakta tutmak idi. Bunu gördüler. Ama bunun acısının gelişmiş ülkelerin işçilerinin sırtından değil, yukarıda anlattığımız mekanizma ile gelişme yolundaki ülkeler halklarının sırtından çıkacağını saptamada yetersiz kaldılar. Bu yetersizliğin ceremesini de gine bu ülkeler halkları çekiyor... Belki daha çok uzun yıllar da çekecek...

(a) Daha doğrusu işlerine gelmedi.

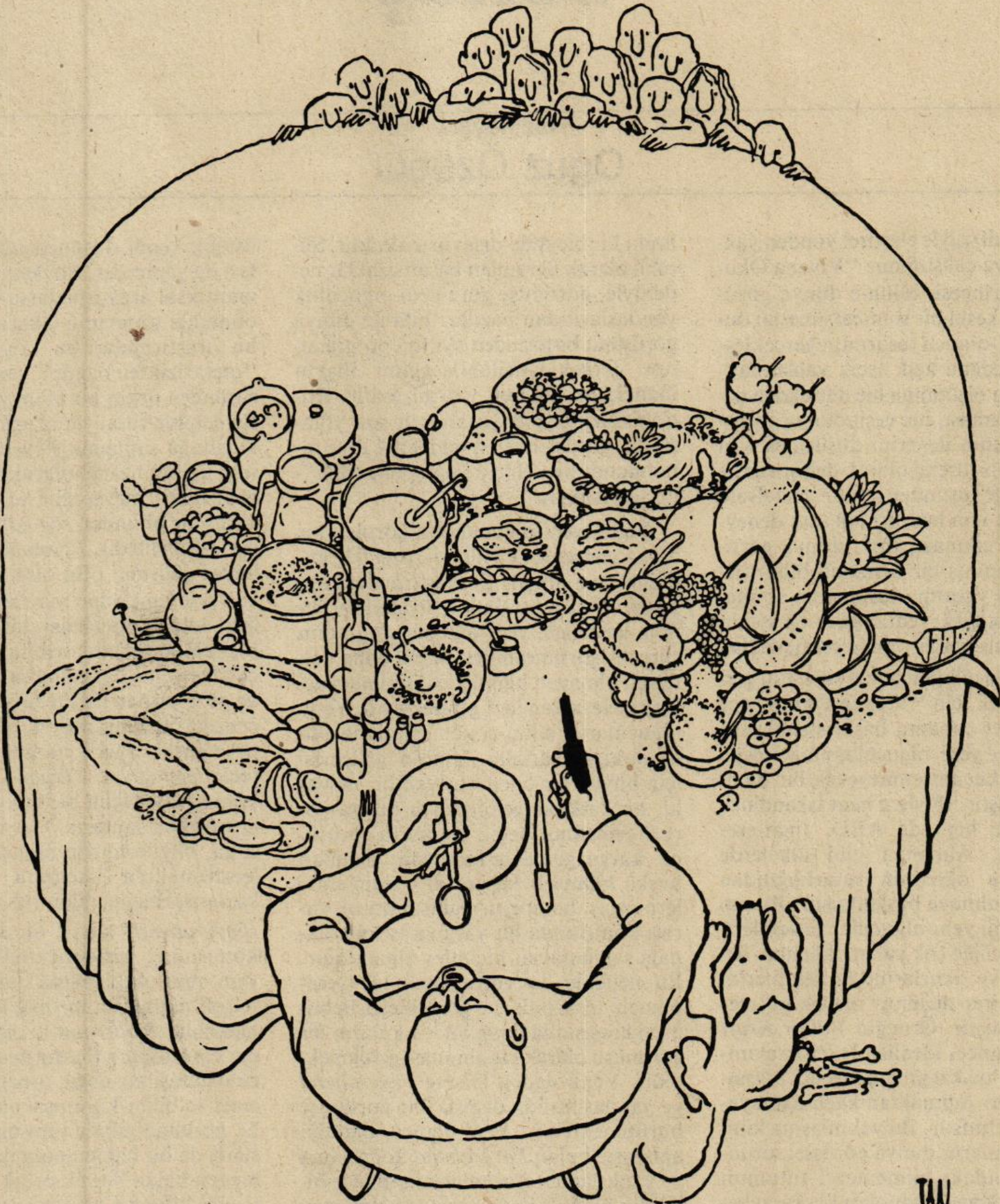
1) Maurice Duverger- *Batının İki Yüzü*,-Bilgi Yayınları.

2) F. Hayek, *Constitution of liberty*, sahife 29.

3) A.g.e., sahife 32.

4) Anthony De Crespigny ve Kenneth R. Minogue derlemesi olan *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*, Remzi Kitabevi, 1981, İstanbul. (Bu alıntının tamamı, bu kitabın 65'inci sahifesinden yapıldı.)

5) Keynes'in ünlü yapıtının son bölümünde düzenin uzun dönemde gelir dağılım uyumsuzluklarını törpülemedikçe istikrara kavuşamayacağını yazmaktadır. Bu hep gözlerden kaçmaktadır.

Tan Oral

Olguculuğun ya da Olgucu Düşünce Tarzının Eleştirisi - 6

Sonuç

Hazırlayan:
Oğuz Özügül

Bu yazı dizisiyle eleştirel yönden yaklaşmaya çalıştığımız "Viyana Okulu"nun tarihçesi, bilimle dünya görüşü arasına kesin bir sınır çekilmesini öngören yeni-olgucu tasarımın gerçekleştirilemeyeceğini açık seçik yansıtmaktadır. Duyu ölçütünün hiç durmadan değişime uğraması, her çeşit dünya görüşsel önermenin değerini düşürmek için yöntemlerin sürekli olarak değiştirilmesi, dünya görüşünden özgür bir felsefe geliştirmek için başvurulan tüm deneylerin boşa çıkması, tıpkı dünya görüşünden arınmış bir benzeşik bilim (fizikselcilik) yaratma tasarısının sonuçsuz kalması gibi, yeni-olgucu öğretinin tutarsızlığını gözler önüne sermektedir.

Yeni-olguculuğun temel savlarını gerçekleştirmek için "Viyana Okulu"nca girişilen her çabanın başarısızlıkla sonuçlanması, yeni-olguculuğun geleceğini pek de küçümsenmeyecek bir ölçüde etkilemiştir. Böylece hem İskandinav ülkelerinde hem de ABD, İngiltere, Avusturya, Almanya gibi ülkelerde yeni-olgucu öğretinin tutarlılığından kuşku duyulmaya başlanmıştır. Bunun üzerine kimi yeni-olgucular felsefelerinin maddeciliğe çok yakın olduğunu ileri sürmüş ve okurlarından kendilerini maddeci birer düşünür olarak görmelerini istemiştir. Örneğin *Viktor Kraft* birkaç yıl önce, idealizmle "varsayımsal niteliği"ne karşın maddecilik arasında bir seçim yapmaktan kaçınılamayacağını belirtmiştir. Bu yakınlaşma kimi yeni-olgucuların, dünya görüşsel sorunlar karşısındaki bilinemezci tutumun doğruluğundan duydukları kuşkuyu belirgin bir biçimde dışavurmaktadır. Sürekli olarak uğranılan başarısızlıklar nedeniyle, görünüşe göre yeni-olguculuk yandaşlarından bazıları bilimle dünya görüşünü birbirinden ayırma programının gerçekleştirilebileceğine ilişkin inançlarını giderek yitirmişlerdir. *Rudolf Carnap* bile yaşamının son yıllarında, görüşlerinin maddecilik diye tanımlanmasına "hiç de karşı olmadığı"nı açıklamıştır.

Bugün yeni-olguculukta görülen bir başka yönseme de bilimsel, özellikle imbilimsel ve sibernetik araştırmalara kaçıştır. "Viyana Okulu" üyelerinin bilime katkıları, yeni-olgucu programın gerçekleştirilmesinden değil, daha çok felsefi olmayan bilimlerle disiplinleri geliştirmelerinden ileri gelmekteydi. Yeni-olgucuların bilim-çözümsel alana bulundukları katkılar bilimin gelişmesi için büyük bir önem taşıyabilir, ne var ki, bu katkılar yeni-olgucu dünya görüşü temelinde değil, bu dünya görüşüne karşın gerçekleşmektedir. Bundan başka bilimsel - kuramsal çözümlemelere kaçış, bu araştırmaların pratik yararı konusunda bir yargıya varma olanağı sağlamayan biçimler almaktadır. Bu nedenle bu yönsemenin de yeni-olgucu tasarımların gerçekleştirilebilmesi karşısında duyulan kuşkuların bir görünüşü olarak ele alınması gerekmektedir. Yeni-olgucu felsefe *Feyerabend* ve yandaşlarında değişik bir görünüşe bürünmektedir. Yeni-olgucu öğretiyi anlamsız bulan *Feyerabend* doğrulama ve yanlışlama tasarımlarının sadece bilimdışı olduklarını görmekle kalmamış, üstelik kendi düşüncelerine çıkış noktası da yapmıştır. Böylece tüm bilimsel-mantıksal araştırmaların hiçbir değeri olmadığı sonucunu çıkarmıştır; çünkü bu araştırmalar bu koşullar altında "metafizikten özgür", yani dünya görüşünden özgür bir bilim yaratamazlar. Bu şekilde tümüyle öznelciliğe ve kuşkuculuğa saplanan *Feyerabend* bilimsel bilginin nesnel olarak kesinlikle temellendirilemeyeceğini ve buna göre de kesin bir bilimden söz edilemeyeceğini ileri sürmektedir. *Feyerabend*'e göre bilimsel gelişme, olsa olsa kuramlardan ve varsayımlardan meydana gelmiş çelişki dolu ve yönelimsiz bir kaleydoskop biçiminde yorumlanabilir. Buradan da çağdaş yeni-olguculuğun gelişimi içinde göze çarpan başka bir yönsemeye geçersek, bu yönsemenin, sözü geçen öznelci kuşkuculukla transendantal-felsefi temellere dayalı *Jürgen Habermas*'ın bilgi iyimserliğini birbirlerine çok yaklaştırdığını saptarız. Her iki görüş açısı da, bilgilerimizin nesnelliğini temellendirmekten kaçınma ve "bilim-kuramsal biçimciliğin ruh hastalığı"na *(Feyerabend)* karşıt bir konum alma konusunda birleşmektedirler. Bugün yeni-olguculuk değişik dünya görüşsel-felsefi akımlarla bir bağ içinde bulunmaktadır. *Habermas*'ta olduğu gibi yalnız yorumsama (hermeneutik) ile olguculuk arasında değil, örneğin *Alwin Diemer*'in bilim-kuramsal okulundaki gibi, görüngübilimle yeni-olguculuk arasında da bir bağ bulunmaktadır. Değişmeden kalan biricik ortak nokta, eskisi gibi bilimsel öğretinin görmezlikten

gelinmesidir.

Bu ve bir dizi başka yönseme İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle İngiltere ve ABD'de ağırlık kazanmış, Federal Almanya'da ise ancak son yıllarda görülmeye başlanmıştır. Savaş sonrasının gerici klerikal burjuva devleti daha çok *Heidegger*'in çömezlerini, *Dilthey*'in öğrencilerini ve Yeni-Tomacıları desteklemiştir; çünkü Varoluşçuluk ve Yeni-Tomacılık, bilimsel öğretiye karşı çıkma konusunda yan tutmayan(!) yeni-olguculuktan daha uygun görülüyordu. Ne var ki, dünyadaki güçler dengesinin değişmesi ideolojik alanda taktik yönünden yeni önlemlerin alınması zorunluluğunu doğurmuştur.

Buna bağlı olarak batılı düşünürlerin ve bilim adamlarının bilim ve teknikteki felsefi-yöntembilimsel sorunlara ilgi duymaya başlaması, teknik-felsefesi denen akımın yaygınlaşmasına ve olgucu bilim anlayışının yeniden canlanmasına da neden olmuştur. Nasıl ki, egemen üretim ilişkilerinin teknikle toplum üzerindeki etkileri açısından taşıdığı büyük önem gözardı ediliyorsa, bilgi ve bilime ilişkin yeni-olgucu tasarımlarda da bilgilenmenin ve bilimsel araştırmaların toplumsal belirlenimi (Determination) görmezlikten gelinmektedir. Bir yandan son yıllarda meydana çıkan soyut, bilimci ve teknikçi toplum modelleri, yeni-olguculuğun geliştirdiği gibi, tarihsel olmayan bir bilim kavramı aracılığıyla felsefi bir temele gereksinim duyarken, öte yandan bu modeller yeni-olguculuğun gelişmesini etkilemekteydi. Bilimdeki gelişmeler karşısında kimi yeni-olgucular insanlığın "sibernetik" ya da benzeri bir çağa adım attığını öne sürmüşlerdir. Gerçi böylece yeni-olgucu kuram toplumsal bir öğeye sahip oluyordu, ama temelde yatan toplum anlayışında tüm önemli toplumsal-ekonomik ve tarihsel yasallıklar yadsındığı için, yeni-olguculuk ve etkide bulunduğu bilim kuramı hiç de gerçekliğe yönelik ve daha bilimsel bir duruma gelmiyordu, tersine bu durum yanılsamalı niteliğini daha da artırıyordu.

Bugün yeni-olguculuk, açık idealizmin ve "Frankfurt Okulu" revizyonizminin yanı sıra burjuva ideolojisi içinde sağlam bir yer edinmiştir. Görevi de eskisi gibi, küçük burjuva katmanlarını ve özellikle bilim adamlarını ideolojik yönden etkisi altına almaktır. Toplumsal çatışmalar arasında bocalayan küçük burjuvazinin, mesleksel nedenlerden dolayı bilimle ve bilimsel-teknik ilerlemeyle yakın ilişkisi bulunan bölümünü bu felsefe oldukça kolay bir biçimde etkileyebilmektedir. Burjuva orta katmanları içindeki, yayılımcılığın insanlık dışı özyapısını anlamaya başlayan ve işsizlik, enflasyon gibi görüngülerde burjuva toplumunun bunalımını gören çevreler kolaylıkla yeni-olguculuk saflarına çekilebilmektedirler; çünkü bu felsefe "bilimsel bir siyasa"dan, barış ve insancılıktan, genel toplumsal bir adaletten yana çıkmaktadır. Ancak yeni-olguculuk toplumsal pratiğin temel niteliğini tanımadığı ve bu nedenle sınırlı bir bilim kavramı oluşturduğu için, "bilimsel siyasa"ya ilişkin tasarımları doğallıkla yetersiz ve sonuçta bilimdışı kalmaktadır. Yeni-olguculuğun burjuva-insancıl ve barıştan yana tutumu, yayılımcı saldırganlıktan gözü korkmuş küçük burjuvaziye her geçen gün daha da çekici gelmektedir. Gerçi bu orta katmanlar kendilerinin yayılımcı gelişme tarafından tehdit edildiğini hissetmektedirler, ama köklü toplumsal dönüşümler karşısında da aynı korkuyu duymaktadırlar.

"Viyana Okulu" üyelerinin yapıtlarında bilimsel öğretiye karşı açık bir polemik yoktur, tersine kimi yeni-olgucular maddeciliğe yakın görmektedirler kendilerini; ne var ki bu felsefe hiçbir zaman burjuva düşüncesinin çevrenini aşamamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gelen soğuk savaş döneminde ise, yeni-olguculuk içinde bilimsel öğretiye karşı özellikle *Karl R. Popper* tarafından geliştirilen bir gizil güç oluşmuştur. Ve bu hizmetleri karşılığında *Popper* İngiltere'de soylular sınıfına "yükseltilmiştir."

Bugün yeni-olguculuk, özellikle Federal Almanya'da iki ana kola ayrılmıştır. Birincisi, giderek biçimciliğe saplanan, salt bilim-çözümsel bir yol izleyen, *Wolfgang Stegmüller*'in kurduğu "Münih Okulu"dur. Bu akım içinde bilimsel bilginin toplumsal belirlenimi tümüyle gözardı edilmektedir. Öteki ise, *Popper* ve öğrencisi *Hans Albert*'in "eleştirel usçuluk" adını verdikleri akımdır. Bu akım *Horkheimer, Adorno* ya da *Marcuse*'nin felsefesindeki kapitalizme yönelik eleştirel öğeleri gözden düşürmeyi, "Frankfurt Okulu" yandaşlarının bilimsel öğreti saflarında yer almasına engel olmayı başarmıştır. Bu durumda sosyal demokrasinin bu felsefeyi neden desteklediği anlaşılmaktadır. Ayrıca eleştirel usçuluğun, sosyal demokrasinin reformcu tasarımlarına uygun düşen bir terimler dizgesi kullanması, sadece ilerici aydınları bir araya getirme bakımından değil, aynı zamande reformcu programı iç ve dış siyasada da gerçekleştirme konusunda sosyal demokrasiye büyük bir kolaylık sağlamıştır. Ayrıca bu yeni felsefi yönseme sosyal demokrat siyasanın bilgi-kuramsal temeli olarak pratik siyasa için herhangi bir yöntembilimsel temel oluşturmuyor, tersine sosyal demokrasinin toplumsal sınıflar ve dünya görüşsel konumların sözümona üstünde kalmasını sağlıyordu. Böylece Varoluşçuluk'tan, Yeni-Tomacılık'tan ve Eleştirel Kuram'dan ("Frankfurt Okulu") sonra olguculuk resmi felsefe düzeyine yükseliyordu.

Olguculuğun bu biçiminde doğallıkla felsefe ile tekil bilimler arasında bir ayrım bulunmaktadır. *Albert* ve yandaşları yöntem-kuramsal sorunlara ilişkin ilginç bilimsel araştırmalar gerçekleştirmişlerdir; ne ki bu sorunlar eleştirel usçuluğun kapsamına girdikten sonra bilimsel değerlerini yitirmişlerdir. Bilindiği gibi bir yöntem kuramı da felsefi bir temele gereksinim duymaktadır. Ancak *Albert* ve yandaşları tarihsel maddeciliğin temel bilgilerini gözönüne almadıkları, üstelik temellendirilmiş bilgiler olarak zaman zaman gözden düşürmeye uğraştıkları için, gerçekleştirdikleri bu araştırmalar pratik uygulama açısından düş kırıklığı yaratacak kadar zayıf kalmışlardır. Sonuç olarak ortaya, toplumsal bilgi sürecinin toplumsal pratik içinde yer alması konusunda tümüyle yanlış bir imge çıkmıştır. Üstelik *Hans Albert* asal bir çelişki içine de düşmektedir; şu sözleri yazarken "usçuluğu" kendi eliyle yadsımaktadır: "Eleştirel usçuluk siyasal sonuçlara yol açan, insan aklının yanılabilirliğine ilişkin bir kuramdır; özellikle de toplum düzeninin bu yanılabilirliği hesaba katmak zorunda olduğu sonucuna yol açmaktadır."

İnsanoğlunun yanlış yapacağından, en aklı başında kişinin bile zaman zaman yanılgıya düşeceğinden kimse kuşku duymamaktadır. Ve budalalığa karşı henüz bir çare de bulunamamıştır. Bilgi sürecinin diyalektiği sürekli olarak eski bilgilerden yeni görüşlere, yarı gerçeklerden eksiksiz olanlarına ve yanlış yargılardan doğrularına geçişi kapsamaktadır. Ancak "insan aklının" bu göreli ve kısmi "yanılabilirliği" üzerine bir "dünya imgesi", hatta bir "toplum kuramı" kurmaya kalkışmak, bir düşünürün yapabileceği en büyük hatalardan biridir. Çünkü böyle bir kuram çok çabuk bilinemezciliğe kayar. Bu kuram toplumun gelişmesine ilişkin yasaları göreli duruma getirmekte, ethiksel-siyasal yönden moral bozucu ve yıkıcı etkilerde bulunmakta, dünyadaki tüm anlaşmazlıkları ve işlenen suçları "aklın yanılabilirliği" ile bağışlamaktadır. Devlet-tekelci sistemin insanlıkdışı etkilerini ters bir bilinçle örtmeye çalışan ve bu nedenle çağımıza özgü sorunların gerçek bilimsel bir çözümlemesini yapma yetisinden kesinlikle yoksun olan yayılımcı ideoloji için bu kuram bir kurtarıcı yerine geçmektedir.

Hiç durmadan beyin yıkanan, gerçekler çarpıtılan ve yalan söylenen bir toplumda bütün suç kolayca "aklın yanılabilirliği"ne yüklenmektedir.

Kuşkusuz devlet-tekelci aygıtı düzenleyenler ve düzenin aşılmaz çelişkilerinin altından kalkamayan yardakçıları kendilerini, "insan aklının yanılabilirliği" ideolojisiyle avutabilirler. Ancak düşünen insanların çoğunluğu için yeteneksizliğin ve karamsarlığın böylesine yüceltilmesi benimsenecek bir düşünce tarzı değildir. İnsanlığın karşısına dikilen dünya görüşsel sorunların, kuramsal temellere ve bilimsel kazanımlara dayalı yanıtını sadece diyalektik maddeci felsefe verebilir. Gerçek bir aydına düşen görev de, bu felsefenin yaşamın tüm alanlarında utkuya ulaşmasını sağlamaya çalışmaktır.

KAYNAKLAR

1- Die Alte und Die Neue Logik, Rudolf Carnap, Leipzig 1930-1931
2- Bestimmt die Sprache Unser Weltbild?, Erhard Albrecht, VMB-Frankfurt 1977
3- Bürgerliches Philosophie und Revisionismus, Robert Steigerwald, VMB-Frankfurt 1980
4- Bürgerliches Philosophieren in Unserer Zeit, Hans-Martin Gerlach Reinhard Mocek, Dietz Verlag Berlin 1982
5- Gesammelte Aufsaetze, Moritz Schlick, Wien 1938
6- Die Logik der Sozialwissenschaften, Karl R. Popper, Berlin (West) 1969
7- Der Logische Aufbau der Welt, Rudolf Carnap, Hamburg 1961
8- Die Offene Gesellschaft und İhre Feinde, Karl R. Popper, Bonn-München 1970
9- Philosophie des Stückwerks, Harald Wessel, VMB-Frankfurt 1971
10- Die Physikalische Sprache als Universalsprache der Wissenschaft, Rudolf Carnap, Leipzig 1934
11- Der Physikalismus als Modellfall Positivistischer Denkweise, Hubert Horstmann, VMB-Frankfurt 1973
12- Positivistische "Philosophie der Wissenschaft" im Lichte der Wissenschaft, Vladimir Ruml, VMB-Frankfurt 1972
13- Traktat über Rationale Praxis, Hans Albert, Tübingen 1978
14- Der Wiener Kreis. Der Ursprung des Neopositivismus, Victor Kraft, Wien 1968
15- Wissenschaft contra İdealismus, M. Cornforth, Berlin 1953
16- Zur Kritik der Philosophischen Grundpositionen des Wiener Kreises, Jörg Schreiter, VMB-Frankfurt 1977

OKTAY RİFAT

GÜNEŞLİ

1
Bir adam başka bir adamın rıhtımından
başka bir adam denizdi o sıra
bulutlara bakıyordu
bulutlar evlerdi o sıra
kızlar çıkıyordu kapılarından
kızlar bahçelerdi o sıra
çakılların papatyalık yoluna
ve gök geçiyordu üstümüzden
ay dudaklı filika
çirişotlarınca yeşil ve pıhtılı.

2
Öpüşmenin koyunlarını
güdüyordun yamaçta
hayvan çıkartmaları
aslan köpek ve fil
bir serçe başka bir serçenin gündüzüne
mavi delikler açıyordu
yazdan düşürülmüş vişneler
bırakarak ardında
memelerin açılıyordu beyaz
duvarların beyazına.

3
Tavuklar eşiniyor.

Halkın Kültür Değerleri Ölüyor mu?

Afşar Timuçin

Yaşam çok sık değişir ve değişikliklerin bir takım sıkıntılı sonuçları bize zaman zaman dünyanın sonuna gelindiği duygusunu verir. Oysa, bilim adamlarının söylemesi, dünyamız güneş anayla ve kardeş gezegenlerle daha milyonlarca yıl yaşayacak. Herşeye azıcık geri bir açıdan bakmayı seven La Bruyère, eyvah herkes yazacağını yazdı, bize yazacak bir şey kalmadı dediğinde insanlık olgunluk dönemine yani Yeniçağ'a daha yeni geçmişti. Sanırım ikide bir "ahir zaman geldi" bildirisinde bulunanlar bir takım yeni sıkıntılar karşısında bir korunma, bir sığınma durumu yaratmak istemekteler kendileri için. Ahir zamanın belirtileri son derece genel belirtilerdir ve bu belirtilere göre yargıda bulunmak gerekirse bütün zamanlar ahir zamandır. Dünyada zinanın ve binanın çoğalmadığı zaman var mı? İki bina yıkılsa yerine üçü yapılıyor, iktisadi yaşamın sallantıları toplumsal yaşamda sallantılar yarattıkça ahlak değerleri sallanıyor ve zorda kalan kadınlar bazen saygıdeğer bedenlerini pazara çıkarabiliyorlar.

Halk değerlerine sevgisi ve saygısı olanlar, ayrıca bu değerleri düşüncenin ve sanatın geliştirilmesinde bir veri ya da katkı olarak görenler değişen yaşam koşulları karşısında zaman zaman bir sonuna gelmişlik duygusuna kapılıyorlar. Bitti, diyorlar, bundan sonra kimse doğru dürüst türkü söylemez, görürsünüz. Tamam, diyorlar, bu kilimleri kimse dokumaz bir daha. Çok da haklılar, yaşam bir şeyi uzun süre yinelemeyi sevmiyor, o şeyi alıp yerine daha değişik, hatta daha gelişmiş bir başka şeyi koyuyor. Bu yüzden, insanı gerçekten seviyorsak, onu ancak değişkenliğiyle sevebiliriz. Güzel yeniler geride kaldı, gelmez bir daha duygusu ancak bireysel düzeyde yaşandığı zaman karşılığı olan bir duygudur. Doğru, belki o büyük sevdaları bir daha yaşayamayız biz, ama insanlık daha nice büyük sevdalar yaşar.

Kültür değişimlerinden söz ederken yaşam biçimlerinin değişiminden söz ediyoruz, kültür değişimlerini zorunlu olarak yaşam biçimlerinin değişimine bağlıyoruz. İktisadi bir koşul, toplumsal bir koşulu ortaya çıkarıyor, toplumsal bir koşul kültürel bir koşulu getiriyor. Diyelim bir köyün yanından bir yol geçirdiler. Bu yoldan geçenler bu köyü en kaba gereksinimlerini karşılamak için bir uğrak yeri yapmazlar mı? Bir de bakarsınız adamın biri otomobilini durdurmuş tuvalet soruyor ya da ayran arıyor. Köylü çocukları ona "tuvalet yok ama, şuraya yapıver" derler. O yapılan yer bir tuvalet yeri adayı olup çıkar. Ya da ayran isteyenler o kadar çoğalır ki köylünün biri oracığa küçücük bir işyeri kuruverir. O köylü kendisini birdenbire bir ayrancı olarak buluvermiştir işte. Gün gelir, geçişler çoğalır, ayran tüketimi artar, ayrancı köylü kazandığı paralarla büyük oğluna yeni bir ev yapar, "karınla çocuklarını al oraya taşın" der ona. Böylece iktisadi koşul toplumsal yaşamı değiştirmiş, büyük aileyi parçalamış olur. Böylece ayrancının da, oğlunun, gelininin ve torunlarının da dünyaya bakış biçimi değişir, bu da zorunlu olarak kültür değişimlerini getirir. Bundan sonra halılar başka türlü dokunacak, türküler başka türlü söylenecektir.

Toplumsal yaşam koşulları değiştikçe, eski yaşam biçimlerinin yerini yeni yaşam biçimleri aldıkça bakış açıları değişikliğe uğrar, kültür değişikliklerini getiren de bakış açılarının değişikliğe uğramasıdır. Yaşam biçimleri genellikle ilkelden karmaşığa doğru değişiklik gösterir. Ancak karmaşıktan ilkele geçiş de söz konusudur. Bir yolun yerini bir otoyol aldığında, bir de bakarsınız bizim köyün yanından geçenler azalmış. ayrancının işleri ters gitmeye başlamıştır. O zaman verimli koşullar yan yolun iki yanından otoyolun iki yanına taşınmış demektir. Bir yerde ilkele doğru gelişen bir değişim, bir başka yerdeki karmaşığa doğru gelişime karşılık olur. İlkele doğru karşılıksız değişimler felaket diye belirleyebileceğimiz doğal ve toplumsal olaylarla gerçekleşir ancak. Deprem gibi, toprağın insanı beslemez oluşu gibi, genel koşulların tarımsal etkinlikleri geriletmesi gibi...

İktisadi ve toplumsal yaşamda karmaşığa doğru gelişim kültür dönüşümlerinde her zaman sağlıklı sonuçlar getirmez elbette. Bir kere kültür değerleri değişen dönemlerinden çok bu değişim dönemlerini izleyen yerleşik düzen evrelerinde ortaya çıkar. Çünkü kültür değerleri değişmekte olanın olmaktan çok, değişmiş olanın anlatımıdır, gerçekleşmekte olandan çok, gerçekleşmiş olanın anlatımıdır. Düşünce değerleri bir geçiş dönemi olan Rönesans'dan çok, bir yerleşme dönemi olan XVII. yüzyılda; bir kaynaşma dönemi olan XVIII. yüzyılın ilk üç çeyreğinden çok, bu yüzyılın sonlarında başlayan ve XIX. yüzyıl boyunca sürmüş olan o uzun özümleme döneminde doruklara ulaşmıştır. Bu gerçeği daha az belirgin biçimlerde tüm toplumların dönüşüm olgularında rahatça gözlemleyebiliriz. Bizde Tanzimat şiirinin Divan ve Cumhuriyet şiirlerinden çok geride kalışı oldukça anlamlıdır.

Halk sanatında yaşamın karmaşığa yönelmesiyle birlikte ortaya çıkan çoğu sağlıksız gelişimler elbette ilkelin alanından çokça uzaklaşılmış ve gelişmişin alanına tam olarak varılamamış olma durumundan kaynaklanır. Halk sanatının tüm gücü ilkelde derini yakalabiliyor olmasındadır. En yoksul gereçle en yetkine ulaşmak demektir bu.

En yetkine ulaşmanın en güzel, en kestirme, en doğru yolu en az gereç kullanma tutumluluğunda kendini gösterir. İlkel sanatın sorunları çok basit ve çok genel, buluşları ya da dışlaştırma biçimleri çok zaman yetkindir. En etkin, dolayısıyla en etkili sanat yalın olan sanattır. En gelişmiş sanatçı bile çok zaman sanatında yalını öngörecektir. Kent sanatçısı özellikle bilen, halk sanatçısı özellikle sezen sanatçıdır. Bilginlikle bilgelik arasındaki ayrım kendini gösterir burada. Abdülhak Hamit Bey çağdaşı Mesleki'ye göre bilgin, Mesleki çağdaşı Abdülhak Hamit Bey'e göre bilgedir. Bilgin'in özelliği çağının bilgileriyle az çok donanmış olmaktır, bilgenin özelliği çağında insan sorunlarına büyük ölçüde sağduyuyla ya da sezgiyle ulaşıyor olmaktır. Bilgeliğin tehlikleri bilginliğin tehlikelerinden elbette az değildir. Sorunlara sağduyuyla ya da sezgiyle yönelmek, hele sorunların kökenine inmek isteniyorsa, son derece sıkıntılı bir iştir. Çağdaş halk şairlerimizin düştüğü açmazlar bilgece yönelimin güçlüklerini sergiler.

Bilgince yaratıların tüketicisi olmayı başarabilse de bilgince üretimleri beceremeyen tabandaki insan, köy düzeyinde de, kasaba düzeyinde de, kent düzeyinde de tüm toplumsal değişimleri yaşamına ve davranışlarına sindirirken, az çok ilkel bir bakış açısı içinde, sanatsal üretimlere her zaman ister istemez gönül yoluyla yönelecektir. Bu yönelim toplumsal ve bireysel koşullar çerçevesinde yalını da bayağıyı da getirebilir. Yalınla bayağı arasındaki uzaklık, değer açısından büyük olsa da, gerçekte çok büyük değildir; insan yalına ulaşmak isterken bayağılıklara kolayca düşebilir. Çünkü bu düzeyde yaratma edimi hiçbir zaman düzenli bilgilerin, özellikle estetik kurallarının yol göstericiliğinde yerine getirilemez. Ancak yalını bulmanın koşulları, toplumsal çerçeve bir yana, bireysel çerçevede her zaman sanatçının sağduyusuyla rahatça gerçekleştirilebilir. Bu da tabandaki sanatçının sanat düzeyinde neyin doğru neyin çıkarsız olduğunu görebilmesiyle olur.

Buna göre, koşullar ne olursa olsun, halk sanatçısı, tam tamına ilkel bir planda da, ilkellikten oldukça uzak bir planda da yetkin sanat örnekleri verebilir. Halk sanatçısı olarak belirleyebileceğimiz kimi adsız kimi adı belli kişiler, halı kilim dokuyanlar, çorap örenler, kaşık oyanlar, şiir düzenler, türkü yakanlar, ağıt söyleyenler, masal anlatan nineler, tekerleme uyduran çocuklar, mutfakta yeni tadlar arayan kadınlar her zaman güçlü değerler yaratmaya adaydır. Koşullar ne ölçüde değişirse değişsin, ilkellikten ne ölçüde uzaklaşılırsa uzaklaşılsın böyle olacak bu. Yeni yaşam biçimleri yeni kültür değerlerini getirecek, yeni halk sanatçıları yeni bileşimler arayacaklar. Bir gün bütün insanlar yepyeni yaşam koşulları gereği tam tamına bilginleşirlerse? Yoldan çevirdiğimiz her adam çağının tüm temel sorunlarını bilgince kavramış biri olarak karşımıza çıkarsa? Görelilik kuramından sözeden nineler, gece sokakta oynarken evrenbilim sorunlarını tartışan ve tüm yıldızların adını tıkır tıkır sayan çocuklar, insanlığın düşünce ve sanat serüvenini size bir çırpıda özetleyebilen ve onlarla ilgili sorunları tartışmaya hazır olan delikanlılar, kavgalarını daha çok bilimsel sorunlar üzerine yoğunlaştırmış karıkocalar ortalığı silme doldurursa? Ne yapalım, o zaman elbette halk sanatı diye bir şeyden sözedemez duruma geliriz. İnsan o kadar gelişmiş olsun da halk sanatı diye bir şey kalmasın. Çok büyük bir topluluğun tavandan tabana kayarak halkın çerçevesini her gün biraz daha genişlettiği bir toplumda böylesi bir korku yersiz, hiç değilse erkendir.

EDİP CANSEVER

HIZLI YEŞİLLİK

Bakışını andıran bakışsızlığın
Yalnızlıkta daha da uyumsuz olmalı
Alacakaranlıkta geceyle gündüzü eriten
Bomboş bir asfalt yolda
Kilometre taşları arasında biçilen
Otların hızlı yeşilliğindeki gibi.

Aslında
Ne bakışın ne de bakışsızlığın olabilir senin
Denenmiş denenmemiş acıların tanrısı
Bir insanın gözyaşları yanında.

ÜÇ KADIN

Üç kadın bahçeye çıktı — şimdi ne olacak
Üçünün de gözü yaşlı — şimdi ne olacak
Üç mum vardı ellerinde — şimdi ne olacak
Üçü de yanıyordu mumların — şimdi ne olacak.

Gün ışığının kışı gibi üçü de
Işıktan bir dünya demeti üçü de
Acıyla döşenmiş bir bahçe üçü de
Bir akasya ağacı, bir mermer masa, bir de iskemle.

Benzetmek Gibi Olmasın...

Ömer B.Canatan

Ortada herkesin dikkatini çeken somut bir durum var. Türkiye'de insan, henüz deneme imkanı ortaya çıkmamış olmakla birlikte, üzerine olumlu hareketlerin inşa edilebileceği bir sosyal temel olmaktan yavaş yavaş çıkıyor, yahut durum bu yöndeki kanaatleri pekiştiriyor. Herkesin kendi ilgi alanında yapmaya çalıştığı tespitler böyle bir ihtimali doğruluyor veya en azından düşündürüyor.

Bu mümkün müdür ve insanın, toplumsal boyutta, bütün olumlu tarihsel birikiminden yalıtılıp teslim alınması başarılabilir mi? Böyle bir durum sosyal açıdan kesin bir yıkım anlamına gelir de toplumun daha güzel bir gelecek hakkını ve umudunu gölgeler mi?... Ve bu duruma, kimler böyle istediği için gelindi; madem ki, gelişme endişe veriyor, bunu tersine çevirmek ve her şeyi doğal seyri içine yeniden sokmak nasıl mümkün olabilir?

Sorularımızın yanıtını politik çözümler çerçevesinde vermeye çalışsaydık, daha net şeyler söylemek imkanına elbette sahip olacaktık. Ancak sonuçta doğru politikaları "maddi güç" haline getirecek olan da mevcut insan temelidir ve herhangi bir nedenle doğru politik çözümler toplumun güncel ilgi alanlarının dışında kalıyorsa, sorunun önemi daha da artmaktadır.

Bu noktaya nereden ve ne kadar zamanda gelindiğini kesin olarak söylemek mümkün değildir belki, ama soruna yaklaşmak için beş, bilemedik on yıldan ötesine de gitmek gerekmez sanıyoruz. Zira, siyasal yoğunluk bakımından olsun, ekonomik ilişkiler sistemindeki gelişmeler açısından olsun ve nihayet insanın doğrudan fiziki ortamı yönünden bakılsın, son beş-on yıl, toplumun on yıllarla ölçülecek geleceğinde önemli izler bırakacak kadar kesin bir birikim süreci olarak yaşanmıştır. Bu, tek tek bütün bireylerin özel yaşamlarında ve ilişkilerinde olduğu kadar, genel toplumsal boyutta da böyle gerçekleşmiştir.

Şimdi belki basın arvişlerinde saklı kaldığı için unutulmuş olabilir, ama bakılsın, görülecektir; 1975'lerden itibaren Türkiye ekonomisini elinde tutan sermaye gruplarının ve bu gruplara politika pazarında sözcülük edenlerin topluma uygun gördükleri "yakın bir gelecek" bulunmaktadır. İstenen gelecek en kısaltılmış sözcükle, o güne kadar oluşmuş sınıfsal, sosyal ve siyasal dengelerin altındaki "iskemlenin" çekilmesidir. Böylece toplumun sırtüstü düşeceği, bir şok geçirip sarsılacağı ve toparlanırken de her şeyde daha geri bir denge demek olan daha alçak bir iskemleye oturtulacağı umulmaktadır. Bu aynı zamanda üretim-tüketim dengelerinin o gün oldukları düzeyden geriye çekilmesi, daha önceki ekonomik büyüme süreçleri içinde oluşan genel hayat standartlarından geriye gidilmesi, buna "itirazı" olanların —ki bütün bir toplumdur bu— susturulması, toplumu susturmanın somut siyasal ve sosyal tedbirlerinin alınması anlamına gelmektedir. Böyle bir isteğin uygulamaya geçirilmesi durumunda toplumun hangi yıkıcı süreçlerden geçebileceğini kestirmek zor değildir. Kaldı ki, reçetelerine öngördükleri tedbirleri, bizleri falcılık zahmetinden kurtaracak kadar açıklıkla kaydeden bu tekelci gruplar "Güney Kore işçileri pirinci sayarak yiyorlar, biz de böyle yapmalıyız..." diye örnekler, "Şili'de belki insanlar için her şey kötüye gidiyor ama ekonomi iyiye gidiyor..."gibilerinden yöntemler gösteriyorlardı. Onlara göre toplum "ağır bir ameliyat" geçirmeli, "acı ilaçlar alacağı uzun bir tedavi görmeli" idi. Kendileri de bilip söylüyorlardı ki, "bu tedavi yöntemi önemli riskler" taşımaktaydı ama, kendilerinin —ve propaganda da bütün toplumun— başka çaresi de kalmamıştı!..

Şimdi bugün, yani beş-on yıl sonrasından bakıldığında, ekonomiye ilişkin yaşanmış bütün gerçekler ve birikmiş politik tecrübelerimiz bakımından, toplum olarak içinden geçtiğimiz sosyal süreçlerin ve bunun ahlaki-kültürel yansımalarıyla beraber birey ve insan üzerindeki tahribatlarının, işte bu 1975'lerden itibaren ve özellikle 24 Ocak'la kotarılan "tedbirlerin" tabii bir hasılası olduğunu görememek mümkün değil. "Tedavinin" bütün yönleriyle bugün de sürmekte olduğu, "acı ilaç" her ne ise, şokunun devam ettiği görülüyor. Hayat belirtilerine "güneşin altındaki" alanlarda pek az rastlanıyor; bütün bunların insan doğası üstündeki etkileri ve toplumsal yansımaları neredeyse genelleşip yepyeni bir biçim yaratıyor.

Yaşanmış ve yaşanmakta olan bu dev boyutlu hadisenin, bireysel ve toplumsal bütün varoluş alanlarımızda önemli etkileri ve sonuçları gerçekleşti ve gerçekleşiyor; bunların bir bütün olarak kavranabilmesi için daha bir dizi araştırma-inceleme-yorum çalışmasına ihtiyaç bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim kendi uzmanlık alanlarından konu üstüne eğilenler, gerçekten ilginç sonuçlara ulaşıyorlar ve durumumuzun topluca ortaya çıkmasına bugünden katkıda bulunuyorlar. Sosyal pratik gelecekte bu elde edilmiş sonuçların yardımıyla şekillenecek.

Toplumsal bugünkü durumu tanımlama çabalarından sanırız bugünkü aşamada en ihtiyatla karşılanması gerekli olanı, yaşadığımız süreçlerin birey ve genel olarak insan üzerindeki etkileridir. Bu alandaki mevcut görüntüler, içinde fanteziye kadar varan çeşitlemeleri barındırıyor, dolayısıyla bazan fantazik sonuçlar doğmasına kaynaklık ediyor. Bu nedenle, her bir eğilim, şu anki sarsılmış olma durumundan bağımsız şekilde ulaşacağı konumda kendini yeniden gerçekleştireceği için bu alanda mutlak sonuçlar elde etmeye esasen imkan da bulunmuyor.

On yılın, özellikle bunun yoğunluk bakımından belirleyici olan son beş yı-

lının insana varan etkilerini ve sonuçlarını, genel bir çürüme ve yozlaşma parantezi içinde toplama eğilimine çok sık rastlanıyor. Gerçek durum da buna uygun düşüyor; her şey genelde bir soysuzlaşma görüntüsü veriyor. Dejenerasyon olgusunun girmediği alan ve ilişki kalmamış dense yeridir. Görünür değerleri bakımından toplumun klasikleşmiş ölçüleri terketmekte bulunduğuna dair o kadar çok kanıt var ki. Ama her şeye rağmen bu konuda bir genellemeyi kabul etmeden önce, buna ilişkin maddi sebeplerin tatminkar bir açıklamasına varmak gerekiyor. Aksi halde, yani, açıklaması gözlemden ve görünenden ibaret yaklaşımlarla insan ögesi kavranamaz. Çünkü, bugünkü aynı insan, kendisi için yapılan tespitleri yalanlama potansiyeline her zaman sahiptir; dahası, faraza on yıl önce zaten böyle olmamış bulunmakla bunu peşinen kanıtlamıştır. On yıllık kesitlerde insanın, birikiminden yalıtılıp her bakımdan teslim alınamayacağı ise bütün bir tarihin şahitliği altındadır.

Öyle ise, insandan yana bugünkü toplam verileri, bu verilerin doğal olmadıkları açısından ve geçici olgular olduklarını hesaba katarak değerlendirmek, noktası konmuş genellemelerden kaçınmak, eğer bir genel tarif mutlaka zorunlu olacaksa, bunu çok yönlü bir saldırı karşısında "geri çekilme" (ricat) hareketi olarak kavramlaştırmak, hem daha az yanılmak, ama ondan da önemlisi, daha az yanıltmak bakımından önem taşır. Gerçekten de, bireysel boyutta büründüğü zengin çeşitlilikten bağımsız olarak genel şekliyle bugünkü durum, bir geri çekilmedir; bunun politik, kültürel, ahlaki ve psikolojik yansımalarının her biri, tekabül ettiği birey, zümre, sınıf ve katmanlar açısından farklı boyutlar taşımaktadır; dolayısıyla her bir yansıma kendi bağımsız faktörlerinden ötürü farklı bir eğilimdir ve bu yönüyle açıklanabilmelidir.

Kendini ortaya koymuş olan genelin açıklanmaya muhtaç yönleri bulunmakla beraber, açıklanması zor herhangi bir sırrı bulunmamaktadır. En çarpıcı, en beklenmedik, öncesine hiç yakıştıramadığımız değişimleriyle bizi hayretler içinde bırakan çoğu görüntü, kendi başına bir "giz" olabilir fakat, sözünü ettiğimiz geri çekilme sürecinin bir parçası ve yansıması olarak yalın ve anlaşılır karakterdedir. Sözgelimi bir zamanlar ateist iken şimdi kapağı tanrının sükûnetine atıp paçayı kurtaranların durumunu kendi gerekçeleri ile kavramak, bir sıra felsefi ve ahlaki meselenin tartışılması olarak görünürken, aynı davranışın basit ve yalın ilişkiler bakımından adını koymak, bu ad tiksindirici ve insanın kendine duyduğu saygıyı zedeler nitelikte olsa bile, kolaydır. Çünkü genel olan şey, bireyde, bazen bu bireyin özelliklerine de bağlı olarak, şaşırtıcı ölçüde değişerek hatta kimi durumda tersyüz olarak yansıyabilir. "Pişmanlık Yasası'nın" dahi insanla ilişki kurabilmesi ancak böyle bir madde insan zemini üzerinde mümkün olabildiği için, insan faktörünü, salt onun kendi doğasında saklıymış izlenimi veren soyutlamalar aracılığıyla açıklamaktan uzak durmak gerekir. Altını görmek için felsefi(!) kabuğunu biraz kaşıyın, bu ateist dönmelerinin yöneldikleri yeni tanrının da maddi olduğunu göreceksiniz. Bilinir, korku ve yılgınlık da, insanda ortaya çıktıkları için insani, ama kaynaklandıkları temel bakımından bütünüyle maddi/toplumsal olgulardır.

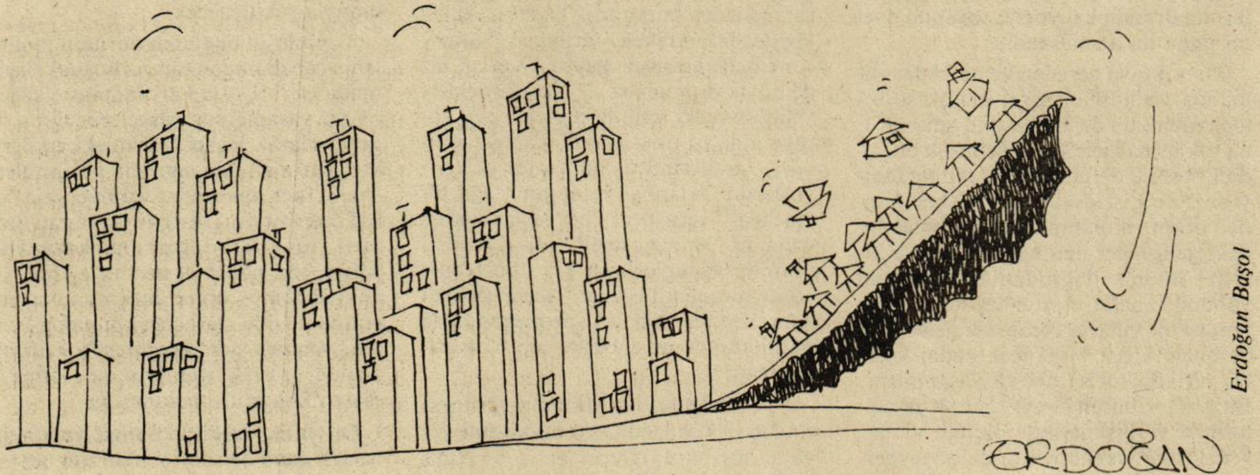
Kaldı ki, salt birey veya insan ögesi açısından bakıldığında her şey olduğundan başka görünebilir. İnsanlaşma tarihini, bu tarihi insan için dramatik kılan olgulardan bağımsız olarak kavramaya imkan yoktur. Her gelişme ve bunun içinde gözlenebilecek her gerileme, çoğu kez istenmeyen, hatta bazen insan vicdanının kurallarına ve kapasitesine meydan okuyacak kadar vahşi gerçekleri de içerir. "Bari bundan sonra böyle olmasın" temennisi ise son derece haklı ve insanca olabilir ama cevabını başka faktörler verdiği için temenni olarak kalır. En azından, kendi eyleminin ve doğa süreçlerinin bütün sonuçlarına sahip çıkacak kadar yetkinleşeceği zamana kadar bu böyle belirleniyor. Birey boyutundan bakarak yaşanmış tarihin tümüne şu eylemsizlik noktasından bakmak mümkündür: "Keşke insanoğlu yeryüzüne hiç gelmeseydi." Ama gelmiş ve iyi ki, gelmiş!..

Bu güven duygusu ile birlikte bakarak bugünkü insan ögesinin uğradığı saldırıyı soğukkanla karşılamak mümkündür. Şu görüntülere rağmen:

- *Açlık yüzünden cinnet getiren bir anne, beş yaşındaki öz oğlunu, ellerini ve gözlerini bağladıktan sonra komşudan aldığı kör bir bıçakla başını gövdesinden ayırdı... kadın, "kazancımız karnımızı doyurmaya yetmiyordu, çok zaman aç yatıyorduk..." diye konuştu. (Milliyet, 18 Ağustos 1985).*
- *Mevsimlik işçinin dramı: Ölen çocuklarını parasızlıktan üç gün gömemeyen Mardinli işçi Halef Ergül... 6 ay önce iki çocuğunu alarak Adana'ya geldi. 30 yıldan beri görülmeyen soğuklar nedeniyle, evde yatan ve yorganları da olmayan mevsimlik işçi... (Güneş, 30.3.1985).*

... ve daha, "çocuklarına okul harçlığı veremeyen trafik polisi üç çocuğunu ve eşini öldürdükten sonra intihar etti..."; "... çocuklarına bayramlık alamayan anne kendini yaktı..." vb. gibi başlıklar ve bireyi terörize etmekten başka bir anlamı olamayacak fotoğraflarla her gün gazete okurlarının önüne gelmektedir.

Şüphesiz, "sağlıklı insan davranışları" olmayan bu ve benzeri görüntülerde "ekonomik" ve "nevrotik" neden-

Erdoğan Başol

ler kaynaşmış durumdadırlar. Ancak soru, toplumun son beş yılda neden bu kadar "nevrotik insan yarattığı" biçiminde sorulursa, yani bireyin dramı dışından bakılabilirse, insan görüntülerinin "sosyolojik nedenleri" gibi bilgiçce ve boş saptırmalar yerine dikkati, gerçeğin alabildiğine çıplak dolaştığı alanlara yöneltmek gerekir ki, barışçı ve yaratıcı insan "tabiatını" tahakküm altına alarak şiddete ve boyun eğmeye yönelten, kendi muhafazakar çıkarlarının devamı bakımından bütün bir topluma kendi varlık ve egemenlik şartlarını dayatan ve kendisi artık bugün "tarih dışı" kaldığından, tarihsel gelişime düşman konumundan ayrılamayan ve tabii asla "sosyolojik" olmayan güçleri teşhis etmek mümkün olabilsin.

Bu güçlerin, toplumun dirijan noktalarına abanarak yarattıkları yıkım, yukarıdaki uç bireysel örneklerle sınırlı kalmamaktadır. İnsanın kendi varlık koşullarını savunurken benimsediği pasif tutum, tanrıya sığınmaktan veya intihar ederek tanrıyla bütünleşmekten ibaret değildir. Her şeye rağmen yaşanabileceğinin bilinçsizliği daha yaygındır ve toplumsal geleceği ilgilendiren de asıl bu alandır. Son beş yılın siyasal, ekonomik, ahlaki ve kültürel, çok yönlü bütün sonuçlarını, en çirkin ve en güzel çeşitlemesiyle bu alanda bulmak mümkündür. Maddi yaşam süreçlerine bütün boyutlarıyla yansıyan olumsuzluklar bu alanda gerçekleşmektedir.

• *Hamal Adil Avcı cebinden bir ilaç kutusu çıkardı. 'Bununla idare ediyorum abla. Hap... Sinir hapı... Yarın ne olacak diyorsun. Düşünmeyeceksin abla... Düşünürsen fıttırırsın, kafayı üşütürsün. Ben bundan bir tane alıyorum tamam... Mis gibi uyuyorum. İki çocuk evde. Kaynanamın yanında oturuyorum. Bayram-seyran elini öpüyorum. 1000-2000 veriyor. Bir de çocuklara veriyor 500 lira falan. Hemen 250'sini araklıyorum ne yapayım. İki paket sigara parası hiç olmazsa, o gün arkadaşlardan dilenmiyorum... İnanmayacaksınız ama dün ay sonuydu. Cepte dolmuş parası yok. İşe gelmem lazım, bindim dolmuşa, şoföre* ***Para yok abi dedim. Canın sağolsun dedi.*** *Anlayacağınız rezillik...'*

• *Mücellit Suat Ekinci: 'Eve hava karardıktan sonra gidiyorum... Arka sokaklardan gidiyorum. Komşuya borç var. Bakkala borç var. Kasabı pek görmüyorum. 5 kardeşim var, benim yüzümden evlenemiyorlar. Onlar evlenirse ben babamın evinden çıkacağım. 1983'te evlendim ayağımdaki ayakkabı hâlâ damatlık ayakkabı.'*

• *Alaaddin Yalçın: 'Para yetmiyor, tabii bunu bilmemek için çok saf olmak lazım. Bir gün müdüre gittim. Açız dedim.* ***Akşamları başka iş yapsam dedim. Yasak olduğunu bilmiyor musun? dedi.*** *Bak adamın dediğine...* ***Seni öldürmek de yasak biliyor musun? dedim.*** *Hangisini yapayım, öleyim mi, öldüreyim mi?..'*

• *İdris Özdemir: Gecekonduda oturuyor, 15000 lira kira ödüyor: 'Şu ramazan geldi de iyi oldu biliyor musun? Hiç olmazsa sigara parasından kâr ediyoruz... Size bir şey sorayım. Siz maaşınızı soranlara doğruyu söylüyorsunuz değil mi? Ben söyleyemiyorum. 50 bin diyorum... Utanıyorum 18 bin demeye... İnanmıyorlar ki' (Milliyet, 3 Haziran 1985).*

...

Genel olan ve durumu ortaya koyan ve birkaç on milyona ulaşan sayılarıyla asıl üzerinde durulması gereken insan bu alanda yaşıyor. Ateistken tanrıya dönenlerden, çocuklarını öldürenlerden, vücudunu satanlardan, homoseksüellerden, akıl hastanelerini dolduranlardan, Tan gazetesi okuyanlardan daha çok dikkat sarfederek bu genel olana, uç ve hasta örnekler de bunun içinde olsa bile bu genel olana bakmak gerekiyor. Seçilmiş yaşama biçimi bu insanlarda, insan olarak kendine saklayabileceklerinin azamisini saklamakla ve ödünlerin asgarisini vermekle gerçekleşiyor.

İnsanı geçici olarak çaresizliğe, umutsuzluğa itelemek, onun ilgilerini saptırmak ve bir süre kendi bilinçsizliği ile boyun eğmesini sağlamak hep mümkündür. Toplum örgütsüz ve kendini koruyacak güçten yoksun bir durumda yakalanmışsa ve aynı zaman tarihin asalak güçlerinin saldırgan ve örgütlü olduğu zamansa, bu toplumda keyfi dengeler kurma imkanı bulunacaktır. 1975'lerden itibaren sermaye adına dile gelen çözüm, kendi uygulama alanlarını genişleterek ve araçlarını yetkinleştirerek belli bir noktaya, insanı kölece bağlayacağı bir noktaya, yine bu insanda mevcut zaaflar nedeniyle ulaşabilmiştir. Ne var ki, bu yapabileceklerinin azamisidir; örneklerden de görüldüğü gibi, yoksulluğun en kenarına sıkıştırılmış, insanda bile *öz,* yani tarih boyunca tasarruf edilmiş insanlık, onun kendi durumunu *doğal* olmayan bir *rezillik* olarak kavramasına ve ifade etmesine yetecek kadar kalmaktadır. İnsan için hep *iyinin iyisi* olmuştur ama tanrının vaazettiği gibi *beterin beteri* hiç olmamıştır. Bundan daha beteri de olmayacaktır. İzafi olan yıkım ve gerilemeye karşılık gelişme ve gelecek mutlaktır.

Tabi, eğer bu yaşama biçimi, doğal yaşama bilincine dönüşmez, kurumsallaşmaz ve uzun vadede geçerli kalıp kendi modeline uygun insan tipini genelleştirmezse bu böyle umulabilir. Oysa siyasetten dine kadar, herkes için geçerli fakat toplumun az bir kesimi için gerçek bir endişe kaynağı oluşturan belli durumun oluşabileceği ihtimalini de hesaba katmak gerekiyor. Bu da belli bir süre sonunda baskı ve zorlama olmaksızın bugünkü yozlaşmış yaşama ve düşünme biçimlerinin, kendi ekonomik ortamını da kurumlaştırıp kalıcı hale dönüşmesi, kendisini, kendi insanının faaliyeti aracılığıyla sürekli üretir duruma gelmesidir. Yani, ekonomik ve siyasal dengeler bakımından alışılmışın gerisinde yeniden kurulmaya çalışılan dengelerin yerleşmesi, toplumca benimsenir hale gelmesi, bütün ilişki biçimlerinin buna göre değişip organize olması ve kendiliğinden işler bir mekânizma olarak bir çeşit doğallaşması tehlikesi söz konusudur. İspanya ve Portekiz —benzetmek gibi olmasın ama— bu statüde bir süreci, toplumun bütün gelişme faktörlerinin ve şansının baskı altında bir kenarda tutulduğu, buna mukabil tekelciliğin, yani tarihsel olarak insan bilincinin ve ihtiyaçlarının bugünkü düzeyine göre kokuşmuş bir ögenin zoraki yaşatılması anlamına gelen bir süreci bir kaç on yıl boyunca yaşamış olmaları bakımından, altını çizdiğimiz tehlikenin birer örneğini oluştururlar.

Bunun somutta insanlara hazırladığı, kendi deyimleriyle "rezillik" demek olan yaşamlarını, en azından kendi kabiliyetleri açısından "doğal" saymaları, bunun gerektirdiği davranış biçimlerini günlük yaşamlarında sürekli ve yeniden üretir olmaları, bu kendi ürettikleri aracılığıyla hayata ilişkin öngörü ve isteklerini sınırlandırmaları ve bütün bunlarla, bunun karşılığı demek olan *şeyi* sektörleştirmeleri, hayatlarını bu düzeyde bir istikrara oturtmalarıdır.

Böyle bir "istikrar" ortamında insanileşme kapsamında oluşan bütün değerlerin tek tek yıpranması bir yana, bu değerlerin ayakta kaldığı alanlar veya bu değerleri yaşatıp geliştirme inadını sürdüren sınıf veya şahısların bu tutumları dikbaşlılık ve macera gibi görünmeye doğru gelişir. Demokrasi alışkanlığının bile lüks telakki edilerek, kurulmuş "İstikrar"ın düşmanı gibi algılanması fantazi olmaktan çıkarak tabii bir düşünce haline gelir. Politik programlar toplumun bu yeni alışkanlığını karşılayacak biçimlere sokulur ve bu yeni durumda kendine politik yaşam alanı arayanlar yeni ve akla gelmedik ittifak arayışı içine girerler. Geliştirip yetkinleştiren kavga kendini yeni oluşan geri

düzeye uydurma yarışına dönüşür.

Ekonomik ve siyasal nedenlere bağlı olarak gerçekleşen yeni toplumsal davranış biçimleri, kendi kendini üretir hale geldikten sonra, kendini oluşturan sebeplerle bağını gizleyerek kendi bağımsız mantığına göre işliyormuş gibi görünür. Bu görüntü bütün kavramları etkisi altına alarak çarpıtır ve örneğin; sanki yozlaşmış kültür metaları, toplum yozlaşmakta olduğu için yoğunca üretilir ve sektörleşir veya sanki "birileri" yoz ürün üretimini programlayarak toplumu yozlaşmaya itiyor gibi algılanır. Tan gazetesi, müşterisi bulunduğu için vardır veya Tan gazetesi kendine müşteri yarattığı için yozlaşma vardır sanılır. Yani, durumdan sorumlu olanlar sanki, ya bu duruma boyun eğmiş insandır, ya da boyun eğmiş insanın iyi bir pazar olacağını düşünen açık gözlerdir. İlişkinin bu kuruluş şekli gerçek sebebi dışladığı için yanlıştır ama, somutta bir ilişkidir ve kendi maddi unsurlarına sahip çıkarak ve bir yardım gerekmeksizin varlığını korumayı başarır. Bu durum, insanın bizatihi kendisinin, kendi insanlık koşullarına karşı savaşa sokulması, kendini yok eden bir nitelik olmasıdır.

Bu kapsamda, zaten genelleştiği için inkar edilemeyen yozlaşma ve soysuzlaşma olgusu, ticaretini bu alanda yürütenleri dahi endişeye sevkedecek kadar kontrolden çıkmıştır. Endişe edenler arasında, sırf yozlaşmaya karşı çıkmakla dahi gerici bir rol üstlenenleri de saymak, hatta yozlaşmayı bunların konumlarına göre bir tekamül saymak mümkündür. Dolayısıyla, bir yandan yozlaşmaya karşıymış gibi görünüp, öte yandan kendi statükocu değerlerini alternatif olarak ileri sürenleri, öte yandan, olguyu insan doğasına ya da soyut ve salt ahlaki ölçülere göre değerlendirip açıklamasız bırakanları ve özellikle de, bu durumu toplumsal gelişmişliğimizin razı olunmak gereken azami düzeyi diye kabullenip, kendi ileri inanç normları ile, bu geri düzeyin kaynaşmasından arabesk bir sentez kuranları tartışmanın dışında görmek gerekiyor. Bunların gündeme getirdikleri, alıştığının gerisinde bir yaşama düzeyine zorlandığı için, karmaşık binbir davranış ve ilişki içine giren, eski konumunda kalma direncini ortaya koyamayan ve kendine yeni zeminde yer bulmaya çalışan geniş bir sosyal temel içinden , panik noktasına sürüklenen unsurların yarattığı magazin görüntülerdir. Halbuki genel olan ve genel karakteri oluşturan çoğunluk, hiç de bunların gördüğü gibi değildir, tersine, bu şartlarda bile bilinçsiz varolabileceğini ortaya koyarak şartları değiştirmenin bilincine açık bulunduğunu da kanıtlamıştır.

ECE AYHAN

BİR (BU) MEKTUP (İSE) BATTAL'INDIR

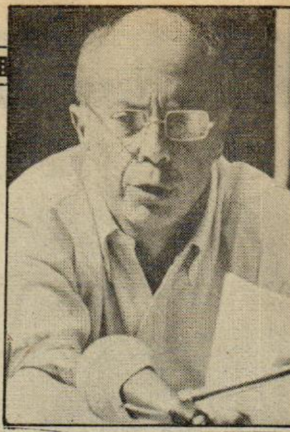
1. Yılan bir takvimlik, otuzyıllık bir pusu, üç hak
Tek küpeli sultanların karşısında gösterilen cesaret

2. Aykırı bir dalın beş yüz düşü, Battal oraya yazmış
Koyun koyuna yatarlar eski ve yeni babaanneleriyle
yatıyorlar

3. Kan istemez! Bir araba atlarıyla tutuşmuş üzerimize
Kale demir kapısı kırık ya da çatılmış çadır başa
çökertilir

4. "Ben kendim de Deşilmiş İsa'yı arıyorum" der Sıvazlanan
Bir kez gülümserken görülmüştür, o da zeytin bir haber
alınınca

5. Hem de kolsuz bir nakkaş olarak imza atmıştır Anadolu'ya,
baştanbaşa, ancak tersten. L Apartımanlarında bir ceviz
kiralamış gibi.

Nobel Edebiyat Ödülü'nü Eski Bir Rezistans Savaşçısı Kazandı: Claude Simon

1985 Nobel Edebiyat Ödülü'nün Fransız yazar Claude Simon'a verilmesi Nobel Edebiyat Ödülleri konusunda bazı tartışmaları sona erdirirken, yeni tartışmaları da başlattı.

1974'de ödülü kazanan *Jean Paul Sartre*'ın ödülü reddetmesinden bu yana hiçbir Fransız yazarının Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanamamasını, özellikle bir kısım Fransız sanat çevreleri, Fransız yazarlarının Akademi tarafından cezalandırılması olarak yorumluyorlardı; Fransız yazarları gerçekten ambargoya uğramışlardı da. 1964'e kadar 11 Nobel Edebiyat Ödülü kazanmış olan Fransızların 12. ödülü almak için 21 yıl beklemelerini İsveç Akademisi yeterli bir ceza olarak mı görmüştü, yoksa bu iddia bir spekülasyondan mı ibaretti? Şu anda bu soru artık önemini yitirmiş bulunuyor.

Öte yandan, uzun yıllardır Nobel Edebiyat Ödülü'ne aday gösterilen Güney Afrikalı kadın yazar *Nadine Gordimer*'in bu yıl ödülü alacağına çoğu kimse muhakkak gözüyle bakmaktaydı. Absürt tiyatronun yaşlı ismi Romen asıllı *Eugene Ionesco* da kimilerinin favorisiydi ya da bir başka kadın yazar *Marguerite Yourcenar* da ödüle yakın isimler arasında sayılıyordu. Şairlerden *Octavio Paz* ve Senegal Devlet Başkanı *Leopolde Senghor* da adaylar arasındaydılar. Bu nedenlerden ötürü ödülün Claude Simon'a verilmesi sürpriz olarak nitelendi ve yukarıda andığımız gibi yeni tartışmalara yol açtı. Oysa Simon'un bundan önce tam üç kez ödüle çok yaklaştığı bilinmekteydi.

Claude Simon Fransız Sömürge Ordusu'nun bir subayının oğlu olarak 1913'te Madagaskar'da doğdu. Yüksek öğrenimini Oxford ve Cambridge Üniversiteleri'nde yaptı. İçinde bulunduğu çağın sorunlarına eğilen ve çağına karşı sorumluluk duyan bir aydın olarak yetişti.

Nitekim, İspanya'da iç savaş patlak verdiğinde uluslararası gönüllü tugaylara katılıp faşistlere karşı *Cumhuriyetçi* saflara girdi. Fransa'ya döndükten bir süre sonra 2. Dünya Savaşı başladı. Nazi Almanyası Benelüx üzerinden Fransa'ya saldırdığında Claude Simon Fransız Ordusu'ndaydı. Savaşta esir düştü, Almanya'da esir kampında kaldıktan sonra, kamptan kaçarak gizlice Fransa'ya girdi ve *Rezistans* saflarına katıldı.

İlk romanını Fransa'nın kurtuluşundan bir yıl sonra ve 2. Dünya Savaşı'nın bittiği yıl yayınladı: *La Tricheur* (Düzenbaz).

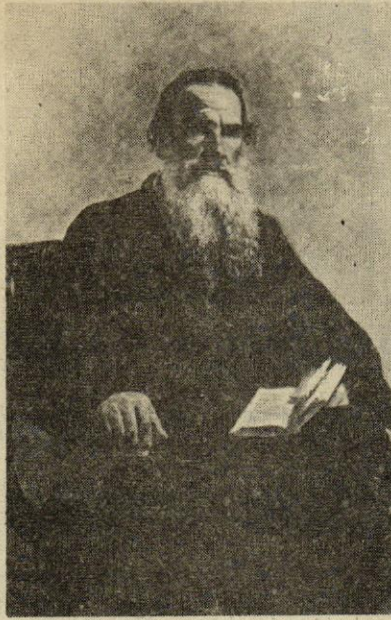
Simon daha sonra *Alain Rabbe Grillet, Nathalie Sarraute, Michel Butor* gibi Fransız yazarlarının öncülük ettiği "Nouveau Roman" akımı içinde yer aldı. 1957'de yazdığı *Le Vent* (Rüzgâr) "yeni roman" kapsamındaki ilk yapıtıdır. Yazar çok az noktalama kullanarak ve sitilistik bir denemeye girişerek yazdığı bu romanında kendisine miras kalan küçük bir çiftliğin başına geçmek üzere büyük kenti bırakıp küçük bir kasabaya yerleşen bir adamı öykülemekteydi.

Claude Simon'un daha sonra yazdığı romanlar arasında en fazla övülenleri: *La Route Des Flanders* (Flanders Yolu); *Historie* (Tarih); *La Bataille de Pharsale* (Pharsale Savaşı); *Triptyque* (Triptik); *Leçon de Choses* (Uygulamalı Ders) ve 1981'de yazdığı en son yapıtı *Les Gèorgiques'dir.*

1945'ten bu yana 12'si roman olmak üzere 15 kitaba imzasını atmış olan Simon'u en fazla etkileyen yazarlar *Marcel Proust* ve *William Faulkner*'dir. Denilebilir ki, Simon'un bazı romanları bir zamanlar Fransız edebiyatını etkilemiş olan "anti-entellektüel" yaşam felsefesinin radikal bir reddiyesi niteliğindedir.

Simon romanında sürekli değişmeyi ve hareketi üslup edinmiştir. Çok az noktalama işareti kullanır, sık sık geçmişe dönüşler yaparak düne atıflarda bulunur, ya da geçmişte söylenmiş olanları günün öyküsü içine yerleştirir, böylece uzak geçmişle bugün arasında sürekli paralellikler kurar. Bu yönleriyle Claude Simon bir üslup virtüözü gibi davranır. Sözcükler ise belki de onun en önemli maharetidir. Simon'a göre "dil imgelemin biricik motorudur". Bu nedenle, Fransız dilini bütün inceliklerine kadar bilir ve sözcüklerini ısrarla arayıp, büyük bir özenle seçerek ve her cümlesini titiz bir tezhinat ustası gibi işleyerek romanını yazar. Onun sözcükleri arayıp bulma konusunda gösterdiği emek nedeniyle, Simon'un romanı "bir çeşit sözcükler savaşı gibidir" dersek, yanlış bir benzetmede bulunmuş olmayız.

Roman dili ve üslubu açısından Simon'un gösterdiği olağanüstü çaba onu roman sanatının *James Joyce*'u yapmamıştır, ama hiç değilse Claude Simon'u "Fransız dilinin *Joyce*'u" diye nitelemek yanlış olmaz. Bütün bu özelliklerinden ötürü Simon önümüzdeki aylarda dilimize çevrildiğinde ülkemiz okurlarının onu anlamakta hayli güçlük çekeceğini söylemek bir kehanet sayılmamalı. Fransız entellektüellerinin bile kendi anadillerinde Simon'u okurken zorlandıklarını da ayrıca eklemeliyiz. Nitekim İsveç Akademisi'nin sekreteri *Lars Gylensten* de bu yargımıza katılıyor ve "Simon'u anlamak için bir kaç kez okumalısınız" diyor.

Çeşitli Bakış Açılarından Tolstoy

Anna Seghers

Tolstoy yaşamın değişik dönemlerinde — burada söylemek istediğim yaş değil, konumlar— aynı insanlarca çok farklı gözlerle okunur. Yaratısının çeşitli bölümleri insanları konumlarına göre özel bir biçimde etkiler.

Tek tek insanlar için, birey için geçerli olan, belli bir ölçüde uluslar için de, başka deyişle alımlama yeteneklerini yoğunlaştırabilen ya da zayıflatabilen özel politik konumları için de geçerlidir. Bu açıdan bakıldığında, Batıda, bu arada Federal Almanya'da belli bir Tolstoy Rönesansı'nın da nedeni açıklanabilmektedir.

Bir insanın —yaşına ya da içinde bulunduğu toplumsal-politik koşullara bağlı olarak değişen— konumuna göre Tolstoy'u farklı okumasının, yaratısının belli bölümlerini yeğlemesinin, başka bölümleri ise sanki bunlar hiç basılmamışçasına neredeyse görmezlikten gelmesinin nedenleri, bir ölçüde onun kendi deneyimlerinden çıkarılabilir.

Tolstoy'u *Anna Karenina*'dan okumaya başladığımızda çok gençtik. Daha aşkı tanımazken, bu kitap yüzünden aşka, Anna'nın Vronski'ye olan aşkına aşık olmuştuk. Anna'nın Kitty gibi bizim için de beklenmedik bir şey olan o balo giysisi içersindeki eksiksiz, tek kelimeyle güçlü güzelliği bizi şaşırtmıştı.

Ayrıca tıpkı Tolstoy'un zamanındaki bazı okurlar gibi biz de Kitty-Levin bölümünü sık sık atlardık; roman okumaya yeni başlamış kişiler olarak, birbirine koşut iki çizgide gelişen olaylara alışkın değildik.

Bu aşkın kısmen, ama doğal olarak yalnızca kısmen sınıfsal koşullardan kaynaklanan gölgelenmesinden, büyük aşkın tehlikeyle karşılaştığını sezinliyorduk. (Yazarın gücü ve bilgisi, romanda tehlikeyi sınıfsal temele oturtur, aşkın, aşıkların üyesi oldukları sınıfın buyrukları yüzünden yıkılışını hazırlar.)

Daha sonra, kişisel ve politik yaşamın anaforuna yakalandığımızda, yetişkinliğe adım atma ve üniversite döneminde, kuşkulara, karamsar düşüncelere kapıldığımızda bu kitabı sık sık bir yana bıraktık. Bizim için örneğin *Halk Öyküleri* gibi kitaplar şu ya da bu biçimde avuntu kaynağı oluyordu. Bu etki kitapların örneğin dinsel eğilimlerinden değil, her şeyden önce yalın insancıl güzelliklerinden doğuyordu, çünkü gerçek insan güzelliği her zaman insancıldır, her zaman rahatlatıcıdır. Bu, çoğu kez unutulur. Daha olgun evremiz olan üniversite yıllarımızda *Hacı Murat* ve *İvan İlyiç'in Ölümü* gibi geç dönem ürünü öyküleri keşfettik. Bunların bizi bu denli derinden etkilemelerinin nedeni, belki de o açıklanması olanaksız yaşam-ölüm akışının sanatın aracılığıyla ağır basmasıydı.

Bizim iç dünyamızda ise henüz ağır basan bir şey yoktu. Küstah ve normal yaşamlarında saygıyı tanımayan yeni yetmeler olan bizler, bu iki öyküde büyük bir sanatçının yaşama ve ölüme nasıl egemen olduğunu büyük bir şaşkınlık ve ölçüsüz bir saygıyla algılamıştık. Bu sanatçı hiçbir yanlış adım atmıyordu. Öykülerde aksayan bir yan yoktu. Hiçbir satır, ötekiler yüzünden aşınmıyordu.

Savaş ve Barış'ı, açıkça söylemem gerekirse, ancak sürgündeyken doğru anlayabildim. Gerek politik açıdan gerekse kişisel olarak çok şey yaşamıştık. Önceleri romanın başlangıcı beni engelledi; bu başlangıcı daha sonraları da böyle dev bir kitap için, insanı ruhu ve bedeniyle bu denli güçlü sarabilen böyle bir

kitap için ağır buldum. Salonlarda yapılan sonsuz konuşmalar o sıralarda henüz ilgimizi fazla çekmiyordu. Daha önce bir başka nokta da kitabı anlamamızı engellemişti. Bu nokta Napoleon'un değerlendiriliş biçimiydi. —Bilindiği gibi Napoleon, memleketim olan Rehinland'da kurtarıcı olarak selamlanmıştır.

Napoleon gerçeğinin ne olduğunu Hitler döneminde anladım. Fransa'nın Hitler ordularınca işgal edildiği o bunalımlı, çoğu kez de kişisel tehlikelerle karşılaştığım dönemde, bütün o kargaşanın, yoksulluğun ve çaresizliğin ortasında, Tolstoy'un klasik ve insana inanılmayacak ölçüde esenlik getiren betimleme biçimine yoğun gereksinim duyuyordum.

Bazen umarsız gibi gözüken bir dönemde tümüyle klasik yapıdaki betimlemeleri okuyorduk —Napoleon'un Moskova'dan geri çekilişinin Kutusov'a haber verilişi gibi. Süvarinin gelişine ilişkin, inanılmayacak ölçüde yalın, ama aşama aşama yoğunlaştırılan haberden, yaşlı Kutusov'un gösterdiği tepkiye değin uzanan sürecin büyük bir çekiciliği vardı. Ama bu çekicilik yalnızca tarihsel bağıntıdan, benzer bir haberi alabilme umudundan kaynaklanmıyordu. Arı netlik ve tartışmasız betimleme gücü bitkin ve korku içindeki ruhlarımızı çok daha doğrudan, deyiş yerindeyse çok daha bencil bir biçimde, dahi bir doktorun yazmış olduğu güçlü bir ilaç gibi etkiliyordu. Bu etkide boş sözlere, onursuz tutkulara, anlamsız kargaşalara duyulan nefret de vardı.

Daha sonra, bir başka kıtadayken, Tolstoy'un kitaplarında yeri doldurulamaz bir Avrupalı öğe bulur olduk. Bu asla yalnızca Rusya'ya özgü bir koku değildi. Kitapta anlatılan acılar ve mutluluklar, kişisel ve tarihsel sorunlar bize göre yalnızca vatanımız olan kıtada varolabilmişti. Bunun bilincine daha önce bu denli güçlü varabilmiş değildik.

Yaşamımın Tolstoy'dan hiç yararlanmadığım durumları da oldu. Böyle zamanlarda başka yazarlar, kitaplarıyla bana daha çok yardım ettiler. Bunun nedenini yine Tolstoy anlatır. Zaten kendisi *Savaş ve Barış*'ın yazılışına ilişkin bir notta, bu romanda neyin bulunmadığını belirtir. Yaşamın betimlemesine yetecek kadar tanımadığı alanlarını ve sorunlarını yine kendisi sayar. Yaşamın bu alanlarında ve bu sorunların içinde bulunan insan, bunları Tolstoy'un yapıtında boşuna arayacaktır.

Tolstoy, yazın alanında ancak çok daha sonra rol oynayan sanatsal edimleri ve buluşları bir kez daha önceden gerçekleştirmiştir. Örneğin *Anna Karenina*'da yazarın Anna'yı ölüme hazırladığı sahne, Proust'u anımsatır. Anna tren istasyonuna doğru yol alırken, çevresindeki dünya tek tek izlenimlere bölünür. Bu bölünüş, Tolstoy'da hasta bir insanın algılayışındaki parçalanmışlık anlamındadır. Proust'ta ise bütün bir sınıfın betimlenmesi açısından belirleyicidir.

Tolstoy köylülerle

Batı Almanya'da genç insanların — gerek kendileriyle aynı zamanda açıklık arayan, gerekse onlardan önce aramış genç insanların tümü gibi — Tolstoy'un açık, abartılı coşkulardan uzak, aynı zamanda içe dönük betimlemelerine yakınlık duymalarında şaşılacak bir yan yoktur.

Kısa süre önce Batı Almanya'daki bir üniversite öğrencisinin, Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'a ilişkin ön çalışmaları konusunda kaleme aldığı, titizlikle hazırlanmış bir doktora çalışmasını okudum. *Savaş ve Barış*'ın Amerikan yapımı filmi, sinema tekniğine, renkli fotoğraflara vb. aşırı ağırlık tanır; zaten romanın kendisi de bu konuda yeterince olanak tanımaktadır; yazarları ise her şeyden önce genç kız Nataşa ilgilendirmektedir. Bu romanın Piscator tarafından gerçekleştirilen oyunlaştırılması ise kanımca çok yetkin düzeyde düşünceler içermektedir. Piscator'un bir sahnede üç aşama içersinde oluşturduğu sergileme, güncel yaşama ilişkin bir temeli, tek tek kişilerin eylemde bulundukları bir aşamayı ve dünya tarihinin kişilerine ait bir doruğu yansıtır. Bu yansıtma içersinde Napoleon aşağı inip de kurşun askerlerle bir savaş alanı kurduğunda, cücelerin arasındaki Guliver izlenimini uyandırır. Aynı zamanda da bir büyüklük delisi, kendisine tapılmasını isteyen biri görüntüsünü verir.

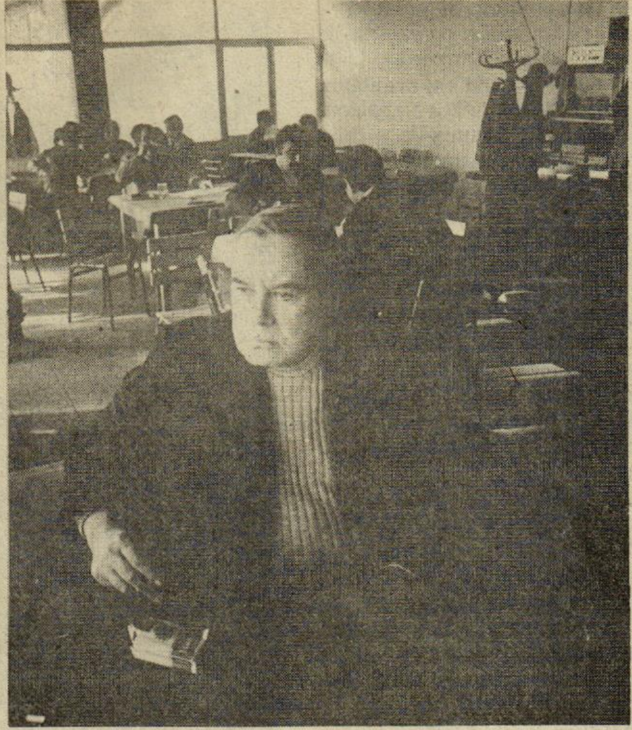
Ancak belirtmemiz gerekir ki, Tolstoy'u betimleyen üç kişi de —doktora çalışmasıyla üniversite öğrencisi, oyunlaştırmasıyla Piscator ve Amerikan filmi— Tolstoy'a yaklaşmayı rastlantı sonucu değil, gerçek bir gereksinim sonucu, kendi bakış açılarından ve konumlarından ötürü başarabilmişlerdir. Üçü de insanlar kitap okuyacakları sürece insana gerçek sanatın ne olduğunu gösterecek olan aynı görüngünün çekici gücünün etkisindedir.

Tanınmış bir sözü burada değiştirerek söyleyelim: Bu yazarın binasında çok yuva var —Onun içindir ki farklı manevi gereksinimleri olan insanlar burada kendilerine yer bulabiliyorlar.

1965

Anna Seghers, *Gerçekçiliğin Evrensel Mirası*, De Yayınevi, İstanbul, 1984, S . 26-30.

"Mayalanmış zamanla yazmayı yeğlerim".

Şahin Kaygun

Enka Öykü Ödülü'nü alan Sabahattin Kudret Aksal, Enver Ercan'ın sorularını yanıtladı.

■İlk öykünüz hangi yılda, nerde yayınlandı? Adı neydi?

□*Sıkıntı* adlı bir öyküydü, *Yeni İnsanlık* dergisinde yayınlanmıştı, 1940 yılında.

■Sevmiş miydiniz o öyküyü?

□Bugün elime geçse okumak istemem.

■Yine o yıllarda başka öyküler var mı?

□Evet. *Semtin Kahvesi* diye bir öyküm *Servetifünun*'da, *Dolmuşa* adlı öyküm de *Küllük* adlı dergide yayınlandı yine 1940'ta.

■Ya onlar?

□*Semtin Kahvesi* adlı öykümü anımsamıyorum. *Dolmuşa* adlı öykü bana çekici gelmiş olmalı ki, düzelterek, 1983'te yayınlanan *Gazoz Ağacı*'ya *Yaralı Hayvan*'ın ikinci baskısına koydum.

■Öykü çalışmalarınız sürdü mü sonra?

□Hayır, uzun bir kesinti girdi araya, 1952'ye dek öykü yazmadım.

■Neden?

□Başlıca uğraşım şiirdi, edebiyata da şiirle başlamıştım.

■Öyküye bundan sonraki dönüşünüz ne zaman başladı?

□1952'de.

■Ne kadar sürdü?

□1956'ya dek.

■O yıllardaki öyküler?

□*Gazoz Ağacı* ve *Yaralı Hayvan* adlı kitaplarıma aldığım öykülerin tümü.

■Peki, bu dönemde şiir ya da oyun uğraşınız oldu mu?

□Evet şiir de yazdım, bir de oyun.

■İki öykü kitabınız yayınlanıyor. Ödülleniyor. Sonra pek uzun bir kesinti giriyor araya, yirmi beş yılı aşan bir kesinti. Neden?

□Aynı nedene bağlı olmalı: Şiirle oyunun, ilgimin başka bir türe kaymasına engel olmasından diyeceğim. Sonra, 1983'te de yazdığım üç öykü var. Onları da öykü kitaplarımın yine o yılda yayınlanan ikinci baskısına koydum.

■Enka ödülünü alan öykülerinizi ne zaman yazdınız?

□Bu yıl.

■Şiir, oyun, öykü ve deneme... Sizi en çok bu türlerin hangisi ilgilendirdi?

□Hepsi ilgilendirdi, öyle olmasaydı yazmazdım. Diyebilirim ki hangi türde yazdımsa, o sürede, en çok o tür beni ilgilendirdi. Böyle olması da pek doğaldır. Başka bir ilgiye yer bırakmayacak denli ilgi duymadığımız yapıyı gerçekleştirmemizin olanağı yoktur. Bu, tıpkı, özdeşleşmediğimiz nesneyi yazamayacağımıza benzer bir olgudur. Ama şiirin yeri, benim için, yine de başka. Bir de şunu eklemek isterim: Bana hep öyle geldi ki şiir kimi kez de düzyazı ister.

■Evet, şiirin sesi var öykülerinizde. İlginçtir, bu şiirsel ses ölüm temasını işlediğiniz öykülerinizde daha bir yoğunluk kazanıyor. Ölüm duygusu neden ilginizi çekiyor?

□Mallarmé'nin ünlü şiiri *Edgar Poe'nun Mezarı*'nın ilk dizesini anımsayalım: *"Tam kendi olunca en sonu ölümsüzlükte"*. Bu dizenin anlamının içerdiği üzre, kimi öykü kahramanlarının kişiliğini eksiksiz gediksiz çizebilmek için yaşamlarının ölümleriyle noktalanması zorunludur. Ben de ele aldığım bu türden kişileri bütünleyebilmek için o zorunluluğa uydum.

■Dil tutumunuzda da şiirinizle bağlantılar var: Şiirinizi 'Sözcükler'le yazarken öyküde de buna bağlı kalıyor, belâgatten kaçınıyorsunuz?

□Belâgat şiiri boğar. Verlaine'i düşünün: *"Tut belâgati boğazından, sustur."* diyor. Bizim bir ozanımız, Yahya Kemal de ne güzel vurguluyor bu gerçeği, bir şiirime de almıştım o dizeyi, *"Elhan duyulmadıkça belâgat giran gelir"* diyor. Evet, bence de öyle, ses önde olmalı hep.

■Şiirinizdeki gibi değişik dönemleriniz yok öyküde. Sanki, şiirden taşan kimi anlatacaklarınız için öy-

küyü yedekte bekletiyorsunuz gibi geldi bana?

□Evet, öykülerimin süregiden çizgisinde pek de değişiklik yok. Son birkaç yılda yazdığım beş altı öykü önceki öykülerimin biraz uzağına kaysa da yine değişiklik diye adlandıramam. Neden öykü yazdım? Söyleyeyim: Kişileri anlatmak, sorunsallarını irdelemek öykünün alanına girer, romanın, oyunun. Ben de bir takım kişileri öykünün sınırlı ortamında vermek istedim.

■**Öykülerinizdeki insanlar genelde düşleri olan, ama o düşlere erişemeyen, bunun için pek de çaba göstermeyen, içinde bulundukları koşullarla yetinen insanlar. Ne dersiniz?**

□Bu saptayışınız çok da doğru değil, derim. *Soyut Oda*'daki Ali Numan Beyle *Vav*'lar adlı öykünün kahramanı Abdülmuttalip Bey çabalarını ölümlerine dek sürdürdüler. *Gazoz Ağacı*'ndaki Melâhat, kavanozun içindeki sinek gibi, kendini ortamının dışına atmak istedi hep, attı da. Öbür öykülerde kimi kişiler düşleriyle yetindiler, kimininse düşleri de yoktu.

■**Öykülerinizin çıkış noktasını anılar oluşturuyor. "Şimdiki Zaman"la yazarken bile "Geçmiş Zaman"a bağlısınız. Bu da şiirinizden tanıdığım bir bağlılık?**

□Öykülerimin çıkış noktası hiçbir zaman anılar olmadı. Ama yazmak için şimdiki zamanın geçmiş zamana dönüşmesini beklediğimi vurgulayan yargınız doğrudur. Yazmadan önce, zaman otursun ve dinginliğine kavuşsun isterim. Mayalanmış zamanla yazmayı yeğlerim. Ancak bu koşullarda gerçeği saptamak olanağını bulurum.

■**Bir konuşmanızda anlatı kavramının yanı sıra yaratı kavramı yer alıyor. Yaratıyı sağlayan ne sizce?**

□Dilin kullanımı.

■**Dilin kullanımı yaratının ön koşulu mu?**

□Evet, ön koşulu. Daha da çok.

■**Uzun öykülerinizde roman olabilecek kurgu var. Roman yazmayı düşündünüz mü?**

□Düşündüm. Özledim de. Ama hiç başlamadım.

■**Neden?**

□Bilemem.

■**Romanla öykünün kesiştiği nokta?**

□Roman toplumun tarihidir, somutlanmış tarihtir. Romanın bu işlevini yerine getiren öyküler de var kuşkusuz, ama pek çok öykü de var ki bu nitelemenin dışında kalmaktadır. Kalması da zorunludur. Çünkü öykü, doğası gereği, bir değiniyle yetinir çoğu kez, uçkun bir yanı vardır. Geniş bir zamanın düzenine oturmaz, açıklamaz da, sezdirir bırakır.

KEMAL ÖZER

AYAK BASMADAN DAHA...

Ayak basmadan daha seni yaratan topraklara
biliyorum en küçük ayrıntıda bile bulacağımı
şimdi her seslenişte yüreğimi kamaştıran adını,
birer birer devireceğim izlerin çıktıkça karşıma

Biliyorum bulacağım geçtikçe Avon ırmağı kıyısından
dalgın ayak seslerini, dolaşırken günbatımına yakın
ve son ışıklarla parlayıp sönen saçlarının
bıraktığı sarışınlık yeniden yansıyacak sularda bir an

Bir cam yansıtacak biliyorum gözlerinin maviliğini
dağılınca külrengi bulutlar gökyüzünden
durup baktığın bir cam, anarak bir şarkının ilk sözlerini

Sesin inecek cıvıltılı bir öğrenci otobüsünden
ilk kez okşasam da bir ağaç kabuğuna çizdiğini
ürperecek o duyguyla ellerim, yıllardır tanıyorum dedirten

Ama şimdi siz ya *Yeni Roman* diyeceksiniz bana, Bilinç Akımı? O da doğru. Yine de, bence, romanla öykünün ayrımı sınırını çizmeyi denediğim o saptamadadır. En azından yakın zamana dek böyledir bu, geleceğinse ne getireceği bilinmez.

■**Düzyazıda şiir gerekli mi sizce?**

□Gerekli olup olmadığını bilmiyorum ama romanda da, oyunda da, öyküde de şiirden kaçınmak zor. Bu türlerin tümü de söz sanatı olduğuna göre, söz sanatları sıralandığında gelmiş geçmiş sanat kuramcılarının en başa koydukları şiirin onlarda da rüzgârını estirmeyeceğini düşünemiyorum.

■**Öykücülüğümüz üstüne düşünceniz?**

□Cumhuriyet'ten sonraki öykücülüğümüzün yadsınamayacak, çok değerli bir birikimi var. Şaşırtıcı değişkenlikte kuşakların, isimlerin birbirini izlediğini gördük. Bugün de sürüp gidiyor.

EV VE ÖLÜ

Sabahattin Kudret Aksal

1928 yılında Beşiktaş'ta bir akaret evinde oturuyorduk. Güzdü. Birkaç gün önce Cumhuriyet Bayramı büyük şenliklerle kutlanmıştı. Evimizin önünden sabahleyin askerler, gece fener alayları geçmişti. Pencereden izlemiştim. Askerlerin, o zaman tramvay caddesi dediğimiz Dolmabahçe'yi Beşiktaş'tan geçerek Ortaköy'e bağlayan ana caddede yittiğini görmüştüm. Fener alayları Vişnezade'ye doğru çıkmışlardı. Harf devrimi yaz sonunda uygulamaya konmuştu. İlkokulun üçüncü sınıfındaydım. Bir çocuk için sorundu bu, yazı değişmişti. Öğretmen de tatilden yararlanmak isteyerek ağır ödev yüklemişti. Bu nedenle caddelerdeki o coşkun akışa kitaplarımla defterlerimi yığdığım masayla pencere arasında mekik dokuyarak katılabilmiştim. Bayram geçince alaylar, geçit törenleri durulmuş, taklar sökülmüştü. Günlük yaşamımıza dönmüştük.

Evimizin odaları yüksek tavanlı, çok beyaz badanalıydı. Çıplak bir ampul bol ışık yağdırıyordu. O akşam, yine ödevlerime gömülmüştüm. Bizimkilerin bir bölümü, büyük annem, annem, küçük dayım oldukça geniş sayılabilecek odanın benden uzak bir yerine oturmuşlar, küçük seslerle konuşuyorlardı. Biraz aklım erdiğinde onları ailenin çekirdeği gibi görecektim. Siyasal deyimlerle senli benli olduğum daha uzak bir zamanda da iç kabinesi ailenin diyecektim. Bir hayli de kalabalıktık. Üye sayısı küçümsenemeyecek, bu topluluk büyük annemi, annemi, büyük dayımla küçük dayımı, yengelerimi, bir de Rumeli'den getirdikleri bir kızı, abla yerine koyduğum İffet'i ve beni içeriyordu. Büyük dayımın ailenin çekirdeğinin dışında tutulmasının nedeni geçirdiği ruhsal rahatsızlık olmalıydı, bu ruhsal rahatsızlığın da araya koyduğu yine ondan kaynaklanan şekerrenk hava. Şimdi o bir suskunluk simgesi gibiydi. Oysa eskiden öyle değilmiş. O denli çok konuşurmuş ki, kardeşleri: "Yeter artık ağabey, kalbin yorulacak!" derlermiş. Yengeleriminse hep yüzeyde tutulmalarına özen gösterildi. Ne de olsa, onlar gelindi. İffet bile daha içtenlikle benimsendi. Rumeli'liydi ailem, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce konukluğa gelmişler, dönememişler. O zamanın Rumeli göçmenlerinin gözlerinde mahzun fenerler yanar, sanki görünmeyen bir el akşamdan geceye sarktıkça o fenerlerin ışığını daha da kısardı. Tedirgin, söylesem mi söylemesem mi gibi bir edayla konuşurlardı. Şimdi de öyle konuşuyorlardı. Kulak kabartmıştım: Alacakları bir evden söz ediyorlardı, kaparo sözcüğü geçiyordu ikide bir, üç binden aşağı inmiyor, diyorlardı. Sokağın elektriği varmış, evin yokmuş. Annem: "Bağlatalım," diyordu, "Kolaylığı var, bir düğmeyi çevirmek olup olacağı, gerektiğince yakılacak." Duruyor, sonra ekliyordu: "Alıştık da burada." Küçük dayım: "Alacağız." diye yanıtlıyordu. Demek bir ev alacak, kiradan çıkacaktık. O gece yeni evimizin nerde olduğunu sormadım. Bu değişiklikten etkilenmedim de, ödevimi bitirince yatıp uyudum.

Ertesi günü öğrendim. Bu ev Ihlamur'a doğru giden Şair Nedim Caddesi'ni kesen sokaklardan birindeymiş. Ortabahçe'ye yakınmış. Ortabahçe neresiydi, bilmiyordum ki! Üç buçuk katlıymış. Buçuğunu da söylüyorlardı. Üç buçuk katlı, diyorlardı. Harap olduğunu da duydum. Boyatacaklarmış, tahinîye. Odaların tavanı filiz rengi, kapılar maun öykünmesi olacakmış. Tulumba onarılacak, sarnıç tez elden temizlettirilecekmiş. Büyük annem: "Sıçan ölüleri olmasın sarnıçta?" diye tutturmuştu. Annemin kaygısıysa benim okula nasıl gidip geleceğimdi. Yerindeydi annemin tedirginliği, şimdiki okulum oturduğumuz evin karşısında, başka bir akaret yapısındaydı. Yolu da bozukmuş yeni evin, ne arnavut kaldırımı ne de parke, koca çukurların oluştuğu toprak bir yolmuş. Kısa süre sonra yolun o halini görecektim. Yine görecektim ki arabalar dolusu kum yığmışlar yer yer, kesme taşlar da birkaç bölümde dağlar gibi duruyor. Anlaşılıyordu ki, yol yapılacaktı. Nitekim, yapıldı da. Şimdi, İstanbul'un bir yolunun eski halini anımsamak ne güzel!

Sonra taşındık. Nasıl taşındık, anımsamıyorum. Eziyete bağlı işler hep benim uzağımda gerçekleşti. Bildiğim şudur: Boya kokan bir evde bir gece çok rahatsız uyudum. Ertesi sabah da bozuk kaldırımlarına kum serpilmiş başka bir yoldan gittim okula, huysuzlandım. Kedilerin en sevdiğim huyu, uygarlığın başlıca koşullarından biri olan yerleşme duygusunu benimsemeleridir. Bu hayvancıklar yeni bir eve taşındılar mı duramazlar,ne yapıp edip eski yerlerine kaçmanın bir yolunu bulurlar. Belki de bunun için, nerde bir kedi görsem durup bakmadan edemiyorum. Birkaç gün sonra da anneme: "Ne boya kokusu ne de uzak yolu okulun," diyordum, "Başka bir şey var bana dokunan bu evde." Annemse: "Alışacağız." diye yanıtlıyordu beni. Belki de büsbütün boşuna değildi dediği, zamanla yerleşiyorduk. Eşya, iyi kötü, yerini buldu. Koltuk, kanape, masa, iskemle eksik de olsa bir uyuşumda buluştu. Ama bir evin yerleşmesi eşyanın yerli yerine oturmasından çok ötede bir olaydır, unutmamalı! Hele bizimki gibi kalabalık bir aile için bu büsbütün böyleydi. Eşyanın başımıza açtığı sorundan sonra bu sorun da çözüldü. Büyük dayımla büyük yengemi yukardaki odaya kapattık. Biraz da şaka kokmalı bu sözüm, onların da kimsenin yüzünü görmek istemedikleri için bu yeğlemeyi yaptıkları, en azından, gerçeğin yarısıdır. Sadece beni istediler, sonsuz bağlı kaldılar hep. Küçük dayımla küçük yengeme karşı oda verildi. Ama

söylemeye gerek yok, küçük dayım üçlü çekirdeğin bir üyesi olduğu için bahçeye bakan bizim odanın, büyük annemle annemin ve benim kaldığım odanın adamı oldu daha çok. Arada şunu da söyleyeceğim ki üçlü çekirdek deyimi bir hayli yanlış: Çekirdeğin bir dördüncü üyesi vardı ki teyzemdi o da, kocasıyla başka bir kentte oturduğu için, iki üç ayda bir, bir haftalığına konukluğa gelirdi. O süredeki oturumların tartışmasız başkanıysa oydu. Ama yerleşmek odaların insanlara ayrılmasıyla da bitmez. Son aşama, o evin insanlarının hava boşluğundaki yerlerini, kiyı köşelerini bulmalarıdır. Öyle ki, boş bir koltuk sürekli oturanını anımsattığı zaman yerleşme tümlenmiş olacaktır. Bu anlamda da yerleşmiştik, yine de eğreti bir yerleşmeydi bu, oturması için bir sallantıyı bekliyordu.

Coğrafyamı tanımak istedim, önce İffet'in yerleştiği çatı katından başladım işe, az basık tavanıyla iki küçük odayla kocaman bir sofayı, bir de terası içeren o saydam boşluk bugünkü çatı katlarıyla oranlansa tam kat yerine geçerdi. Evin alınacağı günlerde sözü geçen buçuk kat bu kat mıydı, yoksa aşağıda izbeyi, mutfağı, bir yemek odasını kapsayan kat mı? bugün de bilmiyorum. Limonla ovulmuş duru sarı tahtalar yaz boyunca emdikleri güneşin kokusunu koktular. Sokağı tanıdım sonra, Ortabahçe'nin ara yollarını, çıkmazlarını, Davut'un bostanının kıyılarını, biraz daha açılsam Ihlamur'un kokulu deresine varacaktım. Öbür yönde boğuk sokakları Şenlikdede'nin, sarhoşlar gibi dik duramayan evler, akmayan çeşmeler, bir semti başka bir dünyadan ayırır gibi ayıran kış yaz sarmaşıkla kaplı çok dik, yüksek duvarı Valdeçeşme'sinin, bıçkınları, külhanları, yeni, bir değişik sınırdı. Yığınla sokak gördümse de en çok sokağımızı sevdim. En küçük bir kuşkuya düşmeden diyebilirim ki o sokağı bana sevdiren komşularımızın adları oldu. Şimdi adlarını sayacağım insanlarla sarılmıştı o ev ve o adlarla simgesel bir iletişim içinde olduğu su götürmez bir gerçekti. Bir üçgendi ki bu, usa sığmaz bir büyü yaratmasın, olanaksızdı. Sadece adlar mı, o adların ardına çekilmiş insanlar da öyleydi. Adlarla sahipleri arasında bunca koşutluk daha görmedim: Orta öğretim kurumlarımızdan birinde saygın bir öğretmen olan o zarif Esrar Bey yaşamı boyunca gün kavuşmadan anası Elmas Hanımın gölgesine koştu hep, bir gün de bu kaba dünyaya dayanamayarak kendini yüklükte vurdu. Üçgenin öbür ucunda oturan Seyide Hanımın oğlu dik kolalı yakalı, Avrupa malı ipek kravatlı, rölöve şapkalı, hiç gülmeyen, Malek yüzlü Şehsuvar Bey Cumhuriyetin ilk bankalarının alçak gönüllü bir şubesinde küçük bir memurdu. Rugan iskarpinlerine toz düşürmemek için arnavut kaldırımlı sokağımızda taştan taşa basarak yürürdü. Kazara sokakta bir gün ona bir İngiliz rastlasa "Lordum!" diye selâmlayıp o geçinceye dek kaldırımın bir ucunda duracağı kuşkusuzdu. Karşı komşumuz Pesend Hanım düş müydü gerçek mi, kestiremezdiniz!

Hanefi Yeter

Güz ortalığa bıraktığı ufak tefek kokularını da toplayıp gitti. Boğaz'dan Beşiktaş'ın içlerine doğru üfürdüğü tuz kokusu duyulmaz oldu. 1929 kışı bizim eve yerleştiğimizden daha kısa sürede haftalarca kalkmamak üzere İstanbul'a yerleşti. Karın sokak kapımızı eşikten başlayarak üçte ikisine dek kapladığı günler oldu. Kâğıtlı camlarımız, kapılara astığımız cicimler kâr etmedi. Sobayı günde beş kez yakmaya başladık. Okullar aralıklı sürelerle tatile girdiler. Eve kapanmak zorunda kaldım. O günlerde bu yeni eve kendimi yabancı saydığımı bir kez daha gördüm. Bu bende başlayıp bende biten bir duygu değildi. Onların da yüzlerinde süregiden yadsımayı görüp ezikliğe düştüm. Belli etmemeye çalışıyordum. O günlerin çoğunu büyük dayımın odasında geçirdim. "Oku!" diyordu bana, "Romanını oku! " Cebimden, dürülmüş kâğıtlarımı çıkarıp saçma sapan yazılarımı okuyordum. "Bak," diyordu, "Çok düzenli senin yazıların. Şaşırtmıyor insanı. O adam var ya, arabaya en yakın kapıdan girmemeli, atların önünden dolaşıp öbür kapıdan girsin. Yazı dolambaçlı olmalı biraz." Susuyor, küçük dayımı kastederek: "Aşağıdaki bu kadarını da yazamaz." diye ekliyordu. Dakikalar geçiyordu, karşılıklı bakışıyorduk. Kapının iki yanındaki iki yüklüğün arası boşluktu. "Bir gün buraya perde gerip karagöz oynatacağım." diyordum. "Oynat ya!" diyordu, "Neden oynatmayasın?" Büyük yengem namazını kesip selâm veriyor, bana gülümsüyordu. "Ah," diyordu büyük dayım sonra, "Sen onbeş yaşına gelene dek ben ölmeyeyim, başka bir şey istemem. Sana öğreteceğim o denli çok şey

var ki!" Coşkuyla, "Ne?" diye soruyordum. "Çok" diyordu, "Kelâm, nücum, fıkıh!" Pek meraklı bir hattatın yine o denli özenli yazısıyla defterler doldurmuştu. Karşıdaki çekmecenin gözlerinde duran o defterleri biliyordum.

Kar üstüne kar yağıyordu. Korkunç sıkılıyordum. Anneme: "O evde olsaydık böyle sıkılmazdım." dedim. Annem benden birkaç yaş büyük bir akraba çocuğunu yatıya çağırdı. Ona bayılırdım. Martın biriydi. Sırtına binip odada tur attırdım: "Bugün ilkyaz, martın biri, kar kesilecek, yağmayacak artık!" diye bağırıp durdum. Güneş göründü görünmedi, hemen bulıta çekildi. Kar da bir kez daha olanca hızıyla bastırdı, martın onundan sonra tavsadı ancak, ayın sonuna doğru İstanbul tümüyle temizlendi. Arsalardan salınmış pek uzun ipli uçurtmalar göründü gökyüzünde, kalabalıklar sokakları doldurdu. İlkyaz biraz yaşlanınca çekilmez olur, ekşimiş peynir kokar, o yıl da öyle oldu. Dört gözle gerçek yazı bekledim. Gelmekte gecikmedi. Haziran başlarında havalar oturmuştu. Akşamları hava rüzgârsızsa, bir de lodos eserse, çarşıdan kopan satıcı sesleri Beşiktaş içlerine yansır, orada dağılırdı. Güzün olduğu gibi yine öyleydi. Nereden gelmişse gelmiş, karışımlı, ayırd edilemez çiçek kokuları ara sokaklara dek sokulmuştu. Düşünün bir kez, o güneş görmez, ağaçsız, bitkisiz sokaklarda birkaç akşam ateş böceği gördüm. Kısa süre sonra teyzem eniştemle gelip beni aldı, evine götürdü. Yazı başka ilde geçirdim.

Eylül sonunda, okulların açılmasından bir gün önce döndük. Ev bana dayanılmaz kerte değişik, soğuk ve mahzun göründü. Sanki küçük güz yonuları her odanın ortasına bağdaş kurmuştu. Büyük annemin başında çatkı, annemin yüzü o ama o değil, küçük dayım konuşmuyor. Bir göçmen suskunluğu vardı onlarda, bu suskunlukları onu da aşmıştı. Ampul o denli parlamıyor, filiz rengine boyanmış tavanın rengi biraz atmış mı ne, maun öykünmesi kapılar karanlık. Bir fiskostur gidiyor. Tadı tuzu kaçmış bir yemekten sonra önde büyük annem, arkasında teyzem, onun da arkasında küçük dayım yukarıya çıktılar. Çok şaşırdım. Annem benimle kalmıştı, yüzüne baktım. "Büyük dayın biraz rahatsız da." dedi. "Barıştılar mı? Konuşuluyor mu?" diye sordum. Gözleri nemli: "Evet." dedi. "Ben de gideceğim." diye davrandım. "Sen gitme!" dedi. Ne şaşırtıcı! Yalnız benim girebildiğim odaya şimdi ben sokulmuyordum. Çok kalmadılar, indiler aşağıya, yine aynı sırayla odaya girdiler. Çekirdek üçgen, bu kez teyzemle birlikte dörtgen olarak toplandı. Küçük seslerle konuştular yine, bu kez huylarından da öte bir tutumla, kararlılıkla, bana duyurmamak amacıyla böyle konuştukları çok belliydi. Başkan teyzemdi kuşkusuz, büyük yetenekle oturumu yönetiyordu. Ünlü bir deyimini duydum: "Ben beğenmedim." diyordu. Ne çok kullanırdı bu sözü, hangi hastayı görse: "Ben beğenmedim." derdi, çok geçmeden ölürdü o da. Teyzemin ağzından bu tümceyi bu akşam duymak beni çökertti. Başkası olsa neler yapmazdım. "Büyük bir doktor getirmek gerekiyor." diye sürdürdü konuşmasını, karar da öyle bağlandı. Ertesi günü okuldan döndüğümde isteğimi yineledim: "Ben yukarıya çıkacağım." Annem, yine "Hayır!" dedi. Ben de: "Hayır," dedim, "Çıkacağım." Teyzem: "Çıksın," dedi, "Ama girmesin, kapıdan baksın." Annem boynunu büktü, ben de bu anlaşmaya uydum. Birlikte çıktık. Annem kapıyı açtı, büyük yengem koşup beni öptü. Büyük bir yatak gördüm odanın ortasında, ondan da büyük bir yorgan, başka bir şey görmemiştim. Büyük dayım o denli küçülmüş müydü ki göze görünmez olmuştu? Şaşkın, onulmaz bir yıkımla aşağıya indim. O akşam büyük doktor da geldi. Küçük dayım bir taksiye gidip almıştı onu, şimdi elinde çantasıyla kapıdan giriyordu. Hastayı gördükten sonra hasta sahibiyle kısa konuştu, azıcık umudu da birlikte götürdü. O geceyi izleyen günlerde birkaç akrabamız geldi, hastayı gördükten sonra bizimkilerle aralarında kısa konuşmalar oldu, annemle teyzem: "Umudumuzu tümden yitirdik." dediklerinde onlar gözlerini duvarlarda saklayarak: "Nasıl söz o? Dağlara taşlara!" diye karşılık veriyorlardı. Bu son doktorun gelmesinden sonra umut yitince evin içinde daha doğal rüzgârlar esti, esebildiğince. En dayanıklı görüneni de büyük annem oldu. Yaşlıların bu türden yıkımlara gençlere göre bağışık olduklarını bilmiyordum o zamanlar, çok şaşırmıştım.

Birkaç hafta hızla geçti. Bir gün okuldan döndüğümde o gece benim bir akraba evinde kalmam gerektiği söylendi bana, bir sokak ötedeki dört erkek kardeşin de arkadaşım olduğu bir eve gönderildim. Onlardan biri de o karlı kışta sırtına binerek ilkyazı kutladığım çocuktu. Beni oyalamaya çalıştılar. Geç vakit yağmur yağdı, üşüdüğümü söyledim. Saç sobayı yaktılar, çok hoşuma gitti. Ertesi günü okul dönüşü yine o eve geldim. Birkaç saat sonra evden haber geldi, beni çağırıyorlardı. Gittim. Taşlıkta, aşağı katın merdivenlerini ayıran camlı kapının önünde teyzemi gördüm. "Öldü mü?" diye sordum. "Evet." dedi. Ölmüş, gömülmüştü bile. Kapıya tutunarak: "Niçin öldü? Ben onu çok seviyordum." diye ağladım. Bütün odalar taşarcasına kalabalıktı. Hiç kimsenin yüzüne bakmadım. Gözlerim tavana, duvarlara, kapılara takılı kaldı.

Evden ölü çıkınca ev biraz daha bizim olmuştu.

ABD'de Rambo ve Ronbo Modası

ABD sinemalarında bir film, Mayıs'tan beridir kapalı gişe oynuyor, seyirci rekorları kırıyor: *Rambo!..*

Rambo 2 bin sinemada birden gösterildi. Beş ayda 400 milyon dolar hasılat getirdi. "Rambo" marka ip ve kemerleri 150 dolardan,38 cm. lik "Rambo bıçakları" 760 dolardan kapışılırcasına satıldı. Çocuklar için milyonlarca adet "Rambo" oyuncaklar üretilip piyasaya sürüldü. 250 bin tişort ve 600 bin poster "Rambo" adıyla alıcı buldu.

Film, salt bir ticari olay değil. Savunma Bakanı Weinberger'den, "Ne filmdi, yaz sezonunun en iyi filmiydi." övgüsünü alan Rambo'nun asıl reklamını Reagan üstlendi. Beyrut'taki Amerikalı rehineler sorunu en gergin durumundayken, Reagan kamuoyu önünde yaptığı bir mikrofon denemesinde "Çocuklar, Rambo'yu gördüm, sevinçliyim. Şimdi artık ne yapacağımı daha iyi biliyorum..." diye konuşmuştu. O gün bugündür Amerika'da beyinler Rambo imajıyla yıkanmaktadır. Film Avrupa'da ilk kez F.Almanya'da,üstelik bu ülkede kanunlar bu tür filmlerin oynatılmasını yasakladığı halde gösterilmeye başlandı. Reagan'ın "beğenisi" hatırına Rambo'nun bütün dünyayı yavaş yavaş saracağı anlaşılmaktadır.

Rambo kimdir, ne yapmaktadır?..

Rambo "Amerikan yurtseverliğinin" sembolüdür. Herkül'den daha güçlüdür. Tarzan onun yanında hastalıklı bir fil yavrusu, James Bond Rambo imajına göre eşi bulunmaz bir entellektüel gibidirler. İp ve ok gibi ilkel, uçak ve makinalı tüfek gibi modern savaş araçlarını Rambo çok iyi kullanmaktadır.

Politik motiflerle de beslenerek oluşturulan Rambo kurgusu, ABD'nin Vietnam'da uğradığı yenilgiyi, hem bu savaşın olup biten gerçeğini, hem de savaş sonrası Vietnam tarihini düpedüz tersyüz ederek onarmayı amaçlamaktadır. Amerikan kamuoyuna "Keşke Vietnam'dan hiç çekilmeseydik, keşke bugün yeniden gidip savaşsak" dedirtmek istemektedir. Reagan'ın filmin reklamını üstlenmesi de, onda kendi bugünkü politikalarının onaylanmasını görmesindendir.

Rambo, on yıl önceki Vietnam Savaşı'na katılmış bir Amerikalıdır. Ülkesine dönmüştür, fakat barışı ve Vietnam yenilgisini bir türlü hazmedememiştir. Topluma uyum sağlayamamış, huzur bulamamış, bu geri çekilmeyi "vatanseverlik" duygularıyla bağdaştırmayı başaramamıştır. Vietnam Savaşı'nı sona erdiren politikacıların can düşmanıdır Rambo.

Rambo, —yani filmin sunuş biçimine göre Amerikan kamuoyu— haksız da değildir, çünkü; binlerce kayıp Amerikan askerinin savaştan sonra Kuzey Vietnam' a götürülüp kamplarda çalıştırıldığını, bu askerlerin vatan hasretiyle yanıp kavrulduklarını, kaçmayı ve ülkesine geri dönmeyi başarmadan önce bizzat Rambo'nun kendisi de görüp yaşamıştır. Fakat o, durumun böyle olduğuna "sivil politikacıları" bir türlü inandıramamıştır.

Sivil politikacıların, "Evet böyle söylentiler var ama elimizde delil yok" sözü Rambo'nun eylemlerinin başlangıcını oluşturur. Rambo on yıl sonra Vietnam'a geri döner. Tayland'daki bir Amerikan üssünden çıkarak Kuzey Vi-

F.Almanya'da Rambo filmine karşı gösteriden.

etnam yoluna düşer. Bataklıklarla, doğanın amansız engelleriyle boğuşarak, önüne çıkan Vietnamlı askerleri ve Rus askeri danışmanları haklayarak hedefine ulaşır. Bir çalışma kampının fotoğrafını çekmeyi başarır. Bu arada bir Amerikalı savaş tutsağıyla da karşılaşır ve böylece kanıtlarına bir canlıyı da ekleyerek geriye döner.

Rambo'nun bu amansız serüveninin her detayı, bu "güçlü savaşçının yurtseverliği ve fedakarlığıyla," geride, bürolarında, savaş dışı diplomasi ile uğraşan sivilleri karşı karşıya getirir. Rambo, yani Amerikan yurtseverliği dişe diş mücadeleyi seçerken politikacılar dolaylı diplomatik yollardan işi uzatmakta, çözümsüz kılmaktadırlar. Güç kullanımı ne de kestirme çözümmüş, bunu anlayamamaktadırlar.

Rambo geri dönüş yolunda da düzinelerle Vietnamlı asker ve Rus askeri danışmanı öldürerek Tayland'daki Amerikan karargahına dönmeyi başarır. Kanıtlarını sivil politikacının yüzüne fırlatmadan önce, bir dehşetli öfke ve kararsızlık momenti yaşar. Tam da sivil politikacıyı öldürmesi beklendiği sırada makinalı tüfeğini büro aygıtlarına ve kompütörlere yöneltir, hepsini paramparça ederken Rambo'nun ağzından Amerikan yurtseverliği bir hayvani çığlık gibi yükselmektedir. Çıplak ve hoyrat güç, korkunun teknolojik örtüsünü kaldırmıştır.

RAMBO'cuların Düşünemediği...

Six-foot-four Sergeant 'Tiny' G*t*r*e, DCM, was perhaps the bravest man his Colonel ever knew.
But now, after seeing service in Aden, after being booby-trapped and ambushed in Northern Ireland, Sergeant 'Tiny' cannot bear to turn a corner. For fear of what is on the other side.
It is the bravest men and women from the Services that suffer most from mental breakdown. For they have tried, each one of them, to give more, much more, than they could in the service of our Country.
We look after these brave men and women. We help them at home, and in hospital. We run our own Convalescent Home and, for those who are homeless and cannot look after themselves in the community, our Hostel gives permanent accommodation. For others there is our Veterans' Home where they can see out their days in peace.
These men and women have given their minds to their Country. If we are to help them, we must have funds. Do please help us with a donation, and with a legacy too, perhaps. The debt is owed by all of us.

"They've given more than they could—please give as much as you can."

"Belki de tanıdığım en cesur adam..."
... Ama şimdi tek başına bir köşeyi bile dönemiyor.

"Ufaklık" belki de alayının en cesur adamıydı. Ordunun, ülke dışındaki askeri birliklerinde çeşitli görevlerde bulunmuş, yaralanmıştı. Şimdi himayeye muhtaç. Çünkü aklını kaçırmış ve Eski Askerlerin Ruh Sağlığı Merkezi, gazetelere verdiği ilanlarda; "... bu dev adamın şimdi köşeyi dönemeyecek kadar" korkaklaştığını yazıyor, yardım edilmesini istiyor. Amerika'da, İngiltere'de, Fransa'da, korunmaya muhtaç, savaş artığı o kadar çok "ufaklık" ve o kadar çok "Rambo" var ki...

"Onların her biri, birliklerinin en cesur kadın ve erkekleriydiler. Onlar ülkemize hizmet için yapabileceklerinin daha fazlasını yapmak için herşeylerini verdiler.

"Biz bu kahraman insanlara bakıyoruz. Onlara evlerinde veya hastanede yardım ediyoruz... Bu kadın ve erkekler ülkelerinin çıkarı için akıllarını kaçırdılar... Onlar verebileceklerinden daha fazlasını verdiler. Lütfen siz de verebileceğiniz kadar veriniz."

Savaşçı Amerikalı ile korkak Amerikalı (rahatına düşkün beyaz yakalı teknokrat, bürokrat ve Reagan'ın silahlanma histerisine ve bilhassa askeri müdahale heveslerine bazı sınırlar koyan Kongre milletvekilleri) arasındaki bu abartılmış fark, Rambo'dan — Amerikan kamuoyundan— yana bir seçimi empoze etmek için konulmuştur. Korkak ve itaatkar olanlar, askerlerin Vietnam'dan çekilmesine karar veren politikacılardır, cehennem ise Rambo'nun evi. Politikacıların korkaklığı, insan hakları ve uluslararası hukuk kavgaları, hak ve adalet duyguları engellenmiş olmasaydı, Rambo komünizmin hakkından gelmiş olacaktı!..

"Keşke Vietnam'dan çekilmeseydik" demenin bugüne ışık tutan bir yanı yok. Ama Reagan'ın Nikaragua üzerindeki emellerine hizmet eden ve Beyaz Saray'ın sürekli körüklediği gerginlik politikasına kamuoyu desteği arayan bir yanı elbette var. Ama bütün bunlar Rambo filminde bir Hollywood propagandasını da aşarak, oldukça ileri düzeyde patalojik bir çehreye bürünmektedirler. Sırf Reagan bu filmi övdüğü için değil, sıradan Amerikalı Rambo'da kendine aşılanmış bilincin yansımalarını bulabildiği için bu film sosyal bir olay olup çıkıverdi. Rambo, yarı hayvan yarı insan, dev bir yaratık. Zapdedilemeyen bir deli görünümünde. Amansız bir antikomünist. Adam öldürmekten garip bir haz duyuyor. Barışın hastalık ölçüsünde düşmanı. Tipik bir Amerikan ırkçısı. Savaşa karşı olmayı korkaklık sayıyor. Adalet ve hukuk kavramları hiç oluşmamış. Silahtan ve güçten başka hiçbir değer tanımıyor. Kendine hayran bir megalomandan başka bir şey değil. Film Rambo'nun bu özelliklerini belirginleştirmek için tekniğin bütün hünerini kullanmış. Ortaya hayvani bir soyluluk, delice bir bireycilik, vahşi bir intikamcılık konularak bugünkü Amerikan toplumsal değerleri özetlenmiş!..

... Ve Beyrut'daki Amerikalı rehineler hakkındaki fikri sorulan ünlü bir Amerikalı atlet "Rambo'yu Beyrut'a gönderelim" diye cevap veriyor. Tuhaf, aynı olay üzerine Beyaz Saray'da oturan Rambo da "aynı şeyi" istiyordu!..

RONBO... SYMBOL OF THE AMERICAN SPIRIT

CONGRESS SET HIM UP TO FAIL. BUT THEY MADE ONE MISTAKE.
THEY FORGOT THEY WERE DEALING WITH RONBO.
NICARAGUA

RONBO
VIETNAM PART II ???

"WHAT A MOVIE! THE ACTION WILL BE NON-STOP! RONBO IS TERRIFIC! THE SUMMER'S FIRST BIG HIT."
—CASPAR WEINBERGER
SECRETARY OF DEFENSE

"OH DEAR ME!"
—TIP O'NEILL
HOUSE SPEAKER

NO MAN, NO LAW, NO WAR CAN STOP HIM.
CG CONGRESSIONAL GUIDANCE ADVISED
RR

Rambo'dan Ronbo'ya: "Hiç kimse, hiçbir yasa, hiçbir savaş onu durduramaz." (New York Post'tan)

FRANSIZ REZİSTANS HAREKETİ

1940-1944

... Bozgun
O ürkek yüzlü dev işte o zaman
Umutsuz sesini yükseltip bir an
Doğuruluyor ordular arasından
Görünüp şaşkın askere, kollarını
Büküp haykırdı: asker kurtar canını.

Victor Hugo (Kefaret)

Fransa'nın İşgali

Mayıs 1940 başlarında, artık Viyana'dan Varşova'ya kadar Orta Avrupa'yı tümüyle denetim altına almış olan Nazi Almanyası, Norveç ve Danimarka'dan sonra artık gözlerini Batı Avrupa'ya çevirmişti. İngiltere'de Chamberlain'in istifa edip yerine Winston Churchill'in Başbakan olduğu 10 Mayıs günü, Almanlar Hollanda ve Belçika'ya saldırdılar. Ağır bombardımanla Rotterdam yerle bir edilirken, Alman orduları önlerinde kaçan yüzlerce Belçikalı ile birlikte Fransa'ya doğru ilerlediler. 15 Mayıs'ta on panzer bölüğü Majinot Hattı'nın yanından geçerek Fransa'nın altmış mil içerisine girmişti. 20 Mayıs günü Abbeville giren Alman birlikleri kuzeydeki birliklerin haberleşmesini keserek yolları iyice temizlemişlerdi. Nazi tankları günde 40 mil ilerliyor ve yol boyunca esir aldığı Fransızları da birlikte yürütüyordu. Arras'ın savunulmasına katılan beş İngiliz alayı Rommel'in 400 tankla yaptığı saldırı karşısında geri çekildi. Fransız birlikleri her cephede geri çekiliyor, Nazi uçakları tüm limanları bombalıyor ve tüm yollar kaçmaya çalışanlarla dolup taşıyordu.

Fransa halkı ne olup bittiğini uygulanan ağır sansür yüzünden bilmiyordu, ama çok ciddi bir şeylerin olduğu kesindi. Gizlice yayınlanan *Humanite*'nin 17 Mayıs tarihli sayısını okuyabilenler Alman işgaline karşı aktif direniş, anti-faşistlerin serbest bırakılması ve düşman ajanlarına karşı uyanık olma çağrısını gördüler. Ama hükümet öyle düşünmüyordu.

18 Mayıs günü Fransa'nın bu kritik anında "yeni ve taze güç" olarak 84 yaşındaki Mareşal Petain Başbakan Yardımcılığı'na atanıyordu. Bu sırada Almanların baskısıyla, Fransa'da müttefik kuvvetleri Dunkerk çevresinde toplanmaya başladılar. Mayıs sonu-Haziran başlarında dar bir kıyı şeridine sığınan yaklaşık 400 bin müttefik askeri buradan tahliye edilerek İngiltere ye çekildiler. Geride kalan birkaç bin Fransız askerinin dışında, çok büyük miktarda silah ve cephanelik Nazilerin eline geçti. Dunkerk tahliyesinin yarattığı bozguna rağmen 4 Haziran'da Churchill'in yaptığı radyo konuşması yine de herşeyin bitmediğini vurguluyordu Churchill: "kumsallarda, limanlarda, tarlalarla, sokakta, tepelerde savaşacağız, asla teslim olmayacağız" diyordu.

Fransa'da buna benzer sözleri söyleyen yegane güç, ülkenin işgalden kurtarılması için yeraltı çalışmasını başlatan örgüt, FKP idi. FKP 6 Haziran günü Profesör George Politzer aracılığıyla hükümete yaptığı çağrıda, "savaşı, ulusal özgürlük ve bağımsızlık için mücadeleye çevirmesini..., halkı mücadeleye çağırmasını, kitlesel ayaklanma başlatmasını, halkı silahlandırarak Paris'i yenilmez bir kale haline getirmesini" istiyordu. Bu sözlere Başbakan Reynaud kabinesi kulak tıkadı. Aynı şekilde Sovyet hükümetinin 25 Mayıs'ta yaptığı Fransa'ya savaş uçağı yardımı önerisi de sessizlikle geçiştirildi. Bu sırada Nazi birlikleri ilerlemelerini hızla sürdürerek 16 Haziran günü neredeyse İsviçre sı-

nırına varmışlardı. Karşılarında örgütlü direniş hemen hiç yoktu. Paris'i savunan birliklerin gücü tükenmişti. Nihayet 14 Haziran günü Almanlar Paris'e girdiler.

NAZİLER PARİS'TE

14 Haziran 1940 günü Naziler tankları, zırhlı araçları, atları ve kaz adımlı birlikleriyle Paris'te geçit yaptılar. Meclis'e ve Eyfel Kulesi'ne gamalı haçlı bayrak çekilmişti. İşbirlikçilerin dışında Fransızlar ağır bir utançla evlerindeydiler. Nazilere "Hoşgeldin" yazıları yazan *Le Matin, L'Oeuvre, Paris-Soir*'in yanı sıra Nazi propagandası ile dolu bir yığın yeni gazete ve dergi yayınlanmaya başlarken, "Alman askerine güvenin" afişleri kenti kuşatıyordu.

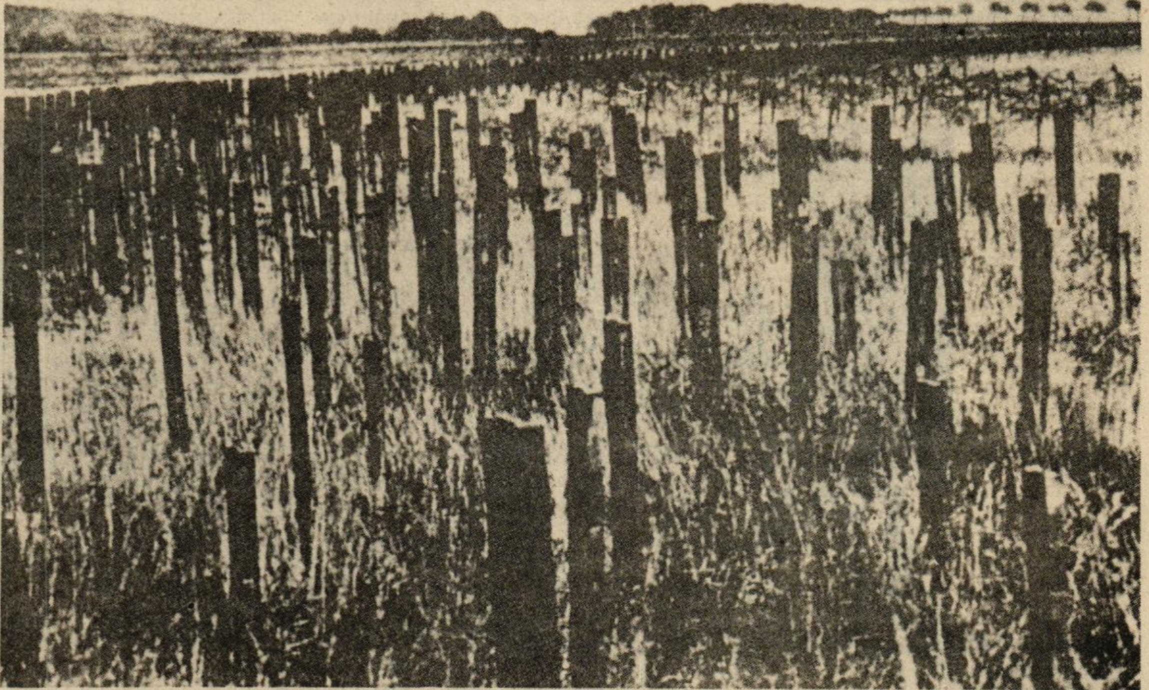

Alman birlikleri Paris'te bir geçit töreninde

16 Haziran günü Reynaud hükümeti Almanlarla acil bir ateşkes için girişimlerini açıklıyor; yapılan değişiklikle Petain Başbakanlığa getiriliyordu. Bu sırada aralarında Charles de Gaulle'ün de bulunduğu kimi üst rütbeli askerler İngiltere'ye kaçarken,pek çoğu yenilginin kaçınılmaz olduğunu kabullenip Petain'in yanında kaldılar.

Fransızlar yenilginin kaçınılmaz olduğunu kabul etmiyorlardı, ama Nazilere karşı koymak için örgütlü de değildiler. Petain'in "ateşkes yapılacak" haberi tam bir yıkım oldu .Yine de umut tükenmemişti. Umut konusunda bir ışık de Gaulle'ün Londra'dan yaptığı radyo çağrısından gelebilirdi. General de Gaulle aynı zamanda özgür Fransız kuvvetlerinin örgütleneceğini de duyuruyordu. De Gaulle'ün konuşmasında iki nokta dikkat çekicidir. Birincisi, de Gaulle Nazi orduları ve uçaklarının Fransız komutanları şaşırttığını belirterek, yenilgi konusunda Genelkurmayı sorumlu tutmadığı gibi, mazur gösteriyordu. İkincisi, çağrı doğrudan doğruya kendisiyle hareket edecek askerlere yönelikti, de Gaulle sivil halktan oturup beklemesini istiyordu. Oysa Nazilere karşı zaferi kazanacak esas güç işçiler ve diğer çalışanlardı. Nitekim de Gaulle'ün planlarında yeralmayan bu geniş yığınlar FKP'nin önderliğinde Rezistans'ı örgütlemeye başlamışlardı bile.

Petain hükümeti 22 Haziran'da Almanya ile iki gün sonra da İtalya ile ateşkes imzaladı. Petain'in "Fransa'yı hediye ettim" diyerek açıkladığı ateşkes hükümlerine göre, Fransa'nın üçte

Milyarlarca frank harcanarak yapılan Maginot hattı hiç yıkılmadı. Alman panzerleri hattın arkasından dolandı.

ikisi kesinlikle Alman işgali ve denetimi altında tutulacak; Fransızlar Hitler birliklerinin masraflarını karşılayacaklar; düzeni sağlamak üzere görevlendirilecek 100 bin kişilik ateşkes ordusu dışında tüm Fransız orduları silah bırakacak; tüm silah ve cephanelikler Almanlara teslim edilecek; dünyanın en büyük donanmalarından olan Fransız donanması Alman ve İtalyanlar'ın gözetiminde enterne edilecek; Fransa'da yaşayan Almanlar ve de özellikle anti-nazi göçmenler istenildiği anda Almanya'ya iade edilecekti.

2 Temmuz'da Petain Vichy'e çekildi. 10 Temmuz'da komünistlerin ve yurtdışına kaçanların dışındaki Fransız Ulusal Meclis üyeleri 80 red oyuna karşılık 569 oyla yeni Anayasayı kabul ettiler. Faşist politikacılar, işadamları ve bankerlerden oluşan yeni hükümet yeni politikasını açıkladı. Hitler'in *Mein Kampf*(Kavgam)da Fransa için öngördüğü planlar böylece yürürlüğe girmiş oldu.

İşgalden sahneler: yaşlı ninelerini çocuk arabalarında çeken çocuklar; çocuklarını taşıyan anneler.

FRANSIZLARIN ANTİ-NAZİ TEPKİLERİ

İşgalci Alman birliklerine Fransızlara karşı nazik olmaları emri verilmişti. Paris'te aç çocuklar için yemek dağıtılıyor, Naziler alışverişlerinde, gittikleri her yerde dikkatli davranıyorlardı. Ne var ki, bu sahtelik Fransızları aldatmaya yetmedi. Bir yandan işgalin utancını yaşayan, diğer yandan yoksulluğun pençesinde kıvranan Fransız halkı, Nazilerle işbirliğine yanaşmıyordu. Daha ilk günlerden başlayarak yoğun bir anti-nazi tepki kendiliğinden başgösterdi.

Fransızlar adres soran Alman askerlerini yanlış yerlere gönderiyorlar, "Yahudilere ait" diye damgalanan kahveleri, lokantaları tıklım tıklım dolduruyorlar, Alman afişlerini karalayıp üzerlerine tebeşirle, "Yaşasın İngiltere", "Almanlar defolun", "Yaşasın Thorez" yazıyorlardı. Büfelerde, Nazi işbirlikçisi gazetelerin üzerinde "satıldı" yazıyor ve satış yapılmıyordu. Daha açık tepki, sinemalarda sergileniyordu. Almanların denetimindeki sinemalarda, filmden önce Nazi haber programlarının gösterilmeye başlaması üzerine, izleyiciler dışarı çıkıyordu. İzleyicileri içerde tutmak üzere kapılar kapanınca bu kez Nazi şeflerinin görüntüsü perdeye aksettiğinde yoğun bir ıslık ve hakaret başlıyordu. Almanlar sinemaları bir süre için kapattılar. Bu çözüm getirmeyince, Nazi haber programları sırasında ışıklar açık tutulmaya başlandı. Fransızlar bu kez de getirdikleri gazete ve dergileri okumaya başladılar. Nazilerin ise yapabilecekleri birşey kalmamıştı. *Theatro Français*'de ise müttefik kuvvetlerin hava akını nedeniyle oyun yarıda kesildiğinde, tiyatro binası o güne kadar duyulmadık alkışa tanık oluyordu.

Bu türden yoğun anti-nazi tepkilerin sayısız örneği verilirken, yurtseverler kısa süre sonra Rezistans'ın örgütlendiğini görecek ve tepkiler artık harekete dönüşecekti.

14 Haziran 1940. Alman Birlikleri Paris'te.

Bizler Fransa'da ülkemizin yabancıları
Kendi sokaklarımızda dilenciler iken
Ellerimizin hayasız çıplaklığını
Umut tayflarına uzatır iken

O zaman o zaman uyanıp doğrulan onlar
Onlar ki bir anda birden vurulmuşlardı
Şimdi kış ortasında ilkyazımız oldular
Bir kılıcın çeliğin şimşeğiydi bakışları

Aragon, (Fransız Diana)

Rezistans Başlıyor

"Ulusal kurtuluş umudu yalnızca halktır. Yalnızca işçi sınıfının etrafında, onun güveni ve cesaretiyle özgürlük, bağımsızlık ve yeniden ulusal uyanış için bir cephe kurulabilir". 10 Temmuz günü özellikle hemen hemen tüm fabrika işçilerine ulaşan Thorez ve Duclous imzalı FKP çağrısı kısa sürede yankısını buldu. Bu arada sendikalar da gizlice toplanarak işgalci Nazilere karşı yeniden örgütlenmeye başladılar. Yine 10 Temmuz günü Vichy hükümeti Almanlarla yapılan anlaşma gereği, her türlü muhalefetin sert bir biçimde bastırılacağını açıkladı. Bunun yanıtı gizlice yayınlanan sendika gazetesi *La Vie Ouvriére* oldu. Gazete fabrikalarda işgale karşı ve işçi haklarını korumak üzere Paris fabrikalarında komiteler kurulduğunu açıklıyordu. İşverenler (Renault, Wendel, Schneider) Fransız olabilirlerdi, ama işgalcilerle içli dışlıydılar ve Naziler için silah üretiyorlardı.

Yaz boyunca çağrının yanısıra elden ele dolaşan pek çok yayın görüldü. *Humanité*'nin yanısıra, gençlik hareketinin gazetesi *L'Avant Garde* yayınlanıyordu. Yaz sonunda gençler de artık Gençlik Alayları'nda birleşmişlerdi. Rezistans'ın başladığı, ağır sansür altındaki gazetelerde, satır aralarında yer alan haberlerden izleniyordu. Gazetelerde örneğin "Almanlara karşı düşmanca davranış"tan dolayı altı aylık mahkumiyet cezaları haber veriliyor, Almanlara "satılık" demenin ya da yüzlerine tükürmenin bir yıllık hapisle cezalandırıldığı yazıyordu. Ağustos ve Eylül aylarında işgalciler daha sert önlemlere başvurdular. Haberleşme ağında ve demiryollarındaki sabotajların ölümle cezalandırılacağı duyuruldu. Muhbirlere de 10 bin franklık ödül vaadedildi. Ayrıca kitlesel tutuklamalar yapıldı. Örneğin Alman birliklerine ait kabloların kesildiği Evreux'da onsekiz-yirmibeş yaş arasındaki bütün erkekler bir süre hapsedildi. Ama Almanlara karşı sabotajlar durmadı. Almanlar halkı yıldırmak için bu kez ağır para cezaları da getirdiler. Düşmana karşı düzenlenen sabotaj eyleminden dolayı Royan kentine 2 milyon, Nantes'a 7 milyon franklık ceza verildi. Ama bu önlemler yılgınlık yaratamadığı gibi bireysel hareket yerine birlikte hareket gereğini göstermeye yaradı. Bu sırada Petain'in karşı çıkmasına ve de Gaulle'ün sabır çağrısına karşılık Rezistans hareketi işgalcilere karşı silahlanmaya başlamıştı.

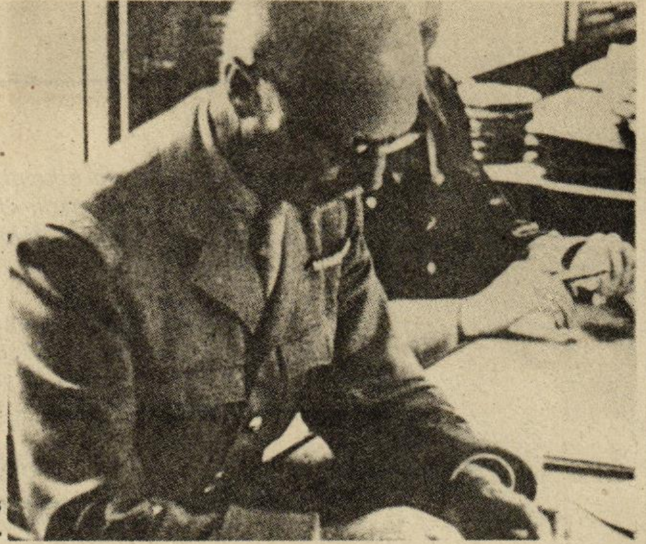
Güçlü bir biçimde örgütlenmeye yönelen Rezistans'ın yanısıra pasif de olsa tek tek direnme olayları görülüyordu. Örneğin yeni anayasaya 80 meclis üyesi red oyu vermişti. Özellikle Chartres ve Lille'de sosyalist belediye başkanları ve liberal generaller tepkilerini açıklamışlardı. De Gaulle'ün karşı çıkışı destekleniyor, milyonlarca kişi Londra'dan yapılan yayını dinliyordu. Bunların ötesinde etkili bir direniş, üniversitede sergileniyordu.

ÜNİVERSİTE DİRENİYOR

Üniversitede politik olan, olmayan

bütün gençlik grupları anti-nazi faaliyette birleşmişlerdi. Öğrenciler *La Relève* gazetesini çıkarmaya başladılar. Gençliğin en bilinçli unsurları üniversitede çalışma grupları oluşturuyorlardı. Öncelikle Fransız kültürünün yok edilmesine karşı, Vichy hükümetinin ve Nazilerin hazırladıkları planları uygulatmamak üzere eylemler birbirini izledi. En önemli gösterilerden biri Nazilerin 30 Ekim'de laboratuvarında tutukladıkları fizikçi Paul Langevin'le dayanışma sırasında yapıldı. Langevin o sırada henüz FKP üyesi değildi, Paris Kurtuluş Komitesi'nde çalışıyordu. Langevin'in tutuklanması üzerine yakın arkadaşları, Sorbonne profesörlerinden George Politzer, Solomon ve Joliot Curie bir broşür yayınladılar. Üniversitede derhal en çok satan kitap haline gelen bu yayından sonra, Langevin'in tutuklanmasına tepki gösteren üniversite Rezistans gazetesi *Université libre*'nin ilk sayısı yayımlandı. Ayrıca Sorbonne'daki bilim adamları protesto gösterilerine de başladılar. Ünlü fizikçi Joliot-Curie, Langevin serbest bırakılana dek laboratuvarını kapattığını açıkladı. Üniversitede öğrenciler Langevin'in serbest bırakılması için elden ele bildiriler dolaştırıyorlardı. Nihayet 8 Kasım günü "Langevin'e özgürlük" diye haykıran binlerce kişi Sorbonne önünde toplandı. Vichy hükümeti ve Alman işgalciler bu gösteriyi "yahudi ve masonların etkisinde kalan öğrencilerin düzenlediğini" açıkladılar. Bu gülünç iddia bir sonraki gösteriye hazırlanan öğrencileri etkilemedi. "Herkes Etoile'e!" çağrısı tüm Sorbonne sınıflarındaki tahtalarda yazıyordu: "11 Kasım 1940, saat 17.00'de Champs-Elysées."

Vichy hükümetinin "hiçbir gösteriye izin verilmeyeceği" açıklaması Paris'ten ve Paris dışından onbine yakın insanın ellerinde Fransız bayrakları, kırmızı, mavi, beyaz çiçek demetleriyle toplanmasını engelleyemedi. Alanda Almanların yanısıra Fransız Nazi gençlik örgütleri de pusuya yatmıştı. Almanların ateş açmasıyla yüzlerce kişi yaralandı, beş öğrenci öldürüldü ve yüzlercesi tutuklandı. Gösteriden sonra Sorbonne bir aydan fazla bir süre kapatıldı, rektörü görevden atıldı. Öğrencilere haftada bir karakollara gidip kayıt yaptırma zorunluluğu getirildi. Paris dışında oturan öğrencilere kenti terketmeleri söylendi ve kayıtları silindi.

22 Haziran'da Mareşal Petain ateşkes imzalarken.

Almanlar 11 Kasım gösterisinde gerçek yüzlerini göstermişlerdi. Ama saldırı büyük öfke yarattı. Paris ayağa kalkmıştı ve öğrenciler artan sayılarla örgütlü Rezistans'a katılıyorlardı.

Ekim-Kasım aylarında Almanlar Rezistans'ta yer alan yüzlerce öncü unsura karşı şiddetli bir saldırıya geçtiler. Yerel yöneticiler, eski meclis üyeleri, sendikacılar vb. her meslekten insan tutuklandı. Parti'nin bu saldırılara cevabı Almanya'ya mal götüren vagonların devrilmesinden, fabrikaların durdurulmasına kadar çeşitli sabotaj eylemleri oldu. Bu tür eylemlerin cezası ölümdü. Simone de Beauvoir şöyle yazıyor: "28 Aralık akşamı Saint-Michel Bulvarı'nda yürürken, bir kalabalığın büyük bir kırmızı afiş önünde toplandığını gördüm. (*Bilgi: Parisli Jacques Bonsergent Alman ordusunun bir üyesine karşı şiddet kullandığı için Alman askeri mahkemesi tarafından ölüme mahkum edilmiş ve bu sabah kurşuna dizilmiştir.*)Kimdi? Ne yapmıştı? Bilmiyorum. Ama ilk kez olarak işgalciler diz çökmediği için suçlu buldukları bir Fransızı öldürdüklerini resmen ilan ediyorlardı."

Fransız ordusunun yenilişi.

Yürekli olalım kardeşler
Ne başımızda miğfer ne ayağımızda bot,
Ne de eldivenimiz var
Ama bir ışın aydınlanıyor damarlarımızda,
Yeniden parlıyor eski ışığımız...

Maurice Hervent, (Şairlerin Onuru)

Özgürlük İçin Savaşan Fransa

İşgalden sonra Vichy'ye, işgal bölgesinin dışına çekilen Petain hükümeti halkın yoğun tepkisi ile karşı karşıya kaldı. Artan işsizlik ve yoksulluk karşısında Petain'in bulduğu çözüm kadınları çalışmamaya ikna etmek ve 18-45 yaş arasındaki bütün yabancıları işten çıkarıp, gözaltında tutmak oldu. Yabancılarla ilgili karar aslında bir taşla iki kuş vurmaktı. Bir yandan ekonomideki "işgücü fazlasına" yol veriliyor, diğer yandan "istenmeyen" yabancılardan, örneğin İspanyollar, anti-nazi Almanlar, Avusturyalılar, Çekler gibi "sakıncalı"lardan kurtuluyordu. Fransız ulusunun "saflaştırılması"na da böylece başlanmış oldu. Fransız Yahudileri mesleklerinden atıldılar, kamu binalarına sokulmadılar. Öte yandan hükümetin 4 Ekim 1941'de yayınladığı bir kararla işçilerin grev yapmaları, politik faaliyette bulunmaları ve herhangi bir şekilde fabrika yönetimine katılmaları yasaklandı. Sendikal Konfederasyon CGT buna yoğun bir kampanya ile karşılık verdi. İşsizliğin bu kadar yoğun olduğu bir ortamda işçilerden faşist sendika yasalarına karşı çıkmalarını istemek hayli güçtü. Ama haklarını uzun yıllar süren mücadeleyle kazanmış olan Fransız işçileri Petain hükümetinin oldu-bittisine boyun eğmeyeceklerdi.

Rezistans'ın işgalci Almanlara karşı sabotaj hareketleri 1941 yılında yoğun biçimde sürdü. Temmuz'da 54, Ağustos'ta 73, Eylül'de 134, Ekim'de 162 sabotaj kaydeden Almanlar bu eylemleri durdurmak için yalnızca Paris'te binlerce kişiyi tutuklayıp, yüzlercesini de rehin aldılar. Ama bu girişimleri sonuçsuz kaldı. Bu arada bir çağrı yapan Başbakan Petain, sabotajları şiddetle kınayarak şöyle diyordu: "Biz silahlarımızı bıraktık. Şimdi onları yeniden ele alıp Almanları arkadan vurmaya hakkımız yok". Ama Fransız halkı neye hakkı olup olmadığını ve Nazi işbirlikçilerinin satılık yüzünü çok iyi biliyordu. Petain'in bu çağrısı, kendisine duyulan antipatiyi artırmaktan başka bir işe yaramadı.

DE GAULLE VE LONDRA'DAKİ GELİŞMELER

Londra'dan yaptığı çağrının ardından General de Gaulle bir süre sonra işgalcilere karşı direnişin FKP ve işçiler olmadan başarıya ulaşamayacağını görmüştü. Anti-komünist görüşlerine rağmen hiç değilse şimdilik FKP ve onu destekleyen yurtsever kitlelerle birlikte hareket etmesi gerektiğini biliyordu. Öte yandan ABD ve İngiltere, o sıralarda Fransa'nın durumu ile pek de ilgilenmiyorlardı. Sovyetler Birliği'nin ve Fransa gibi Alman işgali altındaki ülkelerin müttefiklerle ikinci cepheyi açmaları için yaptıkları çağrılar karşılıksız kalacaktı. Bu sırada, de Gaulle'ün birkaç ücra bölge dışında Fransa'da etkili bir eylemi yoktu. 1940-1943 yılları arasında diğer ülkelere, örneğin Kuzey ve Batı Afrika'ya, Ortadoğu'ya yaptığı gezilerle moral katkısı oluyordu. Bu dönemde önemli bir gelişme de Gaulle'ün, Sovyetler'in Alman orduları karşısında kazandığı başarıdan kamuoyu önünde övgüyle söz etmesi ve Özgür Fransa Örgütü'nden uçak ve pilotları Sovyetler'e göndermesi oldu. Sovyetler Birliği 28 Eylül 1942'de yaptığı açıklamayla Özgür Fransa Örgütü'nü ve de Gaulle'ü tanıdığını bildirdi. Doğu cephesindeki gelişmeleri dikkatle izleyen Fransızlar için bu açıklama büyük se-

vinç yarattı.

8 Kasım 1942'de müttefiklerin Kuzey Afrika çıkartması Fransa'da önce sevinçle karşılanırken, sonra şaşkınlığa dönüştü. Amerikalılar soruna yalnızca askeri operasyon olarak bakıyorlar, uzun yıllardır Fransız sömürgeciliğine karşı savaş vermekte olan yerli halkın taleplerine bakmak yerine Vichy ordu-ları ile işbirliğini sağlamak peşinde koşuyorlardı. Bu sırada Fransa'da Alman birlikleri işgal bölgesi ile işgal altında olmayan bölgeyi ayıran sınırı hızla geçerek Güney Fransa'yı da denetimleri altına aldılar. Kuzey Afrika'da aylar süren savaştan sonra Amerikalılar, ancak Vichy hükümeti ve Nazilerle tüm alışverişin kesilmesi halinde Fransız halkıyla diyalog kurulabileceğini gördüler. Bunun ilk adımı olarak yaklaşık iki yıldır faşistlerin elinde bulunan Fransız komünist milletvekilleri Maison Carrée hapishanesinden salıverildiler. Milletvekilleri derhal bir bildiri yayınlayarak Kuzey Afrika'daki tüm anti-faşistlerin serbest bırakılmasını, Fransa'daki Rezistans'ın desteklenmesini, hükümette işçilerin adil bir oranda temsil edilmesini ve Müslümanların yasal haklarının tanınmasını istediler. Hemen aynı günlerde Fransa'da ise 40 bin kişi Hitler' in toplama kamplarına gönderiliyorlardı. Buchenwald ve Oranienburg'a gönderilenlerin yanısıra Auschwitz kampına gönderilen kadınlar arasında FKP Merkez Komitesi'nden Marie-Claude Vaillant-Couturier ve Danielle Casanova da vardı.De Gaulle daha sonra anılarında kendi deyişiyle, "bu şehitler partisi"nin, gelişmelerde kendisinin önüne geçmesine, önderliği ele almasına izin vermemesi gerektiğini düşündüğünü yazmıştır. Bu düşüncelerine rağmen, koşulların zorlamasıyla General de Gaulle Ocak 1943'te Londra'da FKP temsilcisi ile görüşmeyi kabul edecek ve işgalcilere karşı Rezistans hareketinin birleştirilmesi ivme kazanacaktı.

General de Gaulle Londra'da (1940).

MAQUIS DOĞUYOR

1943'te tüm gözler Stalingrad'a çevrilmişti. Naziler kuşatılmış ve yok edilmişti. Şubat 1943'te Sovyet zaferi duyurulurken, Almanlar 15-65 yaşındaki tüm erkeklerle, 14-45 yaş arasındaki tüm kadınları göreve çağırıyorlardı. Trenler binlerce isteksiz Alman askeri ile doluydu, ama bunlarla pek öteye gidemediler. Demiryolcularının Ocak-Mart 1943 tarihleri arasında gerçekleştirdikleri 1500 sabotaj Nazileri çılgına çevirdi.

Hitler'in "köle emeği" düzenleyicisi Sauckel ise Mart 1942'den beri Fransa'dan işgücü talebini sürdürüyor, Vichy hükümetinin yardımıyla onbinlerce Fransız işçi, cepheye sürülen Almanların yerini almak üzere Almanya'ya gönderiliyordu. Ancak işçiler ülke içlerine kaçarak köylere sığınıyor ve pekçoğu Rezistans'la bağlantı kurarak harekete katılıyordu. Vichy hükümeti Nazilere istedikleri sayıda işçiyi sağlayamayınca bu kez mecburi hizmet getirdi. Şubat 1943'te açıklanan karara göre yaşı uygun tüm Fransızlar askerlik hizmeti gibi mecburi hizmete çağrılıyorlardı. Daha ilk anda 250 bin kişi Almanya'ya gönderildi. Ama gerisi gelmeyecekti. Çünkü Nazilerin ve Vichy hükümetinin "köle emeği" istekleri ters tepmiş ve adı işçilerin saklandıkları makiliklerle anılan bir direniş hareketi doğmuştu. Bu işçiler önceleri partili olmasalar da Rezistans'a katılıyor ve mücadele içerisinde gelişiyorlardı. 1943 ortalarında Fransa'nın her yanında çok sayıda işçi böyle topluluklar oluşturmuştu. Herkes Almanlara karşı işçileri koru-

Rezistansa katılan binlerce Fransız, Nazilerin eline düştü ama yılmadı.

yordu. Ev kadınları onları saklıyor, doktorlar hasta raporu veriyor, kadın ve çocuklar trenlerin önüne yığılıyor ve işçiler zorla yola çıkarıldıklarında bir fırsatını bulup vagonlardan atlıyor, ormana kaçıyorlardı.

Mayıs 1943'e kadar Almanlara karşı direniş hareketi birbirinden farklı gruplar tarafından yürütülüyordu. İşgalin başından beri faaliyetini sürdüren FKP'nin dışında diğer siyasi partiler de yeniden örgütlenmeye başladılar. Bu arada, tek tek sosyalist ya da radikallerin yerel olarak etkin bir mücadele verdikleri görülüyordu. Bunlar arasında Sosyalist Parti'den Jean Moulin, Rezistans hareketinin birliğinin sağlanmasında, Fransa ile Londra arasında ilişkinin geliştirilmesinde hayati bir rol oynadı. Jean Moulin'in çabalarıyla FKP dışındaki direniş hareketlerinin önderleri 1943 başlarında FKP ve sendikacılarla ortak bir Ulusal Rezistans Konseyi kurulmasını kabul ettiler. De Gaulle bu birliği onaylıyor ama amacın kendi komutası altında düzenli bir gizli ordu olmasını istiyordu. Ancak Jean Moulin'in gerçekçi değerlendirmesiyledir ki, Konsey'e katılan tüm grupların kendi örgütsel bağımsızlıklarını ve politikalarını korumaları kabul edildi ve daha ileri adımlar atılabildi. 18 Mayıs 1943'te Moulin'den başka Rezistans gruplarından sekiz, FKP'den bir, sendikalardan iki, diğer direniş örgütlerinden beş kişi olmak üzere onaltı kişi biraraya geldiler. Aralarında beş kişilik bir yürütme kurulu seçen Konsey, Rezistans eylemlerinin koordinasyonu ve ulusal bir ayaklanma için hazırlık kararı aldılar. Ancak Mayıs ayı sonunda Jean Moulin bir ihbar sonucu Gestapo'nun eline düştü ve işkenceyle öldürüldü. Moulin'in ölümü ağır bir kayıptı. Ama Rezistans hareketinin birliği yolundaki çabaları semeresini vermeye başlamıştı. Moulin'in yerini alan Konsey Başkanı, katolik-liberal Bidault'un Londra ile temas kurma çabaları de Gaulle'ün isteksiz davranışıyla başarısız kaldıysa da ülke içinde hareket gelişmesini sürdürdü, politik muhalifler Rezistans hareketi içerisinde Nazilere karşı uyumlu bir çalışma yürüttüler.

NAZİ TOPLAMA KAMPLARINDA

Fransızlar müttefik kuvvetlerin bir türlü açmadıkları ikinci cepheyi beklerken pek çok yurttaşlarını Nazi toplama kamplarında yitirdiler. Toplama kamplarının yanıbaşında kurulan fabrikalarda ölesiye çalıştırılan Fransız yurttaşları ve savaş esirlerinden biri Strasbourg Üniversitesi'nden Profesör Charles Sadon'dur. Buchenwald çalışma kampı yakınlarında kurulan ve V2 roketleri üreten Dora fabrikasında çalıştırılan 10 bin Fransız ve Sovyet yurttaşının durumunu Sadon şöyle anlatıyor: "(2500'er kişilik mağara yatakhanelerde uyuyan) bu insan yığını fabrikanın dışına hiç çıkmıyordu. Hastalanan ve ölenler ise sağlıklı birkaç kişi tarafından üstüste yığılıyordu. Yıkanmanın yasaklandığı, bu hayal edilemeyecek, ter, ölüm ve dışkı kokularının yarattığı ha-

Düşmana karşı politik ajitasyon, haber aktarımı, sabotajlar yürüten Rezistansçılar, Almanların yenilgisinden sonra Hitler'le işbirliği yapanlardan hesap sordular.

vada yaşanıyor, çalışılıyor, uyunuyordu. Geceleri vardiya değişimlerini duyuran sürekli gürültü altında dörtbuçuk saat uyuyorduk Kayalar dinamitlendiği için üzerimize düşen taş ve toz-toprak yığınlarıyla uyanıyorduk, bunlar derimize, ciğerlerimize doluyordu. 2500 kişi sabah saat dörtte "yatakhane"den çıkmak zorundaydı, yeterince hızlı değiller diye dövülüyor, selam vermedi diye dövülüyorlardı. Çok sonraları SS'lerin ihtiyaç duyulan teknik elemanları öldürmeleri yasaklandı, ama koşullar aynen sürdü."

Esirlerin tek tesellisi V2'lerin üretiminde sabotaj yapabilmekti. Profesör Sadon şöyle anlatıyor: "Ruslar torpido mermilerinin uçlarına idrarlarını yapıyorlardı. Bunu yaparken yakalanmanın cezası idamdı. Ama zaten yaşayabilme umudumuz olmadığı için bu riskin anlamı kalmamıştı. Bu ıslak mermilerde böylece Almanların anlayamadığı kısa devreler meydana geliyordu." Fabrikada ayda 1200 V2 üretiliyordu, altı ay içerisindeki toplam üretimin %60'ı hatalıydı! Böylece bu mermiler Londra, Anvers, Paris vb. hedeflerine hiçbir zaman ulaşamadılar.

Toplama kamplarındaki bu direniş, ülke içinde Almanlara çalışan fabrikalarda da sürdürülüyordu. CGT'nin elden ele dolaşan bildirisi şöyle diyordu: "Bize ait hiçbir şey Hitler ve onun katiller çetesine hizmet etmemelidir. Ne tek bir bıçkının kesmesine, ne bir makinenin çalışmasına, ne de tek bir beynin düşünmesine izin vermeliyiz." Bunun yankısı gerçekten büyük oldu. Cittoen, Gnome-et-Rhone ve Matford'da çalışan işçiler Almanlar için üretilen makineleri tahrip ettiler. PTT görevlileri telleri kesip Alman planlarını çaldılar. Metroda çalışanlar gidiş gelişleri yavaşlattılar. Mezbahadakiler Almanya'ya gönderilecek etleri yenmez hale getirdiler. Tüm bu yurtsever ve yürekli karşı çıkışta demiryolu işçilerinin unutulmayacak bir yeri oldu.

UNUTULMAZ "CHEMINOTS"

Rezistans, demiryolcuların savaşı *(Rezistance Fer)* diye de anılır. Gerçekten de tüm işgal boyunca Fransa'nın geniş demiryolları ağı Almanlar için ölüm ve tahribat ağı olmuştur. Rezistans'ın her aşamasında demiryolu işçileri son derece önemli bir rol oynadılar. Sendikaları ve partileri aracılığıyla birbirleriyle sürekli temas halinde bulunurken, aynı zamanda diğer direniş guruplarıyla da sıkı bir işbirliği yürüttüler. Demiryolcuları *(cheminots)* yüzlerce tutukluyu trenlerden kaçırdılar, müttefiklere Almanların birlik ve techizatları konusunda sürekli bilgi verdiler, Alman birliklerine silah sevkiyatını engellediler, düşmanın posta hizmetlerini baltaladılar, paketlerini açtılar, dökümanlarını aldılar, ekonomik raporlarını ele geçirdiler ve Nazi yalanlarına karşı son derece değerli propaganda malzemesi sağladılar. İstasyonlarda ve hatlarda tahribat yapmanın, trenleri durdurmanın çok çeşitli yollarını geliştirdiler. Trenleri ve vagonları tabela değişiklikleriyle en ilgisiz yerlere yollamaktan, yağ deposuna kum doldurmaya kadar her yöntemi kullandılar. Ama en önemli işlerinden biri lokomotifleri ateşe vermek ve treni raydan çıkarmaktı. Almanya'ya yiyecek götüren trenler önceden bölgedeki Maquis'lere bildiriyorlar, tren raydan çıktığında direnişçiler derhal yiyeceği en yakın yerleşim bölgesindeki insanlara ulaştırıyorlardı. *Cheminots* trenin ne zaman, nereye geleceğini ve saldırılıp saldırılmaması gerektiğini bildiriyor, Rezistansçılar gerekeni yapıyorlardı. Demiryolcular işlerini düzenlerken Fransız yolculara hiçbir zarar gelmemesi için dikkatle planlıyorlardı. Trenin raydan çıkacağı zamanlarda ateşçiler büyük bir cesaretle son ana kadar bekliyor ve tam devrilme sırasında atlıyorlardı. Kuşkusuz Nazilerin eline düşme tehlikesi her zaman söz konusuydu. 1944 başlarında müttefik kuvvetlerinin yoğun hava saldırısıyla dörtbuçuk ayda tahrip ettiğinden daha fazlasını demiryolcular 3 haftalık sabotajla gerçekleştirdiler, ağır bir bedel ödemek pahasına. Nisan 1945'e kadar demiryolu işçileri; 17141'i tutuklanan, 300'ü kurşuna dizilen, 2102'si sınır dışı edilen, 8000'i mecburi hizmetle Almanya'ya gönderilen, binlerce kayıp vermişlerdi.

MÜTTEFİKLER VE REZİSTANS

Özellikle 1943'ten sonra Rezistans

Nazilerin kurşuna dizdiği bir rezistansçı.

hareketi sayısal olarak büyük bir sıçrama gösterdi. Ülkenin kurtu[illegible]unda yer almak isteyen herkes harekete katılıyordu. Bu, bir yandan resmi kayıtlara göre yaklaşık 20 bin yurttaşın Nazilerin, Fransız faşistlerinin eline düşmesiyle sonuçlandıysa da hareketin gelişmesini engellemedi.

Düşmanın ağır saldırılarına karşı koyan Rezistans hareketinin müttefiklerden pek fazla sempati gördüğü söylenemez. Öyle ki müttefiklerin Fransa'ya ilişkin planlarında kurtuluşun Rezistans hareketinin başarısı olması kaygısıyla bile karşılanmıştır. Bu yaklaşım kuşkusuz yer yer Fransızların yurtsever direnişine zarar da vermiştir. Bunun somut bir örneği 1944'te Vercors'ta yaşanmıştır.

Maquis hareketinin giderek büyümesi ve Fransa'nın kurtuluşunun Rezistans hareketi hesaba katılmaksızın mümkün olamayacağının anlaşılması üzerine müttefikler ve geçici de Gaulle hükümeti, kurtuluş planları açısından Rezistansçıları düzenli ordu birliklerine dönüşmeye çağırdılar. Müttefiklerin silah ve donanım yardımı yapacağı bu birlikler bir ordu disiplini içerisinde olacak ve Londra'daki stratejistlerin direktiflerine uyacaklardı. Buna Rezistans'ın tüm yayın organları karşı çıktılar. Düzenli ordu birliklerini andıran büyük gruplar yerine güvenlik nedenleriyle, gerektiği zaman, gerektiği kadar adamın istenilen yerde bulunmasının doğru olacağını açıkladılar. Ancak bu karşı çıkışa rağmen de Gaulle yandaşlarının bulundukları kent ya da köye en yakın Maquis içinde, hareket yeteneği geniş küçük birimleri bırakarak, verilen direktiflerle uzak bölgelerde büyük guruplar halinde toplandıkları ve müttefiklerin gönderecekleri silahları beklemeye başladıkları görüldü. Bu hareket alanı sınırlanmış ve silah bekleyen büyük gruplar sürekli Alman saldırıları ve doğa koşulları karşısında korumasız kaldılar, kayıplar verdiler. Ama daha da kötüsü Normandiya çıkartmasının hemen öncesinde yaşandı. Ülkenin doğusundaki Vercors'da 3 binden fazla direnişçi, Normandiya çıkartması sırasında koordineli hareket etmek üzere bekliyorlardı. Yardım 6 Haziran'daki çıkartmadan çok sonra 14 Temmuz günü ulaştığında çok geçti, hem de tam bir felakete yol açtı. Amerikan uçaklarından gündüz atılan paraşütleri izleyen Naziler, Fransız direnişçilerini sardılar ve iki gün içinde hedeflerine tümüyle ulaştılar. Müttefik uçakları için yoğun bir çabayla hazırlanan alana inen Alman uçakları direniş noktalarını tek tek saptayıp saldırdılar; bütün köy halkını da katlettiler. Vercors felaketi, Glieres, Mont-Muchet, les Manisses ve Saint Marcel'de, kısaca direnişçilerin büyük gruplar oluşturup, müttefik silahlarını beklemeleri istenen hemen her yerde tekrarlandı. Ve bunun sorumluluğu, Rezistans hareketinin gücünden çekinen müttefikler ve de Gaulle'ündü. Vercors'dan ulaşan son telgraf şöyle diyordu: "Alman uçakları La Chapelle, Vassieux ve St.Martin'i bombaladılar. Müttefiklerin derhal bombardımana geçmesini istiyoruz. Üç hafta dayanacağımıza söz vermiştik, altı hafta oldu. Moralimiz fevkalade, ama bir an önce yardım göndermezseniz, hakkınızdaki fikirler değişecek. Londra ve Cezayir'in bizim durumumuzu anlamadığı ve suçlu ve korkak olduklarını söyleyenlerin fikrine biz de katılacağız."

1944'te Fransız rezistansı karşısında Nazilerle birlikte işbirlikçilerin de sonu geldi.

Vercors trajedisinin yaşandığı sıralarda tüm Fransa'da sayıları az, ama küçük birimler halinde hareket eden pekçok Rezistansçı Almanlara karşı başarılı sonuçlar alıyorlardı. Örneğin Haziran 1944'te Lisiere des Bois'de ormanda gizlenen 320 kişilik Rezistans grubu 3000 kişilik bir Alman saldırısını sekiz saatlik bir karşı koyuştan sonra püskürtmüştü. Almanların 252 ölü ve çok sayıda yaralısına karşılık, Rezistansçılar 27 arkadaşlarını bu çarpışmada yitirdiler.

1944'e gelindiğinde bu maki-orman hareketi o kadar yaygınlaşmıştı ki, Alman Genelkurmayı, bunları "eritme" emri verdi. Ama bu hemen her yerde bulunan ve bölgede yaşayanların tam desteğine sahip olan hareketi eritmek hiç de kolay değildi. Nitekim bunu anlayan Almanlar bu kez geniş çaplı katliamlara başladılar. Bunların en acımasızlarından biri Oradour'da yaşandı.

ORADOUR'DA KATLİAM

6 Haziran'daki müttefik çıkartmasının ardından Almanlar müttefiklerin ilerlemesini durdurmak üzere kuzeye yöneldiler. Ama bu yöneliş onlar için tam bir kabustu. Devrilen trenler, demiryollarına yapılan sabotajlar, kapatılan yollar, havaya uçurulan askeri personel ve teçhizat, her şey Almanları çileden çıkartıyordu. Ama yol boyunca giriştikleri katliam hiç de anlık öfkenin sonucu değil, aksine fanatik Nazilerden kurulu *Das Reich* birliği gibi soğukkanlı katil çetelerinin sistemli cinayetleriydi. Limoges'den 13 mil uzaklıkta bulunan Oradour sakin, küçük bir yerdi ve Maquis bölgesi değildi. 10 Haziran 1944 günü *Das Reich*'a bağlı *Der Führer* bölüğü Oradour'a geldi. Köyün 400 evinin hepsi yakıldı, toplam nüfusu oluşturan 700 kişiden, 500 kadın ve çocuk kiliseye kapatılıp diri diri yakıldı, 200 erkek de samanlıkta kurşuna dizildi. Sonuçta kiliseden yalnızca bir kadın sağ çıkabildi ve köy halkından yaşayabilen yalnızca yirmi kişiydi. Katil bölüğü Oradour'dan sonra da önlerine çıkan her canlıyı öldürerek, evleri ateşe vererek geri döndüler.

Oradour katliamı bölgede hemen duyuldu ve cenazelerin gömülmesi, köyün temizlenmesi için komşu köylerde yaşayanlar hemen geldiler. Almanların önlemeye çalışmasına rağmen Limoges Katedrali'nde çok büyük bir kalabalığın katıldığı cenaze töreni düzenlendi. Oradour, tüm Rezistans basını tarafından duyuruldu ve tüm Fransa'da korku yaratmak bir yana Almanlara karşı saldırıları daha da güçlendirdi.

MÜTTEFİK ÇIKARTMASINDAN SONRA

6 Haziran 1944 günü ABD ve Britanya kuvvetleri Normandiya sahilinin çeşitli noktalarına çıkmaya başladılar. Toplam 875 bin müttefik askerinin Fransa'ya çıkması ile, ikinci cephe, nihayet açılmış oluyordu. Ama Fransızlar çıkartmanın duyulduğu ilk anın coşkusunu uzun süre yaşayamadılar. Çünkü çıkartmayı önce Almanların Oradour, Vercours, Tulle katliamları, sonra da müttefiklerin Rezistans'la işbirliği yapmaktan kaçınmalarının sonucu sivil halkın gereksiz bombardımana hedef olması izledi. Müttefiklerin Alman kuvvetlerine karşı ama arada Fransız halkını da gözden çıkaran bombardımanları defalarca tekrarlandı. Örneğin Caen'de bir ay süresince 460 uçağın 2300 ton bomba atmasından sonra kenti nihayet "kurtaran" Kanada birliği kente girdiğinde kentin 32 bin olan nüfusundan geriye 12 bin kişi kalmıştı. Yine iki saat içinde 1500 ton tahrip gücü yüksek patlayıcı atıldıktan sonra kente giren müttefik kuvvetleri binlerce insanın diri diri yandığını görmüşlerdi. Yazar Julien Gullimord şöyle soracaktı: "Aralarından binlercesini gereksiz bir bombardımanla hem de diri diri yanarak kaybetmiş olan bu insanlar, kurtarıcılarını nasıl sevinçle karşılayabilirlerdi?.. Mezarların önünde ağlayan İngiliz askerleri görüldü... Onlar da askeri olarak hiçbir gereği olmayan bu tahribatı kabul edemiyorlardı çünkü."

Bu konudaki gelişmeleri daha iyi anlamak için müttefiklerin Rezistans'la bağlarına kısaca bakmak gerekir. Şubat 1944'e kadar Rezistans'ta başlıca iki büyük silahlı örgütlenme vardı. İlki, de Gaulle'cülerin istediği gibi, meslekten askerlerin yönetimine verilmiş, müttefiklerce silahlandırılmış ve Londra ile bağlantılı çalışanlardan oluşuyordu. İkincisi FKP'nin organize ettiği FTP (Franctireurs et Partisans) gibi, kendilerine bağlı otuz kişiyle hareket eden altı kişilik birimlerden oluşan ve yüzlerce yerel Maquis örgütlenmesi ile birlikte çalışan gruplardı. Tüm bu gruplar Şubat 1944'te de Gaulle ve Ulusal Rezistans Konseyi arasında varılan anlaşma sonucu FFI (Forces Françaises d l'Intérieur) kuruldu. Yapılan plana göre Fransa on iki bölgeye ayrıldı. Daha sonra da müttefiklerle birlikte çalışma planları tartışıldı. Roosevelt'in uzun süre sonra gönülsüzce razı olduğu bu işbirliğine göre çıkartma günü için ortak hazırlık yapıldı. Çıkartma planlarına göre ana savaş bölgeleri müttefiklere bırakılırken, Rezistansçılar ülkenin ücra köşelerinde Alman haberleşmesini sabote etmekle görevlendirildiler. Bu güvensizlik yansıtan görevlendirme için gerekli olan donanım da Rezistansçılara sağlanmadı. FTP bir süre sonra müttefiklerin tavrının verilen özgürlük savaşını sabote etmek anlamına geldiğini görerek, kendi yöntemleriyle savaşmaya devam etti. Temmuz 1944 sonuna gelindiğinde FFI ülkenin kuzeybatısını denetimine geçirmişti. Rezistans müttefik ordularının önünde ilerliyor ve çoğu kez onlardan epey önce kentlere girmiş oluyordu. Çıkartmayı yöneten General Eisenhower'in FTP ve FFI için "onbeş tümene eşit" diyerek müttefik ordularının "yolunu açtıkları"nı kabul ettiği bilinmektedir. Ama tüm bu gelişmelere rağmen ABD kuvvetleri Fransa'yı Rezistans'ın yardımı olmadan "kurtarma" planlarını sürdürüyorlar, düşmandan alınan silahların Fransızlara verilmesi yerine tahrip edildiği ve Rezistansçılara ne giyecek, ne yiyecek, ne de donanım yardımı yapıldığı görülüyordu. Bu sırada süren Amerikan bombardımanları ise 800 köylünün yanısıra FFI kuvvetlerinin, hatta ABD askerlerinin öldüğü Telgruc köyünde olduğu gibi ağır kayıplara yol açıyordu. Bu sırada General de Gaulle'de savaş sonrası için hazırlığını sürdürüyor, Rezistansçıların savaşla meşgul olmalarından yararlanarak, yönetim kademelerine kendisinin ya da kimi kere Petain'in adamlarını yerleştirmeye çalışıyordu. Kısaca askeri hareket gerekçesiyle Rezistans hareketinin silahlı mücadelesinin önlenmeye çalışılması gerçekte bir yandan müttefikleri, diğer yandan General de Gaulle'ün savaş sonrasına yönelik politik hesaplarına dayanıyordu. Ancak bu politik hesapların Rezistans hareketinin gücünü, Fransız halkının yurtsever direnişini etkileyemediği Paris'in kurtuluşunda bir kere daha görülecekti.

1941 Ekim'inde öldürülen bir Alman subayına misilleme olarak Naziler ellerindeki siyasi tutuklulardan 29'unu kurşuna dizdiler. Bazılarının adları -ve mektupları- özel sayfalarımızda geçen bu tutuklulardan bir grup Chateaubriant toplama kampında görülüyor.

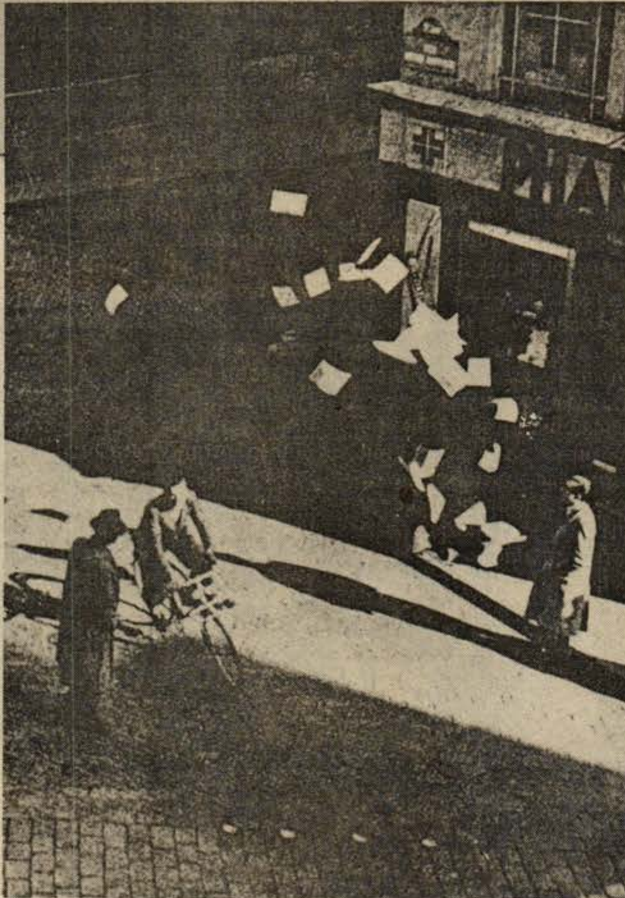
(1. Guy Moquet, 4. Jean Grandel, 13. P. Timbaud...)

Hiçbir şey böylesine çarptırmadı yüreğimi
Böylesine güldürmedi böylesine ağlatmadı hiçbir şey

Galip halkımın çığlığı kadar
Yırtık bir kefenden daha büyük değildir hiçbir şey
paris paris kendini kurtaran kent

Aragon (Paris)

Temmuz 1944: Ayaklanan Paris

Paris, Ağustos 1944. Özgürlük savaşı için bildiriler her yanda dolaşıyordu.

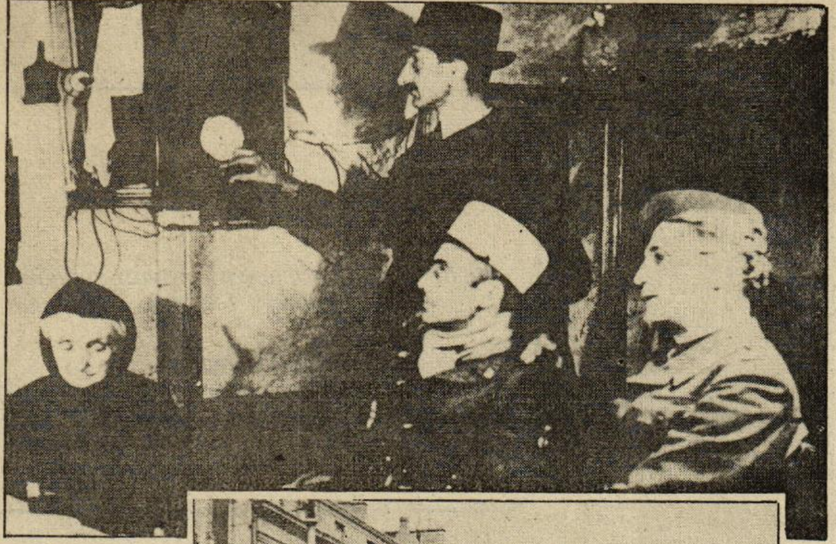
14 Temmuz 1944'te Parisliler işgal altında dört yıldır ilk kez ulusal bayramlarını kitle gösterileriyle kutladılar, onbinlerce kişi, Gestapo'nun, Alman ordusunun ve polisin saldırısına karşılık ellerinde bayraklarla saatlerce gösteri yaptılar.

Normandiya çıkartmasından sonra Müttefik orduları Batı'dan ilerlerken ve henüz Paris'in kurtarılması hakkında açıklama yapmazken, kent halkı kendi kurtuluşu için geniş bir örgütlenme içine girmişti. İşgalci Almanlara karşı topyekün bir savaş için yapılan planlarda tüm sektörlerde greve gidilmesi öngörülüyordu. Paris Kurtuluş Komitesi (CLP) ile işbirliği yapan Sendikalar Konfederasyonu CGT'nin yaptığı düzenleme ile Fransızlara hizmet veren fabrikalar, kamu binaları korunurken, Almanları engellemek üzere ulaştırma hizmetleri başta olmak üzere tüm çalışma durduruldu ve işçiler cepheye koştular.

3 Ağustos'ta demiryolu işçileri, tutukluların serbest bırakılması, günde 500 gr. ekmek verilmesi ve ücret artı-

şı istemiyle greve gittiler. Bunlar, beklendiği gibi reddedildi ve bir hafta sonra greve katılma oranı %100'dü. 14 Ağustos'ta Naziler ellerinde bulunan yedi rehineyi salıverdiler ama demiryolcuların grevi sürdü. Paris CGT yönetimi diğer işçileri demiryolcuları desteklemeye çağırdı. 16 Ağustos'ta posta görevlileri, 17 Ağustos'ta metro işçileri greve başladı. 18 Ağustos'ta posta, metro, demiryolu, mühendislik ve tekstil dallarında tüm hizmetler durmuştu. Onlara Paris'in büyük mağaza ve bankalarında çalışanlar katıldı. Grevciler Almanlar'ın elinde bulunan silah depolarına yöneldiler. Almanların elindeki hastanenin kontrolünü ele geçirerek oradaki ikiyüzelli Almanı rehin aldılar ve karşılığında Almanların elindeki arkadaşlarını kurtardılar. 23 Ağustos'ta Hitler şu emri veriyordu: "Paris'i tamamen tahrip etmek için, özellikle 62 köprüsünü yıkmak için her şeyi yapın. Eğer Alman birliklerine ateş açılırsa geniş çaplı ve şiddetli saldırıya geçin. Ancak tahrip ettikten sonra Paris'i terkedin, bunun için Almanların %30'u kaybedilse bile, tahrip edin." Ama Hitler'in bu emri yerine getirilemedi. Parisliler izin vermedi.

Ağustos'un üçüncü haftasında CGT'nin genel grev çağrısı tam bir başarıydı. Paris polisinin bile %99'u silahlarıyla birlikte Rezistansçıların yanındaydı. Kamu binaları artık FFI kuvvetleri tarafından işgal ediliyor ve Nazi tanklarının kuşatmasına rağmen Rezistansçılar sokak sokak, bina bina Paris'i ele geçiriyorlardı. Sokaklar kum torbaları, ters çevrilmiş arabalar, mobilyalar vb. ile oluşturulmuş barikatlarla kesilmişti. 19 Ağustos'taki bu büyük

Rezistansa işgalcilere karşı tüm Fransızlar katıldı, destekledi.

FTP savaşçıları Kurtuluş'tan sonra bir geçit töreninde.

Zafer: Parisliler işgalci Almanları kentten atarken.

ayaklanma sırasında halkın aç kalmaması için gerekli düzenlemeler yapılmıştı. Nazilerin havaya uçuracakları hal ve buzhanelerdeki yiyeceğin taşınması başarıyla gerçekleştirildi. Silahlı gözeticilerin desteğinde cesur şoförler, etleri Almanların gözü önünden, Kızıl Haç arabaları içinde geçirerek kasaplara dağıttılar. İşgalcilerin talanıyla yıllardır açlıkla karşı karşıya olan Parisliler, Almanların elindeki yiyecek depolarını ele geçirdiler; Almanya'ya yiyecek götüren trenler birer birer durduruldular, kentte sıkıntısı çekilen ekmeği sağlamak üzere Rezistansçılar yoğun ateş altında, çevredeki değirmenlerden, fabrikalardan un taşıdılar. Bir-iki gün içinde tonlarca yiyecek toplanmış ve özellikle hastaneler ve çarpışan gruplar başta olmak üzere dağıtımı düzenlenmişti.

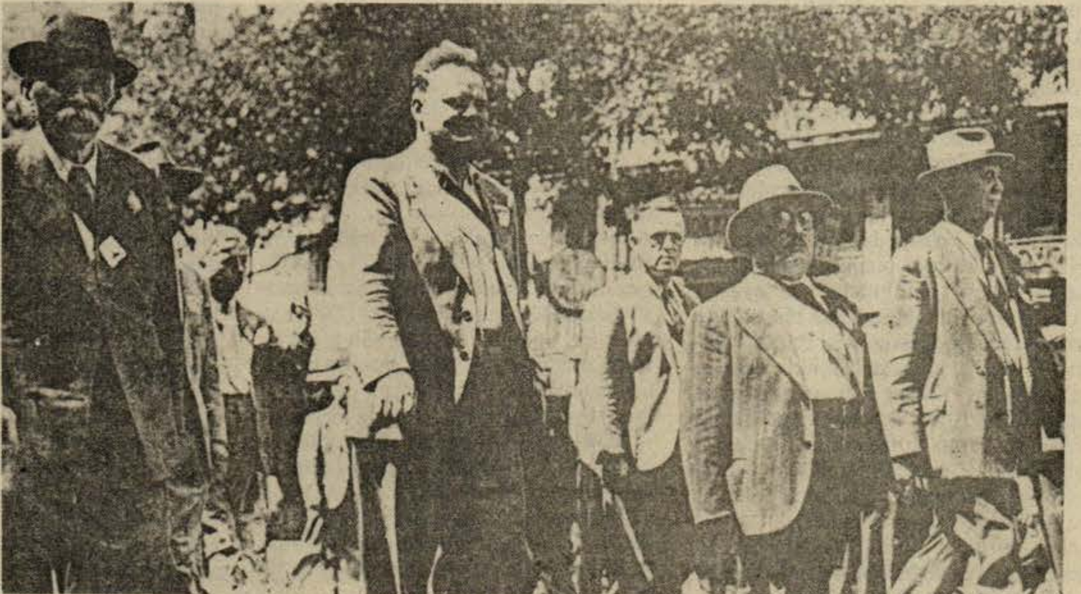

Rezistans liderlerinden Maurice Thorez Kurtuluş'tan sonra Başbakan 1. yardımcısı sıfatıyla bir resmi törende.

21 Ağustos günü, bütün gün süren çarpışmalardan sonra, Almanlar çekiliyorlardı. Bu sırada iki sembolik olaya tanık olundu. İşgalden sonra Almanların hizmetinde faşist milis karargahına dönüştürülen FKP merkezi yeniden gerçek sahiplerine kavuştu. Yine aynı gün Rezistans gazetelerinin pekçoğu ilk kez açık yayına geçtiler. Çoğu da Nazilerle işbirliği yapan *Paris Soir*'in matbaalarında basıldı. Habere aç olan Parisliler o akşam *Combat, Franctireur* ve *Humanite*'de ve yayınlanan tüm diğer Rezistans gazetelerinde aynı parolayı okudular: Nihai zafere kadar savaş!..

Düşmanı püskürtmek için Parislilerin tek bir şeye ihtiyaçları vardı, cephane. Rezistansçıların ellerinde yeterli silah bulunuyordu ve Almanlardan ele geçirilenler derhal onarılıyordu ama cephane yoktu. Rezistansçılar, Alman tanklarının üzerine, fizikçi Joliot-Curie'nin laboratuvarlarında hazırlanan patlayıcılarla saldırıyorlardı. Paris'in her yerinde süngü savaşları oluyordu. Beklenen müttefik silahları bir türlü gelmiyordu. Müttefik desteği ulaştığında Paris kendi kendini kurtarmıştı.

19 Ağustos'ta Paris'in yanı sıra Marsilya'da da işgalcilere karşı ayaklanma başladı. Müttefik orduları 23 Ağustos'ta Marsilya'ya ulaştılar. 24 Ağustos gecesi Müttefik birlikleri Paris'e geldi. 25 Ağustos'ta Paris'teki Alman garnizonlarının kayıtsız şartsız teslim olduğu açıklandı. 26 Ağustos'ta Almanlar Paris'i bir kez daha bombaladılar ama Paris'teki Alman esirleri karşısında fazla hareket edemediler. Sonraki birkaç gün içinde Fransa'nın diğer kentlerinde de Nazilerin son direniş noktaları kırılacak ve Hitler faşizmine karşı mücadelede Fransız Rezistans'ı onurlu savaşını tamamlayacaktı. Rezistans'ın yalnızca tarih sayfalarında kalmadığını, kurtuluşun otuzuncu yıldönümünde savaş anılarını *(Maquis de Corrèze)* yazan bir grup yurtsever şöyle vurguluyor: "Rezistans'taki halkın demokratik iktidar isteği Ulusal Rezistans Konseyi'nin programında somutlanıyordu. Kurtuluştan hemen sonra bunu gerçekleştirmek istiyorduk. Biz, yaşayabilenler bu umudu, şehitlerimizin bu umudunu asla terketmeyeceğiz. Onlar çarpışmada, karla kaplı platolarda, kayalıklarda, ormanlarda, yollarda, işkencecilerin elinde, kent sokaklarında öldüler. Fransız ya da yabancı olsun, hepsi FTP'nin kardeşlik ordusunda isimlenen halkın iktidarı için savaştı ve öldü. İnananların ve inanmayanların, ölenlerin ve yaşayabilenlerin ideali buydu. Bu ideal, yaşanan herşeye rağmen ve yaşanan herşeyden dolayı yüreklerimizde ve halkımızın bilincinde kök salmıştır. Çocuklarımız ve çocuklarımızın çocuklarıyla onu gerçekleştireceğiz."

Rezistans liderlerinden Cachin, Thorez, Duclos ve Marty 14 Temmuz 1945 töreninde.

Hapishanelerdeki erkekler adına
Toplama kamplarındaki kadınlar adına
İşkencelerle öldürülmüş katledilmiş
Bütün arkadaşlarımız adına
Karanlığa hayır demek için
biriktirmeliyiz öfkemizi
Çeliği havaya kaldırmalıyız
Her yanda kapana kıstırılmış
Her yanda zaferi kazanacak olan
Masumların o yüce yüzlerini
Her yanda yaşatmak için

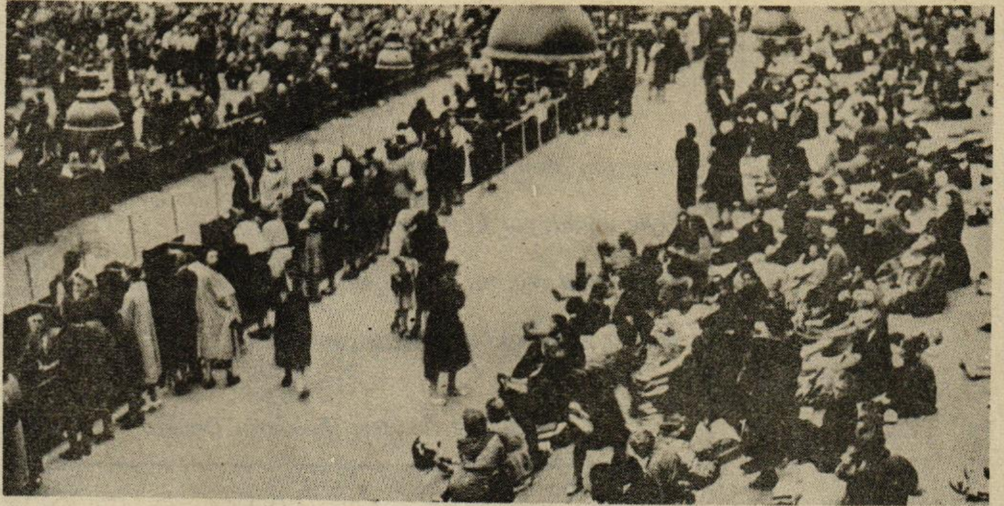
Paul Eluard (Savaş İçindeki Aşkın Yedi Şiiri)

Topyekün Rezistans

İngiliz yazar Frida Knight Alman işgali sırasında Paris'teydi. 1941 yılında Almanlar tarafından tutuklanarak, kampa gönderildi. Knight, Rezistans'la ilgili gözlemlerini şöyle anlatıyor "Alman Genelkurmayı, 'düşman kadınları' gözünün önünde bulundurmak için hepsini Kırmızı Bölge'de toplamıştı. Kamp, işgal altındaki bölgeyle, işgal edilmeyen bölge arasındaki sınırın 10 mil kadar kuzeyindeydi. Kamp, 19. yüzyıl başlarında yapılmış kışialardan oluşuyordu ve Haziran 1940'tan bizim getirildiğimiz tarihe (Aralık 1941) kadar yaz savaşları sırasında yakalanan 500 bin kişinin yanı sıra 20 bin savaş esiri burada kalmıştı. Pislik, haşarat özellikle yaşlılar ve çok genç olanlar için sorun yaratıyordu. Rezistans'ın küçük bir biçimi şeklinde kamp komitemizin yönettiği gösteriler ve protestolar iyi sonuçlara yol açtı. Almanlar, baskımız sonucu, yatakhaneleri dezenfekte ettiler, temiz çarşaf verdiler. İki hafta sonra hiç değilse biraz yaşanacak hale gelmişti. Başlangıçta yenecek gibi olmayan yemekler de giderek iyileşti. En kötüsü, faaliyetimizin, özgürlüğümüzün olmayışı ve dışarıdan haber alamayışımızdı. Ancak kamp içinde Almanlar tarafından çalıştırılan Fransız savaş esirleri ve İspanyol göçmenler, Londra ve İsviçre radyolarından duyduklarını aktarıyorlardı. Böylece Kuzey Afrika'daki savaşı, Balkanlar'ın işgal edildiğini öğrendik. Diş tedavisi için doktora gidecek kadar şanslı olanlar, doktorun Almanya'ya yapılan hava saldırılarını fısıldadığından ve eğer yardım isteyenimiz olursa kendisine güvenebileceğimizi söylediğinden bahsediyorlardı. Doktora gidenler, sokaklardan Alman askerlerinin arasında yürürken, kasaba halkının kendilerine el sallayarak 'iyi şanslar' diye bağırdıklarını söylüyorlardı.

"1941'de Paris'ten gelen mektuplar elbette sıkı bir sansürden geçiriliyordu, ama satır aralarında geçen 'çarşıda çok vakit kaybettik ama pek kâr edemedik', ya da 'pek tiyatroya gitmiyoruz, Berlin'in Schiller Tiyatrosu burada ve Serge Lifar hâlâ dans ediyor, Sacha Guitry de sahnede...' türünden cümleleri atlamıyorduk. Ne olup bittiğinden pek haberimiz yoktu. Rezistans hareketinin fabrikalarda, üniversitelerde, demiryollarında ve yeni bir gelişme olarak Londra Radyosu'nu dinleyen gruplarda nasıl geliştiğini, dağıtılan yayınları, yaygınlaşan gizli anti-faşist propagandayı sonra öğrendim. Ortak düşmana karşı büyüyen karşı koyuşu kampta tutulduğumuz sırada öğrenmiş olsaydık, moralimiz üzerine güçlendirici etkisi sınırsız olurdu.

"1941 sonunda binlerce insan gücü dahilindeki her görevi üstleniyordu, kendi özgürlüklerini hatta hayatlarını tehlikeye atarak tutukluları saklıyor, kuryeleri saklıyor, kamptan kaçanları güvenlikli bölgeye geçiriyorlardı. Bunu kendi tecrübemden biliyorum ve bugün sık sık duyulduğu gibi, kimileri ortalama Fransız yurttaşının Rezistans'la ilgilenmediğini söylediğinde onlara, kamptan kaçtığımızda beni ve arkadaşımı Nazilerin ve Vichy polisinin bur-

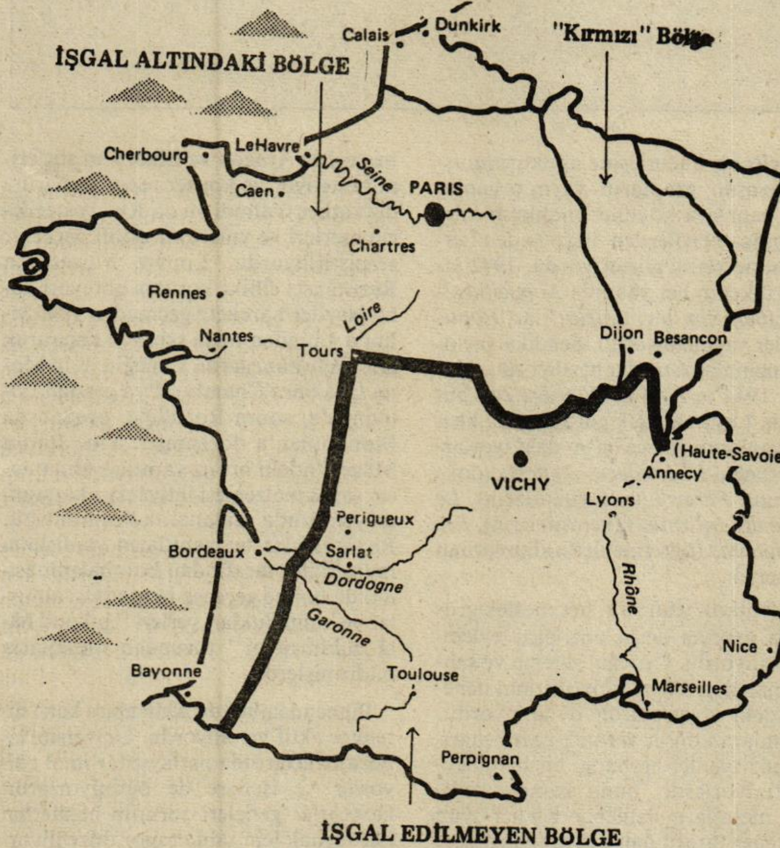

Veledroma kapatılan Parisliler

nunun dibinde evlerinde saklayarak koca bir bölgeyi geçirten Nancy ya da Besancon, Arbois, Lyons, Marseilles sakinlerini anlatmak isterim. Bizi evlerine alıp saklayan insanlar sıradan yurttaşlardı. Bize sahte evrakları sağlayan bisiklet tamircisi ve dişçinin, yiyecek vesikası bulan belediye başkanının, 11 Kasım'da bir kahvede zafer için kadeh kaldırdığımız yaşlıların, bizi işgal bölgesinin sınırına resmi arabayla götüren polislerin kazanacakları hiçbir şey ya da İngiliz yanlısı olmaları için hiçbir özel neden yoktu. Tavırları tam bir yurtsever tavrıydı. Fransa'nın özgür ve bağımsız olmasını istiyorlar, Alman işgaline lânet yağdırıyorlardı. Bunlara aktivist denemezdi, ama hepsi de karşı koyma gereğini hissediyorlardı ve bu, birliğe doğru ilk adımdı.

" 'Yasak bölgeyi' geçtiğimiz o soğuk Kasım ayında herkesin Almanlara karşı genel bir anlaşma içinde olduğuna tanık olduk. Kaçmamıza yardım edenler çok farklı insanlardı. Dikenli teli geçmemize yardım eden elektrikçiden, hiç de sağlam olmayan kimlik kartlarımızı görmezlikten gelen otel yetkilisine, bize yiyecek karnelerini veren göçmen İspanyol işçilerine, bütün bir gece bizi dolapta saklayan köylülere, sahte kimliklerimiz için resim çeken fotoğrafçıya kadar herkes yardım etti. İşgal altında olan ve olmayan bölge arasındaki 7 kilometrelik açık alanı genç bir işçiyle geçtik. Bu genç her akşam Naziler tarafından vurulma tehlikesini göze alıp kamptan kaçanları güvenlikli bölgeye geçiriyordu.

"Eğer hiçbir politik görüşleri bulunmayan bu değerli insanlar bize yardım etmek için bu kadar riski göze alacak kadar yürekli ve inançlıysalar ve Rezistans'ı böyle destekliyorlarsa, daha başından beri Rezistans'ta olan sanayi işçileri ve anti-faşistler nasıldı? Bize anlatılanlardan yanılmadığımızı anladık. Herkes fabrikalardaki ve demiryollarındaki grevleri ve düşmana karşı sabotajları biliyordu. Temmuz'da kitle halinde işçiler tutuklanmıştı. Rezistans liderlerinden Albay Fabien'in bir Alman subayını öldürmesinden sonra Ağustos'ta bir duyuru yapıldı. Öldürülen her Alman için 400-500 komünist öldürülecekti. Almanların elindeki rehinelerin öldürülmesi büyük bir protesto dalgası yarattı ve Doğu Cephesi için düşmana silah üreten fabrikalarda sabotajlar oldu. Chateaubriant hapishanesinde 27, Nantes'da 21, Bordeaux'da 50 FKP'li öldürüldü. Öldürülenlerin anısına tüm Fransa'da grev başladı. Almanların kontrolündeki fabrikalarda bile işçiler iş bıraktılar. Dostlarımıza bütün bu haberleri nasıl öğrendiklerini sorduğumuzda Rezistans'ın yayınlarından yanıtını aldık."

Savaştan iğrenen şu yürek savaşım ve savaş için
çarpıyor işte.
Öyle uğulduyor ki beyinde kulaklar bile
çınlıyor
Mümkünü yok bu uğultu elbette yayılacak kente
köylere
İsyana ve savaşa çağıran o çan sesleri
gibi.

Pierre Andier, (Şairlerin Onuru)

Rezistans'ta Yayın ve Kültür

Rezistans hareketinin hiç kuşkusuz diğerleri kadar önemli bir alanı da yayıncılık, dağıtımcılık ve sanat-edebiyat alanı oldu. Bir yandan işgal orduları ve onların Gestaposu, öte yandan düşmanla işbirliği halindeki Vichy hükümeti her türlü basın-yayın özgürlüğünü yok etmişti. Bu durumda yurtsever güçler bağımsızlık ve özgürlük için gizli yayınlara başladılar.

İlk günlerde gazetelerin sayısı oldukça sınırlıydı. 1944'e kadar toplam 316 sayı ve 15 milyon 300 bin adet basılan *Humanité*'nin yanı sıra kadın gazeteleri, gençlik bültenleri yayınlanıyordu. Yasaklanmış olan Sendikalar Konfederasyonu CGT de sendikaların basım-yayım kapasitesinin artırılması için düzenlemeler yapıyordu. 1943'e gelindiğinde birbirinden bağımsız, düzinelerle sendika matbaası vardı. Alman işgalcilerinin yayıncılığa tepkileri son derece sertti, bu yüzden gazeteler, ancak çıkaranların kendi çabalarıyla topladıkları haberleri, yazıları yansıtmakla sınırlı kalıyordu. Ancak gizlice basılan bu gazetelerin sayısı öyle bir artış gösterdi ki güçlü bir haberleşme ağı kurulmuştu. Savaşan grupların yayın organlarının yanı sıra köylüler, mahkûm aileleri kısaca Nazilerden nefret eden herkes bu nefretini gösteriyordu. 1942 yılında ülkenin her yanında *Marseillais'*-ler, *Libération*'lar, *Patriot'* lar, *Populaire*'ler yayınlanıyordu. Sendika yayınları yüzbinlerce nüsha basılıyordu. Haziran 1944'te *La Vie Ouvrière* 243 bin basıldı. Çeşitli meslek gurupları da kendi organlarını gizlice basıp dağıtıyorlardı. Örneğin *Le Médecin français* (doktorların), *Palais libre* (avukatların), *Le Guide des Infirmiers* (hemşirelerin), *Les Enseignants* (öğretmenlerin) bunlardan birkaçıydı.

Yayınların yanı sıra, her meslek grubunda açıktan açığa anti-nazi eylemler izleniyordu. Örneğin sinema ve sahne sanatçıları Vichy hükümetinin denetimindeki tiyatrolarda oynamıyordu. Almanlara konser vermek üzere çağrılan müzisyenler herhangi bir bahaneyle gitmiyorlardı. Buna karşılık anti-faşist mesajların iletilebileceği her oyun sanatçılar tarafından değerlendiriliyor; besteciler Aragon ve Eluard'ın şiirlerini besteliyor ve konser repertuarlarına dikkatlice Yahudi ya da Rus bestecilerin eserleri ve yurtsever esinli parçalar serpiştiriliyordu. Louvre Müzesi'nin Rezistansçı elliiki koruma görevlisi, daha Naziler harekete geçmeden 1940 yılında 4 binden fazla tabloyu kaçırarak emniyete almışlardı. Örneğin ünlü Mona Lisa önce Chambord'ya oradan Louvingy'e, sonra Rochile'e, oradan da Montauban'a dolaşmıştı. Yine Rodin Müzesi'ndeki bronz yapıtlar Almanların savaş malzemesi ihtiyaçları karşısında yeraltında saklanarak korunmuştu. Rezistançılar bu yapıtların yanlışlıkla müttefikler tarafından bombalanmasının da önüne geçecek her tedbiri almışlar ve bulundukları yerleri "Jakond hâlâ gülümsüyor" türünden mesajlarla bildirmişlerdi.

Bilim adamları da Almanlara karşı direnişte aktif yer alıyordu. Üniversite laboratuvarlarında patlayıcılar imal ediyorlar ve işçilere de öğretiyorlardı. Doktorlar gençleri zorunlu hizmetten kurtarmak için sahte rapor düzenliyor-

lardı. Avukatlar adli işlemlerin gecikmesi için her çabayı gösterdiler. Öğretmenler ise diğer meslek gruplarıyla birlikte ama onlarınkinden farklı bir yöntemle işgalcilere ve işbirlikçilere karşı koyuyorlardı. Diğer mesleklerden insanlar işleri engellerken, öğretmenler her zamankinden daha fazla çalışıyordu. Çünkü Fransız faşistlerinin yeni ders programına göre "çocuklara gereken en az bilgi verilmesi" isteniyor, eğitim yerine "kağıt toplamaları, Pétain'in resimlerini satmaları, harmana yardım etmeleri" daha uygun görülüyordu. Buna karşılık öğretmenler diğer sendikalar greve giderken, onlarla amaçta aynı, yöntemde farklı bir yaklaşımla greve gitmeyip, dahası resmi tatillere karşı çıkıp, eğitimi yokedici bu tür aptalca faaliyetlere karşı yoğun bir çalışmaya girmişlerdi. Öğretmenlerin *Ecole et Liberté, l'Ecole et la Libération, l'Ecole Laique* gibi gazeteleri de bu sırada diğer yeraltı basınına katılmıştı.

UTANÇ İÇİNDEKİ PARİS'İN IŞIKLARI

1944 sonunda açılan sergi savaş sırasında Fransa'da sanatçıların ne güçlü bir mücadele verdiğini gösterdi. Bunlar arasında üç isim özellikle sayılır: Picasso, Matisse ve Lurçat. Picasso ABD'den gelen sürekli davetlere karşılık Paris'teki stüdyosunu terketmeyeceğini açıklamıştı. Stüdyo genç sanatçılar için bir sanat merkezine dönüşmüştü. Picasso bu dönemde hiç durmaksızın çalışmıştır. Picasso'nun Nazilere karşı kararlı tepkisi çeşitli öykülerle anlatılagelmiştir. Bunlardan birinde, Picasso'nun bronz yapıtlarını almak isteyen bir Nazi, "Neden ısrar ediyorsunuz, bunlardan büyük silah yapılmaz ki" der Picasso'ya. "Evet ama" diye yanıtlar Picasso, "küçük silah yapılabilir."

Henri Matisse de aynı şekilde ABD'ye gitmeyeceğini açıklamış, öğretim üyeliği teklifini geri çevirmişti. Provençal'e çekildi, kızının tutuklanmasına, "oğlunun heykellerinin altına dinamit sakladığını bilmesine rağmen" umudunu hiçbir zaman yitirmedi. Gizlice basılan *Poésie 41* dergisine çizimler yapan Matisse için, Aragon şöyle diyecekti: "İnanıyorum ki, bugün, iyi için mücadelede; Matisse açılmamış büyük bir bayraktır."

Jean Lurçat 1942'de aktif direnişe katılmak üzere Paris'ten ayrıldı. Ama gittiği her yerde çalışmalarını sürdürdü. Gelecekte sosyalist bir Fransa'da sanatın her yanı kuşatacağına, geleneksel sanatların yaşatılacağına inanıyor ve resim dokumalı duvar örtülerinin yapılacağı fabrikalar için çizim yapıyordu.

Rezistans'a aktif olarak katılan sanatçılardan Aragon ve Elsa yaşlılık günlerinde.

Herkesin görmesini düşündüğü bu tür çalışmaların örneklerini de vermişti. Bugüne kadar dokumalarından hemen hiçbiri elde kalmayan Lurçat'ın bir yapıtında Eluard'ın Özgürlük şiiri dokunmuştur.

EDEBİYATIN TANIKLIĞI

Nazi ve Vichy sansürüne rağmen, işgal sırasında Fransız yazarlar yüzlerce dergi, bülten, kitap yayınladılar. Yeraltı basınında en önemli iki edebiyat aracı *Les Lettres françaises* ve *Les Etoiles* oldu. Bunlar pek çok "gizli" yazarı okurlarına tanıttılar. Yazar Vercors'un gizli basımevi *Editions de minuit* işgal sırasında, Aragon, Eluard ve François Mauriac'ın yapıtlarının da bulunduğu onbeş cilt kitap yayınlamıştı.

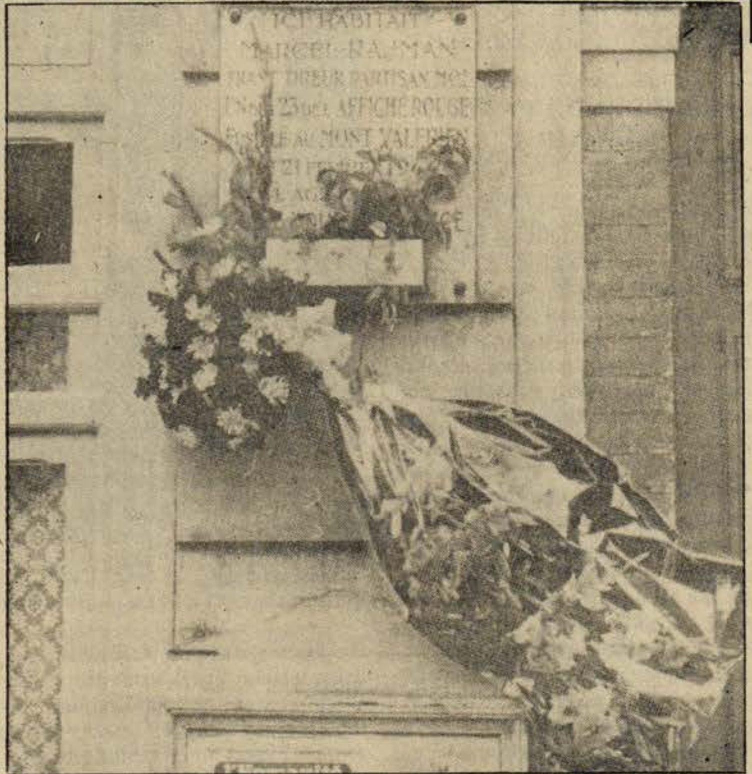
Vichy basının övgüleriyle ünlenmeye çalışan işbirlikçiler okur bulamazken Vercors'un *Silence de la mer*'i, Aragon'un *La Diane française*'i, Eluard'ın *Au rendezvous allemand*'ı neredeyse bir gecede klasikler arasına girmişti. Bu kitaplar Fransa'nın en ücra köşelerine ulaştırılıyor, silahlı mücadele verenlerden, sürgünlere kadar Rezistans içinde yer alan herkese ulaşıyorlardı.

Tüm bu edebiyat yayınları arasında en başarılılardan biri *les Lettres françaises*'di. Genç felsefeci Jacques Decour'un 1942 başlarında yayınlamaya başladığı gazete, onun tutuklanması ve ölümünden sonra romancı Claude Morgan ve şair Louis Parrot tarafından yeniden canlandırıldı. Birkaç ay sonra da yeni kurulmuş olan Fransız Yazarlar Komitesi'nin (CEF) yayın organına dönüştü. *Lettres* yirmi ay boyunca düzenli ola-

Pablo Picasso ve Louis Aragon Mayıs 1949'da Paris'te toplanan Barış Savaşçıları Kongresi'nde.

rak çıktı ve çok önemli olaylar nedeniyle özel sayıları da yayınlandı. Bu gazeteyi çıkarmak Parrot'nun daha sonra *L'Intelligence en Guerre*'de anlattığı gibi son derece tehlikeliydi. İlkin, her sayı için malzeme işgalcilerin gözü önünde toplanıyordu. Bu, Paul Eluard'ın işiydi, evleri dolaşıyor, yazıları alıyor, dağıtıyordu. Baskı için Nazilerin denetimindeki *Paris Soir*'den yakalanıp öldürülme pahasına gizlice malzeme alınıyordu. Yazarlar da aynı güçlüklerle karşı karşıyaydılar. Ünlü yazar ve sanat tarihçisi Jean Cassou anti-Vichy propaganda nedeniyle tutuklanıp onsekiz ay hapse mahkum edilmişti. Hapiste kaldığı süre boyunca Cassou, şiir çalışmalarını belleğinde sürdürmüş, *Thirty-three Sonnets*'i Jean Noir adıyla yayınlanana kadar tek bir dizesini yazıya dökmeden, belleğinde tutmuştu. Otuz yıl sonra Cassou, Rezistans'a bu katkısının, demiryolu işçileriyle birlikte katıldığı sabotajlar ve diğer faaliyetlerinin yanında pek önemli olmadığını belirtecekti.

Paris sokaklarında Alman işgalcilere karşı savaşırken ölenler unutulmadı. Düştükleri yerde bugün çiçeklerle anılıyorlar.

Rezistans'ta şiirler ve kısa öyküler özellikle Eluard gibi ustaların elinde işgalcilere karşı güçlü bir silaha dönüştü. Aynı şekilde bir başka güçlü savaşçı Aragon'du. 1942 ve 1943'te Elsa Triolet ile birlikte sürekli olarak yer değiştiren Aragon örgütleme ve yayıncılık işlerinin yanı sıra güçlü yapıtlar verdi. Daha sonra *La Diane française, Le Musée Grévin, Le Crêve-Coeur* ve *Les Yeux d'Elsa*'da toplanacak olan şiirleri teknik olarak güçlülüğünün yanı sıra Aragon'un "saf şiire karşı" şiirini çarpıcı biçimde vurgular. Aragon her önemli olayı bir şiirle kaydetmiştir. Bu olaylar genelde trajik olaylardır. Örneğin Fransa'nın yenilişi ("O mois de floraisons mois des métamorphoses"), işgal ("Complainte pour l'Orgue de la nouvelle Barbarie"), Gabriel Péri'nin öldürülmesi, Almanların Strasbourg Üniversitesi'ne saldırması gibi. Ama onları zafer, Paris'in kurtuluşu izleyecektir. Aragon aynı zamanda düzenli olarak *Lettres françaises*'e yazıyor, Yazarlar Komitesi'nin Paris'teki toplantılarına katılıyordu. Aragon ve Eluard'ın güçlü katkılarının yanı sıra Edith Thomas, Charles Vildrac, Pierre Seghers, Pierre Leyris de komitede aktif çalışmalar yaptılar. "Yer üstünde" ise Mauriac, Sartre ve Camus gibi yazarlarla, toplantılara katılmasalar da ilişkilerini sürdüren Valéry, Duhamel, Pierre Bost vb. vardı.

İşgal altındaki dört yılda Fransa'da, hiçbir ülkede görülmedik ölçüde şiir, öykü, deneme, otobiyografi yayınlandı. Bu, kültürün; faşizmin karanlığına karşı Rezistans'la bütünleşmesiydi.

Son Mektupları

Nazi ordularının işgaline karşı tüm Fransa halkının verdiği topyekûn özgürlük savaşı yüzyılımızın olduğu kadar tüm siyasal tarihin en önemli özgürlük mücadelelerinden birisidir. Fransa halkı işgalcilere karşı özgürlüğünü milyonlarca yurtsever insanın kahırlı fakat azimli mücadelesi sayesinde kazanmıştır. Bu insanlar arasında on binlerce yurtsever de Gestapo zindanlarında ya da konsantrasyon kamplarında hayatlarını yitirmişlerdir.

Rezistans için hazırladığımız özel sayfaların bu bölümünde, işgalci Almanlar tarafından kurşuna dizilen özgürlükçülerden birkaçının yakınlarına yazdıkları son mektuplardan örnekler sunuyoruz.

Burada okuyacağınız örnekler, bu yıl Fransa'da Editions Messidor tarafından yayınlanan "Ils aimaient la vie" (Hayatı Seviyorlardı) adlı bir kitaptan alınmıştır. Adı geçen kitapta 41 özgürlükçünün ölüme gitmeden önce yazdıkları son mektupları yeralıyor ve her biri için kısa bir biyografi veriliyor. Kitapta yayınlanan mektupların hepsini dergimizin sınırlı sayfalarına aktarmaya olanak yok, söz konusu mektuplardan ancak bazılarını yayınlarken, kitapta yer verilen diğer Rezistansçıları sadece anmakla yetineceğiz. Salt bu isimler bile bir ulusun özgürlük mücadelesinin kimlerin elleri üzerinde yükseldiğini göstermeye yeterli.

Düşün

* * *

Jean Catelas: Madalya sahibi eski bir Fransız askeri, demiryolu işçisi, sendikacı, İspanya iç savaşına katılmış, Rezistans'ta Vichy hükümetince 57 yaşındayken giyotinle idam edilmiş. **Jean Grandel:** Fransa'nın ilk pilotlarından PTT personeli, sendikacı, 50 yaşında kurşuna dizildi. **Désiré Granet:** Tekniker, sendikacı, 37 yaşında kurşuna dizildi. **Charles Michels:** Kundura işçisi, sendika lideri, 38 yaşında kurşuna dizildi. **Guy Moquet:** Öğrenci, gençlik lideri, 17 yaşında kurşuna dizildi. **Jean Poulmarc'h:** Kimya sanayii işçisi, sendikacı. 31 yaşında kurşuna dizildi. **Jules Vercrysse:** Madalya sahibi eski bir muharip, tekstil işçisi, sendika lideri, 48 yaşında kurşuna dizildi. **René Perrouault:** Sendika lideri, 45 yaşında kurşuna dizildi. **Maurice Pillet:** Marangoz, sendika lideri, 39 yaşında kurşuna dizildi. **Lucien Sampaix:** Metalurji işçisi, sendikacı, l'Humanité yazı kurulu üyesi, işgalde bir kaç kez tutuklandıktan sonra Vichy hükümetince 43 yaşındayken kurşuna dizildi. **Pierre Sémard:** Demiryolu işçisi, FKP kurucusu ve eski genel sekreteri (1924-30), Demiryolu İşçileri Sendikası Genel Sekreteri. İşgalden önce gerici Daladier hükümeti tarafından tutuklandı, hapishanede işgalci Naziler tarafından 53 yaşında kurşuna dizildi. **Fernand Zalkinov:** Alman filolojisi öğrencisi, Paris metrosunda bir Alman subayına saldırmaktan dolayı 19 yaşında kurşuna dizildi. **Jacques Decour:** Almanca öğretmeni, yazar. İşgal altında Yazarlar Komitesi'ni kurmak ve partinin gizli edebiyat dergisi *les Letrres Français*'in yayınlanmasına yardımcı olmaktan Vichy polisi tarafından tutuklanıp, 32 yaşında Naziler tarafından kurşuna dizildi. **Joseph Delobel:** Gençlik örgütü üyesi olmak ve Rezistans'ın Gençlik Taburlarında kısım şefliği yapmak ve Nazilere karşı sabotajdan 22 yaşında kurşuna dizildi. **Charles Debarge:** Maden işçisi, sendikacı. Nazi işgalcilerine karşı maden işçilerinin grevini örgütlemekten ve bölgesinde Rezistans'ın özel görev örgütünü yönetmekten hakkında Naziler tarafından vur emri çıkartıldı. 1942 Mart'ında polis tarafından sokakta vurularak ağır yaralandı, altı ay sonra hapishanede öldü. **Pierre Rebiere:** FKP merkez komitesi üyesi, İspanya savaşında gönüllü tugaylara birinci siyasi komiser olarak katıldı, ağır yaralandıktan sonra Fransa'ya döndü. İşgal Fransa'sında direnişe girdi, FTP Bordeaux komutanı olmaktan 39 yaşında kurşuna dizildi. Rezistans'ın ünlü "Albay Rémy"-sidir. **Pierre Beonit:** Bir lise öğrencisiyken Paris'teki ilk *maquis* grubuna katıldı. ertesi yıl, 1943'de kurşuna dizildi. **France Bloch-Sérazin:** Yazar Jean Richard-Bloch'un oğlu, öğretmen ve bilimsel araştırmacı. Rezistans güçlerine patlayıcı ve diğer kimyasal maddeler imal etmekten tutuklanıp Almanya'ya gönderildi, baltayla başı kesilerek 30 yaşında idam edildi. **Rose Blanc:** Yoksul bir ailenin kızıydı, İspanya iç savaşında Madrid cephesinde bulundu. İşgal Fransa'sında Fransız polisince tutuklanıp ağır işkencelerden sonra Nazilere teslim edildi. Auchwitz kampına sevkedildi ve orada 24 yaşında öldü. **Jean Robert:** Bobinaj ve elektrik işçisi. Marsilya'da Rezistans'a katılmaktan Vichy polisince tutuklandı, hapishaneden kaçtı. Ertesi yıl yakalandı ve 26 yaşında giyotinle idam edildi. **Georges Wodli:** Demiryolu işçisi, FKP merkez komitesi üyesi ve sendika lideri. 43 yaşında Naziler tarafından ağır işkencelerden sonra asılarak idam edildi. **Danielle Casanova:** Diş hekimi ve çene cerrahı. Genç Kızlar Birliği lideri, Uluslararası Gençlik Örgütü yöneticisi. Açlıkla mücadele ve kadın çalışmalarında bulundu. 35 yaşında Auschwitz'de tifüsten öldü. **Maurice Lacazette:** Metalürji işçisi. FTP Brötanya sorumlusu olmaktan tutuklandı, kaçtı. Ertesi yıl yeniden tutuklanarak kurşuna dizildi. **Julien Hapiot:** İşçi. İspanya iç savaşına katıldı. Rezistans'ta gizli sendika yönetmek, Kuzey bölgesinde FTP'yi kurmaktan Gestapo tarafından işkenceden geçirilip, 30 yaşında kurşuna dizildi. **Edgar Tarquin:** Doğramacı, marangoz. FTP'de teğmenken Provence'da maquis grupları kurmaktan dolayı 22 yaşında kurşuna dizildi. **Pierre Lamandé:** Tarım mühendisi, Rezistans birliklerinde yarbayken tutuklanıp kurşuna dizildi. **Maurice Pirolley:** FTP'de çavuş rütbesiyle savaşırken tutuklanıp 30 yaşında Naziler tarafından kurşuna dizildi. **Paul Camphin:** FTP 'de subay ve siya-

si komiser olarak görev yaparken tutuklanıp 21 yaşında kurşuna dizildi. **Spartaco Fontano:** İşçi, Mussolini karşıtı faaliyetinden dolayı Fransa'da siyasi mülteci olarak bulunurken Manouchian grubuyla tutuklanıp, 22 yaşında kurşuna dizildi. **Jean Alezard:** FTP'de teğmen olarak savaşırken, tutuklanıp kurşuna dizildi. **Etienne Cariou:** Tayfa-balıkçı. 9 Haziran 1944'de tutuklanıp 14 gün sonra kurşuna dizildi. **Francine Fromond:** Steno-daktilo. 16 yaşında gençlik örgütüne girdi, Genç Kızlar Birliği'nin yöneticisiyken işgalde Rezistans'a katıldı. Annesiyle birlikte tutuklandı, annesi Gestapo işkencelerinde öldü, kendisi de 26 yaşında kurşuna dizilerek idam edildi.

* * *

Kuşkusuz ki, yukarıda adları anılanlardan başka binlerce kişi daha Naziler ya da düşman işbirlikçisi Petain-Laval hükümetinin polisi ve mahkemeleri tarafından idam edildiler, işkencelerde can verdiler ya da hapishanelerde, toplama kamplarında öldüler. Bunların büyük çoğunluğu son mektuplarını dahi yazma olanağı bulamadılar, bulanlarınsa mektupları yerine ulaşmadı. Elde kalan mektuplarsa Fransa'nın düşman işgaline karşı verdiği büyük mücadelenin onur ve kahramanlık belgeleri olarak günümüze değin bugünkü kuşaklara ulaşabildiler.

GEORGES PITARD
(1897-1941)

Avukat, Seine Hukukçular Sendikası üyesiydi. İşgalden sonraki yıllarda Nazi mahkemeleri tarafından yargılanan Fransız yurtseverlerini savunma görevini üstlendi. 25 Haziran 1941'de tutuklandı, aynı yıl 20 Eylül'de Mont-Valérien Cezaevi'nde kurşuna dizildi.

(Karısına)

... Yaşamımdan ve geçmişimden övünç duyarak gidiyorum; yalnızca iyi olduğuna inandığım şeyleri yaptım, yalnızca yoksulluğu ortadan kaldırmayı amaçladım. Ama birkaç zaman için daha olaylar böyle sürecek ve herşey benim gibi insanların karşısında olacak. Batonnier'yi bul ve ona avukatların önderliğini yapmış olmaktan büyük gurur duyduğumu söyle; inanarak ve her zaman büyük tutkuyla yerine getirdim bu görevimi ve bunun için, sonuna kadar gitmiş olduğum için bu hüzünlü gecede ne bir acı ne de bir pişmanlık duymuyorum boşluğa bakarken...

19 Eylül 1941

(Annesine)

... Eğer siz ikiniz olmasaydınız, hiçbir acı duymayacaktım, çünkü yaşamımdan gurur duyuyorum. Kendimce doğru yaşadığımı sanıyorum, çok kısa sürdü ama bu da kaçınılmazdı galiba.

Mesleğime büyük bir tutkuyla bağlandım ve bundan dolayı gurur duyuyorum; herşeyi inanarak yaptım; mutsuzlara ve zayıflara yardım ettim; haksızlığa karşı savaştım, yoksulluğun ortadan kalkması için mücadele ettim. Ve yarın aynı kaderi yaşayacak olan arkadaşlarım da aynısını yaptılar. Gelecek, bize lâyık olduğumuz yeri yeniden verecektir...

JEAN-PIERRE TIMBAUD
(1904-1941)

Döküm işçisi. 1931'den beri Birleşik Metal İşçileri Sendikası Paris sekreteriydi. İşgalden sonra, 18 Ekim 1940'da tutuklandı, gizli sendikal çalışma yapmaktan ve La Vie Ouvrière adlı sendika gazetesinin yazı kurulu üyesi olmaktan dolayı 22 Ekim 1941'de kurşuna dizildi.

22 Ekim 1941

İki büyük aşkıma;
Size yazdığım son mektup bu.
Birkaç dakika sonra kurşuna dizileceğim. Ama ellerim

Boris Tazlitsky, Jean-Pierre Timbaud'nun ölümü.

titremiyor, canlarım. Her zaman dürüst olmaya çalıştım. Aslında size, içinde bulunduğunuz duruma acıyorum.

Bu büyük felaketi cesaretle karşılamanız gerekiyor. Benim gibi cesaretli olun.

Tüm yaşamım boyunca insanlığın iyiliği ve mutluluğu için savaştım. Hayallerimin gerçekleştiği anı göreceğinize inanıyorum gerçekten; bu uğurda boşa ölmüyorum sanırım.

Son düşüncelerimde hep siz varsınız; ilk önce yaşamımın en değerli yaratıkları olan siz ikiniz, daha sonra da büyük idealim...

Yaşamımın en büyük iki aşkına cesaret diliyorum! Söz verin bana bu konuda. Yaşasın Fransa!.. Yaşasın işçilerin uluslararası dayanışması!..

Bir kez daha, o gücü kendimde bulduğum sürece binlerce öpücük...

Size tapan...

P.TIMBAUD

Üzerimde bulunan 500 frankı da gönderiyorum, belki işinize yarar. Milyonlarca öpücük...

PİERROT

GABRIEL PÉRI
(1902-1941)

Gazeteci. 1919'da SP'ne üye oldu, 1922'de bu partiden ayrılarak FKP'nin kurucuları arasına katıldı ve Avant-garde gazetesinin editörlüğünü yaptı. 1932'de milletvekili seçildi. İşgale kadar Merkez Komitesi üyesi, l'Humanité Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı, milletvekili olarak politik çalışmalarını sürdürdü. 18 Mayıs 1941'de önce Fransız sonra da Alman polisi tarafından ağır işkencelerle sorguya çekildi, 15 Aralık 1941'de kurşuna dizildi. Gabriel Péri, işgalcilere ve işbirlikçilerine karşı Fransız Rezistans hareketinin en büyük sembollerinden birisi oldu.

14 Aralık 1941.
Pazar, 20.00

Cherche-Midi'nin papazı, az sonra kurşuna dizileceğini bildirdi.

Sizden tüm Cherche-Midi'ye yaptığım işleri tanıtmasını rica ediyorum.

Bıraktığım bazı evrakların yaptığım işler hakkında fikir vereceğini sanıyorum. Arkadaşlarım, tüm yaşamım boyunca idealime sadık kaldığımı bilsinler, yurttaşlarım da Fransa'nın varlığını sürdürmesi için öldüğümü unutmasınlar. Vicdanımla hesaplaştım son kez; hiç pişman değilim. Sizlerin de bunun farkında olmanız en büyük dileğim. Eğer yeniden doğsaydım, yine aynı yolda ilerlerdim.

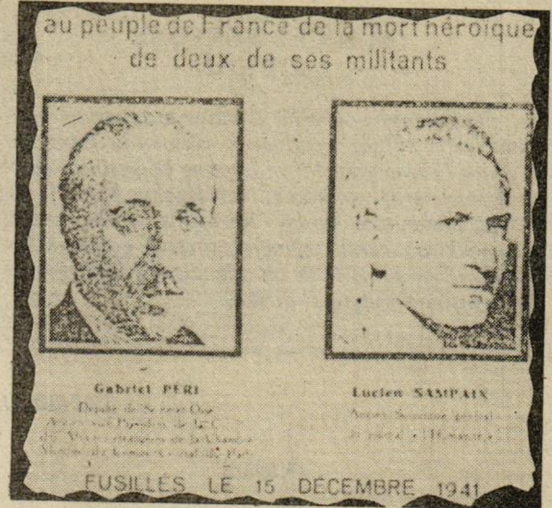
Bu gece, çok sevdiğim Paul Vaillant-Couturier'nin sözlerini düşündüm sürekli. Sosyalizmin genç dünyaya ait olduğundan ve aydınlık yarınları hazırlayacağından söz ederken çok haklıydı.

Az sonra, aydınlık yarınları hazırlamış olacağım ben.

Marcel Cachin gibi bir ustam olduğu için ölümü böylesine güçlü ve korkusuzca karşılayabiliyorum kuşkusuz.

Elveda; yaşasın Fransa!...

GABRIEL

Fransız halkının mücadelesine katılan ve bu uğraşlarında kahramanca can verenlerin anısına.

Hükümetin işbirliği sonucunda, Fransa'nın düşmanları Alman faşistlerinin emriyle 15 Aralık 1941'de kurşuna dizildiler. Peri ve Sampaix, diğer yurttaşlarıyla birlikte kurşuna dizildiler.

Fransa'nın yaşaması için öldü onlar.

Fransızlar, ulusal bağımsızlık için mücadele eden bu gerçek kahramanları unutmayın.

Onları yüceltin. Cesaretlerini örnek alın ve Fransa'yı özgürlüğüne kavuşturarak onların öcünü almaya hazırlanın.

AIMABLE MARTEL
(1920-1942)

Öğrenci. FKP'nin liderlerinden milletvekili Hanri Martel'in oğluydu. İşgalden başlayarak yaptığı politik çalışmalardan ötürü 19 Mart 1942'de tutuklanıp, 25 gün sonra 22 yaşındayken kurşuna dizildi.

(Babasına)

Senin gibi cesaretli olacağım. İdealimizin başarıya ulaşmasını yürekten isteyenlere ve acı çekenlere layık olmaya çalışacağım.

Özverilerimiz sayesinde mutluluğu tanıyacak olan gelecek kuşakların varlıklarını sürdüreceklerinden hiç kuşkum yok. Biz yolumuzu inanarak ve doğru bildiğimiz biçimde seçtik. Geleceğe olan inancım büyük...

MARCEL BERTONE
(1921-1942)

İtalyan asıllı öğrenci. İspanya iç savaşına cumhuriyetçi saflarda katılarak yaralandı. Savaştan sonra Fransa'ya geldi ve Lyonne bölgesinde gençlik sekreterliği yaparken, Nazi işgaline karşı Rezistans hareketine katıldı. Rezistans birliklerindeki gençlik taburunda teğmen rütbesiyle görev yaparken, 18 Aralık 1941'de tutuklandı, 17 Nisan 1942'de 21 yaşında kurşuna dizildi.

17 Nisan 1942

(Kızına)

Helene'ciğim,bu mektubu okuduğunda, kuşkusuz minik beynin yaşamı kavramaya başlamış olacaktır. Annenle birlikte seni mutlu kılabilecek babanı yanında bulamamaktan dolayı acı duyacaksın. Helene'ciğim, babanın henüz yirmibir yaşında iken niçin öldüğünü, neden kendini adadığını, seni niçin terketmiş olduğunu anlayacaksın bir gün. Bir erkeğin sahip olabileceği tüm babalık duygu ve sevgisiyle sevdim seni. Geleceğin için, gerçekleştiremediğim büyük düşler kurmuştum, ama sana beni aratmayacak olan annene bu konuda büyük güven duyuyorum. Sevgili Helen'im, saat iki şimdi ve dörtte hazır olmam gerek. Acele etmeliyim. İsteklerimi oku ve saygı göster.

1- Yaşamında yapacağın tüm işlerinde annene ve babanın anısına saygı göster. Eğer bir gün annene saygısızca davranırsan, bil ki bunu öğrenseydim seni cezalandırmak için mezarımdan çıkardım.

2- Ölüm nedenlerimi öğrenmek için çaba göster.

3- Çevrendekileri tanımaya çalış ve sana anlatılanlara göre değil, kendi görüşlerine göre insanları yargıla.

4- Hırslı ve tutkulu yaşamayı bil. Soylu ve büyük düşünceler için özveride bulunmayı öğren. Gereksiz yere ve boşuna özveride bulunduğunu sana inandırmak isteyen olaylar karşısında yılma.

5- Dürüst davranışlarınla annene destek ol; gereksiz kaygılara kapılmasına izin verme. Tüm gücünle ona yardımcı olmaya çalış, çünkü onun yaşamı trajik ve acılı sahnelerle doludur.

6- Eğer yaşamında zengin olamazsan, gerçek mutluluğun zenginlikle elde edilemeyeceğini düşünerek kendini teselli et.

7- Çalışkan ve dürüst bir koca seç kendine. Seni gerçekten sevmesine, çalışkan ve sevecen olmasına dikkat et.

Sevgili kızım, hayalimde seni kucaklıyorum, sizi görmemize izin vermediler... Belki böylesi daha iyi.

Elveda Helene, baban "Yaşasın Fransa" diye bağırarak öldü.

Baban kurşuna dizildiği için başın eğik yaşama.

Hapishanenin sağlıkevinde yazılmıştır.
17 Nisan 1942, kurşuna dizildiğim gün.

MARCEL BERTONE

Otto Dix, yaralı asker.

MISSAK MANOUCHIAN
(1906-1944)

Şair. Paris'de edebiyat öğrenimi yaptı, göçmen işçi çalışmalarına katıldı. İspanya iç savaşı başlayınca André Malroux'nun kurduğu, "Cumhuriyetçilere Yardım Komitesi"nde aktif görev yaptı. İşgalden sonra 1939 ve 1941'de iki kez tutuklanıp, FKP üyesi olmak ve Rezistansa katılmaktan dolayı nazi mahkemelerince yargılandı. 1943 Kasım'ında 23 arkadaşıyla birlikte yeniden tutuklandı. (Bu grup Rezistans tarihinde Maonuchian Grubu diye adıyla anılır; nazi kayıtlarına ise "24 Yabancı" Davası diye geçen bu tutuklama ve yargılamadaki direnişçiler Fransız değildiler.) 21 Şubat 1944'de, Fransa'nın kurtuluşundan altı ay önce kurşuna dizildi. (De Yayınevi'nce yayınlanan Red Türküleri kitabında şairin bazı şiirlerinin Türkçesi bulunmaktadır.)

Fresnes, 21 Şubat, 1944

Çok sevgili Malinee, benim zavallı küçük yetimim.

Birkaç saat sonra bu dünyada olmayacağım. Öğleden sonra saat üçte kurşuna dizileceğiz. Bu, bana yaşamımdaki herhangi bir kaza gibi geliyor, her ne kadar böyle olmasa da gerçek olan şu: Seni bir daha hiç göremeyeceğim.

Sana ne yazabilirim? Herşey karmakarışık kafamın içinde, aynı zamanda da o kadar aydınlık.

Gönüllü asker olarak Kurtuluş Ordusu'na yazılmıştım ve şimdi bu amaç ve zafer uğruna can veriyorum. Bizi belleklerinde yaşatacak olanlara, yarının özgürlüğünün ve barışının tadına varacak olanlara mutluluklar. Fransız halkının ve tüm özgürlük savaşçılarının anımızı layık olduğu bi-

çimde yücelteceklerinden eminim. Ölüm anında açıkça söylüyorum ki, Alman halkına kesinlikle kin duymuyorum, herkes layık olduğu yere gelecektir, suçluysa cezasını çekecektir. Alman halkı ve diğer bütün halklar, bundan sonra uzun sürmeyecek olan savaştan sonra barış ve kardeşlik içinde yaşayacaklardır. Herkese mutluluklar... Yalnızca seni yeterince mutlu edememiş olmaktan derin bir acı duyuyorum, senin de her zaman arzuladığın gibi bir çocuğumuz olmasını çok isterdim. Savaştan sonra evlenmeni ve son isteğimi yerine getirmen için, benim mutluluğum için bir çocuk sahibi olmanı istiyorum, seni mutlu edebilecek biriyle evlen lütfen. Sahip olduğum işleri ve tüm malları sana, kızkardeşine ve yeğenlerime bırakıyorum. Savaştan sonra, karım olarak tazminat alma hakkına sahipsin, bunu iyi değerlendir. Ben Fransa Kurtuluş Ordusu'nun bir neferi olarak ölüyorum.

Beni onurlandırmak isteyen arkadaşların yardımıyla, okunmaya değer yazılarımla, bazı şiirlerimi yayınlatabilirsin. Mümkünse eşyalarımdan bazılarını aileme vermeni istiyorum.

Az sonra yirmiüç arkadaşımla birlikte öleceğim ama vicdanı rahat bir adamın huzuru ve cesareti içindeyim, çünkü kişisel olarak hiç kimseye kötülük etmedim, yapmış olsam bile, bunu kin duymadan yapmışımdır. Hava güneşli bugün. Çok sevdiğim doğaya ve güneşe bakarken, tüm insanlara ve yaşama elveda diyeceğim, sevgili karım ve çok değerli dostlarım. Bana kötülük yapmış olanları da, yapmak isteyenleri de, herkesi affediyorum, yalnızca canını kurtarmak için bize ihanet edenleri ve bizi satanları asla bağışlamayacağım. Tüm arkadaşları, kardeşini ve seni sevgiyle kucaklarım, hepiniz kalbimin bir köşesindesiniz. Elveda. Dostun, arkadaşın ve kocan...

MANOUCHIAN MİCHEL

CELESTINA ALFONSO
(1916-1944)

İspanyol asıllı işçi. İspanya iç savaşında cumhuriyet savaşçısıydı. Franko'nun iktidara gelmesinden sonra 1939'da Fransa'ya geçti. Ertesi yıl Fransa Almanlar tarafından işgal edilince Rezistans hareketine katıldı. Rezistans'ta teğmen olarak görev yaparken, Manouchian Grubu'yla tutuklanarak, 21 Şubat 1944'de kurşuna dizildi.

21 Şubat 1944

Sevgili karım ve oğluma;

Bugün saat üçte kurşuna dizilmiş olacağım; geçmişimden hiçbir pişmanlık duymuyorum. Herşey yeni baştan başlayacak olsa ben yine en önde olurdum.

Sizden çok cesaretli olmanızı istiyorum.

Ailede bulunan diğerleri gibi oğlumun iyi bir eğitim görmesini arzu ederim, bunu başarabilirsiniz.

Fransa için ölüyorum.

Ç.A.

(Ölmeden birkaç saat önce kardeşine yazdı:)

Dün mahkum edildim. İnsancıl ve adil nedenlerle amaçlarım için ölüm anını cesaretle bekliyorum. Düşüncelerimi aileme açıklamayı sana bırakıyorum. Ailemizin adına leke sürmedim. Son düşüncem, senin ve arkadaşların onurlarını sürdürmeleri.

Candan kucaklarım...

(Darağacına Marseillais'i söyleyerek çıktı)

Jean Amblard, işgal altında.

JOSEPH EPSTEIN
(1911-1944)

Polonya asıllı hukukçu. Fransa'da hukuk öğrenimini yaparken uluslararası gönüllü tugaylara katılıp İspanya iç savaşına gitti, topçu komutanlığı yaparken ağır yaralandı. Fransa'ya döndükten sonra siyasal çalışmalarda bulundu. İşgalle birlikte Rezistans'a girdi. Albay Gilles adıyla FTP'de grup başkanı olarak savaştı. Manouchian Grubu'yla tutuklanıp, 11 Nisan 1944'de kurşuna dizildi.

Fresnes, 11 Nisan 1944

Çok sevdiğim Paula'ma,

Son nefesime dek idealime bağlı kalarak, bugün öğleden sonra saat üçte kurşuna dizileceğim.

Seni çok sevgili küçük oğlumuzla yalnız bırakıyorum. Yalnızca ikinizi düşünüyorum şu an. Sizi öylesine seviyorum, seni öylesine seviyorum ki canım sevgilim. Bugüne dek yapmış olduğum tüm kötülükler için senden özür dilerim. Sen bana öylesine büyük mutluluklar verdin ki!.. Şimdi her anı yeniden düşünüyorum; küçük oğlumuzun ve senin yanında geçen o mutluluk dolu anları yeniden görür gibi oluyorum sevgilim.

Cesaretini hiç yitirme, canım sevgilim. Küçük "Mikrop"-umuzu koru. Cesaretli ve iyi bir insan olarak yetiştir onu, bunu layıkıyla yapacağından eminim, sevgilim.

Son anlarımı size ayırmak istiyorum. Seni kucağında küçük hazinemizle, benim arabadan inişimi beklerken görüyorum. Küçük kahkahalarını duyuyorum onun, bir anne sevecenliğiyle parlayan gözlerinin sevgili küçüğümüzü şevkâtle sardığını görüyorum yeniden. Beni "baba, baba" diye çağırışını işitiyorum. Birlikte mutlu olmaya çalışın, "baba"nızı da unutmayın.

Cesaretimi yitirmeden ölmeyi başaracağımı umuyorum ve o an geldiğinde sizi, mutluluğunuzu ve geleceğinizi düşüneceğim. Arada bir beni de düşünün.

Cesaret, sevgili Paula'm. Küçük oğlumuzu yetiştirmek gerek canım. Onun cesaretli ve iyi bir insan olmasını sağlamak gerek. Babası ona lekesiz bir ad bırakıyor. Cesaret gereken zamanlarda, beni, ikinize olan sevgimi, sizi hiçbir zaman terketmeyecek, her zaman ve heryerde yanınızda bulunacak sonsuz sevgimi düşün.

Sevgilim, kendini kapıp koyverme, kavgadan vazgeçme. Saat üçten sonra sevgili küçüğümüzün hem annesi hem de babası olacaksın.

Cesaretini yitirme; ve sana yapmış olduğum kötülükler için bir kez daha af diliyorum senden. Canım Paula'm, tüm sevgimin sana ve küçük "Mikrop"umuza ait olduğunu unutma, sevgilim. Sımsıkı kollarımın arasına almak istiyorum ikinizi de. Tüm kalbimle kucaklamak istiyorum.

Yaşasın özgürlük!.. Yaşasın Fransa!..

J.E.

Fresnes, 11 Nisan 1944

Sevgili "Mikrop"um, oğlum,

Babanın bu mektubunu büyüdüğün zaman okuyacaksın; Bu satırları Alman kurşunlarına hedef olmadan üç saat önce yazdı. Seni öylesine, öylesine çok seviyorum ki sevgili oğlum. Seni anneciğinle yalnız bırakıyorum, canım. Herşeyden fazla sev onu.

Onu mutlu, çok mutlu etmeye çalış. Babanın boşluğunu doldurmaya çalış. Annen çok iyi bir insandır ve baban onu öylesine çok seviyor ki. Yanından ayrılma, sevgili küçüğüm, ona destek ol. Şimdi sen, onun için herşeysin. Onu elinden geldiğince neşelendirmeye çalış. Cesaretli ve iyi bir insan ol.

Sevgili küçük "Mikrop"um, senin mutluluğun için, tüm çocukların ve tüm annelerin mutluluğu için cesaretimi yitirmeden gideceğim. Bana kalbinde küçük bir yer ayır. Küçücük bir yer, ama yalnızca bana ait. Babanı hiç unutma.

Sevgili oğlum, gülümseyen küçük yüzün gözlerimin önünde canlanıyor, o neşeli sesini duyar gibiyim. Gözlerim senin görüntünle dolu şu an. Benim ve annenin, tüm mutluluğumuzdun sen, sevgili oğlum.

Annenin sözünden dışarı çıkma, onu herşeyden fazla sev, onun için üzüntü kaynağı olma. Zaten yeterince acı çekti. Ona elinden geldiğince neşe ve mutluluk ver.

Son anlarım, canım oğlum, yalnızca seni ve çok sevdiğim anneni düşünüyorum. Mutlu ol, daha iyi ve daha insancıl bir dünyada mutlu olmaya çalış. Bunu bir kez daha, tüm kalbimle söylüyorum.

Cesaretli ol, sevgili küçük Paula'm. Anneni herşeyden çok sev, sevgili oğlum, "Mikrop"um, canım benim. Cesaretli ve iyi insan ol, babanı unutma.

İkinizi de sımsıkı kucaklarım. Babanız tüm gücüyle, tüm kalbiyle sizi kucaklayıp, öpüyor.

Tüm dostlara sevgiler...

J.E.

PIERRE GAMARRA

Türkçesi: Okay Gönensin

BEKLEYEN KADININ TÜRKÜSÜ

Dokuzyüzkırkikiydi gittiğinde...
Anlatıyorum size bunu, çünkü
Ayışığı dansediyor buğdayların içinde...
Benim yüreğim demir, onunki döküm.

Yalnız birkaç sözcük yazdı bana.
İyi anımsıyorum, çok gözyaşı döktüm...
— Üşüyoruz, silahımız da yok —
Dinleyin dallarda gezinen rüzgârı.

— Yaza evleniriz artık,
Havalar ısınınca, yumuşayınca —
Korkmazdı rüzgârdan kurtlardan.
Benim yüreğim keten, yüreğim yünden.

İhtiyarlar her gün yukarı bakardı
Sonra kar yağardı durmadan
Tanrı korusun onu! demek düşerdi bana
Benim yüreğim kan, yüreğim baldan.

Diyorlar ki ölmüş, çok laf çıkıyor...
Her kışın ardından çıkagelen ilkbahar
Dinleyin rüzgârın taşıdığı çığlıkları
Gece bastırınca, kapanınca kapılar

Çaldılar onu, aldılar benden ellerini,
Gözlerini aldılar, bilmem ne desem ki...
Tenini aldılar, ağzını, gülüşünü
Ama beklerim yollarda hep ayak seslerini

1942

Rezistans'ta Bir Alman

Fransa'nın Nazi işgaline karşı Rezistans hareketine katılanlar arasında yabancı uyruklu pek çok anti-faşist de bulunuyordu. Bunlar arasında Almanya'daki III. Reich'dan ve Nazi zulmünden kaçarak Fransa'ya sığınmış birçok kişi de vardı. Aşağıda bunlardan birisinin —Roman Rubinstein'ın— anılarından bir bölüm bulacaksınız.(*)

* * *

Haziran 1940. Hitler'in askeri birlikleri Paris'e yaklaşıyorlar! Fransız başkentinin işgali en çok iki gün gecikebilir. Paris halkından binlerce kişi, şehri terkediyor, istasyonlar önünde sonu gelmiş kuyruklar oluşuyor. Güney Fransa'ya giden trenler insan akınına uğruyorlar. Bilet veya kimlik soran hiç kimse yok. Paris'in boş sokakları, bütün yolları kaçışanların hücumuna uğramış. Otomobiller, bisikletler, at arabaları tam bir kargaşa oluşturuyor. Halbuki bu insanlardan pek azı nereye gitmek istediklerini ve kendilerini nasıl bir geleceğin beklediğini biliyorlar. Tek bir düşünce egemen: Nazilerin eline düşmemek için kaçmak.

Nazilerin eline düşmemek!.. Bu Haziran günlerinde aynı sorun Paris'te bulunan az sayıdaki Alman anti-faşistinin, KPD üyelerinin, Özgür Alman Gençliği'nin de sorunu. Hitler ordusunun Fransa'ya, Belçika'ya, Lüksemburg'a ve Hollanda'ya saldırmasından sonraki 10 Mayıs 1940'da, şimdiye kadar özgür bulunan son Alman mülteciler de Fransız polisi tarafından tutuklanıp ülkenin iç kesimlerine gönderildiler. Sadece vatansız olan ve "tarafsız" kimliği taşıyan bizler bu uygulamadan kurtulduk. Ama şimdiki durumda ele geçme ihtimali bizi de tehdit ediyor. Özgür Alman Gençliği üyeleri olarak bizim faaliyetlerimizi ve savaştan önce Paris'te sık sık kendimizden bahsettirmemizi Gestapo veya SS'in bilmediği düşünülemez.

Küçük grubumuz,küçük çocukların bulunması ve gizlenmelerinin güç olması nedeniyle öncelikle kadınların şehri terketmesini kararlaştırdı. 11 Haziran'da Julia Leder Hermlin Paris'i terkeden son kadın arkadaşımızdı. Artık grubumuz iki erkekten ibaretti: Ben ve Sally Grünvogel'den.

Ne yapmamız gerektiğini tartıştık. Tren trafiği kesilmişti. Bize göre kalabalık caddelerde yavaş ilerleyebileceğimiz ve sonunda Naziler tarafından mutlaka yakalanacağımız için, kenti yaya olarak terketmek anlamsızdı. Ayrıca Hitler ordularının bütün Fransa'yı işgal ettiğinden emindik. Bu durumda Paris gibi büyük bir kentte, Nazilerin işgali altında illegal yaşamak, bizi hiç kimsenin tanımadığı herhangi bir şehirde yaşamaktan kolay olurdu. Er veya geç, öteki arkadaşlarımızın da Paris'e geçmeyi deneyeceklerinden emin olduğumuz için, böylece bu kentte kalmaya karar verdik.

Bu kararın bizim için güç gizlilik koşulları ve Hitler faşizmine karşı mücadeleye devam etmek anlamına geldiğini biliyorduk. Daha sonra yalnız kalsak ve hiçbir Alman arkadaşımızı bulamayacak olsak bile(...)

İlk sorunumuz ,izimizi kaybettirmek için ikametgahımızı değiştirebilmekti. Sally'ye uzak akrabalarının yanında sığınacak bir yer bulduktan sonra ben, önceden tanıdığım, Paris'i terketmiş bir burjuva Fransız ailesinin boş evine taşındım. Her iki evde de, genellikle Nazi polisine yardımcı olan ve kötü isim yapmış kapıcı kadınlar bulunduğu için bildirimde bulunmak durumunda değildik. Günlük buluşma yeri olarak Büyük Boulevards yakınlarındaki küçük bir kahveyi keşfettik. Arkadaşlarımızdan çoğu burayı biliyordu, çünkü toplantılarımızdan sonra akşamları orada sık sık bira içerdik. Gerçi burası tehlikeliydi, bir anti-faşist garson orayı terketmişti ama biz, tüm ilişkilerimizin koptuğunu ve Paris'e düşen birini veya başka bir Alman arkadaşı orada barındırabileceğimizi düşünmüştük. (...)

16 Haziran'da, Hitler ordularının Paris'i işgalinden iki gün sonra ilk eyleme giriştik. Biz öğrencilerin defter kaplarına yapıştırdıkları yapıştırma plastik etiketleri bir dükkanda hazırladık. İlanlarımız basit sloganlardan oluşuyordu: "KPD Herşeye Rağmen Yaşıyor!" – "Hitler'in Yağma Savaşına Son!"-"Thalmann İçin Özgürlük, Almanya İçin Barış!"-"Almanya ve Barış İçin Hitler Diktatörlüğünü Yıkalım!"

İlanları kışla duvarlarına, özellikle Alman askerlerinin çok geldiği kahvelerin tuvalet duvarlarına ve askerlerin gelip geçtiği yerlere gizlice yapıştırdık. Yaptığımız iş göründüğü kadar basit değildi. Sally ile birbirimizden ayrıldık, ilişkimizi kopardık. Ben bir kahvede, az önce yapıştırdığım ilanı bir askerin farkederek arkadaşına gösterdiğini izledim. Kulağıma kadar gelen konuşmalarından, askerlerin, bu ilanların Almanlar tarafından yapıştırılıp yapıştırılmadıklarını ve hâlâ ortalıkta muhalif Almanın bulunup bulunmadığını tartıştıklarını anladım. Bu, tek bir ilanın bile Alman askerlerinden bir gruba Hitler'e karşı bir direnişin bulunduğunu düşündürdüğünü gösteriyordu.

İlk haftamız böyle küçük hareketlerle

geçti. İkimizden birinin sürekli ve belirli aralıklarla uğradığı kahvemizde Sally, bir gözaltı kampından kaçan ve birkaç arkadaşa rastlarım umuduyla Paris'e gelen Adolf Poffel'le karşılaştı. Her ikisinin de sevinci büyük oldu. Hiçbir kimliği ve barınağı olmayan ve Fransızca'yı hemen hiç konuşamayan, ama bizi bulmuş olmaktan ötürü Adolf'taki ve Adolf sayesinde moral kazanan bizdeki sevinç anlaşılır şeydi. Adolf Poffel uzun yıllardan beri gençlik birliğinin ve Parti'nin üyesiydi; bu tür çalışmada büyük deneyleri vardı; ayrıca genç yaşına rağmen İspanya'daki özgürlük savaşında uluslararası tugaylara katılarak savaşmıştı. Fakat böylesi şartlar altında ona kimlik temin etmek ve İspanya iç savaşında aldığı bir yaradan dolayı gerekli olan ortopedik ayakkabıyı sağlamak bizim için imkansızdı. Adolf aynı zamanda parasız pulsuzdu ve bizim para kaynağımız da hızla sonuna yaklaşıyordu. Bu kargaşa içinde bir şans eseri olarak kira ödemek külfetinden kurtulmuştuk, ama beslenmek zorundaydık. Ve maalesef iştahımız yerindeydi. Geçim kaynakları bulmak zorundaydık.

Şansımız bir kere daha yaver gitti. Başka bir genç arkadaş karısıyla birlikte bize katıldı. Benim Berlin'de tanıdığım genç bir arkadaş, Paris'e geri dönmüş ve bir çikolata mağazasıyla ilişki kurmuştu. Ondan arada bir ucuz fiyatla çikolata alıyor ve bunları zamlı fiyatlarla Alman askerlerine satıyorduk. Bu küçük kazanç hayatımızı sürdürmeye ve yeniden imal etmek zorunda olduğumuz yapıştırma ilanları finanse etmeye yetiyordu. Bu küçük "iş"imiz bize aynı zamanda Alman askerleriyle konuşma ve onlarla ihtiyatlı bir biçimde tartışma imkanı sağlıyordu. İmkanlarımızı genişletiyorduk. Winterler'in evinde bir portatif yazı makinası bulduk. Ayrıca Adolf'un el becerileri vardı. Elle çalışan basit bir baskı aparatı yaptı. Bunun için gerekli olan yazı ve çizim malzemelerini bir mağazadan satın aldık.

Winter'in ilişkileri sayesinde birkaç mağazadan Alman askerlerinin aradığı ucuz malları alabiliyorduk. Çikolatadan başka ipek çoraplar, dolmalkalemler, kartpostallar vs. Mallar üç valize konuluyor, Emanuel, karısı ve ben, yani kimlikleri sağlam olan ve en iyi Fransızca konuşanlarımız, seyyar satıcılar olarak Nazi ordularının sığınak ve garajlarına gidiyorduk. Mallarımızın altında propaganda malzemelerimiz saklıydı; bunları fırsat buldukça mümkün olan yerlere, koridor veya duvarlara yapıştırıyorduk. Tabii öncelik, bizim gizli yapıştırma ilanlarımızdaydı. Yazı makinasıyla yazılmış ve çoğaltılmış bildiriler de vardı. Bunlarla askerleri Hitler diktatörlüğüne ve savaşa son vermeye çağırıyorduk. Onlardan barış, özgürlük, yeni ve demokratik bir Almanya için mücadele etmelerini istiyorduk. Ve biz onlara Fransız halkının kendilerine düşman olmadığını, asıl düşmanlarının askerleri savaşa sürerek savaştan milyarlar kazanan Krupp, Stinnes, Flick ve onların uşakları Hitler, Göring, Goebels ve Himmler olduklarını açıklıyorduk.

"Yeraltı Güncesi"

Metin Talayman

Daha ilk haftalarda biz hareketimizi güçlendirmekle kalmamış, çalışmamızın ve geçinmemizin parasal imkanlarını da yaratmıştık. Paris'in işgalinden sonraki ilk haftalarda hemen hiç denetim yapılmadığı ve kışla, garaj ve öteki hizmet yerlerine böyle seyyar satıcılardan her gün yüzlercesi geldiği için yakalanma ihtimalimiz fazla değildi, zaten bir yerde de uzun süre kalamıyorduk.

Grubumuza başka ve yeni yeni arkadaşlar da katılıyordu. Peter Gingald, Weimar Cumhuriyeti'nde gençlik birliği üyesi bir genç ve karısı Etty, kızkardeşi Fanny ve erkek kardeşleri David Leo ve Sigmund. Paris halkının bir bölümü de yavaş yavaş —Ağustos ortaları ve Eylül başı— şehre dönmeye başlamıştı.

Tanıdığım Fransız gençleriyle ilişki kurmayı başardım. Adolf'u yanında barındıran Serre kardeşler bize "l'Humanite" ile ilişki ve haberleşme imkanı sağladılar, propaganda araçlarımızın dağıtımına yardımcı oldular.

İlk yönetimimiz Adolf, Sally, Peter Gingald ve benden oluştu. Yapıştırma ilanlarının ve bildirilerin içeriğini saptamak, Alman askerleriyle mümkün ilişkileri kurmak ve çalışma doğrultumuzu tespit etmek için düzenli olarak buluşuyorduk. Buluşmalarımız genellikle Paris'in işçi bölgesi Buttes-Chauont'daki bir yüzme salonunda oluyordu ve biz burada yüzüyor ve görevlerimizi de bu sırada konuşuyorduk. Yüzme esnasında değişik insanlarla konuşmak oldukça tehlikesizdi.

Ne yazık ki, bir süre sonra bu elverişli buluşma yerimiz işgal edildi. Bir hafta sonu gittiğimizde orada bir genç kızla konuştuk. Biz kendisiyle mümkün mertebe spor, sinema vs. üzerine konuşmaya çalışırken bize İtalyan olduğunu söyledi ve birden bire sordu: "Fakat siz Fransız değilsiniz, bunu şivenizden anladım." Bunun üzerine Adolf İsviçreli olduğunu söyledi. Sally kendisini Alsaslı olarak tanıtırken ben Rus olduğumu söyledim. Bunun üzerine hemen şu soru geldi:"Beyaz Rus mu, kızıl Rus mu?" (Paris'te, iç savaştan sonra gelmiş çok sayıda beyaz Rus vardı). Kızın bir İtalyan faşisti mi, yoksa bir siyasi mülteci mi olduğunu bilmediğimizden ötürü kötü bir durumdaydık. Sally'nin şakası bizi bu durumdan kurtardı; "O bir siyah Rus'tur, çünkü yıkanmayı sevmez." dedi.

Bir süre sonra seyyar satıcılık tehlikeli olmaya başlamıştı ve biz işimizi terketmek zorundaydık. Yıl sonuna doğru, Nazilerin dönek olarak bildiği ve şimdi bir Alman askeri hastanesinde çalışmakta olan iki tanıdık genç bayan mülteci sayesinde propaganda çalışma-

larımız yönünden yeni olanaklar elde ettik. Onların yardımıyla çalışabileceğimiz ve propaganda araçlarımızı sokabileceğimiz uygun yerleri öğrenmeyi denedik.

Eski buluşma ve gezinti yerlerimizi zaman zaman dikkatlice arıyorduk. Bu aramalarımızda, Paris'e gelen ve şimdi artık bizim gençlik grubumuzla birlikte çalışmaya başlayan birkaç yetişkin yaşta arkadaş daha bulduk. Bu bizim için bir yandan büyük bir destekti, ama öte yandan yeni güçlükler yaratıyordu. Bu arkadaşların barınağa, kimliğe ve paraya ihtiyaçları vardı. Doğal olarak bunları fedakar Fransız arkadaşlarımızın da yardımlarıyla epey bir zaman geçtikten sonra halledebildik.

Bunlar, hepimiz için —birimiz istisna— çetin ama katlanılabilir günlerdi. İstisnamız bir İspanyol militandı. Dil bilmiyordu, kimliksiz ve parasızdı. Açlıktan bitap düştüğü ve depresyon geçirdiği bir sırada hayatına kendi elleriyle son verdi. Onun ölümü bizim için ağır bir darbe oldu. Grubumuz ilk kez ve hem de gereksiz bir kayıp veriyordu. Fakat aynı zamanda bu trajik olay bizleri birbirimize daha çok yaklaştırdı. İntihar etmek yılgınlık anlamına geliyordu. Halbuki devrimciler yılgınlığa düşmezler, son nefeslerine kadar mücadeleyi bırakmazlardı, grubumuzun görüşü buydu. Arkadaşımızın intihar etmesi, bizi, durumumuzu ve çalışmalarımızı bir kere daha ve kökten gözden geçirmeye zorladı. Öncelikle önümüze şu üç görev çıkıyordu:

— Sağlam ve kalıcı ilişkiler kurarak Alman askerlerini sürekli işlememiz,

— Çalışmalarımızı finanse edebilmek ve yaşamımızı sürdürebilmek için para bulmak,

— Arkadaşlarımızı daha elverişli çalışma olanaklarına kavuşturmak ve sokaklarda nisbeten serbest gezmelerini sağlamak için uygun kimlikler sağlamak.

Şansımız da bize sık sık yardım etmiyor değildi. Fransız arkadaşlarım bana Paris'in 15. bölgesinde oturan genç bir çiftten söz ettiler. Bu genç insanlar yabancı olmalıydılar ve çok güzel Almanca konuşuyorlardı. Kendi ifadelerine göre anti-faşisttiler. Benim her ikisinin de kim olduklarını ve çalışmalarımıza girip giremeyeceklerini araştırmam kararlaştırıldı. İlk ziyaretimizdeki görüşmemiz memnuniyet verici geçti. Karşılıklı olarak birbirimizin politik durumunu dikkatli yaklaşımlarla tespit etmeye çalışıyorduk. Biz daha cesur davrandık. Ortak tanıdık arkadaşlara sahip olduğumuz ortaya çıktı, birbirimize karşı açık konuşmaya başladık.

Jakob ve Lili Segal. Genç çiftin her ikisi de partimizin üyesiydi. Şimdiye kadar varlığından haberdar olamadığımız Paris'teki bazı üyelerle de ilişkileri vardı. İlişkileri arasında bayan Peterson, kızı Helga ve Wally Ouast (Hecking) da vardı ki bu arkadaşlar Paris civarında bir Alman yapı işçileri grubu içinde bulunuyorlardı. Jakob ve Lili bizim grupla çalışmaya ve bizi Peterson'la hemen buluşturmaya hazır olduklarını açıkladılar.

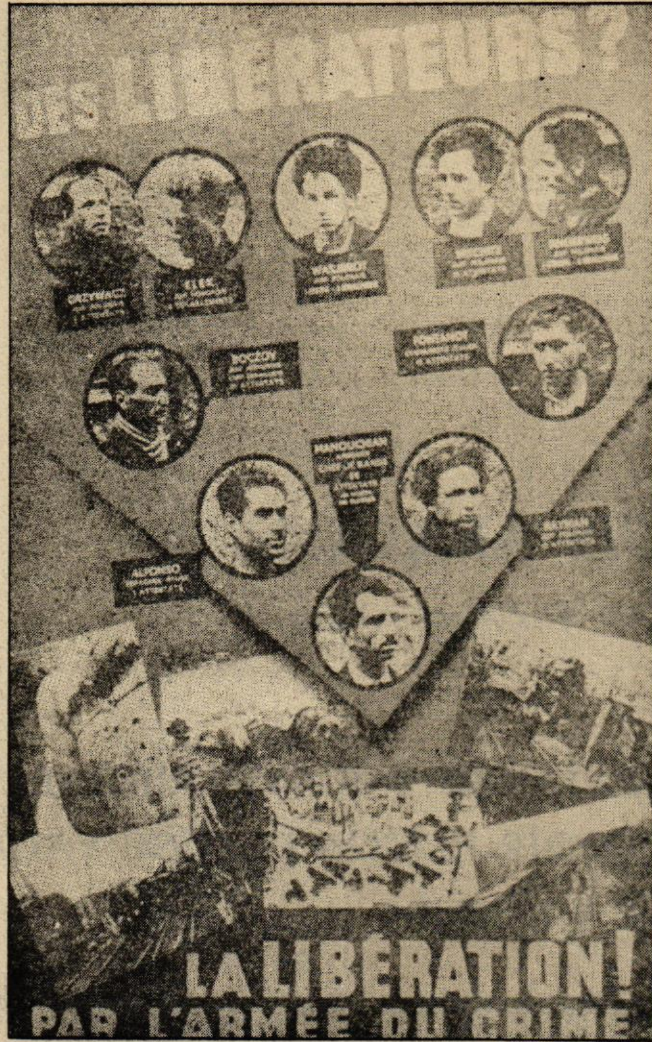
Görüleceği gibi, bunun bizim açımızdan anlamı büyüktü. Sadece grubumuzu yeni ve gerçek dostlarla güçlendirdiğimiz için değil, aynı zamanda bir kaç arkadaşı —Peter Gingald ve ben— Alman işçi grubuna sokmak ve oradan çalışma izni veren belgeler elde etmemizi sağladığı için. Arkadaşlarımızı artık parasal bakımdan da destekleyebilecektik. Bundan başka, Alman işçi ve teknisyenleri arasında politik çalışma da yürütebilecektik.

KPD'nin Fransa yönetim kurulu üyesi Otto Nibergal işgal altında olmayan bölgeden Paris'e geldi. Onun sayesinde Fransız Rezistans Hareketiyle ilişki kurabildik. Grubumuz faşist Alman işgalcilerinin bulunduğu yerlerde anti-faşist çalışmayı örgütleme görevini üstlenerek ve TA (Travaille Allemand) adıyla Rezistans içindeki yerini aldı.

Paris'teki ve Alman işgali altındaki Fransız bölgesindeki Alman arkadaşların birçoğuyla bu sırada ilişki kurduk ve bunlar politik çalışmaya katıldıkları için bir parti yönetimi oluşturmak gerekli oldu.

KPD'nin işgal altındaki Fransız bölgesindeki yönetimi 1941 ilkbaharında oluşturdu. Yönetimde Otto Niebergal, Paul Grasse, Wilhelm Knigge, Walter Vesper, Erna Stahlman ve bizim "eski" gruptan Adolf Pöffel vardı.

Mücadelemizin yeni bir safhası başlıyordu.

Nazilerin kurşuna dizdiği göçmen direnişçilerin ünlü kızıl afişi

Bu yazı, Dora Schaul tarafından düzenlenen antolojik nitelikli (Rezistance, Dora Schaul, Rödeberg Verlag, 1975, Frankfurt A.M.) kitapta yer alan ve Rezistans'daki 34 ayrı Alman anti-faşistinin anılarından alınmıştır.

LOUIS ARAGON

Türkçesi: Erdoğan Alkan

BROCELİANDE DOLAYLARINDAKİ TAŞTAN BİR KENTİN ÜSTÜNE YAĞAN SAHTE YAĞMUR*

Selüloit bir kuğuyu bağrına basan çocuk bağırdı işte bulut
Yunağın en mavisinde yineledi kadınlar işte bulut
İşte bulut ve manastırdaki rahibelerin başlıkları
Çevirdi ateş pencerelere doğru göçmen kuş umutlarını
İçkilerinin solduğu karanlık küçük barlardan çıktı erkekler
Pek şık ayakkabıları ve kara simgeleriyle(1)
Ve sert bir kokunun arık hayvanlarla oynayan çocukları sararıp soldurduğu dar sokaklarda
Baktı çatıların kıyısından hiçbir şey görmeksizin ve gürültüyle
İşte bulut

Geliyordu yorgun ufuktan uykusuz bir göz gibi
Henüz bir sinek kadar büyüktü geliyordu
Geliyordu mürekkep lekesi gibi ve ağtabakası görünümünde geliyordu bulut
Bir turist uçağı gibi kurgu romanlarının bir cumartesi akşamı gibi
Kabartma resimler gibi geliyordu üstümüze
Geliyordu bulut geliyor çelik gürültüsüyle koca bir sinek gibi
Geliyor kulaklar dolusu bilenmiş makaslarla
Bir çocukluk sabahındaki bileyci çığlıklarıyla
Gıcırdatıyor dişlerini baştan başa gök

Nasıl bir yağmurdur bize bu bulutun getirdiği yağmur
Düşüncesizce çağrılmış bu buluttan bize getirdiği yağmur
İşte yaz saklıyor yüzünü bakışların acısından
İşte çavdar renkli koca ülke yitiriyor kovalanmış ışığını
Nasıl bir yağmurdur bu cüzzamlıların gelişini söylüyor sanki
Çatırdıyor toprak ve kuru ağaç titriyor
Dolu yağıyor dolu dolu Ah mutsuzluk
Tohumların üstündeki çiçek hasat camlar perdeler yolunu yitirmiş gezgin
Kargışların mızraklarından yontulmuş elmaslar yağıyor gökten

Hayvanlar yağıyor gökten eklemleri özenle kotarılmış
Otlaklara göz dikmiş arık ejderhalar
İnsanın iğrençliği ve demirin üstündeki atlı melez canavarlar
Hayvanlar yağıyor uğultudan ve yıkımdan yapılmış(2)

Gözleri iri mavi yeşil kanatlarında göğü yanıltmak için
Şu an bilmese de öldürdükleri insanlar adları belli
Çekirgelerdir evet hani Mısırlıların dediği gibi
Çekirgelerdir onlar amansızca üstümüze çullanan
Paramparça oluyor dolaşıp kanatlarına et
İşte geldi bulut geldi diyor kanatların şarkısı gök gürültüsüne
Geldi diyor kemiklerin çatırdısına
Kalaslarda ezilen kafataslarına
Doludur bu yağan dolu dağdaki büyücüler bile(3)
Kurtulamaz bu belanın elinden

Ki onun üstünde kurmuştu insan evini ve tadını yaşamanın
Günlerin asma yatağı orda sallanıyordu ve şarkı söylüyordu ateşte ibrik
Orda boyalı çiçekler düşlerin coşkusunu çiziyordu duvarlara
Orda sallanıyordu geleceğin ve anının çocuğu
Dolu var yeşil rüzgarın uzun burnu ve izler açan pençe var
Cinayetin diş gıcırtısı şehidin buruşan yüzü var
Dağılıp çöküyor kentin teknesi ve işte taş bile aman diledi
Ve işte aman diledi dolu
Ve güldü doludan dişleriyle dolu
Doludan tüm dişleriyle ısırdı umudu ağız dolusu
Kaldırdı dolu boynunu havaya dişlerde ezilmiş umutla
Homurdanan sayrı yatağının üstünde attı saçlarını arkaya dolu
Dolu elleriyle oydu toprağı uyuyan ölüleri çıkarmak için

(*) Brocéliande; Eski Fransız kahramanlık romanlarında geçen, Fransa'nın Bretagne bölgesindeki büyük bir orman. Günümüzdeki adı Paimpont Ormanı. Aragon, direniş ruhunu uyandırmak için Fransız tarihini ele aldı.

(1) İşbirlikçi'ler kastediliyor. (Ç.N.)

(2) Aragon "Brocéliande Üstüne" başlıklı yazısında "Hitlercilerin amacı hayvanın insan üstünde egemenlik kurması"dır der. (Ç.N.)

(3) Büyücüler sözüyle Aragon aslında işbirlikçi Vichy yöneticilerini kastediyor. Fransız destanlarında, Brocéliande ormanında Merlin adlı bir büyücünün yaşadığından söz edilir. (Ç.N.)

Ayaklanan Paris'te Bir Gezici*

Jean Paul Sartre

Çeviren:
Sevgi Tamgüç

Jean Paul Sartre

BİR AYAKLANMANIN DOĞUŞU

Cumartesi Sabahı

Direnişin bir coğrafyası var: çatışma bazı mahallelerde dört gündür dur durak bilmeksizin bütün şiddetiyle sürüyor; diğerlerindeki sakinlik ise kaygu verici durağanlıkta (Montparnasse'da, ondördüncü, onbeşinci bölgede).

(...) Saat 3'e doğru ilk yaylım ateşi duyuldu. Odeon kavşağında çarpışma-başladı. Direnişçiler (F.F.I.)** bir Alman kamyonetini ele geçirdiler. Mahalle sakinleri savunucularını tanımıyorlar. Direniş kuvvetleri efsane olmuş: onlara tüm güçleriyle inanıyorlar ama onları tanımıyorlar. (...) Yirmi Alman askeri Senato binasından çıkarak Seine yoluna iniyor.

Saint Germain bulvarına gelir gelmez kaldırımı ve yolu otomatik tüfekle tarıyorlar.

Yol, göz açıp kapayıncaya dek boşalıyor.

Koşamayan, yaşlı bir adam ortada kalakalmıştı. Yakınında bulunan kapıya doğru atıldı, tüm gücüyle kapıya vurmaya başladı, kapının açılması yeterliydi, ama kapı açılmadı. Almanlar ateş etti ve adamcağız sırtından yediği beş kurşunla yere düştü.

Almanlar geçip gitmişlerdi; insanlar önce sakınarak sonra daha yürekli sokağa çıkmaya başladılar. Sedyeciler cesetleri taşıyorlardı. Kapının önünde biriken kan, suçlarcasına duruyordu. Kapı açıldı, kişiliksiz, saçlı bir kafa uzandı. Kapıyı açmayan kapıcıydı. Biriken kanlara ayıplarcasına bakıyordu; gözden kayboldu, bir kova ve süpürgeyle çıkageldi; kayıtsız ve titiz bir tavırla, mazot lekesi temizlercesine kanı temizlemeye koyuldu. Halk birden öfkeye kapıldı: sabahtan beri ilk kez kendi varlığının bilincine varıyordu. Kapıcının çevresini sardı: "Tabii, şimdi yıkarsın; bu kan senin yüzünden aktı" diyerek onu tartaklamaya başladı. Kapıcı sararmış, aptal aptal bakıyordu. Dört gündür Paris'in her yanını dolaşmıştım ama ilk kez, bir Parisli'nin gözünde gerçek korkuyu okudum. Bu kayda değer bir olaydır.

Bu olay yetmişti: insanlar değişmişlerdi. Almanların kentten gideceklerine ilişkin küçük, güzel düşleri yok olmuştu.

BİR KENTİN ÖFKESİ

Pazar. Öğle.

Sıcak bunaltıcıydı. Ortam gerginleşmişti. İlk ateşler duyuldu: çarpışma yeniden başladı, halk bir gün önceki gibi pencerelerde, sokaklarda, sinirli ve umut dolu.

(...) Saat 2.

Halktan gelen sesler yoğunlaşmıştı; kahkahalar pencereden pencereye çınlıyor, alkışlar duyuluyordu: bayram sevinci yaşanıyordu. F.F.I'lere, Buci caddesindeki bir otelden, yola ateş etmeye çalışan Darnand'ın adamları bulunduğu bildirilmişti. F.F.I'ler otele girdiler ve çok geçmeden ufak tefek, sarı suratlı kolları havada bir düzine Japonla geri döndüler. Demek Vichy Hükümeti'nin "Safkan Fransız" milisleri bunlardı. Kahkahalar birden katıla katıla gülmelere dönüştü: halk katillerden bazılarını eline geçirdi. Bunların külotlarını aşağıya indirdiler ve tüm güçleriyle kaba etlerine vurdular. Şimdi Japonlar, az önce gelmiş olan cezaevi arabasına doğru ilerliyorlardı. Kilotları topuklarının üzerinde, çuval içinde koşu yapar gibi sıçraya sıçraya gidiyorlardı. Pencerelerde kahkahalar, çiçekler, kadınlar, hatta bayraklar... Silahsız kalabalığa baktım, acı çekme sırası bana gelmişti: öylesine hassas görünüşlü, öylesine mutluydu ki, masum masum gülüyorlardı. Oysa yarın, öbürgün, bu erkeklerden hatta bu kadınlardan başka kurbanlar olacağını biliyordum.

(...) Saat sekize doğru geri döndüğümde bayraklar ortadan kaybolmuştu. Almanlar geçmiş, geçerken de bayrak asılı tüm pencerelere ateş etmişlerdi. Cadde son derece uğursuz bir görünüme bürünmüştü, insanlar neşesiz, neredeyse fısıltı halinde olayları yorumluyorlardı. Ateşkes anlaşması yapmak gerekir miydi? Aslında gerçekten ateşkes var mıydı?

Pazartesi

Parisliler bayram sevinci içinde uyandılar, herkes onların gittiğine inanıyordu. Erkekler, yüzlerini bile yıkamadan Senato binasına bir göz atmaya gittiler. Bir gün önce, iki gün önce olduğu gibi düş kırıklığı içinde evlerine döndüler: bayrak hâlâ oradaydı. Ve işin başından beri sorulan soru dudaklardan döküldü: *"İyi ama yenildiklerine göre neden gitmiyorlar?"* Ne ki ses tonları artık eskisi gibi çıkmıyordu. Bir önceki gün, nihai sonucu belirlemişti. Bu insanların tümü Almanların gitmesi için pasif bir şekilde beklemekten usanmışlardı. Kentte gün boyunca öfke rüzgarları esti. Sonunda, bu kalabalık kendi yazgısına sahip çıkmaya karar vermişti. Saat 11'e doğru ilk barikatların kurulduğu görüldü. Acı verici uysallıktan başkaldırıya götüren yol, sonunda aşılmıştı. O andan başlayarak savaşçılardan başkası yoktu.

KURTULUŞ KAPIMIZDA

(...) Cumartesi 2 Eylül 1944

Çatışma tüm öğleden sonra sürdü. Tanklar yollarda devriye geziyordu. Almanlar Askeri Okulda barikat kurmuşlardı: boşta gezenler onlara bakıp bakıp gülüyorlardı: demek ki "onlar" geliyorlardı. Almanlar Duroc metrosunda, Lecourbe yolunda, Vaugirand yolunun köşesine ve Pasteur bulvarında Cafe'leri ve mağazaları makinalı tüfekle tarıyorlardı. Evlere, hava deliklerine varıncaya kadar ateş ediyorlardı: öfkeleri saatten saate artıyordu.

Uzaktan top atışı duyuldu, herkes umut içindeydi. Akşam çöktüğünde insanlar gruplar halinde yollara yayılıyorlar, birbirlerine soruyorladı: "Neredeler?" "Chatillon kapısındalar" diyordu biri; bir başkası "Orelans kapısında çarpışıyorlar" diyordu. Birden, açık pencerelerden radyo, haberi haykırdı: "Belediye binasındalar."

Fransanın kurtuluşu için öldüler.

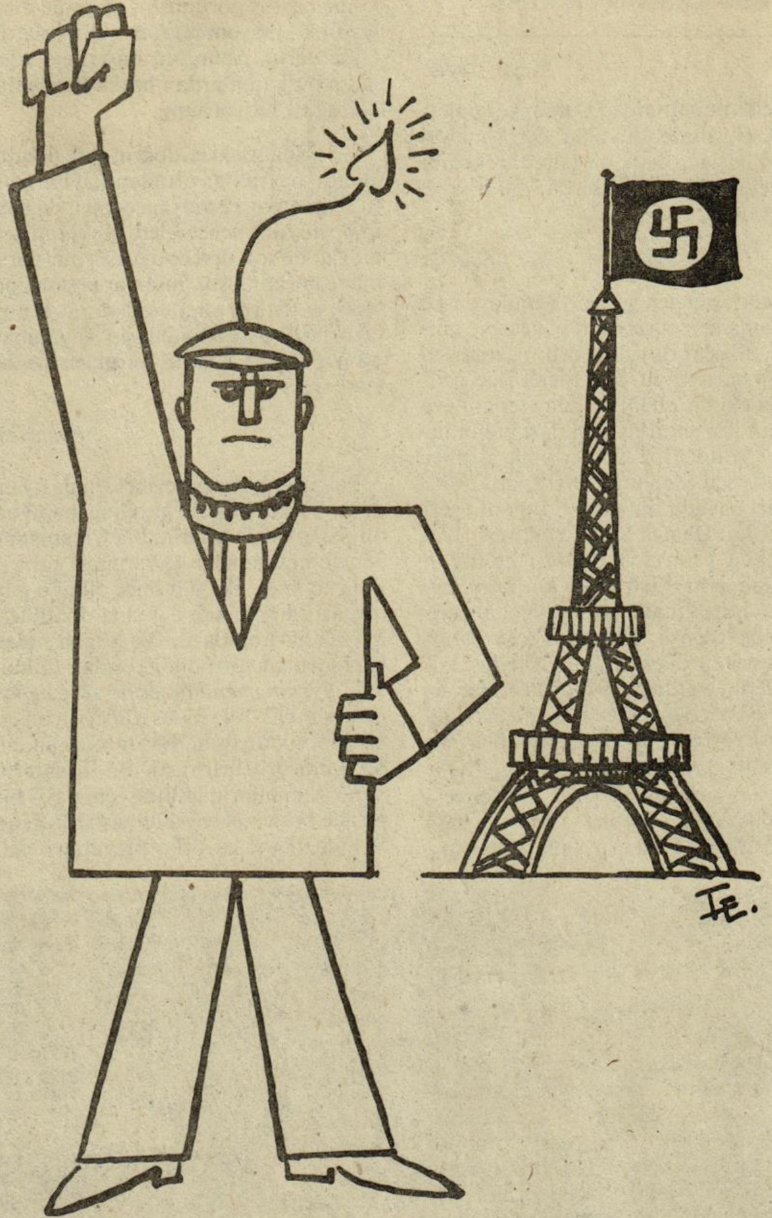
Çanlar çalmaya başladı, pencereler aydınlandı, evlerden ve yollardan büyük bir uğultu döküldü. Kavşağın ortasında duran bir adam *la Marseillaise* söylüyordu. Yalnızca bir kıtasını biliyordu; kalabalık iki kez, üç kez yineliyordu; değişiklik olsun diye arada bir *Madelon*'u söylüyordu; marşlar sevincimizi ifade etmekte yetersiz kalıyordu: kadınlar, erkekler elele tutuşmuş, daire oluşturmuştu. Birileri Montparnasse bulvarının köşesinde, tam, bir zamanların 14 Temmuz'unun kutlandığı yerde ateş yaktı. Halk sevinç ateşinin çevresinde *Larandole* oynamaya başladı.

(...) Çok geçmeden, kavşak karanlığa ve sessizliğe gömüldü. Gece yarısına doğru, bir ses sakin sokaklarda, bulvarlarda seslendi: "Sığınaklara!.."

Bağlaşıkların en gürültülü bombardımanlarında bile soğukkanlılıkla uyuyan insanlar, binaların önünde acı içinde bekleşmeye başladı. Bir bataryanın Kongchamps'dan Paris'e ateş ettiği söyleniyordu. Senato'nun havaya uçurulacağı söyleniyordu. Oysa korkumuz ne onların toplarından ne de dinamitlerindendi; onlara karşı duyduğumuz hınç kentin üzerine tüm ağırlığıyla çökmüş, yüreklerimizi daraltıyordu. Dört yıl boyunca maskelenmiş bu hınç, bir hafta içinde gün ışığına çıkmış, gamalı haçın dalgalandığı binaların damlarında geziniyor, kapkara binaların içinde uyanık duruyordu.

Top susmuş, Paris uykuya dalmıştı. Ne ki gün başlar başlamaz, sokaklar yeniden dolup taştı; sabah gazeteleri tartışılmaya başlandı, insanlar bir bulvardan ötekine gidiyor, "onların" mucize gibi birden ve gerçekten görünmesini bekliyordu. Zaman zaman bir motor ya da zincir sesi, başımızı sesin yönüne doğru çevirmemize neden oluyordu. Yoksa Alman arabası mı? Tank mı? Yoo hayır, inanma cesaretini de göstermek gerekir; artık, caddelerde tek bir Alman yok, siperlerinin ve dikenli tellerinin ardındalar; gizlenmişler, ellerinde makinalı tüfeklerle, yırtıcı bakışlarla Paris'te dolaştıklarını görmüyoruz artık. Birden, Raspail bulvarının başından, Belfort aslanının önünden araçların geçtiği görüldü. "Onlar"dı. Pijamayla, sabahlıkla, terlikle kavşakta gezinen insanlar, pencereden bakan insanlar, birden solukları kesilircesine sokaklarda koşmaya başladılar. Gözlemevi'ne geldim, Denfert Rochereau caddesine çıktım.

(...) Geliyorlardı. Kamyonlarda, jiplerde, tanklarda, Amerikan miğferleri altında, yanık tenleriyle, sevinçle, gülümseyerek... Bunlar Leclerc'in askerleriydi. Halk sevinç çığlıkları atmaya başladı. Araçlara doğru atıldı, uzanan elleri yakalamaya çalıştı.

Ferruh Doğan

Savaş dört yıl boyunca bize insanlık dışı bir yüz göstermişti: uzamış suratlar, boş bakışlar, karşılaştığımız askerler acımasız bir yazgının izini taşıyor gibiydiler; yabancı bir dünyaya, düşler öğesi ve tecrit edilmiş bir dünyaya aittiler. Oysa bugün selamladığımız, bu savaşçılar yengi kazanmış bu askerler haki renkli üniformalarının altında insandılar. Bakıyorlar, gülümsüyorlar, gülüyorlar, parmaklarıyla zafer işareti yapıyorlardı; yüreklerinin bizimkiyle aynı ritmde çarptığını duyuyorduk. Kadınlar, çocuklar kamyonları, araçları işgal ettiler, F.F.I'nin otoları, tankların ardından geliyordu; asker olsun, sivil olsun herkes tek bir ırktandı: özgür Fransızdı.

(*) Bu röportaj, ilk kez *Combat*'ının 1944 Ağustos-Eylül aylarında, ikinci olarak da 40 yıl sonra 1984 yılının Ağustos-Eylül aylarında *Le Monde*'da yayınlanmıştır.
(**)F.F.I. Forces Français de l'Interieur. Alman işgali dönemindeki direnişçiler.

Naziler Fransa'da İşsizlik Sorununu Nasıl Çözdüler?

Nazi Almanyasının işgal ettiği ülkelerden sağladığı ekonomik avantajlar sadece o ülkelerin büyük üretim araçlarını gaspetmek, sanayi mamülleri, tarım ürünleri vb. gibi hazır stoklara el koymak, ya da işgal ordularını

Nazilerin Çalışma Direktörü Sauckel

oranın halkına besletmek, bunun da yanısıra, o ülkelerin ürettikleri ürünleri yok pahasına ucuza kapatmak, o ülkelerin parasının değerini mark karşısında düşürmek, ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'yle ticaret yapmaktan yasaklanmış bu ekonomileri tümüyle III. Reich'ın emri ve çıkarları doğrultusunda düzenlemek ve benzerleri gibi uygulamalardan ibaret değildi.

Nazi Almanyası aynı zamanda, o ülkelerin kalifiye işçilerini ya bulundukları ülkede doğrudan doğruya Almanya'nın kontrolündeki fabrikalarda köle emeği denilebilecek kadar ucuz işgücüyle çalıştırmaktaydı, ya da onları genel olarak zor yoluyla Almanya'ya getirip Alman fabrikalarında "istihdam etmekteydi".

Fransa Batı'nın en sanayileşmiş dört ülkesinden birisi olduğu için, sanayi ve teknoloji bilgi ve deneyimine sahip Fransız işçileri III. Reich için muazzam bir kalifiye işgücü kaynağı oldu.

Bizzat Fransa topraklarında 800 binden fazla işçi doğrudan doğruya işgal kuvvetlerinin emrine çalışmaktaydılar. Nazilerin kontrol ettiği demiryolları, kara ulaşımı ve benzeri işletmelerde çalışan işçilerle birlikte rakam milyonu aşıyordu. Gene ülkenin üçte ikisini kapsayan işgal bölgeleri de doğrudan doğruya nazi yönetiminde olduğundan, oralardaki diğer hizmet işçileri de Almanların emrinde çalışmaya mecburdular. Bunların yanısıra, stratejik işkollarındaki birtakım kamu işletmesi fabrikaları, ya da bazı özel sektör fabrikaları da Almanların dolaylı denetimi altındaydı. Böylece, milyonlarca Fransız işçisi, kendi ülkesinde nazilerin kölesi durumuna getirilmişti.

İşçilerin bir o kadarı da Almanya'ya gönderilip, Alman fabrikalarında çalıştırıldılar.

Naziler bu zoraki işçi götürme işine önce "gönüllü arama" yoluyla başladılar. Ekim 1940 ile Nisan 1942 arasında ilk bir buçuk yıl içinde, bir kısmı gerçekten gönüllü bir kısmı da baskıyla "ikna edilmiş", 150 bin Fransız işçisini Almanya'ya götürdüler. 1942'de Doğu cephesine daha fazla asker sevketmek ihtiyacını duyan III. Reich, askere alınan lman işçilerinden doğan boş-

İşgalciler önce kampanya açıp teşvik yoluyla Almanya'ya gönüllü işçi bulabileceklerini sanmışlardı. Bu nedenle hazırlanan bir afişte, anne çocuğuna şöyle diyor: "Artık kötü günler sona erdi! Baba Almanya'da para kazanıyor."

PLI TRÈS URGENT

LE PRÉFET DÉLÉGUÉ

à M. Gabouz Jacques
Rue Villefranche 33
Montpellier
(HÉRAULT)

Monsieur,

J'ai l'honneur de vous informer que vous avez été désigné par la Commission compétente pour être affecté à un travail en Allemagne.

Je vous invite à vous présenter le Mercredi 15/ 8 heures à 12h Montpellier Hotel Terminus

Vous voudrez bien vous munir de vêtements de travail, de vêtements chauds, de chaussures de fatigue et de sortie, de provisions de voyage pour deux jours, ainsi que de trois photographies d'identité nécessaires pour établir votre passeport.

Enfin, vous aurez à vous présenter à la gare avec vos cartes d'alimentation et de tabac qui vous seront retirées par un Agent

Mecburi Çalışma Hizmeti (STO) yasası gereğince bir Fransız'a gönderilen çağrı mektubu.

FRANSA'DAN ALMANYA'YA İŞÇİ SEVKİYATI

	Sauckel'ın kotasından sevkedilenler	"Talep üzerine" gönderilenler	"Gönüllüler"	STO
Ekim '40-Nisan '42	—	—	150.000	—
1 Mayıs-11 Eylül '42	250.000	—	53.000	—
Eylül '42-Aralık '42	—	186.000	—	—
Ocak '43-Nisan '43	250.000	—	—	250.900
Nisan '43-Temmuz '43	220.000	—	—	170.000
Ağustos 1943	500.000	—	—	—
Ocak 1944	855.000	—	22.000	18.000
TOPLAM	**2.075.000**	**186.000**	**225.000**	**438.900**

SONUÇ: Ekim 1940 - Ocak 1944 arasında 2.924.900 işçi.

luğu işgal altındaki ülkelerden ve özellikle Fransa'dan gelecek işçilerle telafi etmek istedi. 1 Mayıs ile 1 Eylül 1942 arasında 250 bin Fransız işçisini cebren Almanya'ya götürürken, gene baskı yoluyla 53 bin "gönüllü" yazdı. Ama bu rakamın yetersiz kaldığı görülünce, "istek üzerine" 1942 güzünde 186 bin işçi daha Almanya'ya sevkedildi. 1943 yılına girildiğinde 250 bin Fransız işçisine daha el atıldı. Ama bu sayı da yetersiz olduğundan Şubat ayında, Vichy hükümetine bir kanun çıkartıldı. Kısaca S.T.O (Service du Travail Obligatoire —Mecburi Çalışma Hizmeti) adı verilen bir uygulama getirildi. Bir buçuk ay içinde STO kapsamında Almanya'ya 250 bin işçi daha götürüldü. Bunu Temmuz ayına kadar 220 bini işgal topraklarından, 170 bini ise Vichy topraklarından (STO kapsamından) olmak üzere 400 bin kişi daha izledi. Fakat Almanlar Doğu cephesinde yenilmeye başlamışlardı, Hitler'in de işçi talebi artmaktaydı. Aynı yıl Ağustos ayında 500 bin Fransız işçisi işgal bölgesinden Almanya'daki fabrikalara nakledildiler. Ve Ocak 1944'de, 855 bini işgal bölgesinden, 18 bini STO kapsamından, 22 bini ise "gönüllü" kaleminden olmak üzere tam 900 bin işçi bir ay içinde Fransa'dan Almanya'ya sevkedildi.

Böylece resmi kayıtlara göre, işgal süresince 2 milyon 75 bini III. Reich'ın "Kol Emeği Direktörü" Sauckel'ın doğrudan doğruya emriyle, 186 bini "istek üzerine", 438 bini STO kanununa göre ve 225 bini "gönüllü" adı altında olmak üzere toplam 2 milyon 924 bin 900 Fransız işçisi Almanya'daki fabrikalara çalıştırılmaya gönderildiler. Üstelik de, 25 Ağustos 1944'de Fransa kurtulduktan sonra bile bu üç milyon işçi Alman topraklarında kaldıklarından özgürlüklerine kavuşamadı.

Basit bir hesapla o sıralarda nüfusu 40 milyon civarında olan Fransa'da üretim için aktif nüfusun yaklaşık 15 milyon kadar olduğunu düşünürsek, çalışma yaşında olan Fransızların üçte birinin Almanya fabrikalarına gönderildiği ortaya çıkar. Bu demektir ki, Fransız fabrikalarındaki kalifiye emeğin tamamına yakın bölümü zorla Almanya'ya sevkedilmiş, Fransız fabrikalarına ise endüstriyel üretim bilgisi ve deneyimi olmayan ya da az olan emekçiler konulmuştur.

Kendi ülkelerinde, iktidara gelip durumlarını sağlamlaştırdıktan sonra bir yasa çıkararak,işsizliği *yasaklayan* Naziler, Alman emekçilerini köle emeğiyle çalıştırarak "işsizliğe son vermişlerdi". Daha sonra işgal ettikleri ülkelerde de, —Fransa örneğinde gördüğümüz gibi— aynı yasa ve yöntemlerle işsizlik sorununu çözdüler!

PAUL ELUARD

Türkçesi: Erdoğan Alkan

GABRIEL PERI

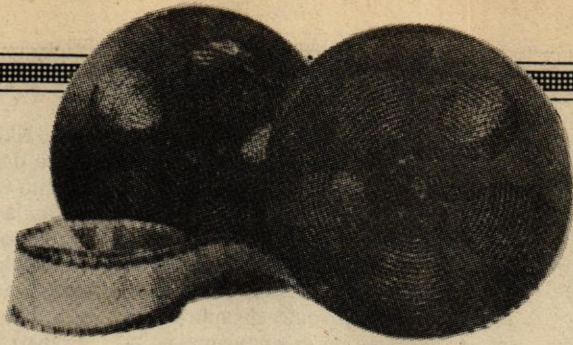
Bir adam öldü ki onun
Yalnızca kolları vardı kendini savunmak için
Yaşama açılmış kolları
Bir adam öldü ki onun
İzlediği bir yol vardı
Silahların bulunmadığı bir yol
Bir adam öldü ki o adamın
Bir tek savaşı vardı
Ölüme karşı savaşıyordu
Unutuluşa karşı savaşıyordu

Bir adam öldü ki onun
İstediği tek şey vardı
Bizim de istediğimiz şeydi
Bugün de istediğimiz şey
Mutluluk ışık olsun dedi
Derinliğinde gözlerin derinliğinde yüreğin
Ve şu yeryüzünde adalet olsun dedi

Sözcükler bilirim yaşama bağlar insanı
Tertemiz sözcüklerdir onlar
İçtenlik sözcüğü güven sözcüğü
Aşk adalet ve özgürlük sözcüğü
Çocuk sözcüğü incelik sözcüğü
Arkadaş sözcüğü kardeş sözcüğü
Bazı ülke adları köy adları

Bazı kadın adları dost adları
Péri'nin adını da katalım onlara
Péri öldü bizi yaşatan şey için
Bay değil siz değil, yalnızca sen Péri diyelim ona
Péri öldü Péri'nin göğsü delik deşik
Ama onun sayesinde tanıdık kendimizi
Tanıdık birbirimizi
Bay Péri değil, siz değil, sen diyelim Péri diyelim ona
Çünkü umudu canlı ayakta.(*)

(*) İlerici Fransız milletvekili Gabriel Peri, Naziler ve işbirlikçiler tarafından kurşuna dizilerek öldürüldü. (Ç.N.)

Yedinci Sanat Sinema-6

Vichy Dönemi Filmleri

Düşün'ün bu sayısında Fransız Rezistans hareketine ayırdığımız özel sayfalar içinde Refik Zerengil'in hazırladığı, işgal yılları Fransız sinemasını ve kurtuluştan sonra yapılan başlıca "Rezistans filmleri"ni tanıtan yazıyı, incelemenin uzunluğu nedeniyle iki bölüm halinde, bu sayımızdan başlayarak sunuyoruz.

***

III. Reich'ın silahlı kuvvetleri (Wehrmacht) Fransa'yı işgal ettiğinde Fransız sineması ticari açıdan dünyada Hollywood'dan sonra ikinci sıradaydı, sanatsal yöndense Batı'nın en iyisiydi.

Alman işgaliyle birlikte sinema, Nazilerin ve Vichy Hükümeti'nin kontrolü altına girdi.

II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde bazı sinema ustaları —hem Avrupa'daki savaş öncesi gerginlik, hem de Fransa'daki gerici Daladier Hükümeti'nin baskı ve yasaklamaları nedeniyle— yavaş yavaş Fransa'yı terkedip Hollywood'a göçmeye başlamışlardı. Bu akım savaşla birlikte hızlandı, Fransa'nın işgal edilmesiyle pek çok yönetmen ve oyuncu Fransa'yı terketti.

Naziler, kendi ülkelerinde ve işgal ettikleri tüm topraklarda olduğu gibi Fransa'da da toplumsal yaşamın bütün alanlarına ve kuşkusuz ki basın, edebiyat ve sanat alanına da el koydular. Almanya içinde Nazi propagandasına büyük önem veren Goebbels, Fransa gibi kültürel birikim bakımdan zengin bir ülkede sanat yaşamını kontrol etmenin önemini gözardı etmeyecekti. Bu nedenle, kendi bakanlığının en gözde elemanlarından olan teyzeoğlu Dr. Schmidt'i Paris'e gönderip işgal kuvvetlerinin propaganda bürosunun başına geçirdi. Dr. Schmidt'in *Propaganda Staffel*'inın ilk işi günlük ve periyodik basını, kitap yayımını ve kuşkusuz ki, radyoyu kontrolü altına almak, basını Nazilerin istediği gibi biçimlendirmek, kitap yayımı için yılda 40 bin tona yaklaşan kağıt tüketimine sınırlama koyarak yılda üç bin tona indirmek oldu. İşgalciler sinemaya da el atmakta gecikmediler; derhal sansürü getirdiler, *Continental* adlı bir film tekeli kurdular, sadece yapımı değil film dağıtım ve gösterim ağını da denetimleri altına aldılar. Goebbels'in Fransa'da sinema işlerinin başına atadığı Dr. Dietrich bu önlemlerin de yetersiz olduğunu görünce tüm sinema kuruluşlarını *Comité d'organisation de l'Industrie Cinématografique (COIC)* adlı merkezi bir kurumda birleştirdi. Bu kuruluşun örgütlenişi ve işleyişi daha önceden Nazi sineması bölümünde andığımız Devlet Film Odası'nı *(Reichsfilmkammer)* model almıştı. *(Dr. Caligari'den Adolf Hitler'e,* Düşün, Haziran 1985, sf. 33).

Dr. Dietrich, Dr. Greven ve Ploquin'den oluşan COIC triumvirasının gerek işgal altındaki topraklarda, gerekse güneydeki kukla hükümetin bölgesinde seyircilere mutlaka izlettirmek istediği filmler Nazilerin haftalık haber filmleriydi. (Deutsche Wochenschau). Bu propaganda filmlerini seyrettirebilmek amacı ön planda olunca, Fransızları sinema salonlarına çekebilmek için sinema dilinde *feature* denilen öyküleştirilmiş filmlerde doğrudan ya da çoğu kez dolaylı olarak dahi nasyonal sosyalist Alman propagandasının yapılmaması, genellikle hafif komedilerle ya da Hollywood vari *show*'larla, veya yaşanılan günden, savaş ve işgal realitesinden tümüyle soyutlanmış birtakım anlamsız filmlerle yetinilmesini benimsedi.

Nazilerin ve faşist Vichy Hükümeti'nin bu film politikasına rağmen, işgal yıllarında yapılan filmler ya geniş izleyici kitlesinin sürekli ve ısrarlı boykotuyla karşılaştı, ya da sinema salonları özgürlükçülerin aktif bir protesto alanı haline geldi.

Düşün'ün bu sayısında Rezistans'a ayrılan özel sayfalarda da anılan sinema protestoları Alman Nazileri'nin ve Fransız faşistlerinin bir türlü üstesinden gelemedikleri bir sorundu. III. Reich'ın haftalık haber-propaganda filmleri *Deutsche Wochenschau* başlangıçta asıl filmden önce gösterilirken, seyircilerin salona ya da sinemaya geç girmeleri nedeniyle, asıl filmin sonuna alındı. Ama, seyircilerin salonu terkettikleri görüldü. Kapılar kilitlendi. Bu kez de Fransızlar

haber filmleri oynatılırken özgürlükçü ve anti-nazi sloganlarla ıslıklama ve yuhalamalarla işgalcileri protesto ettiler. Hitler ve diğer nasyonal sosyalist şefler ekranda görününce, yumurta, çürük domates vb. attılar. Bunun üzerine haber filmleri kısmen aydınlatılmış salonda gösterilmeye başlandı, sinema perdesinin her iki yanına ve salon kenarlarına yüzleri seyircilere dönük mitralyözlü Alman askerleri ya da Fransız polisleri yerleştirildi. Seyirciler de buna karşılık, çıkarıp gazete ve dergi okumaya başladılar. Salonlarda bir şey okumak da yasaklanınca izleyiciler beyaz perdeye bakmamaya, birbirleriyle konuşmayı protesto biçimi olarak geliştirdiler, sinema perdesine bakmayanları, yanındakiyle konuşanları tesbit edebilmek için salon tümüyle aydınlatılınca da perdedeki görüntüler silikleşti. Ayrıca silahlı SS'lerin ve seyirciler arasındaki Gestapo ajanlarının, ya da Fransız muhbirlerinin sık sık yaptıkları ihtar ve müdahalelerle salonda dikkatler o yöne çevriliyor, propaganda filmleri gene izlenmez oluyordu. Derken izleyiciler sinemayı boykot edince de salonlar boşaldı, bu durumda *Deut sche Wochenschau* Fransızlara gene izlettirilmez oldu. Ayrıca piyasaya sürülen yeni filmler iş yapmaz oldular. Bilançolarında açık vermeye başladıklarını gören yapımcılar, yöneticileri sıkıştırmaya başladılar, Almanya onları tatmin etmek için bu filmleri ithal etmeye kalkıştı, bu kez de Alman film yapımcılarının itirazıyla karşılaştı. Bir ara işgal edilen diğer ülkelerde Fransız filmlerinin de gösterilmesi düşünüldüyse de, kimi nasyonal sosyalist şefler bunun dolaylı da olsa Fransız propagandasına yol açacağını söylediler. Sonuçta işgalciler bu sinema protestolarıyla başa çıkamayacaklarını anladılar. Ancak ondan sonra Fransız filmleri kendi pazarında güçlendi —Amerikan ve Sovyet filmlerinin ithalinin yasaklandığı ortamda— iç pazarın yüzde seksenini kontrolü altına alarak, bu kez de sanatsal yönden değil, ama ticari yönden altın çağını yaşar oldu. Ne ki, bu durum da uzun sürmedi ve işgalin son yılında (1944) yapılan film sayısı 24'e düştü...

VICHY SİNEMASI

Haziran 1940 ile Ağustos 1944 arasındaki döneme ait Fransız filmlerinin büyük çoğunluğu *Vichy sineması* ya da işgal yılları sineması diye adlandırılır. Amerikan, İngiliz ve Sovyet filmlerinin ithalinin yasaklandığı bu dönemde Fransız sinemasında 220 feature yapıldı.

Fransız sineması ustalarının önemli bir çoğunluğunun ülke dışında olduğu, bir kısmının ise sinemadan menedildiği ya da kendiliğinden çekildiği işgal yıllarında, yaşanılan tüm olumsuzluklara karşın, Fransız sinemasının güçlü birikimi *bazı* önemli yapıtları üretebildi. Yeni yönetmenler ve güçlü oyuncular yetiştirebildi. Bu ürünler dışında kalanlar ise, herhangi bir önem taşımayan sıradan filmlerdi. Yukarıda andığımız ticari kaygılar nedeniyle faşist ya da ırkçı propagandanın —birkaçı hariç— dolaylı yollardan bile empoze edilmemesi filmlerin kalitesini yükseltmeye yetmiyordu. Hafif komediler, *spectacle* (show) filmleri, ilkel melodramlar, banal aşk filmleri, anlamsız ve mesajsız tarihi filmler ya da seyirciyi fantazi dünyalarına sürükleyen soyut, mistik, karamsar kurdelalar... bunların hepsinin tek ve son derece olumsuz bir sonucu vardı: Seyirciyi *işgal* ve *faşizm* gerçeğinden uzaklaştırmak, realiteden kaçışı ve düşler dünyasına sığınışı sağlamak, ya da bunu güdümlü olarak teşvik etmek.

Fransa sinema endüstrisi, bu nedenle, yeni döneme intibak etmekte güçlük çekmedi. Çünkü Fransız sineması sanatsal ölçütler açısından 1930'larda yaşadığı altın çağa rağmen, gene bu dönemde Hollywood'la rekabet ede ede sıra işi piyasa filmlerinde de fazlasıyla deneyim kazanmıştı. İşte Vichy sinemasında yapılan o 220 filmin büyük çoğunluğu savaş öncesindeki ticari sinemanın devamıydı. Öte yandan, 1910'larda başlayan ve sinema seyircilerinin günlük realitelerden kaçmasını getiren filmler ise Fransız sinemasında adeta gelenekselleşmişlerdi; önceki evrelerin kübik, dadaist ve sürrealist filmleri sıkı sansür altında içeriklerinden ve mesajlarından tümüyle soyutlanınca —burjuva toplumuna ve kurumlarına yönelik tepkisel karşı çıkışlar da saf dışı edilince—geriye kala kala yaşanılan acı gerçeklikten kaçıştan (évasion) başka bir şey kalmıyordu.

Bütün bunlara bir de bazı anti-nazi senarist ve yönetmenlerin her şeye rağmen bir şeyler söyleme, sıkı bir sansür altında bile seyirciye mesajlar iletebilme amacıyla ancak son derece üstü kapalı ve son derece soyut bir sinema diline başvurmaları eklenince, sinema eleştirmeni ve tarihçisi Hazel Hackett'in dediği gibi, işgal yıllarında sinemaya gidenler, *film seyircisi* olmaktan çok *film yazarı* gibiydiler; izleyiciler gördükleri filmleri kendi görüşleri inançları, değer yargıları, beğenileri doğrultusunda yeniden yazan, bildikleri gibi yazan, bu nedenle de "kendi filmlerini kendileri üreten" bir kimlikteydiler (Hazel Hackett, *İşgal Sırasında Fransız Sineması* başlıklı iki makale, *Sight and Sound*, 1946 İlkbahar ve Yaz sayıları).

Bu dönemdeki Fransız filmlerini üç grupta toplamak mümkün: İlk grupta —sayıları çok az olan— açık işbirlikçi (kolloborasyonist) filmler; ikinci grupta, sayıları pek fazla olan —yukarıda andığımız— sıradan filmler; üçüncü grupta ise, sayıları az olmakla birlikte, Fransız sinemasının güçlü estetik birikimini sürdürebilmeyi başarmış yapıtlar.

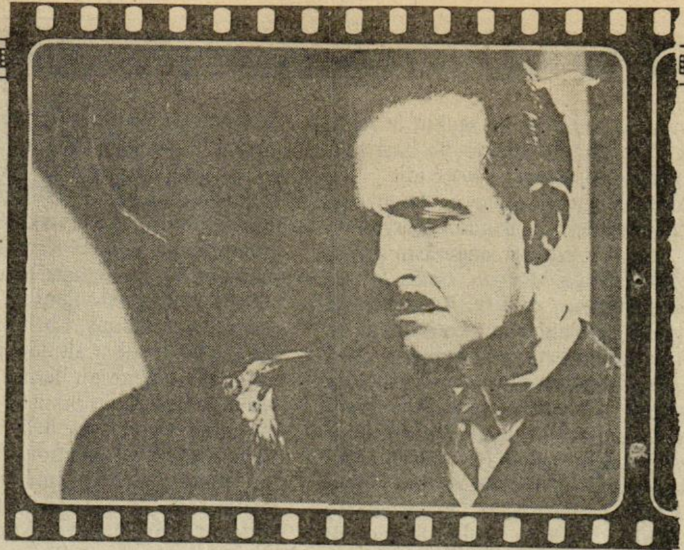
İŞBİRLİKÇİ FİLMLER

Birinci grupta yer alanlara en çarpıcı iki örnek olarak *Les Corrupteurs* (1942) ve *Forces occultes* (1943) gösterilebilir. Filmlerin içeriği bakımından bu adların Türkçe'deki en uygun karşılıklarının, güncel politik jargonda kimileri tarafından pek sık kullanılan "Bozguncular" ve "Şer Kuvvetler" olduğunu söylersek, o filmlerin nasıl bir politik muhteva taşıdıkları isimlerinden bile kolayca anlaşılmış olur. Nitekim, bu iki film Nazi işgaline ve faşist Vichy Hükümeti'ne karşı çıkan muhalifleri, başta Rezistansçıları hedef alıyor ve yoğun bir Yahudi düşmanlığıyla nasyonal sosyalist propaganda yapıyordu. Özellikle *Forces occultes* sadece Fransız aleyhtarı olarak nitelenmekle kalmadı, Fransız sinema tarihindeki ender Yahudi düşmanı filmlerden birisi olarak değerlendirildi ve Nazi sinemasındaki *Jud Süss* (Yahudi Süss) türünden filmler arasında sayıldı.

Senaryosunu *Hanri-Georges Clouzot'*nun yazar Simenon'un bir polisiyesinden adapte ederek yazdığı *Les Inconnus dans la masion* (Evdeki Yabancılar, 1942) da aynı şekilde, II. Dünya Savaşı sinemasının başlıca Yahudi karşıtı filmlerindendi. Henri Decoin'in yönettiği bu filmde katil —tıpkı romandaki gibi— bir Yahudiydi. Bu polisiye film(!) Mareşal Pétain'in Yahudi düşmanlığı yapan ve Naziler'in soykırımını savunan bir nutkuyla sona ermekteydi. (Decoin, Kurtuluş'tan sonra Rezistans yanlısı filmler yapacaktı.)

Clouzot'nun yönetmen olarak yaptığı *Le Corbeau* (Karga, 1943) ise Rezistansı hedef alıyordu. 20 yıl önce Fransa'nın Tulle kasabasında esrarengiz mektupların postalandığı gerçek bir olaydan yola çıkan filmde, insanlara mektuplar postalanarak pek çok kişi fahişelikle, cinayetle, kürtajla suçlanıyordu, ya da örneğin hastanedeki bir hastaya kanser olduğu yazılarak onun intiharına neden olunuyordu, vb... Kasaba kargaşa ve panik içine düşüyor, herkes birbirine şüpheyle bakmaya başlıyordu. Bu filmdeki mektuplarla simgeleştirilmek istenen, Rezistansçıların

yayınladıkları ve elden ele dolaşan, bir kısmı da yurttaşlara postalanan Rezistans gazeteleriydi. Bu gazete, bildiri ve benzeri yayınları bozgunculuk diye niteleyen resmi görüşe uygun olarak Rezistansçılar düzeni bozmakla, kargaşa yaratmakla, yurttaşları rahatsız etmekle suçlanıyorlardı. Film büyük tepkilere yol açtı ve silah geri tepti. Rezistans - çılar filme karşı yaygın bir mektup kampanyası açtılar, kampanya büyük bir yurtsever protestoya dönüştü, inanılmayacak kadar geniş bir mektup dolaşımı oldu. Film, sinemayı aşıp, başlı başına bir siyasi olaya dönüşünce, mektupların önünü almak için vizyondan çekildi, Clouzot'nun kontratı bile feshedildi.

Le Corbeau (Karga-1943)

Karga Fransa'da iş yapamayınca, *Eine Kleine Französiche Stadt* (Küçük Fransız Kasabası) adıyla Almanca dublajı yapılarak Almanya'da vizyona konuldu; ama bu kez de Alman anti-nazileri Fransa'dakine benzer bir mektup kampanyasıyla filmi protesto ettiler, Sonuçta Karga'nın serüveni fiyaskoyla sonuçlandı; Fransa'nın kurtuluşundan sonra ise sinema için kurulan özel komite tarafından film yasaklandı, Clouzot da 1948'de bağışlanıncaya kadar sinemadan menedildi. Şunu da söyleyelim ki, Clouzot mesleğindeki bu lekeye rağmen, polisiye gerilim filmlerinin Hitchcock'tan sonra gelen sayılı üstatlarındandır. Adı geçen komite tarafından Clouzot gibi sinemadan uzaklaştırılarak cezalandırılan bir başka yönetmen de *Sacha Guitry* idi. Guitry işgal sırasında üç film yaptı, bu filmlerden ikisi açık Nazi işbirlikçisi olarak nitelendi. 19. yüzyılda *La Malibran* adıyla ün yapan —ve *de Musset* tarafından "en parlak Rossini yorumcusu" diye anılan— İspanyol asıllı Fransız sopranosu Maria Garcia'nın (1808-1836) kısa ve dramatik yaşam öyküsünü konu alan *Donne-moi tes yeux, la Malibran* (Gözlerini Bana Ver, la Malibran) adlı üçüncüsü ise Guitry'nin film kataloğundaki başarılı filmlerdendir. Kurtuluş'tan sonra Guitry bir süre tutuklu kaldı. 1948'den sonra yeniden film yapmaya başladı.

Vichy sineması döneminde ve sonrasında tartışmalara yol açan filmlerden birisi de *Jean Delannoy'*nın yönettiği *L'Eternel Retour* (Sonsuz Dönüş, 1942) idi. Senaryoyu yazan Cocteau ortaçağın Tristan ve Isolde (ya da Tristram ve Iseult) efsanesini alıp günümüze getirmişti. Bir asır önce aynı efsanenin Wagner'in şiiriyle ve müziğiyle sahneye aktarılmış olması nedeniyle adı geçen film girişimi daha başlangıçta işgalcilerin sempatisini kazandı; Nazilerdeki Wagner hayranlığını bilen COIC modaya uygun davranıyordu. Dahası da, filmin adına da Naziler'in bir itirazı olamazdı, çünkü bu ad Nietcshe'den ödünç alınmaktaydı. Böylece Nietsche ve Wagner adlarının yanyana gelmesi Naziler için yeterli referanstı. Köken bakımından Keltlere ait olan bir efsanenin 20. yüzyıldaki temsilcilerini *Jean Marias* (Patrice) ve *Madeleine Sologne* (Nathalie) oynadılar. Her iki baş oyuncu da güçlü bir fizik yapısına sahiptiler, üstelik de sarışın ve mavi gözlüydüler; tıpkı nasyonal sosyalistlerin Ari ırkını betimledikleri gibi. Üstelik, 20. yüzyılın bu Tristan ve İsolde'si kötü ruhlu bir cüce tarafından simgeleştirilen *şer kuvvetlere* karşı mücadele ediyorlardı. Rezistans basını filmi Nazilere yaranmakla, Jean Marias'ı ise bir ortaçağ şövalyesini yaşanılan günde bir SS'e benzeterek yorumlamakla suçladı. Aynı suçlamayı yapan sadece Rezistans'ın gazeteleri değildi; film savaştan sonra 1945'de Londra'da gösterildiğinde İngiliz sinema eleştirmenleri de aynı görüşü paylaştılar, bunlardan Richard Winnington filmi "Nazilere haz vermek için yapılmış" diye niteledi.

Oysa aynı Jean Delannoy'nın bir yıl önce yaptığı *Pontcarral* filmi işgal yıllarında yapılmış en yürekli ve en otantik Rezistans filmi olarak değerlendirilmişti. Yurtseverler yönetmenin Nazilerden özür dilemek ve günah çıkarmak için *L'Eternel Retour*'u yaptığı kanısına vardılar.

İşgalcilerden ve Vichy'den vize almak kaygısına kapılanlar arasında sinema emektarlarından *Abel Gance* da geliyordu. Gance bu dönem içinde iki film yaptı: *Vénus aveugle* (Gözleri Görmeyen Venüs 1942) ve *Le Capitaine Fracasse* (1943). Gance sinema kariyerine barışsever, anti-militarist ve anti-şovenist görüşlerle başlamış, ama düşüncelerindeki tutarsızlıklar ve çelişkiler nedeniyle "kahraman arama" sevdasına kapılarak, sonuçta Napolyon'u keşfedip, onu yüceltmiş, bu kahraman tapıncıyla yaptığı filmlerin Fransız faşistlerinin güçlenmesine yaradığı söylenmişti *(Fransız Sinemasının Altın Çağı, Düşün*, Eylül 1985, sf. 27). Belki de Abel Gance aradığı kahramanı Hitler'de değilse bile Mareşal Pétain'de bulduğundan, ya da dönemin egemenlerine hoş gözükerek sinema kariyerini sürdürmek yolunu seçtiğinden, işgalden sonra yaptığı ilk filmi Mareşal Pétain'e adadı. Oysa herhangi bir politik içeriği olmayan *Vénus aveugle* fazlasıyla firaklı ve can sıkıcı bir melodramdı.

Ne var ki, bu tür yöntemlere başvuran sadece Gance değildi. Bazı sinema adamları filmlerini sansürden geçirebilmek için, ya da finansman sağlayabilmek için olur olmaz yerde Mareşal Pétain'e yer vermeyi adet haline getirmişlerdi. Birtakım yeni türedilerin yanısıra bazı eskiler de bu yola başvuruyorlardı. Örneğin 1930'larda —vurgulu bir popülizm'le de olsa— yoksul insanların gerçeklerini ve yaşamlarını işleyerek sinemada ün yapmış, özellikle *la Femme du boulanger* (Fırıncının Karısı) ile ünü Fransa sınırlarını aşmış ve Renoir'in *Toni*'sinden sonra Fransız sinemasındaki gerçekçi akımın ön sıralarına bu filminin adını yazdırmış *Marcel Pagnol* da, işgal yıllarında yaptığı tek filme bir Mareşal Pétain sahnesi koyacaktı. *La Fille du puisatier* (Kuyucunun Kızı) 1940 baharında çekilmeye başlanmıştı, film Ağustos'ta tamamlandığında Fransa işgal altındaydı, Pagnol da filme oyuncuların biraraya gelip Mareşal Pétain'in radyo konuşmasını dinledikleri bir sahne ekledi.

VICHY SİNEMASINA RAĞMEN

İşgal yıllarındaki filmler arasında Vichy sineması kapsamında sayılamayacak filmler de vardı. Bu filmler her türlü sansüre, baskıya ve mali engele rağmen yapılabilen ve Fransız sinema tarihinin yüzakı olan başarılı yapıtlardı.

Fransız sinemasının Altın Çağı'nda

Renoir ve Vigo'yla en seçkin örneklerini veren şiirsel realizmin bir başka önde gelen adı *Marcel Carné* idi.

Marcel Carné senaryo yazarı şair *Jacques Prévert* arasında başlayan ortak çalışma, Fransız sinemasının *Jean Gabin, Michèle Morgan, Louis Jouvet, Pierre Brasseur, Arletty, Jules Berry* gibi güçlü oyuncularının katılımıyla başarılı yapıtlar ortaya koymuştu. Fransız şiirsel realizminin önemli örnekleri arasında yer alan —ve işgalden sonra yasaklanan— bu filmler; *Quai des brumes* (Sisler Rıhtımı) (Jean Gabin, Michèle Morgan, Pierre Brasseur— 1938) ve *Le Jour se lève* (Gün Doğarken) (Jean Gabin, Arletty, Jules Berry) idi. Carné - Prévert - Gabin üçlüsünün ortak yaratıları sayabileceğimiz bu güçlü filmlerden başka, Carné'nin gene 1938'de, ama Prévert'siz ve Gabin'siz yaptığı *Hôtel du nord* da yasaklananlar arasındaydı.

Jean Gabin ve Michèle Morgan ve Louis Jouvet gibi oyuncular yurt dışında sürgünde yaşamayı seçtiklerinden, Carné savaş yıllarında Jean Gabin'den yoksun kaldı ama Prévert'le ortak çalışmalarını sürdürdü. Bu ikilinin 1942'de yaptıkları *Les Visiteurs du soir* (Akşam Konukları) işgal yıllarının en başarılı filmlerindendir. Bir ortaçağ atmosferinde geçen filmde, yakışıklı bir erkek kılığındaki şeytan ve onun dişi yardımcısı bir şatoya akşam konuğu olarak gelirler ve şatodaki iki genç sevgiliyi baştan çıkarıp kendilerine bağlamak isterler. Bunu başaramayınca da, şeytan iki genci taşa çevirir, ama her ikisinin de yüreği atmaya devam etmektedir; yenilgiye uğradığını ve kurbanlarının yaşamına son veremediğini görerek çılgına dönen şeytanın tüm saldırıları boşa çıkar; onların yürekleri capcanlı kalır. Filmdeki mistik ve kâbuslu atmosfere rağmen asıl vurgulanan umuttur. İşgalciler ve işbirlikçiler terörle, baskıyla Fransa'da görünürde "asayişi ve sükûnu" sağlamışlar ve toplumu hareketsizleştirmişlerdir, ama toplumun kalbi atmaya ve yaşamaya devam etmektedir. Direnmektedir. Bu da, Rezistans hareketidir. Şeytan o kalbi durdurmak için tüm şiddetini ona yöneltmekte, fakat o atan kalbi durduramamaktadır. *Akşam Konukları*, Fransa'nın en karanlık günlerinde Rezistansçılara ve yurtsever yığınlara umut, moral ve güven vermiş, Carné-Prévert ikilisi en güç koşullar altında bile sinemanın böyle bir mesajı iletme gücüne sahip olduğunu kanıtlamıştı. Üstelik de, bunu yaparken, siyasi nedenlerden ötürü meslekten yasaklanmış iki sinemacının filmde gizlice çalışmasından çekinmemişlerdi (Ülkelerindeki faşist rejim nedeniyle sürgünde yaşayan Macar sanatçıları, film müzikçisi ve besteci *Joseph Kosma* ile görüntü yönetmeni ve dekoratör, *Alexandre Trauner*).

SHAKESPEARE/ DOSTOYEVSKİ/ PREVÉRT'İN ÇOCUKLARI

Carné'yle Prévert'in, çekimine 1943'de başladıkları, fakat çeşitli aksamalar nedeniyle ancak Kurtuluş'tan bir yıl sonra tamamlayabildikleri *Les Enfants du paradis* filmi, sadece bu iki sinema ustasının en büyük filmi olarak kalmamış, sinemanın da büyük klasikleri arasına girmiştir.

Filmin montajı 1945'de yapıldığı için *Les enfants du paradis*'yi işgal yıllarıyla ve o dönemin koşullarıyla sınırlı görmemek gerekir. Çünkü artık Fransa ve Avrupa İkinci Dünya Savaşı kâbusunu aşmış, yeni koşullara ulaşmıştır. Fakat bu yeni koşullarda da insanlık savaşın yaralarının hemen hiçbirisini saramadan soğuk savaşın içine girmiştir. Belki de filme yansıyan umutsuzluk buradan ileri gelmektedir. Profesyonel katil —ve yazar— Lacenaire hayatının en "mükemmel" cinayetini işledikten sonra, cinayet yeri olan Türk hamamında sükûnetle ve soğukkanlılıkla beklerken, Carné, savaşın hemen sonrasında başlayan yeni karamsarlık ve belirsizlik ortamını ve bu ortamın edebiyatçılarından Camus ve Sartre'da rastlanan psikolojiyi paylaşmaktadır.

Bu nedenlerle, filmi, ne işgal yıllarının ne de savaş sonrasının atmosferiyle irdeleyebiliriz. Kaldı ki, yapıtın estetik değeri onu kısa zaman kesitlerinin politik koşullarıyla sınırlayamayacak kadar geniş boyutlardadır ve evrenseldir.

Carné-Prévert ikilisinin şiirsel realizmi Shakespeare'le birleşince ortaya sinema lirizminin en güçlü anlatımlarından birisi çıkmıştır. Filme yüksek değer kazandıran ögelerin başında Shakespeare gelir. Yapıt sinema sanatının ürünü olmakla birlikte, çağdaş tiyatronun seçkin örneklerinden birisi olacak ölçeklerde tiyatro gücüne de sahiptir. Şair Prévert senaryoyu —ve diyalogları— yazarken, Fransız romantiklerinden Hugo, de Musset ve Berlioz'ün Shakespeare'i romantizm'le yoğurarak yorumlamalarını irdelemiş ve bu senaryoyla kendi sinema kariyerinin doruğuna tırmanmıştır. Senarist bunu yaparken filmin konusunun geçtiği 1840'ların entellektüel ve estetik özelliklerini, Fransız romantizminin yoğunluğunu, ironik bir üslupla değerlendirmiş; geçmiş dönemin romantizmini olduğu kadar, Shakespeare'in romantik bir tarzda yorumlanmasını da yermiştir. Ve tüm bu özelliklerin o dönem sanatçıları ve entellektüelleri üzerindeki etkisini gözönünde tutmuş, sadece gözönünde tutmakla da kalmayıp, o atmosferi büyük bir ustalıkla işleyebilmiştir. Senaryoyu Shakespeare'e yaraşacak boyutlara çıkaran bir öge de işte budur. Bilindiği gibi, Shakespeare, oyunlarının geçtiği dönemin özelliklerini, oyun kahramanlarının o tarih kesitindeki çevrelerinin karakteristiklerini en ince ayrıntılarına dek etüd eden ve o çağı, o toplumu, tarihsel bir olaya bakarmış gibi uzaktan betimlemeyip, onun ta içine nüfuz ederek o toplumun ve o çevrenin

Jean Gabin ve Michèle Morgan

Cennetin Çocukları

Gün Doğarken filminde Arletty.

koşullarını ve insanlarını capcanlı sahneye getiren bir yazardır. Olay ister gerçek, ister fiktif olsun, —ya da kısmen gerçek, kısmen fiktif olsun— Shakespeare, bizi alıp ne kadar geçmişte kalmış olursa olsun, o ortama ve o çevreye götürür ve olaydan çok o ortamın —ve o ortamın belirlediği tiplerin— tanığı yapar.

Prévert de aynı şeyi sinemada yapabilmiştir. 1840'lar Fransa'sında meydana gelmiş bir olaydan (mim sanatçısı Debueau'nun sokakta karısına hakaret eden kişiye bastonuyla vurarak istemeden onu öldürmesinden yola çıkarak ve dönemin bazı reel kişilerinin yanına bazı fiktif karakterler de ekleyerek başarılı bir Shakespeare denemesi sunmuştur.

Gene, senaristin etkilice kullandığı bir başka Shakespeare ögesi, çizilen karakterlerin kendileriyle olaylar arasında kesintisiz bir paralellik kurabilmeleridir, tıpkı *Romeo ve Jüliyet* ya da *Othello*'da olduğu gibi.

Shakespeare'de rastlanan bir başka özelliği, hem aşkta, hem sanatta, ideal olanla, gerçek olan arasındaki farkı, Prévert yeterince çarpıcı bir şekilde perdeye aktarabilmiştir.

Ve nihayet Shakespeare'in *insan'ı işleme*, insanoğlunun güçlü ve zayıf, iyi ve kötü, olumlu ve olumsuz tüm özelliklerini kendi ortamı ve olayların akışı içinde, bu olaylara gösterdiği refleks-lerle birlikte sunabilme üstünlüğünü, kısacası *insan'ı anlatma* eylemini Prévert de senaryosuna başarıyla yansıtabilmiştir.

Filmin konusunun bir tiyatro çevresinde geçmesi —öyle bir olayın seçilmiş olması— ile sinemanın tiyatroya bu denli yaklaşması ve adeta onunla çakışması çabası tam olarak hedefine ulaşmıştır. O kadar ki, filmin adı bile tiyatroya özgüdür. *Les Enfants du paradis* günlük dilde "Cennetin Çocukları" diye çevrilir, nitekim filmin çeşitli dillere yapılmış dublajlarında da "cennet" sözcüğü kullanılmıştır. Ne var ki, bu sözcük, Tevrat, İncil ve Kuran'da geçen, —ve mecazi kullanımları dışında— Tevrat'tan bu yana bu anlamda anlaşılan bir sözcüktür. Ama tiyatro dilinde özgül bir terim olarak "tanrılar" ya da "tanrılar topluluğu" anlamına gelir, gene tiyatrodaki daha da özgül kullanımı ise tiyatro salonunun büyük balkonu içindir. Fransızca'da tiyatro-sinema salonunun balkonlarına galeri denirken, tiyatroda ana balkona *paradis* adı verilir. Böylece "tanrılar topluluğunun çocukları"nın tiyatroda sahne arkasındaki dramları — sahnede oynadıklarından bambaşka olan yaşantıları ve o yaşantılar içinde yeralan olaylar— bir tiyatro yapıtı ola-

Marcel Carné: Les enfants du paradis Cennetin Çocukları bir görüntü

bilecek kadar önem kazanınca ve gene tiyatro terimiyle, öyle "dramatik" boyutlara ulaşınca, Prévert bunu bir dram (tiyatro oyunu) haline getirip, paradis'de oturan seyircilere sunmaktadır.

Prévert başarısını sadece tiyatroya ve Shakespeare'e de borçlu değildir. Kanımca, yazılı sanatın gelmiş geçmiş en büyük ismi olan Shakespeare, adı geçen filmin senaryosunu bir başka büyük yazarla, Dostoyevski'yle birlikte etkilemiştir. Böylece tiyatro romanla beslenerek Prévert'in yaratısında ve Carné'nin sinematografik hünerinde filmleşmiştir. Yapıttaki Dostoyevskiyen ögeler, bir yanıyla, bazı karakterlerin çizilmesinde kendisini göstermektedir. Örneğin olayın baş kahramanı Debureau, tertemiz yüreğiyle, insancıllığı, saflığı ve sevecenliğiyle,iç dünyasının özselliğiyle tiyatro ve edebiyat tarihindeki tiplerden en fazla *"Budala"* Prens Mişkin'e yakındır. Buna karşılık yazar ve kiralık katil Lacenier, en çarpıcı örneğini *Karamazof Kardeşler*'den İvan'da ya da *Ecinniler*'in Stavrogin'inde gördüğümüz marazi ve nihilist tipin, Rus değil de Fransız benzeridir. Senaryo ya-

Prévert'in yapıtlarında Dostoyevskiyen ögeler de yer alır.

zarının çizdiği bu karakterler, bir plajiyerizm örneği sayılamayacak kadar özenle işlenip özgünleşmişlerdir. Kaldı ki, Dostoyevski de aynı çağın —olayın geçtiği dönemin— bir yazarıdır, üstelik sadece Debureau değil, Lacenier de yaşamış gerçek bir kişiyi canlandırmaktadır, hem de Dostoyevski'ye hayran olan, özel yaşamında bile Dostoyevski romanlarından etkilendiğini söyleyen bugün adı sanı unutulmuş yeteneksiz bir yazarı. İşte bu nedenledir ki, filmde Lacenier için insan öldürmek de bir sanattır ve güçlü bir edebiyat yapıtıyla, mükemmel planlanıp icra edilmiş bir cinayet arasında fark yoktur, böyle olduğu içindir ki, onun en büyük eseri, yukarıda andığımız Türk hamamındaki cinayetidir. Ve Debuereau ile Laceniere,Alyoşa ile İvan Karamazof kadar birbirlerine zıt tiplerdir.

Öte yandan, filmdeki ikinci ve asıl Dostoyevskiyen öge, İyi ile Kötü'nün, şeytan ile meleğin çatışması ve beraberliğidir ve bunların oluşturduğu *düalite*'dir.

Anmakta olduğumuz senaryodaki bu öge ancak bazı Dostoyevski tipleriyle birlikte öyle bir özellik kazanmaktadır. Ama Dostoyevskisiz Prévert'de de böyle bir düalite vardır.

Prévert'in senaryolarında olduğu kadar şiirlerinde de gördüğümüz gibi onun evreninde iyi kötü'ye, cesur korkağa, güzel çirkin'e... ve mutluluk mutsuzluğa karşı savaşır durur.

Özetle, *Les Enfants du paradis*'de tiyatro, roman ve sinematografi bütünleşmiştir; ortaya roman ögeleriyle zenginleştirilmiş bir tiyatronun (tiyatroda da, fars'la beslenmiş bir trajedinin) sinema sentaksıyla sunulmuş estetiği çıkmıştır.

Bu sinema başarısının yaratıcıları, Prévert ve Carné'nin yanısıra, oyuncular, Jean-Louis Barrault (Debureau), Arletty (Garance), Pierre Brasseur (aktör Lemaitre), Marcel Herrand (Lacenaire) Louis Salou (kont dö Montray), ve Kosma (müzik), Trauner (görüntü

yönetimi, dekor.)

Les Enfants du paradis, senaryo yazarının yaratısının ve ustalığının sinema sanatında ne denli önem taşıyabileceğinin en çarpıcı örneklerinden birisidir. Şair Prévert'in sinemadaki yerini —ve dolayısıyla senaristin önemini— vurgulamak için, son olarak, onun imzasını attığı belli başlı filmleri analım, her biri sinema tarihine malolmuş bu filmler: kardeşi Pierre'in yönettiği, *l'Affaire est dans le sac* (Çantada Keklik-1932), *Adieu Léonard* (Elveda Léonard-1943); Jean Renoir'ın yönettiği *le Crime de Monsieur Lange* (Mösyö Lange'ın Cinayeti-1935), *Une partie de campagne* (Bir Kır Gezisi-1936), Carné'yle *Jenny* (1936), *Drôle de Drame* (1938), yukarıda andığımız *Quai des brumes* (1939), *Le Jour se lève* (1939), *Les Visiteurs du soir* (1942), *Les Enfants du paradis* (1943-45) ve *Les Portes de la nuit* (Gecenin Kapıları); Jean Grémillon'un yönettiği *Lumière d'été* (Yaz Işığı-1943); André Cayatte'e dokuz filminden sonra ilk başarısını kazandıran kara film türünden modern bir Romeo-Jüliyet uyarlaması, *Les Amants de Vérone* (Verona Aşıkları-1949), Delannoy'nın *Notre-Dame de Paris* (1956), vb.

Aynı yıllarda yapılan ve tiyatro ile edebiyat etkisi taşıyan sinema yapıtları arasında Robert Bresson'un iki filmi övgüyle anılacak düzeydeydi. Savaştan önce senarist, söz yazarı ya da reji asistanı olarak bazı filmlerin yapımına katılmış olan Bresson, Mayıs 1940'ta Almanlar saldırıya geçtiklerinde Belçika cephesindeydi. Esir kampında savaş esiri olarak bir yıl kaldıktan sonra Fransa'ya döndü. İşgalin son döneminde vizyona giren *Les Anges du péché* (Günah Melekleri) Bresson'un yönettiği ilk film oldu. Diyaloglarını ünlü oyun yazarı Jean Giraudoux'nun yazdığı senaryoda Dominik tarikatından rahibeler suçlu kadınları doğru yola getirmek için seferber oluyorlardı ve filmin konusu özelikle genç rahibe Anne-Marie ile cinayetten suçlu Thérése arasındaki psikolojik savaş etrafında geçiyordu. Film rahibeleri ve onların manastır yaşamını kusursuz bir dökümanter gibi sergileyen özelliğinin yanısıra, Bresson'un sinema anlayışına uygun olarak ön plandaki iki kadın kahramanının psikolojisine adeta bir romandaki gibi ayrıntıyla eğiliyordu.

Bresson daha sonra Diderot'nun *Jacques le fataliste* (Kaderci Jacques) romanında anlatılan bir anekdotu konu alan *Les Dames du Bois de Boulogne* (Boulogne Ormanının Hanımefendileri) adlı filmi yaptı (1944-45). Tıpkı bir Racine tragedyası tarzında işlenmiş intikam teması etrafında gelişen film başarısını Bresson'un son derece özenli ve yaratıcı sentaksına, Cocteau'nun diyaloglarına ve Maria Casarès'in olağanüstü oyununa borçluydu. (Daha 15 yaşındayken ülkesindeki iç savaşta Cumhuriyet ordusuna gönüllü hemşire olarak katılan, yenilgiden sonra ise babasıyla birlikte İspanya'dan Paris'e sürgüne gelen, tiyatro öğrenimi yaptıktan sonra sahneye çıkıp klasik tiyatro oyunlarında ün yapan Casarès, *Les Enfants du paradis*'deki ikinci derece rolünden sonra, bu filmde sinema oyuncusu olarak da büyük bir başarı kazanacaktı.)

Konusu 17'nci yüzyıldan 20'nci yüzyıla taşınan filmde sosyeteden bir hanımefendi (Helen) kendisiyle evlenmeyi reddeden genç adamdan intikam almak için yanıp tutuşur ve ona bir tuzak kurarak, bilmeden, hafif bir kadınla evlenmesini sağlar. Soylu ve zengin genç adam, evlendiği masum genç kızın aslında dansözlük yapan ve etini satan biri olduğunu öğrenir. Helene ise intikam duygusunu tatmin için evinde birbiri ardı sıra erkek misafirlerini ağırlamaktadır (Buna karşılık, Bresson dansözün herhangi bir erkekle ilişkisini gösteren sahnelere yer vermemiştir). Sonuçta genç aristokrat sosyete güzeline geri döner. Maria Cesarès filmde Helen'i ve kadının her yanını kaplamış bulunan intikam duygusunu son derece etkili bir şekilde canlandırmış, yönetmenin öngördüğü tragedya üslubunu, tiyatrodaki üstün yeteneği sayesinde verebilmiştir; tıpkı kendisini reddeden üvey oğlu Hippolitos'a karşı olan aşkı kine dönüşerek, intikam tutkusuyla kıvranan Fedra'yı (Racine'in Phédre'ini) sahnede oynadığı gibi.

Vichy döneminin kalburüstü filmleri arasındaki diğer bir anlatım biçimi de komedi türünden yapılmış hiciv denemeleriydi.

Bunlar arasında, senaryosunu Jacques Prévert'in yazdığı ve Pierre Prévert'in yönettiği *Adieu Léonard* (1943) hem burjuva değer yargılarıyla hem de Mareşal Pétain'in baş sloganı olan *"çalışma-aile-vatan"* sözünün içeriğiyle alay ediyor, gene Vichy hükümetinin başlattığı *"toprağa dönüş"*'ü sansürden geçebilecek bir ustalıkla hicvediyordu.

Aynı türden üç film yapan Autant-Lara da (*Le Mariage de Chiffon*-1941, *Lettres d'amour*-1942 ve *Douce*-1943) gene burjuva değerleriyle, burjuva evliliğiyle, küçük burjuva ilişkilerdeki içtensizlik ve ikiyüzlülükle, kapitalist toplumda paranın her türlü değer ölçüsünün üstünde yeralmasıyla vb, alay etmekteydi.

TOPLUMSAL GERÇEKLERİN YALIN REALİZMİ

İşgal yıllarında yapılan ve sanatsal değer taşıyan yukarıda andığımız filmlerin hepsinde öykü 20'nci yüzyıldan önceki bir zaman kesitinde geçiyor —ya da geçmişin bir olayı 20'nci yüzyıla getiriliyor— ama her iki durumda da seyirciye iletilmek istenen mesajlar geçmişte kalmış bir ortamın içinde yeralan olaylar ve kişiler aracılığıyla sunuluyordu.

Bu türün dışında kalan bazı filmler ise, doğrudan doğruya içinde bulundukları toplumu ve bu toplumun sosyal gerçekliklerine eğilmekte, sınıf sorununa girerek, temel sosyal sınıfların tiplemelerini ve yaşantılarını beyaz perdede canlandırmaktaydılar. Sinemada sözcüğün geniş anlamıyla *gerçekçi eğilim* kapsamında yeralan bu filmlerin işgal yıllarındaki üç güçlü ismi *Jean Grémillon, Louis Daquin* ve *Jacques Becker*'di.

Grémillon 1939'da, senaryosunu Prévert, Spaak ve André Cayatte'in yazdığı ve Jean Gabin'le Michèle Morgan'ın oynadıkları *Remorques* (Sürüklenenler) filmine başlamıştı. Film işgalden sonra tamamlanabildi ve 1941'de vizyona girdiğinde büyük bir başarı kazandı. Aynı zamanda bir denizcilik terimi olan (remorque) filmin adının da çağrıştırdığı gibi, film Brötanya kıyılarında bir liman kentinde geçiyordu. Kaba saba bir tayfa orada tanıdığı bir kadınla tutkulu ve hastalıklı bir ilişkiye sürükleniyor ve dünyası altüst oluyordu. Denizci bu hastalıklı ilişkiyi yaşarken, evinde karısının ölmekte olduğundan habersizdi. Film, toplumun çeşitli emekçi katmanlarına mensup insanların yaşamlarına ve iç dünyalarına eğilen Grémillon'un yalın realist sinemasının tipik örneklerinden birisiydi.

Grémillon, işgal sırasında iki güçlü film daha yaptı. Bunlardan ilki, senaryosunu gene Prevert'in yazdığı *Lumière d'été* (Yaz Işığı) idi (1943). Film, toplumun iki karşıt sosyal sınıfını yanyana getirmekteydi. Masif Santral dağlarında bir tepede şatodan bozma lüks bir otelde sergilenen şatafatlı burjuva yaşantısı ile aşağıda bir baraj inşaatında genç bir mühendisin yönetiminde çalışan işçilerin yaşantısı -bu sosyal katmanların ve katmanlara mensup insanların tüm karakteristikleriyle- sergileniyor, iki sınıf, filmin finalinde bir maskeli baloda biraraya geliyordu. Film, burjuva yaşantısındaki çürümeyi, moral değerlerin yokolmuşluğunu sergilerken, işçilerde umudu simgeleştirmekteydi.

Filmdeki alkolik bir ressam (Pierre Brasseur) kendisini Hamlet'e benzetiyor ve "Danimarka devletinin çürümüşlüğü" ile o günün Fransa'sı (Vichy hükümeti) arasında çağrışım yaptıracak düşünceler taşıyordu. Gerek işçilerin bi-

ricik taze umut gibi gösterilmesi, gerekse Fransız devletinin suçlanması nedeniyle Vichy hükümeti vizyona çıktıktan kısa bir süre sonra filmi yasaklayacaktı.

Grémillon ertesi yıl yaptığı *Le Ciel est à vous* (Gökyüzü Sizlerin) filmiyle bir kez daha, geleceğin emekçilere ait olduğunu yalın bir dille açık seçik söylüyor, birtakım sembollere ya da soyut kavramlara başvurmadan mesajını iletebilme başarısı gösteriyordu. Çalışan insanları tek tek kişiler olarak yüceltmeden, efsaneleştirip gerçeklikten koparmadan ya da popülizme düşmeden oldukları gibi, olumlu ve olumsuz yanlarıyla, bencillikleri ve özverileriyle, bireysel zaafları ya da güçlülükleriyle veriyor, ama bir bütün olarak onların taşıdıkları olağanüstü potansiyeli öne çıkarıyordu. Halkın tek tek bireyler halinde değil, topyekün bir kitle olarak muazzam bir kudrete sahip olduğunu ve istediği takdirde, -isteyebilecek bilinçlilik ve örgütlülük düzeyine ulaştığı takdirde- çalışan kitlelerin herşeye kadir olabileceğini vurguluyordu.

Film Rezistans basını tarafından büyük övgü topladı, Fransız direnişinin sinemadaki sembolü olarak değerlendirildi, umudu ve geleceğin aydınlığını taşıdığı belirtildi.

Grémillon, Rezistans hareketinin aktif bir militanıydı ve sinemadaki en etkili üyelerinden biriydi. Nitekim, Kurtuluş'tan sonra sinema için kurulan özel komitede yeraldığı gibi, Müttefiklerin Normandiya çıkartmasında çekilen değişik belgesel filmleri biraraya getiren *Le Six Juin à l'aube* (6 Haziran Şafak Vakti) filminin montajını yönetti.

Sinemada Rezistans'ın diğer aktif bir elemanı da Louis Daquin'di. İşgal yıllarında Naziler tarafından her türlü sendikal faaliyet yasaklanınca Rezistans tarafından işçilerin sendikal mücadelesi için yeni sendikalar kurulmuştu. Daquin de sinema işkolundaki sendikanın örgütlenmesinde ve yönetiminde birinci derece görev aldı. (Bu çabalarından ötürü Daquin, Kurtuluş'tan sonra yasal sendikaya dönüşen sendikasının temsilcisi olarak sinema komitesine girecekti.)

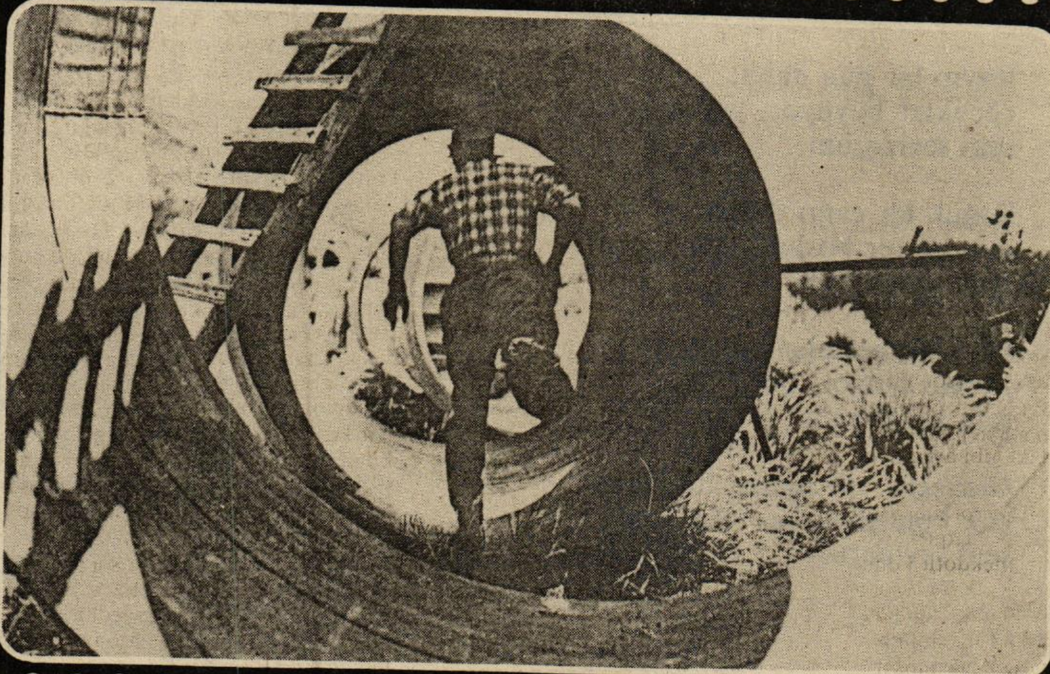
Daquin sendikal faaliyetlerinin yanısıra, bu dönemde dört film yönetti: İşgal yıllarında okul çocuklarının yaşamını konu alan son derece neşeli, umutlu ve o ölçüde öğretici *Nous les gosses* (Biz Yumurcaklar, 1941) bunlardan ilkiydi. Diğerleri, aktör Pierre Renoir'ın oynadığı *Madame et le Mort* (Madam ve Ölüm, 1943) ; Serge Raggiani'nin ilk başrolünü oynadığı *le Voyageur de la Toussaint* (Azizler Yortusunun Yolcusu, (1943) ve *e Premier de cordée* (Dağcılar Dağcısı, (1944).

Daquin son andığımız filmiyle bir grup dağcının her türlü güçlüğe ve imkânsızlığa karşı savaş vererek, azimle, inatla direnmesini ve çabanın başarıya ulaşmasını gösterirken, yükselen Rezistans hareketini, onun çetin mücadelesini ve zaferin kesinliğini simgeleştirmek istemişti. Fakat daha sonradan kendisinin de kabul ettiği gibi, Vichy hükümeti "toprağa dönüş" ve "doğa güçlerine karşı soylu mücadele" sloganları kapsamında filmi faşist ve demagojik propagandası için kullanmaya kalkıştı.

Sinemada Fransız realizminin temsilcilerinden olan Daquin 1947'de kendi realizm anlayışının çarpıcı, sarsıcı ve yakıcı olduğunu söyledikten sonra, *"Şayet 'realizm' ipekten bir süs ise beni ilgilendirmiyor, yok eğer umutlarımı, duygularımı ve inançlarımı iletmek için bir 'araç'sa, o zaman, yaşasın realizm!"* diye ekliyordu.

İşgal yıllarının üçüncü yalın gerçekçisi Becker'di. Jean Renoir'ın yanında uzun yıllar çalıştıktan sonra ustasının şiirsel realizmini kendi çarpıcı ve keskin üslubuna dönüştürerek, içinde yaşadığı Fransa'nın sosyal ve doğasal tablosunu sunmaya çalışacaktı. 1942'de *Le Dernier atout* (Son Koz) adlı bir gangester filmi yaptıktan sonra, 1943'de çevirdiği *Goupi-Mains-Rouges* filminde kırsal yaşantının yabanlığını, köylülerin birbirlerine karşı bencilliğini, aç gözlülüğünü ve hoyratlığını, fakat yabancılara ve yöneticilere karşı kenetlenmelerini çarpıcı bir üslupla veriyordu. Becker 1944'de başladığı ve ertesi yıl tamamladığı filmde ise işgal altındaki Paris'in yaşamını son derece ayrıntılı ve başarılı bir şekilde özenle işleyecekti.

(sürecek)

Jean Grémillon'ın Lumière d'été (Yaz Işığı) filminden bir sahne

SÜREYYA BERFE

CANLI BAHÇE

Sessizlik örtmüş bahçeyi:
Köşede
boş, eski bir köpek kulübesi,
çıt çıkmıyor
yapraksız, akşama ağan ağaçlardan.

Çıplak bir dalda
yavru karganın sesi:
Yüreği ağzında hepsinin.

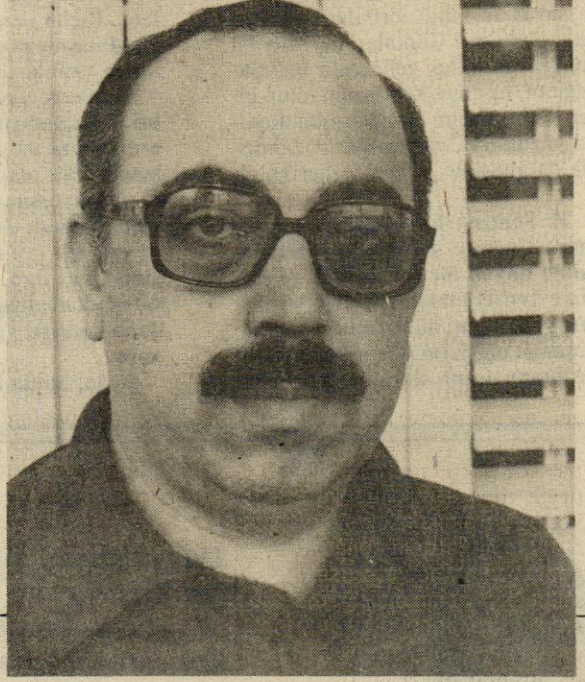
RAĞMEN

Kayıp bir gün daha;
çocuklar büyüyor, yaşlanıyoruz
seni seviyorum.

Soğuk bir çağrı daha;
tanıdık bir boşluk, dağılıyoruz
seni seviyorum.

Gitti bir arkadaş daha;
zaman ölüyor, duruyoruz
seni seviyorum.

Gizliaçık bir mutsuzluk daha;
çok konuşuyorlar, sıkılıyoruz
seni seviyorum.

"İnsanın Kaldırabildiklerini Şiir de Kaldırır."

Süreyya Berfe, toplu şiirleri üzerine Bedirhan Toprak'ın sorularını yanıtladı.

■ Toplu şiirler, şairin eski şiirlerini yenilerle birlikte genç kuşaktan okurlara tanıtmanın yanı sıra, şairini de bu şiirlerle yeniden yüz yüze getirmiş oluyor. Neresinden bakılırsa bakılsın sevindirici bir karşılaşma olsa gerek. Ancak —genellikle— aşmış olduğu bir yerin yeniden sorgulanmasıyla karşılaşmanın şair açısından bir sevimsizlik ve sıkıcılığı da var mı?

□ Şair şiirleriyle her zaman yüz yüzedir. Yüz yüze olmalıdır. Bunu, yazdıklarını "terennüm etmelidir" anlamında söylemiyorum. Geçmişine, yapıp ettiklerine bakmalıdır. Ne zaman, hangi durumda, neyi nasıl yazmışım? Yüzleşmek, şair için değil herkes için gerekli bir ölçek, bir sınama, ânı ve geleceği aydınlatacak, ders verecek, yol gösterecek bir hesaplaşmadır.

"... aşmış olduğu bir yerin yeniden sorgulanması" neden sevimsiz ve sıkıcı olsun? Tabii aşmışsa. Beni aşmalar aşmamalar fazla ilgilendirmiyor. Kendimi aştım mı, aşamadım mı diye bir kaygım yok. Bağnazlığa düşmeden, körleşmeden, sorumluluk duymaya sırt çevirmeden yazmak istiyorum, kaygım bu.

■ *Ufkun Dışında*'da *Kitaplarda Olmayan Şiirlerden Seçmeler* bölümünde yer alan şiirlerinizde imge ve çağrışım yönünden zenginlik gözleniyor. *Gün Ola* ise bambaşka bir kimlikte, daha dolaysız bir anlatımı yeğleyen şiirlerden oluşuyor. Halk şiirinin biçim özelliklerinden yararlanmayla birlikte, *Gün Ola* öncesinde bireyin sorunlarına daha yakın duran şiirinizin içeriği, ağırlıklı olarak kırsal sorun ve motiflere yöneliyor. Biçim açısından "şiirin ihmal edildiği", içerikte ise "popülizm" yapıldığı konusunda kitabın ilk yayınlandığı yıllarda yaygın bir kanı vardı. Bugünden bakınca bu konuda ne düşünüyorsunuz?

□ Bugünden de baksam, dünden de baksam popülizm yaptığıma inanmıyorum. "Gün Ola..."da ve hayatımda halkı olduğu gibi kabul edip yüceltmedim. Halkın sanatını, değerlerini kusursuz bulup abartmadım. Halka, aptal gibi aşık olmadım. Sevdim, eleştirdim, saygı duydum, tartıştım, etkilendim. Bugün de böyle düşünüyorum. Batılılarla ve batılı gibi olanlarla zor diyalog kurabiliyorum.

"Gün Ola..."da popülizm görenlere soruyorum. Dün görmüş olanlara bugün de görmüş olanlara soruyorum:

Bir Bünyan halısına, bir Cicim'e karşı kayıtsız mı kalıyorsunuz? Hayran olmuyor musunuz? Göklere çıkarmıyor musunuz?

Bir halk şiiri, bir halk türküsü karşısında büyülenip ezberlediğiniz olmadı mı?

Halkınızı, sizin dışınızdaymış gibi seyir mi ediyorsunuz?

Saydıklarımdan ve sözü uzatmamak için saymadığım benzerlerinden etkilenmek, bu etkileri ayıklayarak ya da ayıklayamayarak şiire dökmek popülizm ise, dün popülisttim, bugün de popülistim.

"Gün Ola..."dan önceki şiirin de öncesi var. Ama onların bir çoğunu yayımlayamadım. Bazılarını yayımlamak istemedim, bazıları kayboldu. "Kitaplarda Olmayan Şiirler"i yazdığım dönemlerde epeyce imge düşkünüymüşüm. O zamanki etkiler, ortam, gençlik, şiirle aramdaki ilişkinin ne olup ne olmadığını bilememe o nitelikte şiirler yazdırmış. "Dolunay" adlı şiiri yazarken gereğinden fazla imge ve çağrışım peşinde olmuşum. "Rahibe" öyle değil. Onda da genç bir şiir yazarının merakları var, ama daha yalın ve Cumhuriyet'ten sonraki şiirimize daha yakın.

■ *Savrulan*'da, *Gün Ola*'da başlatılan halk şiirinden yararlanma şiirle daha içli-dışlı sürerken, konularda ülke dışına uzandığınız da oluyor. Çağının sorunlarını omuzlarında duyan bir şair olmak ile şairin ev-

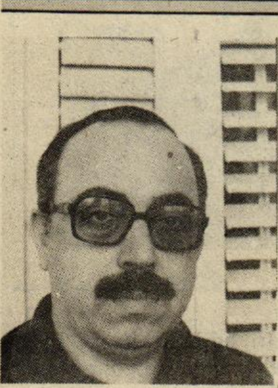
rensel olabilmesi arasındaki sıkı bağı nasıl kurmalı?

☐ Şair, yalnız burnunun dibine değil, dünyanın bir ucuna da bakmasını, görmesini bilmelidir. Yalnız şair mi? Dünyada yaşayan herkes bunu başarabilse, savaş düşkünü zorbalar bu kadar azgınlaşabilir mi? Cuntalar, darbeler bu kadar görmezlikten gelinebilir mi? Şair, çağının, insanın, kendisinin, olup bitenlerin sorunlarını omuzlarında duyuyorsa yazdıkları, yazacakları Uzakdoğu'da da anlaşılır, Kuzey Amerika'da da.

■ **Sanırım biraz kapalı sormuşum. Çağının sorunlarını omuzlarında duyan bir şair olmak ve şairin evrensel olabilmesi diye bir ikilem getirirken; dünyamız genelinde yaşanan olayların şairi etkilemesinin ve bunun ürünü olarak ortaya çıkan şiirlerin —bir duygulanma ötesinde— evrenseli yakalayabilmesinin koşullarına getirmek istemiştim sözü. Yani Şilili için yazılan bir şiirin Şilili'ye —de— yakın olabilmesinin koşulları?.. Tabii bu soruyla birlikte, "duygulanma" ve "şiir" ilişkisi de gündeme gelebilir.**

☐ Şu gerçeği bir kez daha hatırlayalım: Şiir, salt bir duygulanma değildir. Evrenseli yakalayabilmesinin koşullarını saptayıp ortaya çıkarmak çok güç, imkânsız. Bu, dünyadaki büyük şairlere vergi bir şey. Şili'de yıllardır yaşanan trajediyi, yufka yüreklilikle anlar ve anlatırsanız o sadece sizi ilgilendirir. Ama, o trajediyi bütün gerçeği ve ayrıntılarıyla kavrar, bilincin aydınlığına çıkarırsanız, sanırım yazacağınız şiirden Türkiye'deki okur da, Şili'deki okur da bir şey anlar.

Duygulanma ve şiir konusunda çok şey yazıldı. Duygulanma, şiiri yaşatır da, öldürür de. Dozunu çok iyi ayarlamak gerekir. Kısacası, şiir ona muhtaç değildir ama, onsuz da olamaz.

> ***Duygulanma, şiiri yaşatır da, öldürür de. Dozunu çok iyi ayarlamak gerekir. Kısacası şiir ona muhtaç değildir ama, onsuz da olamaz.***

■ **"*Hayatın ortasında bir mıknatıs gibi*" durmaya çalışan şiirlerden oluşuyor *Hayat ile Şiir*. Her türden acı, sıkıntı ve yakınmayı; çözümsüzlük, sağlıksızlık ve sevgisizliği kendine toplayan ve sonra nötrleşerek —okura doğru— geri bırakan şiirler... Biçim ve içerik olarak, şiirinizin dolaşmaya çıktığı yeni ve öncekilere oranla daha geniş bir alan. "*Şiirin amacı güzeldir*" savına pek bel bağlamadığınız ortada (ama gözardı ediyor da değilsiniz) şiire yüklenebilecek olanların hemen hepsini yüklüyorsunuz. Gene bu kitap, yoğun olarak eleştiri —kimi zaman öz eleştiri— ve tartışmaların da yer aldığı bir kitap. Hatta sizin "yazı" diye tanımladığınız ürünlerde bunun daha dolaysız yapıldığına tanık oluyoruz.**

Şiirin, bütün bunları kaldırıp kaldıramayacağı da bir soru olabilir; ama ben, bunca yüklendikten sonra şiirden beklediğinizi sormak istiyorum. Bu şiir ne yapmalı?..

☐ Doğru. Şiire yüklenebilecek olanların hepsini yüklüyorum. İnsanın kaldırdıklarını, kaldırabildiklerini şiir de kaldırır. Şiir güzel, lirik, yoğun, kısa, öz olmalıdır. Bu kadar mı? Hayat bu kadar mı? Güzel ve lirik olmayan, insana yakışmayan yanları yok mu hayatın? Var. Üstelik biz varediyoruz. Eşyalarla, tadlarla, hazlarla, değerlerle değil, davranışlarla kurduğumuz ilişkiler tehlikeli olmaya başlamış ve biraz fazla demokratikleşmişse ne yapacağız? Üç günlük ömrü olan mutluluklar duyup, mutsuzluğu ölümsüzleştirmeye mi çalışacağız? Yoksa, düşünerek, seçerek, eleştirerek, hesaplaşarak, değerlere sahip çıkarak mı yaşayacağız?

Bu şiir, şöyle düşünüp varolmaya çalışıyor: Bireysel ve toplumsal mutluluk beklenmez. Onlara söz verilir, onlar için bir şeyler yapılır, onlarla buluşulur. Bu yüzden bu şiir, her şeyi kaldırabilir gibime geliyor.

■ **Ben gene "Bu şiir ne yapmalı?" sorumu sormak istiyorum. Bunca teçhizatlandırdığınız şiir ne gibi bir amaca yöneliyor, yönelmesini istiyorsunuz?**

☐ Bu şiiri, keşke daha fazla teçhizatlandırabilsem. Çünkü, eksik, zayıf, kusurlu yanları var. Bunları nasıl halledeceğimi bilemiyorum. Kısacası "hayatın ortasında bir mıknatıs gibi durmalı" Bizim olmalı. Bana ve okurlara bir şey söyleyebilmeli, bir şey gösterebilmeli. Yazıldığına ve yayınlandığına değmeli.

■ **Gene *Hayat ile Şiir*'de, biraz abartarak söylersek, iki ayrı kitapta toplanabilecek şiirler var. Kimi şiirlerinizde —bireyin türlü durumlarındaki— lirizm, çağrışım ve soyutlamalarla şiiri ön plana çıkartırken; toplumsal temaları odak alan şiirlerinizde bu öğeler gözetilmiyor nedense. Bu tür şiirlerde içeriğin lirizme ve saydığım diğer öğelere olanak vermemesi mi söz konusu?**

☐ Ben bugüne kadar lirik, didaktik, epik olsun diye yazmadım.

de lirik ya da lirik özellikler taşıyan şiirler varsa, şiir öyle gerektirmiştir. Bireyin durumuna ya da durumlarına uygun olan lirizmle çağrışım ve soyutlamalar, toplumsal konulu şiirlere ne kadar uygundur? Düşünmek gerek. Toplumsal konulu şiirlere, ne kadar ve hangi çağrışımları, soyutlamaları yedirebiliriz? Bunların sırıtmaması, batmaması için gerekli çok hassas dengeyi nasıl kurarız? İşte şiiri tatlı bela yapan sorunlardan birisi.

Toplumsal içerikli şiirler, elbette lirizme, çağrışımlara, soyutlamalara imkân tanır. Yukarıda belirttiğim gibi, bu imkânı bol bol harcarsak şiiri de harcarız. Sonuç, şiirimiz toplumcudur; biz de toplumcuyuzdur. Bu, bence şiire ve toplumculuğa yapılacak en büyük saygısızlıktır. Bedeli şairi tarafından ödenir, hem de acı bir biçimde. Kendini beğenmişlikle.

■ **Çoğunlukla ikili, yer yer de üçlü, beşli dizelerden oluşan *Şiir Çalışmaları* bölümünde topladığınız şiirler var. Kimi güzel söyleyiş (berceste mısra), kimi bir saptama, çok seyrek olarak da "veciz" diye tanımlanabilecek bu ürünler "dize düşürmek" mi? Neden "Çalışma" ...Bundan başka, geleneksel şiirimizle bir ilişkiden söz edilebilir mi?**

☐ "Şiir çalışmaları"na saptamalar ya da bir anlık görüntüler ve gerçekler diyebiliriz. Onları yazmaktaki amacım, dize düşürmek değil.

Biliyorsunuz zaman zaman uzun şiirler yazıyorum. Bazıları iyice uzun. Şimdi bu da tuhaf. Hangi şiir uzun,

hangi şiir kısa? Nesine bakarak adlandıracağız? En kestirme yol, mısra sayısına bakmak. Yani görünen hacmine. Bu yolla herkes anlar şiirin uzun mu kısa mı olduğunu. Peki başka yollar, ölçüler var mı elimizde? Bence var. Belki özel ya da gerçek dışı görülebilir ama, birini söyleyeyim:

Okunduktan sonra kolay kolay akıldan çıkmayan, etkisini uzun uzun sürdüren ama üç dizelik olan şiir kısa mı? O şiire kısa demek haksızlık olmaz mı? Şiiri uzun ve kısa diye ayırmasak, ne kadar iyi olur. Ayrıca, bu ayrımı neden yaptığımızı, ne işe yaradığını anlayamıyorum. "Şiir çalışmaları"nın geleneksel şiirimizle ilgisi olup olmadığını düşünmedim. Bu amaçla da yazmadım. Belki mısra-i bercestelere benzetilebilir.

■ **"Neden 'çalışma'?" diye sorarken şunu düşünmüştüm: Şiirlerinize böyle bir başlık seçerken daha "iddiasız" bir yaklaşım mı söz konusuydu? Yoksa bu "çalışma"ya yüklediğiniz —beklediğiniz— başka anlamlar da var mı? "Çalışma"lar neyin uğraşını vermeye çalıştı?**

□ İddiasız olsun ya da olmasın diye çalışma demedim. Beni disipline etsin, sözcük ekonomisine alıştırsın, üzerinde çalıştığım, düşündüğüm uzun şiirleri denetleyebilmeme yardımcı olsun istedim.

■ **"*Sümerler'den bu yana şiir yazılıyormuş./Bakıyorum dünyanın haline/Yazılmasa da olurmuş.*" diyorsunuz bir "çalışma"da. Sizin amaçladığınızı dışlaştırarak bugünkü şiir ortamımız (yaşanan enflasyon, —neredeyse— ortakmış hissi veren imzalar ve bazı konuların üstüne çok sık gidilmesi nedeniyle kaçan şiir) için düşünürsek ne söyleyebiliriz?**

□ Bu konuda hiçbir şey söylemek istemiyorum. Eleştirmenlere bırakalım. Şu kadarını söyleyebilirim: Heyecanlandığım, beğendiğim, herkesin okumasını istediğim çok az şiir var.

■ **Peki bu "az şiir"in nedeni nedir? Sadece toplumsal olaylara bağlı bir "azlık"mı söz konusu olan; yoksa ülkemizin edebiyat alanındaki sorunlardan da kaynaklanan daha geniş bir boyutu mu var?**

□ Sadece toplumsal olaylara bağlı değil. Şiiri azaltan, kolaya kaçma, hazırla yetinme, çabuk ünlenmedir. Bugün yaz, yarın yayınla ve şair ol. Bu tuzağı görmezsek, göremezsek şair çoğalır, ama iyi şair azalır.

■ **Daha gerideki onlu yıllarda, ustaların "genç şiir"e sevecen yaklaştıkları görülürken; 70 ve 80'li yıllarda böylesi bir tutuma tanık olamıyoruz. Sizce bu durumun nedenleri nedir?**

□ Ustalar, hayır bazı ustalar, genç şiire her zaman sevecenlikle yaklaşmışlardır. Bir kaç örnek verebilirim: Turgut Uyar, Cemal Süreya, Edip Cansever, Ülkü Tamer, Ece Ayhan, hatta Sezai Karakoç.

Sorun genç şairlerin ustalara yukardan bakmasıdır.

Şiirimizi bütünüyle okumadan, üzerinde kafa yorup gerekli kültürü, görgüyü edinmeden yargılamalara başlıyorlar. Neden Necip Fazıl'ı da okumuyorlar? Neden *Mavera, Yönelişler* gibi dergileri de okumuyorlar? Ezra Pound'u okurlarsa faşist, Mayakovski'yi okurlarsa komünist mi olurlar? Araştıralım bakalım Voznesenski'nin *Oza*'sı kaç yılda kaç tane satıldı?

İnsanlığın ortak kültür mirası şöyle dursun, kendi şiirimizin mirasını doğru dürüst değerlendiremezsek kimden sevecenlik ve ilgi bekleyebiliriz?

Bence insanın bilerek ya da bilmeyerek taktığı en berbat gözlük at gözlüğüdür.

■ **Söylediklerinize bütünüyle katılmakla birlikte, "ustalar" konusuna şöyle bir yaklaşım getirmek istiyorum: yozluk, düzeysizlik, şiire kesin uzaklık diz boyuyken bile; "ustalar"ın bu ortama şurasından burasından ışık tutucu yaklaşımlarla bakmaları, bu konuda kafa yormaları, kısaca durum ne olursa olsun şiirimizi "kendi başına" bırakmamaları gerekmez mi? Gerekir mi yahut? Nasıl olmalı?**

□ Ustalar fazla umutlu değil herhalde. Neden iyi şair çıkmasını istemesinler?

Evet, sorumluluk duyulmalı. Şiire karşı sorumluluk duyulmalı. Kendi başına, sahipsiz bırakılmamalı. Bunu yalnız ustalardan değil, bütün şairlerden beklemeliyiz. Ama, bazı dergilerin yeni yetişenlere, yeteneklilere, gençlere gösterdiği yersiz ilgi ortalığı bulandırıyor. Şiir ortamının kavram ve değer kargaşasından kurtulması için hepimize görev düşüyor.

■ **Son olarak şunu sormak istiyorum: şiirimizin bugünkü çizgiye ulaşmasında sessiz ama yılmaz bir çabayı sürdüren bazı ozanlarımız; edebiyatımız içindeki yeri bakımından olsun, "genç şair"e —ve okura— yol gösterici bağlamda olsun; bazı dar kapsamlı çalışmalar dışında bütünlüklü olarak değerlendirilebilmiş değil. Aklıma hemen geçtiğimiz günlerde yitirdiğimiz Turgut Uyar geliyor. Uyar'ın politikası hâlâ, kitapları ayrı ayrı ele alınarak değerlendiriliyor. Uyar'ın —giderek bütün şairlerin— şiiri ve yaşamıyla ayrılmaz bir bütün oluşturduğu konusunda siz ne düşünüyorsunuz?**

□ Doğru, şiirimizle ilgili, şairlerimizle ilgili iyi çalışmalar pek az. Bu neden böyle? Şiirimiz diğer sanatlardan daha önde, daha ileride, ondan mı? Şiir üzerine yazı yazmak, incelemek oldukça zor da ondan mı? "Şairler çabuk alınır" saplantısından mı? Bilemiyorum. Belki bazıları belki hepsi yüzünden özlenen çalışmalar yapılamıyor.

Peki şiirin buna ihtiyacı var mı acaba? O da ayrı sorun. Yani okurla şiir arasına girmeli mi? Bence gereği yok.

Her şair değil, bazı şairlerin şiiriyle yaşamı bir bütün. Onlar, Turgut gibi has şairlerdir. Onlar, hem ağzına içki koymayan, hem de şiirlerinde içki akıtan şairler değildir. Onlar, yaşadıklarıyla şiir ya da kadeh tokuştura tokuştura yaşarlar. Çünkü şiir umurlarındadır. Sunîlik, ejnebilik ve züppelik, onları örtmeye kalkanlara mahsustur. Türk şiirinin has şairleri, yaşarken ve yazarken hiçbir konuda kıvırmamış, kıvırtmamış şairlerdir. Şiirlerini ayırırsan yaşamları, yaşamlarını ayırırsan şiirleri öksüz kalır. Ne mutlu onlara: ölenlerine ve yaşayanlarına...

"Şiir, güzel, lirik, yoğun, kısa, öz olmalıdır. Bu kadar mı? Hayat bu kadar mı? Güzel ve lirik olmayan, insana yakışmayan yanları yok mu hayatın?"

Süreyya Berfe ve Toplu Şiirleri

Ramis Dara

Süreyya Berfe. Öfkenin, kırılmanın bıçkın ozanı. Hırçın, dobra sıcak söyleyişin. Güncel-toplumsal sorunları hep yüreğinde duymuş. Büyükkentin, insanı silip süpürmesinden korkuyor. İnsanın meta içinde, eşyalar arasında yok olmasından. İnsan tekine yaraşır bir uzam aramayı doğuştan kendisine görev bilmiş sanki. (Bu yüzden mi şiiri dağılgan ve akışkan, kabına zor sığar, söyleyişi önemsemez görünür?..) Ölümle her sanatçı gibi alıp veremediği var; ama ona meydan okumaktan çok, boyun eğiyor. Bu dünyayı bir sınama yeri sayıp, gerçek varoluşun ölüm olduğuna inanan sûfilere göz kırpar gibi olsa da, her şeye karşın, özellikle çıkışıyla, bir özdekçidir o. Militan bir yüreği, uğultular içinde bir beyni var. Evet o, Süreyya Berfe; ufkun içinde ve dışında bir ozan.

Şimdi onun toplu şiirleri *Ufkun Dışında*'ya[1] bakalım, gözlerimizi dört açarak. Şiirinin gelişimini adım adım izleyelim.

Toplu Şiirler "Kitaplarda Olmayan Şiirlerden Seçmeler (1965-1966)" bölümüyle başlıyor. Burada, söz konusu yıllar içersinde *Soyut, Şiir Sanatı, Papirüs* dergilerinde yayımlanmış şiirlerden oluşma bir seçmeyle karşılaşıyoruz. İkinci Yeni diye adlandırılan şiirsel devinimin ardılları. Ya daBerfe'nin sonradan gelecek şiirlerine göre imgesel söyleyişe önem verilen ürünler. Bu arada "Kasaba" ve "Kasabadan Uzakta" gibi şiirlerde, İkinci Yeni şiirinin devindiği uzam olan kentin karşısına kasabanın konduğu görülür. Üstelik bir karşılaştırmayla ve kent karşısında kasaba olumlanarak:

Böylece esmer bir kış günü başlar
kasabada
Şehir günleri gibi kör değildir
Bulanık değildir
Kasabada insan ışıyan bir su gibi belirir

Bu önemli olgu, kentten uzaklaşma eğilimine dönüşerek, yayımlanan ilk kitap *Gün Ola*'daki (1969) şiirleri belirlemiştir denebilir. Toplamdaki pek çok şiir,kasabadan da geri, ya da başka söyleyişle, daha el değememiş, daha kendiliğindenliğin ağır bastığı yerleşim merkezine kayar: köye. Bu olayın nedenleri arasında elbette siyasal bir tavır alma da vardır. Köyün, köydeki insanların ve türlü durumlarının anlatımı bir anlamda ilericiliğin, toplumculuğun da gereği gibidir. O yılların yaygın siyasal inançlarından biri bu. Ama asıl şu: İkinci Yeni şiire ve anlatı sanatlarındaki varoluşçu denebilecek havaya tepki ancak böyle, köye köylüye dönerek dile getiriliyordu. Köy romanları genişçe bir okur ve destekçi çevre bulabilirken, Süreyya Berfe de şiirimiz içersinde bu eğilimi temsil etme yükümlülüğünü üstlenmiş oluyordu *Gün Ola*'daki şiirleriyle

Kitaba dönüyoruz. Söyleyişiyle, söylenileniyle halkın yaşantısı ve kültürü. Kırsal yaşamdaki çeşitli motifler, yine oraya uygun düşen, hatta oralıların ağzındaki hazır kalıplarla şiirleştirilmeye çalışılmış. Halk türküleri, toprak, bağ evi, suya giden türkmen kadın, vb. öğeler güzellenmiş. Öldürülen köylüler, gidip de dönmeyen sığırtmaç, suda boğulan kadın için ağıt yakılmış.

Şiirlerin söyleyeni kasabalı da değil, doğrudan kentlidir. Kentli kişinin *"Köy kahvesinde / Gençler arasında / Çocuklar içinde"* geçirdiği saatler mutluluğun ta kendisidir. Çünkü böylece "battal şehirlilik" uzaklaşmaktadır şiir kişisinden ("Bereketli Yol"). Ayrıca, köylü şiir kişilerinin de başı hoş değildir şehirle: "Şehre inince keyfim kaçıyor" demektedir işte biri ("Bir Dost Bulamadım Gün Akşam Oldu").

İkinci kitap *Savrulan*'sa (1971), köyle kent arası bir yerdedir. İlk şiir "Sevgiyle Başlarız İşimize"de, rençber, halıcı kız ve demirci gibi, her iki yerleşim merkezinde yaşayan insanlar yer almakta. *Gün Ola*'da, köyde bulunmakla yetinen, bununla mutlu olan şiir kişisi, burada yerini, işleriyle birlikte anılan kişilere bırakmıştır. Rençber, halıcı kız, demirci, öncelikle mesleklerle ilgili birer adlandırma; şiirin başlığının da duyurduğu gibi, üçü de ayrı ayrı, daha güzel bir "gelecek" için işlerine sevgiyle başladıklarını dile getirmekte.

Uzam köyden kente doğru kayarken, köylü sorunu da yerini işçi sorununa bırakır. Bu değişim köyden kente doğru gelişirken, aynı zamanda Anadolu'dan öteki dünya uluslarına doğru da açılır. "Salazar Nereye Gömülecek", "İspanyol İşçileri" gibi şiirler görülür.

Üçüncü kitap *Hayat İle Şiir* (1980), denebilirse, yaşamla şiir arasındaki ilinti üzerine kurulu. Birinciden ikinciye süzülen ya da sızanlar kitaptaki ürünleri oluşturuyor. Nedir yaşam, nedir şiir? Yaşamla şiir arasındaki şey nedir? "Bakır tel"mi, "şimşek"mi, "köprü" mü?.. Bunlar hem bir bağlantı kurmaya, hem de bir anda yok olup gitmeye nasıl da elverişliler...

Süreyya Berfe, *Gün Ola*'da köye çekilmiş, *Savrulan*'da kasabaya kente döner gibi olmuştu; *Hayat İle Şiir*'deyse "metropol"e (anakent, büyükkent)uzanıyor, oraya yerleşiyor. Oradaki sorunları, açmazları, oranın bunalımlarını deşiyor, şiirine odak yapıyor. Hem bu odaklanış yalnız *Hayat İle Şiir*'le de sınırlı kalmıyor. Süreyya Berfe şiirinin günümüze dek süren üretiminde bir ana sorunsal bu, enikonu bir omurga.

Metropol, büyükkent dediğimiz yerleşim alanı, dört başı mamur, sorunları çözülmüş, yaşanası bir yer olsaydı, insanoğlunun bütün sorunları alt edilmiş olur muydu? Ne gezer! Varoluş, ölüm dirim kaygıları, sevme- sevilme ya da tersi duygular da önemli insanî sorunlardır. Berfe'nin şiirlerindeki insanların bu türden sorunları da var. Ama temelde yatan ve bu sayılanları körükleyen bir ana sorun daha var ki; bu, kentleşmedir. Kentleşme de yalnızca bir

düzen sorununun uzantısı olarak değil, kendisi olarak: Teknolojik ve endüstriyel gelişmeyle koşut yürüyen kentleşme olarak. Süreyya Berfe bir şiirinde "mikrobu bilinen ama bulunamayan kentleşme" diye çiziyor bu olayı ("Kanamalı Bebek"). Şiiri üzerine konuşurken de, kentleşmeyi "sosyal bir kanser" diye tanımlıyor[2].

Bu noktada, büyükkentteki şiir kişileri, karmaşadan, insanlar arasındaki yapay ilişkilerden, ilintilerden olduğunca, eşya bolluğundan da sıkılmakta, acı çekmektedir. Eşyaların bolluğu ve onlara atfedilen değer, insan varlığını gözdağı altında tutmaktadır. Süreyya Berfe'de son kerte ilginç ve önemli bir izlek bu. Örnek parçaları "Sevgili Arkadaşım", "Yaşanmaması Gereken Şeyler", "Rastgele", "Önemli Değil", vb. şiirlerde bulmak olanaklı.

Süreyya Berfe'nin şiir kişileri, bir yandan, dünyalarının eşyalarla kuşatılmışlığından yakınmakta, eşyasızlığı özlemektedirler boyuna; ama öte yandan da, şiirlerde bolca eşya sayım dökümü yapılmaktadır. Bir çelişki mi söz konusu? Değil. Bu sayım döküm de zaten onların varlığının çokça duyulmasından kaynaklanıyor. Böylece hem konu daha bir vurgulanıyor, "hayatiyet" kazanıyor, hem de belki bilinçaltı bir rahatlama sağlanmış oluyor.

Seyyit Nezir, daha önce, ozanımızla şiirleri üstüne yaptığı konuşmada, bu eşya bolluğuna dikkati çekmiş, bununla, okurun yabancılaşmanın bilincine varmasının amaçlanmış olabileceği üzerinde durmuştu. Süreyya Berfe'nin yanıtları arasındaysa şöyle bir tümce yer alıyordu: "Eşya okyanusunda kaybolmakla tedavi ediyoruz kendimizi."[3]. Hırçın, alaycı, eleştirel ve acı bir çığlık.

Hırçınlık, alaycılık ve eleştirellik deyince... *Hayat İle Şiir*'de Süreyya Berfe'nin iyiden öne gelen özellikleri oluyor bunlar. Duygululuğun, duygunun değil, zekânın, açıkça ve çekinmeden söylemenin şiirleri. Her şeyin, en zor söylenebileceklerin bile rahatça söylendiğine, söyleniverdiğine tanık oluyorsunuz. Yanındakilerle en bağdaşmaz görünen sözcükler birbiri ardına sıralanıveriyorlar. Sözcük ayırımı özellikle yapılmıyor; Türkçe düşkünü okura sevimsiz gelebilecek sözcükler, şiir öyle istiyor diye ve belki de zevkten dört köşe olunarak kullanılıyorlar. Burada şiire girmeyecek hemen hiçbir şey yok gibidir. Geçmişin güncel siyasal adları "Feyzioğlu, Karaoğlan" bir yanda, uluslararası ekonomik kuruluşların kısa adları bir yandadır: "IMF, OPEC, AET". Kuşkusuz bunda, *Hayat İle Şiir*' in önemli ölçüde, geçtiğimiz dönem Türkiye'sinin güncel sorunlarını kucaklıyor olması da rol oynamıştır.

Evet, *Hayat İle Şiir*'in söylenmesi zorunlu özelliklerinden biri de bu. İşçilerin örgütsüzlüğü, tırmanan kabagüç, kanlı acılı olaylar... tümü, dönemin Türkiye haritasını barındıran kitabın konuları içinde.

Sözgelimi Doğan Hızlan, kitabın en uzun şiiri "Yazı" için şunları söylemektedir: "Toplumsal, siyasal bildiriler, savlar taşıyan nice roman, makale yerine Yazı'yı okusanız, bir toplumun anatomisini öğrenebilirsiniz."[4] Gerçekten de bu düzyazısal şiirde toplumumuzun eleştirisinden, dünya sorunlarına, ordan, yazın ortamımızın eleştirisine uzanılıyor; üstelik belli bir yazın tadı da hep korunarak.

Hayat İle Şiir'de benim kişisel olarak dikkatimi çeken bir başka küçük nokta da şu: Şiirlerin kendileri gibi —hatta onlardan daha çok— başlıklar da bir alay havası taşıyor çok zaman. "Acele Giden Ecele Gider", "Son Turfanda", "İskele Babası" şiirleri buna örnek. Söz konusu şiirler okunduğunda acı alayın, şiirlerin kendilerinden çok, başlıklardan çıktığı görülecektir. Bunda, başlığın şiirin yazımından sonra konması rol oynuyor olmalı. Sözgelimi, bir babanın oğluyla içsel konuşmasından oluşan bir şiir, babasının kendisini yeterli göremeyişi, özeleştirisi olarak "İskele Babası" başlığını alabiliyor. Oysa şiirdeki baba hiç de böylesi bir eleştiriyi hakketmiş biri değil; şiirdeki söylem de, "iskele babası"yla örtüşmeyecek denli ciddi.

Şimdi de *Ufkun Dışında*'ya yeni bir kitap olarak giren *Şiir Çalışmaları*'na bakalım.

Burada, çoğu tek başına şiir olabilen, kimisi de bir şir içinde dize ya da dizeler sayılabilecek ve en küçüğü bir, en büyüğü beş dizeden oluşma şiir ya da şiir parçaları var. Bunlar ilk elde divan edebiyatındaki "mısra-ı âzâde" (bağımsız dize) ya da "mısra-ı berceste" leri (seçkin dize) çağrıştırıyor. Ozanın kendisi, Atilla Özkırımlı'nın bu yoldaki saptamasına karşı çıkıyorsa da, aradaki benzerliği de kabul ediyor[5]. Berfe, "Şiir Çalışmaları"nın varoluşunu, yazdığı uzun şiirlere, bu sırada duyduğu sözcük ekonomisi gereksinimine ve bir arkadaşıyla yaptığı "haiku" çevirilerine bağlıyor. Ama ondaki birbirinden bağımsız şiir parçacıkları yazma eğilimini ilk kitap *Gün Ola*'daki "Bilmeceler"e değin götürmek olanaklı belki de. *Hayat İle Şiir*'de de "Şiir Çalışmaları" genel başlıklı 16 kısa şiir var. Ayrıca *Ufkun Dışında*'nın son kitabı *Sen Basmasın*'daki "Kazılar" da bu türden kısa şiirlerden oluşuyor.

Şiir Çalışmaları'nda 300'ü aşkın "şiir çalışması" bulunuyor. Gözde izlekleri şöyle sıralayabiliriz: İnsanlar arasındaki iletişimsizlik, aşksızlık, teknolojik gelişim ve ürünlerinden duyulan kaygı, doğayı özleyiş, doğanın yitirilişi, çeşitli doğa betimlemeleri, ölüm ve ölümü özleyiş... Eşya nefreti ya da korkusu da, yine, bekinmeyle işlenen izleklerin başında geliyor. Bir örnek:

Kent-leş-miş insanların evleri:
Eşya polikliniği.

Buradaki "kent-leş-miş' söyleyişi son kerte önemli. Ozanın "kentleşme" olgusu üzerinde durup düşünülmesini istediği çıkarılabilir ilk elde. Bu, doğru da. Ama bir de, insanların kentleşmesinin ne anlama geldiği, daha doğrusu, böyle bir şeyin olup olamayacağı sorunu var. Öyle ya, insanlar kentleşmez, kentleşemez! Kentleşme diye bir olgu elbette var, ancak insanlarınki olsa olsa, "kentlileşmek"tir. Peki sözcük, üstelik hecelere ayrılıp vurgulanırken, yanlış mı kulanıldı?

Sanmıyorum. Süreyya Berfe, tek sözcükmüş gibi "kent" ve "leş" sözcüklerini özellikle yan yana, birlikte kullanıyor. Kentten, kentteki kokuşmuşluktan duyduğu gizli-açık tiksintiyi böyle dile getiriyor. Kent...leş...miş!..

Bu tür gizli bir iletinin söz konusu olduğu söylenebilecek bir "şiir çalışması" da şu:

Taraçadan akşama doğru uçtu güvercin
Kılı bile kıpırdamadı
arabalarında disko dinleyenlerin.
(Burada küçük, kötü, acı bir kafiye var.
Keşke olmasaydı.)

Ozanın ayraç açarak bize haber verdiği uyak, "güvercin" ve "dinleyenlerin" sonundaki "-in" görüldüğü gibi. Yakınma da, elde olmadan ortaya çıkan, istenmeyen uyaktan. Ama öyle mi?.. Yalnızca uyaktan yakınılsaydı, "küçük, kötü bir kafiye" yeterli olurdu. Oysa "kafiye"yi niteleyen önadlar arasında bir de "acı" var. "Acı" var, çünkü, disko müziğinin dinlendiği araba ve belki de o arabanın içinde bulunduğu uzam olan kent, bir "İN"den farksız ozana göre!

O kent ortamı ki, doğayı ve doğal olanı kovmuştur dünyasından; her şey beton ya da plastiktir. Orada eskiyen, epriyen, ilişki içinde olunan nesneler değil; insanın beyni yüreği, ve ölen de, insan ilişkileridir. Bu yüzden şu şiir yalımını anlamak kolaylaşıyor:

Eskiyebilen bir evde ölmek isterim.

Orada, "metropol"de, acılar bile sahipsizdir. Ozan yüreği bu sahipsiz acılara acır, onlara sahip çıkar:

Küçük bir koy arar
yüreğe sığınır bütün acılar.

Şiir Çalışmaları'ndaki şiir uçları, şiir yalımları için son olarak şunu söyleyelim: Süreyya Berfe'nin gizemci bir söyleme, sofiyane bir ağıza yaklaşıp yaklaşıp çekildiği ürünler en çok burada yer alıyor.

Ufkun Dışında'yı oluşturan son kitap *Sen Basmasın*, Süreyya Berfe'nin *Hayat İle Şiir*'le başlayan bütün gözde izleklerini, bütün biçimsel ve içeriksel yönelimlerini içinde taşıyor. Burada, "Sen Basmasın", "Yarım Yamalak" gibi, ozanın "bir cins yazı" dediği[6] ve düzyazısal bir söyleyişle güç alan uzun şiirleri de, bir tür "şiir çalışması" denebilecek "Kazılar"ı da görmek olanaklı. Kentleşmeye duyulan nefret, büyükkent ve yaşayanlarına yönelik eleştiri, eşya bolluğuna tepki, vb. izlekler, yine gözde.

Toplumun üst kesimindekilerin, hızla paralananların (iki anlamda da!) sorunlarının ve magazin arabesk hayatın eleştirisinin yapıldığı söylenebilecek "Yarım Yamalak"ta, evlerin "eşya stokuna" çevrilmesinden, "salon, mutfak, tuvalet yatak odası" vb. uzamların eşyalarla "lebâlep" dolup taşmasından yakınılır. *"Vitrinleşmiş havanın/ambalajlanmış hazların, tatların, keyiflerin/bedenin ve gecenin tutsakları"*dır. orada yaşayanlar.

Ozanın tavrıysa, bu kör kargaşayı, insanlığı hiçleyen bu karmaşayı kargışlarken, yalınlığa ve belki de yalnızlığa çekilmektir:

Her geçen yıl eşyasızlığa alıştırıyor eşyasızlığı bana. ("Kazılar"dan)

Kentleşmeye yönelik eleştiriyse: "Şimdiki Tanrı'mız kentleşme" biçiminde söze dökülür bir şiirde ("Surlar").

Süreyya Berfe, yaşadığı ortamı, tanığı olduğu çarpıklıkları sorgularken, yazın dünyamızdaki çeşitli durumları, yapaylıkları, yanlışlıkları da eleştirisinin hedefi yapıyor kimi zaman. Şiirimizin sorunlarını tartışıyor. Burada, bir dergide yayımlanan ve kitaplarına almadığı "Şiir Yok" başlıklı çalışma aklıma geliyor hemen[7]. Ama onun yazınla ve şiirle ilgili düşüncelerini *Ufkun Dışında*'nın çeşitli şiirlerinde de bulmak olanaklı. İşte, "Kazılar"daki bir şiir alazı bununla ilgili. Ona göre şiir, ozanların yineleyegelmekten hoşlandıkları gibi, dünyayı değiştirmelidir, daha yaşanılır kılmalı, güzellemelidir; yoksa ne anlamı olacaktır:

Sümerler'den bu yana şiir yazılıyormuş.
Bakıyorum dünyanın haline
yazılmasa da olurmuş.

Ufkun Dışında, toplamın en uzun iki şiirinden biri olan "Sen Basmasın"la bitiyor. Birinci tekil şiir kişisi, "basma" adını verdiği biriyle, bir şeyle(?) söyleşerek, yer yer sorular sorup onu ve okuyanı sarsmaya çalışarak söylüyor da söylüyor. Gündeme getirdiği sorun, çarpık kentleşmeyi fon alan ve yerelden evrensele uzanan her türlü insanî-gayri insanî durum. Görünürde, birinci tekil söyleyen, olumlu; "basma" denilen, seslenilense olumsuz gibidir, oysa tam tersi. Boyuna anlatan, söyleyip duran birinci tekil kişi, çarpık kentleşmenin insanî özünü yok ettiği insandır; gerçek bir basma mı, sıradan insan mı, şiir okuru ya da ozan mı olduğu konusunda tam bir sonuca varılamayan, kendisine durmasız kargışlar, horgörüler yağdırılır görünümündeki "basma"ysa, saflığın, erdenliğin simgesi bir varlık gibidir. Metinde eleştirel söylemler iç içe girdiğinden olumluyu bulmak güçleşir gibi olursa da, vurgulamakta yarar var, aşağılanan, olumsuzlanan şiir kişisidir. Buna bir özeleştiri de denebilir. Ozanın şiir kişisini var eden biri olarak kendisini metnin dışında tutması da.

Ufkun Dışında'yı bir bütün olarak toparlamaya çalışırsak, insanın yaşadığı uzamın ana sorunsal durumuna getirildiği bir yapıtla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. O güzel aşk şiiri "Sevgili Arkadaşım"ın şu çarpıcı dizesinde bile bu sorunsalla karşılaştığımızı söylemek zorlama bir yorum sayılmasa gerek: "Ellerin, ellerden bıkmış ellerime sığınak".

Soruna böyle bakarsak, şimdiki ürünlere göre aykırılığı ileri sürülebilecek *Gün Ola* ve *Savrulan*'daki şiirleri anlamak da kolaylaşıyor. Anadolu içlerine, köylere kasabalara çekiliş, popülist bir tutumdan kaynaklandığı kadar, alttan alta insana uygun bir uzam arama dürtüsünden de kaynaklanmış olabilir. Anadolu'dan yanalık, aynı zamanda, doğallık, doğadan yanalıktır da.

Aslolansa, yüreğinin atışını, beyninin işleyişini uğultu, gürültü patırtı ve karmaşa içinde de duyabilen insanı var etmek, ona omuz vermektir. Berfe'nin *Hayat ile Şiir*'den bu yana yaptığı da budur denebilir.

SABRİ ALTINEL

OTUN SOĞUĞU

Akşam karanlığı kapılarımızda
Ölümün indiği
Sonsuzluğun içinde
Kime sormalıyım kime
Ömrünü insanoğlunun
Acı türküyü duyun
Ülkemde söylenen
Otun ve sabahın soğuğu
Yalnız kalan bir yürekte
Ölümün ve kanın üstünde

Bekliyorum burda taşta
Ey dirliğin sevincin günü

(*Zamanın Yüreği*)

---

(1) Süreyya Berfe, *Ufkun Dışında*, Toplu Şiirler, De Yayınevi,1985
(2) Süreyya Berfe ile Söyleşi-Seyyit Nezir, *Gösteri*, Şubat 1983.
(3) *Gösteri*, A.g.k.
(4) Doğan Hızlan, *Günlerde Kalan*, "Bir Toplumun Şiiri", Gür Yayınları, 1983.
(5) Süreyya Berfe, "Şiir denilen püsküllü bela sarmış dört bir yanımı"-Atilla Özkırımlı, *Günümüzde Kitaplar*, Nisan 1985.
(6) *Gösteri*. A.g.k.
(7) Süreyya Berfe, "Şiir Yok", *Oluşum*, Ağustos/Eylül 1979.

ANGELİKA MECHTEL

Türkçesi: İnan Gürün- Sennur Sezer

Ülkemizde adını Almanya'daki Türk işçi çocuklarının yaşamını konu alan Tamerland (Tamer'in Ülkesi ya da Tameristan) adlı kitabının 1984 Berlin Senatosu Edebiyat Ödülü alışıyla, gazete haberleriyle duyuran, bir öyküsü 1977'de yayınlanan Alman Dili ve Edebiyatı Antolojisi'nde yer alan (Barış ve Kurtlar, May Yayınevi) Mechtel 1943 doğumlu. Dresden'de doğup, Ren bölgesinde büyüyen Angelika Mechtel edebiyata şiirle başladı. İlk kitabı Gegen Eis und Flut (Buz ve Sele Karşı) 1963'te yayınlandı. 1970 yılında yayınlanıp üç ödül birden alan romanı Kaputte Spiele (Bozulmuş Oyunlar) Fransızca ve Lehçe'ye de çevrildi. Bugün 8 roman, 4 öykü, 3 şiir, 5 çocuk romanı, 2 inceleme röportaj olmak üzere 22 kitabı yayımlanmış olan Angelika Mechtel'in radyo oyunları ve televizyon filmleri, senaryoları da var.

Daha önce Relief (1961-1964) Aspekte Impulse (1965-1972) edebiyat dergilerinde redaksiyon bölümlerinde görev alan Angelika Mechtel 1972'den bu yana Publikation dergisinin yayın kurulundadır ve bağımsız yazar olarak çalışmaktadır. Grup 61'in üyesi olan Mechtel, 1965-1977 döneminde Münih Edebiyat Birliği Başkanlığı'nı yapmıştır. 1984 Temmuz ayından bu yana Alman P.E.N. Klübü'nün Başkan Yardımcılığı görevini yürütmektedir. Yazar, yayıncı Wolfhart Eilers'le evli (1962) ve iki çocuk annesi olan Angelika Mechtel, anlatımındaki acı alay ve keskin iğneleyici gözlemleriyle tanınıyor. Mechtel'in anlatımının bir başka özelliği haksızlık ve ezilmişliğe tepki gösterenlere duyduğu yakınlıktır.

Tüyap ve Türk Alman Kültür Enstitüsü'nün ortak çağrısıyla, Kasım ayında 4. İstanbul Kitap Fuarı'na konuk yazar olarak katılacak olan Angelika Mechtel'in aldığı öteki ödüller şunlar: Nürnberg Kenti Teşvik Ödülü (1970), F.Alman Endüstri Birliği Ödülü (1970), Tukan Ödülü (1971).

EVDEPOLARINDAYIZ BİZ

VI

Anlatabilmeyi isterdim
bana güzel gelen
hemen hemen hiç bulutsuz
bir günbatımı saatini
açık pencerede
karşısında süpermarketin
Açılış sunusu
her on dakikada bir
elli balon
yavrucakları için anaların
ikinci katta beleş bira
dördüncüde de
filmleriyle Mikifare
Marketler
mantarlar gibi
Kozası çatlayacak gibi sabırsızca
market açılışını bekleyen kurtçuklar
arasında
sabah dokuzda
içeri girip
satın almak isterim
bütün takım taklavatıyla
güzel bulduğumu söyleyerek
bu hemen hemen bulutsuz
günbatımını
yansıyan marketin camına
Geri alıp onu benden belki
indirimli satışlara koyarlar
beğenilmeyip iade edilmiş
eşyalarla
bu yüzden insanlar
bütünbütüne çıldırır
bölüm şefinin pirimi
sabahı beklemeden bu günden
yükselmeli
iyisi mi.

"Polemik Değil, Diyalog"

20 Ağustos 1985 tarihli Wall Street Journal gazetesinde Nikaragua Kültür Bakanı, ünlü ozan ve din adamı Ernesto Cardenal'in bir mektubu yayınlandı. Ernesto Cardenal' in Solidarnosc (Dayanışma) sendikasının Nikaragua devrimine karşı tavrını sergileyen mektubunun çevirisini sunuyoruz.

Wall Street Journal gazetesinin 18 Haziran 1985 tarihli nüshasında yayınlanan bir mektubu okudum. Gazete, mektubun Polonya'da yeraltı faaliyetinde bulunanlar tarafından yazıldığını belirtiyor. Mektupta Alman yazarı Günter Grass'ın Nikaragua'yı ziyaretinden sonra, onlara yaptığı teklif üzerine bana yazdıkları belirtiliyor. Günter Grass'ın, Solidarnosc'dan birinin Sandinistler ile diyaloga geçmesinin dava için yararlı olacağı düşüncesinde olduğu da belirtiliyor.

Bana bazı sorular yöneltiyor ve bunları yanıtlamamı rica ediyorsunuz. Sorularınızı tek tek yanıtlayacağım. Okuyucuların daha iyi anlamalarını sağlamak için sorularınızı tekrarlayacağım:

1. Sizinle birlikte mücadele eden Sandinistlerin sol kanadını niçin ülkenizden attınız? Ve basına niçin sansür uyguluyorsunuz?

— Sandinist devrimden yana olsun olmasın, hiç kimse bu hükümetin işbaşında bulunduğu süre içerisinde Nikaragua'dan çıkarılmadı. Gidenler gitmek istiyorlardı (bunlar arasında çok az sayıda Sandinist de var). Ve bunlar çok farklı nedenlerle gittiler. Temel neden şu: Çünkü Managua'dan Miami'ye —Başkan Reagan'ın ambargo uygulamasına kadar— düzenli seferler vardı ve çünkü Meksika ve Orta Amerika'nın diğer ülkelerine bu türden düzenli seferler hâlâ var, isteyen herkes seyahat edebilir. Basın üzerinde sansür var, çünkü Nikaragua savaşıyor ve savaş halindeki tüm ülkelerde basına sansür uygulanır. Fakat Nikaragua'da basına uygulanan sansür yalnızca savunma sorunlarıyla ilgilidir. Hükümetin politikasına karşı olmak ve eleştiride bulunmak serbesttir.

2. Hareketinizin bir kahramanı olan Eden Pastora niçin size karşı savaşıyor ve niçin "yeni egemenleri lüks limuzinlerinden çıkarmak"tan söz ediyor?

—Devrimimiz Eden Pastora'dan daha önemli, daha büyük devrimci geçmişi olan kahramanlara sahiptir. Kişisel ihtirası onu tek başına egemen olmaya, daha sonra da Sandinist devrime karşı savaşmaya itti. Lüks limuzinlere gelince, bunlardan Nikaragua'da hiç yok.

3. Miskitoların o ateşli kültürünü, onların şimdi size karşı savaşan gerillaların sosyal tabanını oluşturdukları gerekçesiyle niçin tahrip ediyorsunuz? Niçin onların oturdukları köylere karşı pasifize etme kampanyaları düzenliyorsunuz?

—Devrim, ABD tarafından tayin edilen Somoza rejiminin baskı altında tuttuğu yerli halkın kültürel çabalarını yoğun şekilde destekledi. Okuma-yazma kampanyası kızılderililerin kendi ana dillerinde yürütüldü ve okul eğitimi yine bu dilde yapılıyor; Miskito dili önceden bir edebiyat dili değil, sadece konuşma diliydi. Bir otonomi kanunu hazırlanıyor ve Amerika kıtasında ilk defa bir etnik azınlık yasal otonom haklara sahip olacak. Devrime karşı olan pek çok Miskito var, yine Miskito olmadıkları halde devrime karşı olan pek çok insan var. ABD Kongresi'nde tek bir kızılderili bulunmazken, bizim parlamentomuzda Miskito parlamenterler var.

Eğer kızılderililerin kökünün kazınmasını kendinize dert ediniyorsanız, size ABD'de rezervasyonlarda yaşayan ve vatandaş gözüyle bakılmayan kızılderililerin durumu hakkında bilgi edinmenizi tavsiye ederim.

4. Size karşı savaşan çocukların boyunlarında haç taşımaları nasıl oluyor?

—Haç taşımak kimseyi Hristiyan yapmaz. Contra'lar savaşlarının kutsal bir haçlı seferi olduğuna insanları inandırmak için, dini, bir araç olarak kullanıyor. Fakat gerçekte onlar ırz düşmanı, çocuk hırsızı, sık sık kadınları, çocukları ve yaşlıları öldüren katiller ve en zalim işkencecilerdir.

Pek çok Sandinist de haç taşıyor ve devrim hareketinde bir yığın Hristiyan ve rahip var, fakat onlar dini politik amaçlar için kötüye kullanmıyorlar.

5. Cunta'nın eski üyesi Alfonso Robelo niçin ülkeyi terketmeye zorlandı?

—Onu kimse zorlamadı. Öyle istediği için gitti. Cunta'dan ayrıldıktan sonra politik bir muhalefet kampanyası başlattı. Daha sonra bu politik kampanya-

ya son verdi ve bize karşı yürütülen silahlı mücadeleye katılmak için ülkeyi terketti. Robelo bu iş için CIA'dan para alıyor.

6. Somoza'nın Ulusal Muhafız Kıtası'ndan eski bir muhalifi önce hükümetinizde bakan yapıp, daha sonra neden tutukladınız?

— O, iktidarı ele geçirmek için bir komplo düzenlemişti. Mahkeme önüne çıkarıldı, kendisine isnat olunan suçlar kanıtlandı ve bizzat kendisi iddianamenin birçok noktasını onayladı. Hapis cezasına çarptırıldı, fakat devrim alicenaplık göstererek onu serbest bıraktı.

7. Niçin işçilerin özgür sendika kurma çabaları ağır cezalara çarptırılan Küba gibi bir ülkenin uzmanlarının yardımına baş vuruyorsunuz?

— Bana göre, Küba devrimi işçiler de dahil olmak üzere halkın büyük çoğunluğu tarafından destekleniyor ve hükümetin sağlamlığı da bu gerçekten kaynaklanıyor. Küba'da hiçbir yabancı işgal birliği yok. Öte yandan ülkemizde Kübalı uzmanların yanı sıra Fransa, İtalya, Batı Almanya, İsveç, ABD ve diğer ülkelerden de uzmanların bulunduğuna dikkat çekmek isterim.

8. Rusların Esteli'de bir donanma üssü bulunduğu doğru mu?

—Özellikle Rus teknolojisi için Esteli'de bir donanma üssü kurmak gerçekten çok güç olurdu, çünkü Esteli bir liman değil, aksine bir kara kentidir. Eskiden olduğu gibi Sovyetler'in Nikaragua'da ne karada, ne denizde hiçbir üssü yok. Öte yandan Orta Amerika'da, Küba da dahil Karayipler'de bir yığın ABD üssü var.

9. Sosyal adaleti sağlamak amacıyla zor kullanımı onaylayan özgürlük teolojisi bütün bu olup bitenlere hak veriyor mu? Doğru yolda olduğunuza inanıyor musunuz?

—Özgürlük teolojisi sizin bahsettiğiniz ve gerçek olmayan bu "olguları" onaylamaz. Özgürlük teolojisi Nikaragua devrimini onaylıyor, çünkü bu, yoksulların yararına olan, yani yoksulların kurtuluşu için yapılan bir devrimdir. Bir rahip olarak yoksullar için yapıldığından bu devrime katılıyorum. Ve pek çok Hristiyan da benim yanımda yer alıyor.

Son olarak; bizim iyi dostumuz Günter Grass'ın teklif ettiği diyalog asla kurulamaz, çünkü siz sadece ve sadece yanlış olgularla bize saldırmak niyetindesiniz; çünkü bu, bir diyalog değil, aksine bir polemiktir.

Ernesto Cardenal
Kültür Bakanı
Managua, Nikaragua

ERDOĞAN ALKAN

ATLI(*)

Yağmur inceden inceden
—Camların önünde biri—
Yağar karanlık geceden...

Yağmur yağıyordu kente
Sokakta sarhoşlar, yalnız kadınlar
Saçlarımı tara dedin taradım
Öp dedin öptüm dudaklarından
Üşüdün ellerini koynuma soktum.

Kuşlar uçuyordu dudaklarından
Ben yorgundum atım yorgun
Topuğumdan yaralıydım yüreğim ıslak
Al götür dedin sustum
Soyunduk ve yattık ağlamadan

Sabah süt bir kuştu penceremizde
Ötesi pişmanlık beyaz bir leke...

Şimdi sen Leylasın Aslısın ya da
Sabun kokan çamaşırlarda sevi
Belki bir şarkısın o kasabada
Delikanlıların söylediği

Ben uzaklardaki yorgun atlı
Yüreğimde yağmur kirpiklerim nemli
Çıkardım heybemden bu eski aşkı

Yağan yağmurlarla eskir aşk
Amca diyen çocuklarla eskir aşk
Eskir aşk çayevlerinde
Kirli iskambiller gibi...

(*) Erdoğan Alkan'ın yeni çıkacak olan ve bütün , şiirlerini topladığı *Eylül Çalgıcısı*'ndan.

Pinochet, 1989'u Görebilecek mi?

Augusto Pinochet, 1983 yılı boyunca Şili diktatörü olarak onuncu yıl jübilesine hazırlanıyordu. Şili halkının büyük çoğunluğunun ise tek bir düşüncesi vardı: Bu adamdan nasıl kurtulabilirim!

Pinochet, "özgürlük" bayrağıyla Şili tarihine karşı bir meydan savaşına girdi ve 11 Eylül 1973'de "Zafer"i kazandı. O, sadece yasal başkan Salvador Allende'yi devirmekle kalmadı; yüzelli yıldan daha fazla bir zamandan beri süregelen tüm anayasal kurum ve kuruluşları da yerle bir etti... Eski, sözde "ahlak bozucu" toplum sisteminin yerine "kişi özgürlüğü"nden yana bir sistem geçirmişti. Artık, devletin toplumun merkezinde durmasına son veriliyordu. "Özgür" kişi inisiyatifi, "serbest pazar ekonomisi" biçiminde geliştiriliyordu. Bu, yeni "serbest pazar ekonomisi" kuralı, Şililere yavaş yavaş öğretilecekti.

Devlet, faaliyet ilkelerinin tümünü bu amaca hizmet açısından düzenlemişti. Toplumun mutluluğuna hiç aldırış etmiyor, sadece kendi güvenliğiyle ilgileniyordu. Özgürlüğün ebedi muhaliflerinin muzır faaliyetlerinin önü alınacaktı, çünkü onlar zaten ülke dışından yönetiliyorlardı. "Yeni toplum" özgürlüğün ebedi muhalifleri tarafından kurtarılmaması için korunarak, gelecekte kitlelere iyice nüfuz edebilmesi sağlanacaktı. Yeni toplum, aynı zamanda, güven duyulamayacak olan Hıristiyan Demokratlar'dan, hümanist Hıristiyanlardan, ulusal barış sözü edenlerden de korunacaktı.

Devletin "geçime" ilişkin yeni ekonomik modeli yavaş yavaş değil, uluslararası tekeller ve yerli işbirlikçilerinin arzuladıkları şekilde, bir darbeyle sağlanacaktı. İşte bu noktada, tümüyle merkezi/güçlü bir iktidarın gerekliliği ortaya çıktı. Sonuç: Devlete karşı konulmazlık ve keyfilik oldu. *"Neo-liberal"* ve *"yeni-muhafazakâr"* ideoloji gerçek kaynağını bu şekilde buldu. Kişiler serbest olacaklardı böylece... Toplum kendi mutluluğundan sorumlu değildi. Bunun zıddına bir davranış içinde bulunanlar, ya soyutlanıyorlar ya yeni topluma intibak ettirilme denemesine tabi tutuluyorlar ya da tam intibak ettiriliyorlardı. Direnişe göz yumulmuyor, en küçük düşünce farklılığı bile cezayı gerektiriyordu. İntibak etmeyen kim olursa olsun tasfiye ediliyordu: Ölüm, toplama kampı, hapisane ve sürgün şeklinde... Şililerin çoğunluğu maddi-manevi bir iç sürgün olayını yaşamaya başlamışlardı.

Kabul edilen, sadece tek bir "doğal hak" vardı; o da, özel mülkiyet hakkıydı. Böylece, ülkenin geçen yüzyılda tanıdığı, yaşadığı oligarşik ekonomi yeniden geri getirilerek gelecek geçmişle birlikte yaşatılmaya başlandı. Bu yeni oligarşik düzen, önceki on yılların ekonomik gelişimini uzunca bir süre kesintiye uğrattı. Yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin efendileri; bakır, demir, güherçile madenlerinin önceki yüzyılın sonlarından kalma, sonradan görme para babaları ticareti, daha sonra da endüstriyi ellerine geçirdiler. Ülkede yüzyılı aşkın bir süredir salt,güçlü bir işçi sınıfı değil, geniş bir orta tabaka da vardı. Bu her iki sınıf ve tabaka, bu yüzyıl boyunca Şili'nin hem ekonomik hem de politik yaşamına damgasını vurmuştu. Artık, bu gelişim ters-yüz olmuştu.

Özgürlük havarisi ve ekonomi bilimi dalında Nobel Ödülü sahibi Milton Friedman, işte bu noktada Pinochet'nin yardımına koştu. Friedman'ın öğretisi basit ve açıktı: Şili, geçmişte temelinden yanlış bir ekonomik gelişme çizgisi izlemişti!

Bundan sonra Friedman'ın "Chicago boys" (Şikago oğlanları) larının Şili ekonomisine uyguladıkları şok tedavisi ve sonuçları görüldü.

Hristiyan Demokrat A. Zaldivar (zafer işareti yapan) ve G. Valdes (sağında) bir siyasi gösteri sırasında.

ŞİLİ'DE MUHALEFET KÜLTÜRÜ

Şili'deki bu "yeni toplum" ve "yeni ekonomik model"e karşı Şili halkı, ilk başlarda sosyal bir muhalefet hareketi değil, ama bir karşı kültür, ya da bir başka deyişle muhalefet kültürü oluşturdu. Bu gelişim hiç de bir tesadüf değildi. Diktatörlüğün iktidarına karşı on yıl boyunca Şili'de otonom sosyal bir hareket oluşmadı. Bunun yerine halk hareketi, tipik bir şey oluşturdu: Ön-hareket biçimleri! Her ön hareket biçimi, politik partilerden tümüyle ayrı, yani eskiden varolan Hıristiyan Demokrat Parti, Sosyalist Parti ve Komünist Partisi'nden bağımsız hareket biçimiydi. Tümüyle birer vatandaş inisiyatifleriydi.

Ön-hareket biçimleri diktatörlüğün kuruluşuyla aynı momentte biçimlenmeye başladı. İnsan Haklarını Savunma, Politik Tutukluları Savunma, İşkence Görenleri ve Kurşuna Dizilenleri Savunma, Sürgünlerin Geri Dönüşünü Savunma Komiteleri... gibi komiteler oluşuverdi hemen. İnisiyatifin anahtar sözcüğü *Komite* idi. Bu komitelerde en çok kadınlar, ana ya da eş olarak geleneksel rollerini oynuyorlardı.

Şili'nin muhalefet güçleri işte bu vatandaş inisiyatiflerinin yıllarca oya gibi işledikleri direnme tabanı üzerinde, on yıl sonra birleşip, diktatörlüğü sarsan örgütlü ekonomik-politik eylemler koyabilme sürecini başlattılar. 1982 sonlarında muhalefet artık, diktatörlüğe karşı saldırıya geçebilecek gücü kendinde bulmaya başladı.

Kendi aralarında birleşen çeşitli sendika örgütleri, 20 Mayıs 1983'te *Ulusal Sendika Yönetimi*'ni meydana getirdiler. Bu birlik daha sonra beş büyük sendikanın birleşmesiyle, *Ulusal İşçi Yönetimi* (CNT) adını aldı. Bu örgüt bilindiği gibi saptadığı belirli günleri Ulusal Direniş Günü ilan ederek eyleme başladı. Bundan sonra da yaygın protesto ve gösterilerin arkası kesilmedi.

Politik planda muhalefetin derlenip toparlanması ise şu şekilde gelişti: Eski *Ulusal Parti*'nin büyük bir kesimi, *Hıristiyan Demokratlar, Sosyal Demokratlar* ve *Sosyalist İttifak*'ın bir araya gelişiyle *Çok Partili Grup* oluşturuldu. Sonradan bu gruba ittifakın şartlarını kabullenen *Komünist Partisi* ve *MIR* da alındı.

Toplumun tüm kesimlerinin katılımını sağlayan ekonomik ve politik düzeydeki tüm direniş eylemleri karşısında Pinochet Diktatörlüğü bir ikilem içinde bocalamaya başladı: Geri çekilerek ödün verme politikası mı izleyecekti, yoksa daha sert tedbirlere mi başvuracaktı?

Şilili kadınlar "Ulusal Protesto Günleri"nden birinde.

Pinochet, ilkin ödün politikasını benimsedi. Burjuvazinin muhalefetinin de ağır baskısıyla kabinesinde bazı değişiklikler gitti. Bir yandan da ısrarla, görevini 1989'dan önce bırakmayacağını tekrarlayıp duruyordu.

30 Ekim 1984 günü için Şili'deki muhalefet güçlerinin planladığı genel grevden bir kaç gün önce Santiago'da durumu yakından gören AIB yazarlarından Gunter Blank, Pinochet Cuntası'nın tutumunu gözlemleyerek şunları yazıyor:

"Son haftalardaki Şili iç politikası, sadece ağır bir baskı uygulayabilen Cunta ve özellikle Cunta'nın "ekselansları" General Pinochet'nin zaman zaman uğradığı zihinsel bulanıklığı izlemekte.

"Generaller ülkedeki son olaylara gizemli bir son meydan muharebesi olarak bakıyorlar, her baktıkları olayda 'insanlığın en korkunç düşmanı' komünizmi görüyorlar, bu durumda dünyanın çivisi çıkmış gibi bir şey... Bu panikçi düşman saptamasının ötesinde, her şey şüpheli bir durum alıyor askerlerin gözünde: Her şey komplo. Onun için rejimin politikası ya mevcut düzenden yana olacak ya da düzene karşı. Dün, Marksizm musibetinden dağlanarak kurtarılamayan kimse, yarın da Ulusal Güvenlik doktrini çerçevesi içinde vaadedilen "ulusal birlik" ve "demokratik normalleştirme" yolunu daraltan haince eylemlerin içinde demektir.

" 'Demokrasiye geçişi' tedrici olarak kabul ettiklerini söyleyen Pinochet ve öteki Prusyalı ruhu içindeki omzu kalabalıkların güncel tavırları, deyim yerindeyse tam bir oportunizm olarak sırıtmaktadır. Bu sersemce şamatanın son örneği, yedi muhalefet önderinin tutuklanması oldu. 9 Ekim'de tutuklanan muhalefet önderleri arasında şunlar vardı: *Ulusal Sendika Koordinasyonu* (CNS) Başkanı, *Demokratik Halk Hareketi* (MDP)'nden Manuel Bustos, *Demokratik Birlik*(AD)'den Manuel Almeyda, *Hıristiyan Demokratik Parti* (PDC)'den Mario Sharpe ve Gabriel Valdés. Bu önderler, 4-5 Eylül 1984'deki son protesto gösterilerindeki çatışmalardan sorumlu tutuluyorlardı..."

ŞİLİ'DE KİLİSELER

Şili'deki halk muhalefetinin en önemli dayanak noktalarından biri de kiliseler. Şilili piskoposlar, 17 Aralık 1982'de ülkenin katoliklerine bir beyanname yayınladılar. Başlığı şöyleydi: "Şili'nin yeniden doğuşu". Beyannamede; Şili'nin ekonomik, sosyal, kurumsal ve ahlaki bir kriz içinde olduğu tespit ediliyor ve ülkenin yeniden doğuşu için şu koşulların yerine getirilmesi gerektiğinden söz ediliyordu: İnsan haklarına tecavüz edilmemesi, emeğe değer verilmesi, işsizliğin önlenmesi, ücretlerin arttırılması ve demokratik koşulların tümüyle yeniden yaratılması.

Tüm bu gelişmeler karşısında, toplumsal muhalefetin tabandan yukarıya doğru gelişmiş olan siyasi eylem ve baskıların, Pinochet'yi 1989'a dek diktatörlük koltuğunda bırakıp bırakmayacağı günümüzün önemli sorularından biri oluyor.

Kaynaklar: 1) ***Pulverfass Zentralamerica*, 1983 içinde, *Zehn Jahre Militärputsch in Chile*, bölümünün *10 Jahre Militärdiktatur in Chile: Am Ende das Chaos* (Alexander Schubert) ve *Die oppositionskultur in Chile* (Fernando Mures) ile *Die Kirche in Chile* (Herbert Berger) makaleleri.**

2) AIB, Nr.11-12, Nov-Dez. 1984'te, *Pnochet lässt Federn* (Gunter Blank) makalesi.

"Şili şarkısına katılan herkesin adını gençler yaşatıyor"

Juan Carlos Carvajal 1970-1973 yılları arasında Şili Ulusal Operası'nda yer alan en başarılı genç sanatçılardandı. Aynı zamanda popüler Şili şarkıları besteleyen ve geniş kitlelere ulaştıran DICAP plak şirketinin sanat direktörüydü. Darbeden sonra Avrupa'da sürgünde yaşayan Carvajal çalışmalarını sürdürdü. İsveç, Demokratik Almanya, Meksika ve ABD'de başarılı konserler verdi. Carvajal geçtiğimiz günlerde, on bir yıl sonra gittiği Şili'de Pinochet yönetimi altında kültür ve sanatçıların durumunu şöyle anlatıyor.

■ **Onbir yıldır Şili'den uzaktaydınız. Bu kadar uzun süreden sonra ülkenize döndüğünüzde neler hissettiniz?**

□ İlkin çelişik duygular içindeydim. 1973'de bıraktığımla aynı olmayan bir ülkeyi görmekle, havaalanında beni bekleyen yakınlarımı yeniden görmenin birbirine karıştığı bir duygu. İlk anlarda insan öylesine vahşice koparılmış geçmişi hatırlamaya çalışıyor farkında olmaksızın... Görkemli Şili doğasını, dağları, meyvaları, çiçekleri yeniden görmek büyük bir şok. Ne yazık ki, bu coğrafik parıltı ansızın insan görüntüleriyle çatışıyor. Daha ilk bakışta görülebilen genel sefalet beni sarstı. "İnsanın hafızası bu kadar mı zayıf?" diye düşündüm, "biz bu kadar yoksul muyduk?"

Diğer arkadaşlarımla bunu tartıştığımızda şu sonuca vardık: Şili geçmişte yoksul bir ülkeydi ama asla şimdiki kadar değil. Biraz daha dolaşınca insan, o ilk anın şokunun daha da büyüdüğünü hissediyor. Binlerce insanımızın hiçbir gelir, hiçbir iş ve mevsimlik olsun hiçbir iş umudu olmaksızın yaşaması tam bir mucize sanki. Benim işime gelince, insanın Şili'de şarkı söyleyerek geçimini sağlaması bir lüks, insafsız bir ütopya gibi gözüküyor. Doktorlar ya da mimarlar bile kendi mesleklerinde çalışamıyor. Mühendislerin, avukatların, üniversite profesörlerinin en vasıfsız işlerle geçimlerini sağladıklarını duydum. Geçimlerini başka bir işle ya da ne iş bulurlarsa onu yaparak sağlayan şarkıcı dostlarım bana inanmaz bakışlarla sordular: "Avrupa'da şarkı söyleyerek mi geçiniyorsun?", "Evet", "Ama nasıl?" diye inanmaksızın ısrar ediyorlardı. Ben bir ses sanatçısının mesleğinin de saygı duyulan, vasıflı bir nitelik taşıdığını söyledim. Bu şimdiki ortamda Şili'deki şarkıcılar için yeni ve hayali bir şeydi.

Diktatörlük, halk kültürünü tahrip etmek için her girişimde bulundu. 'Girişimde bulundu' diyorum, çünkü bunda başarıya ulaşamadı.

■ **1973'e kadar Şili'de müzik büyük bir gelişme gösterdi. Halk Cephesi'nin kurduğu Müziği Yayma Enstitüsü seviyeli bir müziğin yayılmasına olağanüstü ivme kazandırmıştı. Bu konuda, Şili, Latin Amerika'da en önde gelen ülkelerdendi. Peki, geçtiğimiz yıllarda ne ölçüde bozuldu bu?**

□ Çelişkili de görünse, herşeye rağmen mükemmel bir müzik eğitimi var. Şili'de müzik okulundan mezun bir öğrencinin köklü müzik geleneği olan zengin ülkelerdeki konservatuar mezunlarından çok kötü olduğu söylenemez. Ziyaretim sırasında gerçekten yetenekli şarkıcılar dinledim. Bunlar, tabii, ne iş yapacakları konusunda hiçbir fikri olmayan yetenekler. Çalışma fırsatları o kadar az ki, ülkenin kültürel hayatının gidişini değiştirmeye yeterli değil. Bu çevrelerle, geniş kitlelerin müzik ve kültür yaklaşımları arasında büyük bir uçurum var. Dinleyicinin kültürel gelişimini sağlayacak hiçbir girişim yok. Televizyon, basın ve radyo resmi olarak bayağılık ve yabancılaşmanın en kaba biçimlerine yönelmiş durumda. Müziği Yayma Enstitüsü'nün yaptıkları, şimdi geçmişte kalan tatlı bir anı.

■ **Hem kültüre yönelik baskıcı ve yıkıcı eğilimden söz ediyorsunuz, hem de müzik çalışmalarında "mükemmel bir düzey" olduğunu söylüyorsunuz. Bu çelişkiyi nasıl açıklayacaksınız?**

□ Ben teknik düzeyden ve pek çok sanatçının doğal yeteneğinden söz ediyorum. Ama yanısıra başka bir gerçek de var: Şili Filarmoni Orkestrası'nı dinledim ve beğendim. Eskiden bu kadar iyi değildi. Hatta Santiago Belediyesi'nin tanıdığı sınırlı bütçeden dolayı neredeyse kaybolmak üzereydi. Bunu bildiğimden hayretimi belirtince, bana "müzisyenlerin yarısının Amerikalı olduğunu" söylediler. Eğer bir ülke, nüfusunun yüzde birinden azının dinlediği iyi bir orkestra için yabancı müzisyenlere binlerce dolar ödüyorsa bu ziyadesiyle saçmalıktır. Belki onun kadar iyi olmayan ama tüm ülkenin dinlediği ve Şilili müzisyenlerin yer alıp kendilerini geliştirebilecekleri bir orkestranın olması daha akıllıcadır.

■ **"Chicago Boys" modeline göre kültür de kârlı bir iştir. Kurucularından biri, bir keresinde kültürü de sucuk, salam ya da sabun gibi satmak gerektiğini söylemişti. Şili'nin hayatında kültürün de talihsizce bu modele sokulduğunu söyleyebilir misiniz?**

□ Evet, daha kültür alanındaki duruma bakar bakmaz bunu fark ediyorsunuz. İnsanlar okumak istedikleri kitapları aradıklarında, bulmakta güçlük çekmiyorlar. Ama fiyatını sorduklarında satın alamayacaklarını görüyorlar, çünkü kitaplar fahiş fiyatlarla satılan lüks tüketim maddeleridir. Her yıl bir opera mevsimi vardır, iki kategoride izleyicisi vardır. Birinde uluslararası üne sahip şahsiyetler söyler ve biletler çok pahalıdır. Sonra aynı repertuar yerli sanatçılar tarafından tekrarlanır. Dışarı-

dan çağrılan sanatçılar tek bir program için binlerce dolar alırlar. Diğer taraftan ülke sanatçılarının her konser başına aldıkları 3-4 bin peso'yu geçmez. Bu parayı alabilmek için de rollerini iyi bilmeleri sayısız provalara katılmaları ve aylarca çalışmaları gerekir. Hiçbiri bir opera mevsiminde 8 ilâ 10 bin peso'dan fazla kazanamaz. Dünyada genel olarak operaların belirli bir kadrosu vardır ve dışardan bir sanatçıya ihtiyaç duyulduğunda, o sanatçı çağrılır. Herhangi bir topluluk için büyük müzik sanatçılarının böyle yer alması yararlı ve eğiticidir, ancak bu tür deneyimlerle sürekli kadronun gelişmesine katkıda bulunmaları kaydıyla. Bu, Şili dışında tüm dünyada böyledir. Yanısıra, Şili'de bir de en fazla 3-4 kez sahnelenen büyük operalar var. Örneğin, çok yüksek maliyetlerle sahnelenen, iyi bir "Tosca" izledim. Sonra sordum: "Peki bu dekorlar, giysiler sonra ne olacak?" Aldığım yanıt: "En çok beş yıl içerisinde bir Tosca daha olur, o zaman kullanırız." Sahnelemenin kaça mal olduğunu soracak cesareti bulamadım. Oniki milyonluk ülkede operayı görenlerin sayısı beş bini bulmaz. Şimdiki durumda böyle bir harcama çoğunluğun sefaletiyle alay etmektir.

■ **Sizce faşist yönetimin onbir yılı Şili kültürü için ne anlam taşıyor?**

□ Diktatörlük, halk kültürünü tahrip etmek için her girişimde bulundu. "Girişimde bulundu" diyorum, çünkü bunda başarıya ulaşamadı. Rejim, ulusun sanat alanındaki yansımalarını unutturmaya ve saptırmaya çalıştı. Kartpostal "köylüleri", resmi müzik sanatçısı yapılıp, kültür ateşesi olarak dışarılara gönderildi. Kampanya sonucunda Isabel Para'ya ülkeyi ziyaret izni verildi ama şarkı söylemesine izin verilmedi. O da, Arjantin'de Mendoza'da söyledi. Quilapayun grubunu dinleyebilmek için binden fazla Şilili minibüs tutup o kente gitti. Inti Illimani grubunun iki üyesine ülkeye giriş izni verilmedi. Angel Parra, Patricio Mans gibi sanatçılar, Miguel Littin gibi film yapımcıları ya da Nelson Villagra gibi sinema sanatçıları yönetimin kara listesindeler. Diktatörlüğün sonu geldiğinde halkın kültürünün serpileceğine eminim. Susturulan kültür sokaklara dolacak , yalnızca stadyumları değil, tüm kentleri dolduracaktır. Her yerde Violeta Parra'nın, Victor Jara'nın, Sergio Ortega'nın ve Pinochet yönetiminin sonunu getirmek isteyen Şili şarkısına katılan herkesin adı ve çalışmaları gençler tarafından yaşatılıyor.

(Young Cinema/Theatre, 3-85'den özetlenerek çevrilmiştir.)

ERCÜMENT UÇARI

DERS

babacığım bak gözlerin ışısın artık
bize derste demokrasiyi öğretiyorlar
rüzgâr ne de yaman ne de acı ne saadetlû
esiyor tam da tabancalı kovboyların başları
üstündeki otlardan
ana okulundaki çocukların uyku kurslarına doğru
sen saadet vapuruna bindin mi hiç bin dokuz yüz
yirmi altı yılında
sahi yeni evlenmiştin o yıl
gözlerinin altında karalar oluşmamışken büyük bir
kıta gibi
anımsadındı sevdayı
rüzgârından bayraklar uçuşuyor
taş gibiyken kan
gövdendeki öyküsü ormanda yaralı bir geyikti
alkole ban kendini diyorsam diyorumdur
ağzımızdaki alt takma dişimiz fırladı
düştü toprağın ağzına
toprağın içindeki anibali görmedik

Sanat Haberleri

Hazırlayan:
Hakan Derman

Tiyatro

Geçtiğimiz yıl çalışmalarına başlayan Bilsak-Tiyatro Atölye, laboratuvar, eğitim, öğretim çalışmalarını bu yıldan itibaren iki yıllık bir süreyi kapsayacak biçimde ve daha özgün bir boyutta sürdüreceğini açıkladı.

Bilsak Tiyatro Atölye'nin eğitim kadrosu hedeflerinin çağdaş insan, çağdaş tiyatro anlayışını teori ve pratikte araştırıp, onu sanatsal yaşama katan bir yöntemi içeren çalışmalar yapmak olduğunu belirten Bilsak Tiyatro Eğitim kadrosu Ayla Algan, Beklan Algan, Metin Deniz, Erol Keskin, Macit Koper, Haluk Şevket, Taner Barlas, Ahmet Levendoğlu, Prof.Dr. Süleyman Velioğlu, Dr. Osman Senemoğlu, Ahmet Güngören, Mege Gürman, Prof.Dr. Cevat Çapan, Yekta Kara, Nihat İleri ve Levent Öktem'den oluşuyor.

Bizim Tiyatro, 5. kuruluş yılında şu etkinliklerde bulunuyor: Barry Collıns'ın "Yargı" adlı oyununu, Zafer Diper yönetecek ve oyunun ilk gösterimi Aralık ayı içinde olacak.

Duygu Eğitim Gösterileri'ni ise Haluk Şevket yönlendiriyor. "Duygu Eğitim Gösterileri"ne bu yıl yeni bir eğitsel boyut daha eklendi: "Tiyatroda İnsan Araştırmaları Üzerine Sahne Gösterileri". Birinci bölümde Kafka üzerine konuşma, ikinci bölümde ise Haluk Şevket'in uyguladığı ve yöneteceği "Duruşma" gösterisi ile sürecek. İlk gösterim Kasım ayı içinde olacak.

Ankara Sanat Tiyatrosu, 1985-86 dönemine, Faruk Erem'in anılarından Çetin Öner'in sahneye uyarladığı "Bir Ceza Avukatının Anıları" ile başladı. Bu oyunu Dario Fo'nun yazdığı tek kişilik oyun olan "Kutsal Aile"yi oynayan Deniz Türkali izliyor.

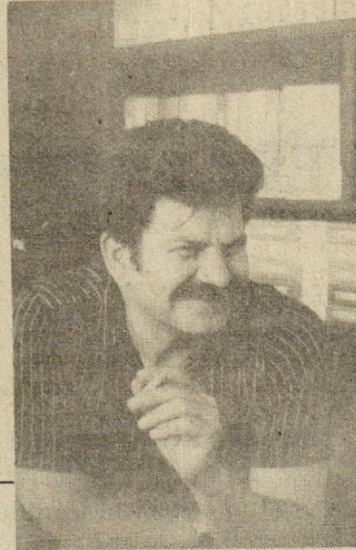
Kent Oyuncuları ise yeni tiyatro mevsimini Sovyet yazarı Sergey Kokovkin'in "Beş Yol" oyunu ile açıyor. Sergey Kokovkin'in ülkemize gelerek sahneye koyduğu iki perdelik oyunda, bugünün Sovyetler Birliği'nde kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan yaşlı bir balerinin öyküsü anlatılıyor. Yıldız Kenter, Müşfik Kenter, Şükran Güngör, Kadriye Kenter, Gül Onat, Mehmet Birkiye, Mübeccel Vardar, Suat Özturna oyunda rol alan sanatçılar.

Müzik

İstanbul Filormani Derneği, sezon boyunca Atatürk Kültür Merkezi Küçük Salon'da 64 konser verecek. Önümüzdeki mevsimde 20 müzikçiden oluşan Alman Avrupa Genç Üfleme Çalgı Sanatçıları Grubu, London Nash Oda Müziği Topluluğu, Trakyakov yönetiminde Moskova Oda Orkestrası, Berlin Üçlüsü, yurt dışından katılacak sanatçılar arasında yer alırken, İdil Biret, Verda Erman gibi piyanistlerimizle kemancı Suna Kan da çeşitli konserler verecekler.

Besteci, piyanist, orkestra yöneticisi ve öğretmen olarak Türk Klasik Müziği'ne uzun yıllar katkıda bulunan Cemal Reşit Rey'i yitirdik.

Cumhuriyetten sonra gelişen çağdaş Türk müzik okulunun başlıca üyelerinden biri olan Cemal Reşit Rey, Paris Konservatuvarı'nda eğitim görmüş, öğrenimini Cenevre Konservatuvarı'nda sürdürmüştü. 1923'de İstanbul Konservatuvarı'nda besteci öğretmeni olan Rey, üç yıl sonra ise Uluslararası Besteciler Derneği'ne üye seçilmiş, 1945 yılında İstanbul Filarmoni Derneği'nin kurucuları arasına katılmıştı. Eserlerinde Fransız müziği geleneklerini bağdaştıran sanatçı, bu alanda önemli birçok eser vermişti.

"Tiyatromuzun durumu toplumumuzun durumundan çok farklı değil."

Tiyatro sezonunun açılışı nedeniyle Cevat Çapan, Hakan Derman'ın sorularını yanıtladı.

■ Türk tiyatrosunun bugünkü durumunu değerlendirmenizi isteyerek söyleşiye girmek istiyorum Sayın Çapan?

□ Türk tiyatrosunun bugünkü durumu, Türk toplumunun durumundan çok farklı değil. Tiyatroyla uğraşan sanatçıların yapabilecekleri pek çok iş var, ama bu işlerin gerçekleştirebilmesini kolaylaştıracak olan koşullar çok elverişli değil. Biliyorsunuz, Türkiye'deki tiyatro çalışmalarını başlıca iki kesimde düşünebiliriz. Bir, devlet ve belediyelerin gözetimindeki ödenekli tiyatrolar. İki, biraz kendi yağıyla kavrulan, biraz da göstermelik devlet yardımıyla ayakta durmaya çalışan özel tiyatrolar. Ödenekli tiyatrolar genellikle iktidarın kültür ve sanat politikasının sınırları içinde çalışmak zorundalar. Bu kurumlardaki olumlu çabalar çoğunlukla bu sınırlamalara karşın gerçekleşebiliyor. Başka bir deyişle ödenekli tiyatroların yönetici ve sanatçılarının başarıları aynı zamanda yasal ve bürokratik engelleri aşma başarısı. Başarısızlıklarının ise yalnızca bu engellerle açıklanamayacağı da unutulmamalı. Özel tiyatrolar genellikle ekonomik güçlüklerden yakınarak çalışmalarını sürdürüyorlar, ama bu sorunları çözüme kavuşsa bile ortaya başarılı işler koyabilecek özel tiyatro topluluklarının sayısı çok yüksek olamaz sanıyorum. Çünkü özel tiyatroların da ödenekli tiyatrolar gibi kimin için tiyatro yaptıkları konusunda üzerinde en ince ayrıntısına kadar düşünülmüş, taşınılmış bir çalışma programları olması gerekir. Tiyatro birçok sanatçının birlikte çalışarak seyircinin katılımını da düşünerek gerçekleştirdikleri bir sanat olduğuna göre, sözünü ettiğim hazırlık ve birikim hiçbir zaman gözardı edilemez.

■ Tiyatromuzun bugünkü durumunun çerçevesini böyle çekiyorsunuz.

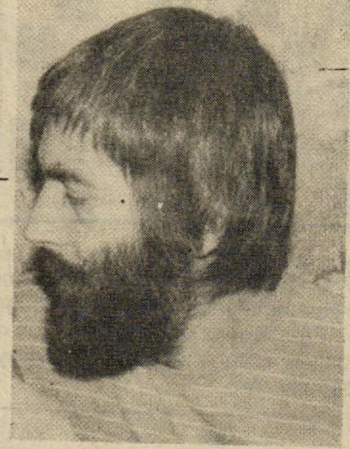
Bu yıl ödenekli ve özel tiyatrolarda yerli oyun yazarlarına yöneliş dikkat çekiyor.

□ Çok doğal bir şey. Seyirci kendine yakın gördüğü oyunları tutuyor. Yerli oyunlarla daha kolay bağ kuruyor, ama oyun seçiminde körükörüne bir yerli, yabancı oyun seçimi yerine, iyi oyun, nitelikli oyun seçimi önemli. Yalnız bu konuda uluorta konuşmak bilinen birtakım gerçekleri yinelemek oluyor. İyi oyun, nitelikli oyun kavramları üzerinde anlaşabilmek için tiyatro sanatçısında ve seyircisinde eleştirel bir duyarlığın oluşması gerekir. Bu, da okuldan başlayarak çağdaş bir sanat eğitiminin uygulanmasıyla gerçekleşebilir. Şiir, roman, öykü okumayan, resim ve müzik sanatının iyi örnekleriyle içli dışlı olmayan, sinemayı sevmeyen bir insan, hele yurt ve dünya sorunlarıyla da ilgilenmiyorsa, iyi bir tiyatro seyircisi olabilir mi?

■ **Bu doğrultuda olumlu çalışmalar var mı sizce?**

□ Elbette. Bazı üniversitelerimizde bir süredir öğrenci yetiştiren tiyatro bölümleriyle, konservatuvarlarda sürdürülen tiyatro eğitimi sözünü ettiğim birikimi bir ölçüde sağlıyorlar. Bunun da ötesinde gönüllü olarak tiyatro çalışmaları yapan amatör topluluklar ve tiyatro eğitimi vermeye çalışan bazı özel kuruluşlar bu alanda çok yararlı olabilecek bir yarışma havası yaratabilirler. Söz gelimi geçen yaz Bilsak Tiyatro Topluluğu'nun gerçekleştirdiği "Cadıların Macbeth'i" adlı oyun, bu alanda tiyatroda yöntemli, deneyci ve çağdaş bir yaklaşımla, çalışanların neler yapabileceklerinin parlak bir örneğini verdiler.

"Mesleğimizin zor yanı ikinci bir mesleği kaldırmaması."

Şenol Yorozlu, genç ressam kuşağının önde gelen ve yaşamını bu uğraşla sürdüren 'ender' genç sanatçılarımızdan biri. 1978 yılında D.G.S. Akademisi'nden mezun oldu. Resim ve karikatür dalında birçok önemli ödüle sahip. Şimdiye değin dört kişisel sergi açan Yorozlu, yapıtlarını geçen ay İstanbul'da sergiledi. Bu sergi Ankara Urart Sanat Galerisi'nde 13 Kasım - 2 Aralık 1985 günleri arasında yenileniyor.

■ **Sayın Yorozlu, genç bir sanatçı olduğun için ben senden genç ressam kuşağının sanatımızdaki yerini öğrenmek istiyorum?**

□ Resmin Türkiye'de tuval üzerinde aşağı yukarı yüz senelik bir geçmişi var. Bu yüz sene içinde iki veya üç ressam kuşağı yetişmiştir. Biz bu üçüncü kuşağa giriyoruz. Türkiye'nin geçirdiği süreç belli ve dolayısıyla bu bizi etkiliyor.

Genç sanatçılar kişiliklerini kanıtlayabilmek için çeşitli yollara başvuruyorlar. Ressam arkadaşlardan bazıları okul bitince akademiye öğretim görevlisi oluyorlar, bazıları ise benim gibi ortaya çıkıp bu işe profesyonelce sarılıyorlar. Kimi ise resimle ilgisi olmayan işlerde çalışmak zorunda kalıyor. Bizim mesleğimizin bir zor yanı ise ikinci bir mesleği kaldırmaması.

Genç kuşak ressamlarının önemli sorunlarından biri sergi açmak olanağının kısıtlı olması. Durum böyle olunca da tablolarını değerlendiremeyip, geçim derdine düşüyorlar. Zaten Türkiye'de resim satın alan kesim, küçük bir kesimdir. Tabii ki bunların da tercihleri tanınmış isimler oluyor.

■ **Sergi açmak seni tatmin ediyor mu?**

□ Sergi açmamın amaçları farklı ama beni tatmin etmediği bir gerçek. Sergi açmamdaki amaç, yapıtlarımı başkalarına iletebilmem ve toplumun değişik kesimlerinden, değişik eleştiriler almam.

Bu arada galerilerin durumuna da değinmek istiyorum. Galerilerin amaçları toplumun kültür seviyesini yükseltmekten çıkıp, ticaret kurumlarına dönüştüğü bir gerçek.

Ses I/1983 Siyah fon kartonu üzerine yağlı pastel/ özel koleksiyon.

■ **Öncü resim üzerine söyleyecekleriniz olmalı?**

□ Son günlerde Türkiye'de 'öncü resim yapıyorum' diyen kişiler ortaya çıktı. Bunların çoğunu geçmişte pek parlak sanat yaşantısı olmayan kişiler oluşturuyor. Kimi kendini resmin Mozart'ı olarak görüyor, kimi ise süper ressam olarak görüyor kendini. Bunların çoğu akademi hocalarının ahbap ve dostları olduğu için, onlar da susmayı yeğliyorlar.

Öncü resim olayı dünya resim tarihine 1923'de Marcel Duchamp'ın resmi bırakıp, hazır eşyalara yönelmesiyle ortaya çıktı. Günümüzün önemli sanat eleştirmenlerinden P.Restany ve P.Cabanne ise Batı sanatında "öncü sanat"ın bittiğini söylüyorlar.

■ **Ülkemiz sanatçıları sence "avant-gard" sanatçı olabilirler mi?**

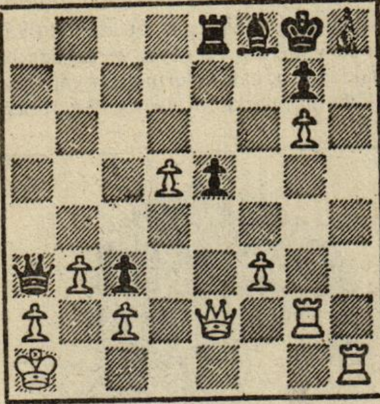
□ Pratikte bu mümkün değil. Bir sanatçı olarak Cezanne, David, Bottcelli, Picasso vd. gibi daha birçok ustanın orijinal yapıtlarını görmeden yoksunuz. Bu ustaların talolarının hiç biri ülkemiz müzelerinde bulunmuyor. Bunları görmeden ve incelemeden nasıl öncü sanat yapabiliriz? Batı sanatçısı bunları istediği zaman müzelerinde görüyor. Oysa biz bunları görmek istesek çok uzun yollar katletmek zorundayız.

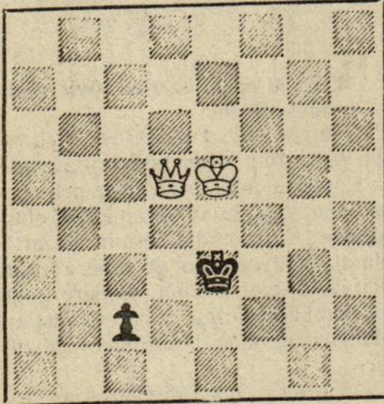
SATRANÇ

Serdar Çelik

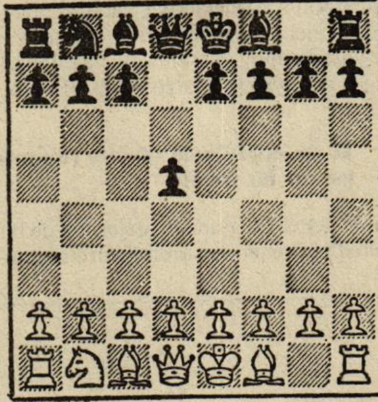
Bu ay üç soru soruyorum. Cevapları yandaki sütunlarda diyagram numaralarına göre veriyorum. Ama önce kendiniz çözün; cevaba sonra bakın. Böylesi çok daha zevklidir.

Siyah tek hamlede mat tehdit ediyor. Beyaz **1.Kh1-b1** ile savunabilir mi? Bu savunma yeterli değilse terketmeli mi? Eğer Beyaz Vezir **h7**'den kış diyebilirse, Siyah mat olur. Vezir oraya ulaşabilir mi?

Oyunsonu kuramına göre Vezire karşı Vezir çıkmasına bir hamle kalan Fil-Piyadesi berabere yapabilir. Bunun iki koşulu: **1.** Piyadesi olan Şah uzakta olmamalı, **2.** Veziri olan Şah, rakip Piyadeden en az üç kare uzakta olmalı. Frink'in yukardaki çalışması Siyah Şahın bir kare bile uzakta olmasından yararlanıyor. Beyaz oynar kazanır. Nasıl?

Bu durum Siyahın dördüncü hamlesinden sonra oluşuyor. Her iki tarafın Şah Atının sürüldüğü ve kırışıldığı izlenimi uyanıyor. Öyle mi?

Cevaplar:

1) Beyaz **1.Kh1-b1** ile savunamaz, çünkü **1... Vxa2+!, 2. Şxa2, Ka8+** mat eder. Ama Beyaz Vezir **h7**'ye ulaşabilir ve kazanır: **1. Kh8+, Şxh8; 2. Kh2+, Şg8; 3. Kh8+, Şxh8; 4. Vh2+, Şg8; 5. Vh7** mat. Kale fedaları Vezirin yolunu açıyor.

2) Tek kazanç hamlesi **1. Vg2.** Eğer **1... c1V; 2. Vg5+.** Eğer **1... Şd3; 2. Vg5** ve sonra **3. Vc1.** Fil-Piyadesinin özelliği pat durumu yaratabilmesi. Eğer: **1. Vd4+, Şe2; 2. Vc3, Şd1; 3. Vd3+; Şc1; 4. Şd4** (bir hamle kazandı, ama yetmiyor), **Şb1; 5. Vb3+, Şa1** ve Piyade alınamaz, berabere (pat) olur. Ama bu son durumda Beyaz Şah **a4** yahut **b4**'de olsaydı kazanırdı: **6. Va3+, Şb1; 7. Şb3!** Şimdi Siyah Vezir çıkarsa **8. Va2+** mat var. Siyah At çıkarak kış diyebilir, ama ancak birkaç hamle [illegible]bilir.

3) Durum[illegible] şöyle ulaşılır: **1. Af3, Af6** (yahut **d5**); **2. Ae5** (yahut **Ad4**), **d5** (yahut **Af6**); **3. Ac6, Af6-d7; 4. Axb8, Axb8.** Atlar kırışıldı, ama Beyazın Şah Atıyla Siyahın Vezir Atı. Siyahın Vezir Atının kımıldamadığı izlenimi yanıltıcı.

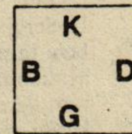
Geçen ayki problemin (Holzhausen) çözümü:

1. Kd7-d5!, a2-a1=V; 2. Kb7-h7 ve **3. Kh7-h1** mata çare yoktur. Anahtar hamle Siyah Vezirin **2... Va1-a8** oynayarak **h1** karesini denetlemesini engelliyor.

BRİÇ

R V 10 5 3
R 2
A 5 4
R 8 3

8 7 6
D V 10 9 8 7 6
6
7 6

—
5 4
D V 10 9 3 2
D V 10 9 4

A D 9 4 2
A 3
R 8 7
A 5 2

En ilginç ellerden biri. Kuzey 6 Pik oynar. Doğu Trefl Dam çıkar. Kuzey kontratı nasıl yapar. Cevabı gelecek sayımızda bulacaksınız.